

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XLI

2006

Číslo 2

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV A
REGISTRATÚR

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov a registratúr

Redakčná rada

Peter Draškaba, Júlia Hautová, Ján Lukačka, Richard Marsina,
Marta Melníková, Štefánia Mertanová, Veronika Nováková,
Jozef Novák, Milena Ostrolucká, Jana Pražáková, Juraj Roháč,
Jana Schullerová, František Žifčák, Juraj Žudel

Hlavný redaktor
PETER KARTOUS

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
JÚLIA RAGAČOVÁ

Technická redaktorka
VIERA PAULÍKOVÁ

Redakcia a administrácia:
Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov a registratúr
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov a registratúr, Bratislava 2006

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

STREDOVEKÉ LISTINY MAGISTRÁTU MESTA TRENČÍNA A ICH SPRACOVÁVATELIA

VIERA BERNÁTOVÁ

Bernátová, V.: Medieval Charters of Trenčín City Magistrate and their Archival Classification. Slovenská archivistika. Vol XLI, 2006, No 2, p. 3–21.

The author scrutinizes all the existing archival classifications of the medieval charters of the Trenčín city magistrate carried out between the years 1636 and 2005. She groups the charters according to their authors, recipients and presents their concise diplomatic analysis.

Auxiliary historical sciences. Diplomatics. Analysis and classification of the medieval charters of Trenčín city magistrate.

Mgr. Viera Bernátová, Štátny archív v Bratislave, pobočka Trenčín, Kožušnícka 1, 911 05 Trenčín

Najstaršie osídlenie dnešného Trenčína je podľa archeologických nálezov zo staršej doby kamennej. V dobe bronzovej hrala významnú úlohu hradná výšina, na ktorej bolo opevnené hradisko. Na tomto mieste bolo tiež z hospodársko-správneho hľadiska pre svoje okolie dôležité stredisko Veľkomoravskej ríše. Slovanské osídlenie je doložené aj na území pod hradom.¹

Najstarší epigrafický doklad o Trenčíne je už z čias Rímskej ríše. Je to známy rímsky nápis vytesaný do hradnej skaly z čias markomanských vojen. Svedčí o prezimovaní druhej pomocnej légie v roku 179 v Laugariciu, predchodcovi dnešného Trenčína. Jeho terajší názov je slovanského pôvodu.

Z písomných prameňov 11. a 12. storočia, z ktorých najstaršie sú kronikárske údaje vyplýva, že vtedy tu stál významný hrad, ktorý bol strediskom správneho obvodu – od poslednej tretiny 10. storočia bol centrom provincie Váh, neskôr sídlom Trenčianskej župy. Predpokladá sa, že v podhradí už vtedy existovala trhová osada, ktorá mala charakter mesta.² Podľa Zoborskej listiny z roku 1111 už kráľ Štefan daroval Kláštoru svätého Hypolita na Zobore tretinu všetkých mýt v Nitre, Trenčíne a po celom Váhu. Mohlo ísť o trhové mýto, a teda je to

¹ NEŠPOROVÁ, T.: Najstaršie osídlenie Trenčína. In: *Trenčín, vlastivedná monografia 1*. Bratislava 1993, s. 33–46.

² MARSINA, R.: Najstaršie dejiny Trenčína. In: *Trenčín, vlastivedná monografia*. Bratislava 1993, s. 47–48.

doklad aj o trhovom mieste v Trenčíne.³ Svedčí o tom aj listina z roku 1271, podľa ktorej Nitrianskemu biskupstvu patrila od jeho založenia v 11. alebo začiatkom 12. storočia tretina trhového mýta v Trenčíne.⁴

Mesto bolo na križovatke obchodných ciest, ktoré viedli na sever až do Poľska, na západ na Moravu a na juhovýchod cez Bánovce smerom na Nitru, čo dávalo predpoklad, aby tu rozkvital obchod. Aj najstaršia pravá zachovaná výsadná listina mesta Trenčína sa týka povolenia jarmoku.⁵ Príchod nemeckých hostí do Trenčína sa predpokladá najneskoršie v 13. storočí. Iste pod ich vplyvom sa mesto právne konštituovalo. Postupne splynuli s domácim slovanským obyvateľstvom.

Prosperitu mesta narušil v druhej štvrtine 13. storočia vpád Tatárov, ktorí vyplienili okolie hradu, pravdepodobne aj mesto. Boj medzi Karolom Róbertom a Matúšom Čákom mal tiež negatívny vplyv na vývin mesta. V období husitských vojen sa Trenčín bránil proti nájazdom husitov, na čo brali zreteľ aj panovníci pri udeľovaní výsad mestu. Táboriti sa mesta aj zmocnili v roku 1431 a vypálili ho.⁶

Prvé výsady mohlo dostať mesto od Matúša Čáka Trenčianskeho, keď bol Trenčín sídlom jeho dŕžavy. Nezachovali sa však, pretože po smrti Matúša Čáka sa už nemohli mešťania na ne odvolávať u Matúšovho rivala kráľa Karola Róberta, keďže Trenčín bol centrom odporu proti kráľovi. Od Karola Róberta sa skutočne nezachovali žiadne výsady, pretože listina o oslobodení od platenia mýta, ktorá sa hlási k roku vydania 1324, je falošná a vznikla až v období medzi rokmi 1432–1437, za vlády cisára Žigmunda.⁷ Rozvoj mesta bol tak dočasne zastavený. Ale neskôr sa obyvatelia mesta dostali do priazne Ľudovíta I., ktorý im napr. v roku 1379 potvrdil starú výsadu o ťažbe dreva v okolitých lesoch.⁸ Mimo územia Slovenska sa zachovala listina z roku 1370, ktorej prijímateľom bolo mesto Trenčín. V nej Ľudovít I. obnovuje mestu výsadu o vydržiavaní jarmoku, pretože podľa richtára Ondreja sa pôvodná listina o jarmočnom práve mestu stratila.⁹ Aj to je doklad, že mesto skutočne malo staršie privilégia, ktoré sa nezachovali. Ďalší panovníci boli štedrí v udeľovaní privilégií mestu Trenčín. Napriek tomu sa často dostávalo do závislosti na pánoch hradu, hlavne keď bol hrad v držbe nekráľovských majiteľov. Najmä vojvoda Stibor mladší vyžadoval neoprávnene od mesta rôzne dávky a poplatky. Muselo to trvať dlhšie, až

³ Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. Bratislava 1971, s. 63–64.

⁴ MARSINA, R.: c. d., s. 48.

⁵ Listina sa nachádza v Rukopisnom oddelení Ústrednej knižnice Maďarskej akadémie vied v Budapešti. Jej signatúru uvádza JUCK, E.: Najstaršie výsady mesta Trenčína. In: *Trenčín, remeslá, tlačiarne, architektúra*, Bratislava 1985, RÖ UKMAV, Listiny, č. 167. Kópia listiny sa nachádza aj v Štátnom archíve v Bratislave – pobočka Trenčín (ďalej len ŠA Ba – pob. Trenčín), v Zbierke fotokópií dokumentov.

⁶ VARSÍK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava 1965, s. 83.

⁷ JUCK, E.: c. d., s. 64–65 kladie jej vznik do druhej štvrtiny 15. storočia. MARSINA, R.: c. d., s. 57 upresňuje jej vznik medzi roky 1432–1437.

⁸ ŠA Ba – pob. Trenčín, Magistrát mesta Trenčína (ďalej len MGTN), Listiny, č. 11.

⁹ Pozri pozn. č. 5.

potom sa richtár a prisažní mesta Trenčína rozhodli sťažovať kráľovnej Barbore v roku 1415.¹⁰

I keď v striktnom právnom zmysle mesto nemalo v stredoveku úplné postavenie slobodného kráľovského mesta kvôli podriadenosti držiteľom hradu, predsa užívalo zvyčajné výsady slobodných miest a bolo tiež ohradené hradbami, takže bolo aj svojím okolím považované za slobodné kráľovské mesto. Skutočne slobodným kráľovským mestom sa stalo až začiatkom 16. storočia.

Najdôležitejšou pramennou základňou k dejinám mesta v stredoveku sú jeho listiny. Ako právny doklad o svojom postavení si ich mesto chránilo po celé stáročia. Najstaršie listiny, ktoré predpokladáme, že boli vydané za čias Matúša Čáka Trenčianskeho, sa však nezachovali kvôli zmenenej politickej situácii po smrti tohto oligarchu, alebo boli zničené pri dobýjaní hradu Karolom Róbertom.

Staré súpisy listín zo 17. a 18. storočia

Prvý čiastkový súpis listín Magistrátu mesta Trenčína je z roku 1636. Obsahuje 33 listín, ktoré boli vybraté z priečinka. Týkajú sa hraníc mesta, užívania lesov mestom, sporov o krčmy, jatku a mýtnicu pánov hradu, ostrovov na Váhu a iné. Sú to stredoveké i novoveké listiny.¹¹

V roku 1648 richtár Pavol Tekenei, notár František Vegréni a senátori Daniel Petrovicius, Juraj Silvai a Samuel Müller urobili revíziu privilégií a spísali 42 listín, medzi nimi 24 stredovekých.

Podľa regionálneho historika J. Kamina bol mestský archív starostlivo chránený a nikto nemal k nemu prístup, len richtár, ktorý mal od neho kľúče.¹² Aj tak sa na zasadnutí mestskej rady 2. marca 1668 konštatovalo, že privilégiá a ostatné listiny (a listy) sú poškodené a opotrebované a po častiach uložené v priečinkoch. Mestská rada určila, aby boli usporiadané a spísané vo vhodnom čase, a to čo najskôr. Touto prácou poverila senátorov Juraja Silvaia, Štefana Demiana, notára Jána Rajmana a Daniela Dubravia, člena širšej mestskej rady. Ako odmenu dostali denne jeden zlatý.¹³

Senátori začali spisovať všetky dokumenty uložené v archíve 14. mája 1668 do elenchu s rozsahom 24 strán. Elench obsahuje listiny, listy, snemové písomnosti, testamenty, inventáre, spisy o rozdelení majetkov (divisionales), kvitancie a súpis 33 mestských kníh. Všetky písomnosti okrem kníh boli uložené v 31 priečinkoch. Badať v nich stopy vecného usporiadania, napr. v samostatných priečinkoch boli inventáre, testamenty, listiny týkajúce sa popelovského domu, listiny týkajúce sa Ľuborče, záväzky šľachticov, ktorí mali domy v meste, písomnosti zo sporov s Ilešháziovcami, s Bogadyovcami, listiny týkajúce sa Malého Záblatia a iné.

¹⁰ ŠA Ba – pob. Trenčín, MGTN, Listiny, č. 19.

¹¹ Elenchy sú uložené pri listinách v ŠA Ba – pob. Trenčín a v spise o fonde.

¹² KAMIN, J.: *Opis o príbehoch trenčianskeho zámku, trenčianskej stolice a slob. a kral. mesta Trenčína, Predmluva*. Rukopis z roku 1882 v Trenčianskom múzeu v Trenčíne. Predmluva v ŠA Ba – pob. Trenčín.

¹³ ŠA Ba – pob. Trenčín, MGTN, Mestská kniha z rokov 1665–1675, s. 518.

Stredoveké listiny, spolu však aj s novovekými, boli uložené prevažne v prvých šiestich priečinkoch. Tieto priečinky (cistuly) obsahujú privilégiá, ich konfirmácie, transumpty a mandáty, zabezpečujúce ich dodržiavanie. Iba priečinok č. 6 má listiny obsahovo totožné – týkajú sa oslobodenia od platenia mýta a tridsiatku. V ostatných priečinkoch sú listiny rozličného obsahu. V prvom priečinku sú okrem jednej listiny všetko len konfirmácie vrátane slávnostných z rokov 1600 a 1647. Listiny nie sú ani chronologicky usporiadané v rámci priečinkov. Pod označením priečinku sú pod sebou zoradené regesty listín. Na ľavom okraji je napísaný ročný dátum, na pravom okraji je inou rukou dopísané číslo listiny v priečinku. Spravidla začína jednotkou a pokračuje vyššími číslami. Iným pisárom sú dopisované aj ďalšie regesty listín, ktoré pôvodný pisár nezachytil. Čísla listín sa neuvádzajú dôsledne, ale označujú sa nimi aj dodatočne dopísané regesty. Dodatočné zápisy regestov a číslovanie listín pochádza od toho istého pisára. Niekde sú čísla vynechané, ale dajú sa vydedukovať, lebo po vynechanom číslovaní pokračujú čísla v poradí, ako by listiny boli číslované. V priečinku č. 5 však nie je číslovaných 7 listín a nemožno si ani domyslieť ich čísla, pretože číslovanie sa začína treťou listinou pod číslom 3, ale po vynechaní číslovaní je deviata listina očíslovaná dvojkou a pokračuje sa číslom 4, 5, 10–13. V priečinku č. 4 sú listiny číslované od 1 po 3, ďalšia listina však pokračuje až číslom 8 a nasledujúce listiny číslom 9 až 28 (tiež nie v presnom poradí). Listiny v priečinku č. 3 sú tiež číslované len sporadicky a nie podľa poradia. Najviac listín bolo v priečinku číslo 6–57. Vladislavova listina z roku 1510 o oslobodení mesta od platenia dane na štyri roky, z toho dôvodu, že mesto má veľké výdavky s opravou hradieb a mosta, je zaradená až v priečinku č. 15 v skupine písomností týkajúcich sa daní a poplatkov. Žigmundovo jarmočné privilégium z roku 1421 a jeho potvrdenie kráľom Ladislavom z roku 1453 sú v priečinku č. 10, hoci aj v priečinku č. 5 sú zapísané jarmočné privilégiá (aj to isté z roku 1421).

Niektoré listiny sú v elenchu nesprávne datované. Senátori správne neprečítali ich dátum. Napríklad hneď prvá listina má dátum 1589 a regist: konfirmácia kráľa Ľudovíta o tridsiatku a iných slobodách. Ide pravdaže o listinu z roku 1519, v ktorej kráľ Ľudovít potvrdzuje: listinu kráľa Vladislava z roku 1502, ktorou tento potvrdzuje svoju listinu o oslobodení Trenčanov od platenia tridsiatku, listinu kráľa Mateja o oslobodení trenčianskych želiarov, strážcov, mlynárov a nádenníkov od platenia jedného zlatého a listinu kráľa Ladislava, ktorou tento potvrdzuje listinu kráľa Karola Róberta o oslobodení Trenčanov od platenia mýta. Aj na dorze tejto listiny je nesprávny dátum 1589 opravený iným pisárom na 1519. Druhá listina v elenchu je z roku 1502 s registom: konfirmácia kráľa Vladislava o tých istých slobodách. Je to teda listina, ktorú potvrdil kráľ Ľudovít v roku 1519. V priečinku č. 2 je nesprávne datovaná listina pod číslom 10 rokom 1468 s registom: (listina) kráľovnej Alžbety, aby župan Trenčianskej župy vynahradil škody mešťanom (spôsobené) násilnosťami šľachticov. Ide o listinu z roku 1383. Listina má na dorze napísaný aj tento chybný dátum 1468. V tom istom priečinku je listina z roku 1346 (zaradená pod číslom 3) s registom: Žigmundova (listina) o neplatení komorského zisku viac než 5 hrivien. Žigmund však vládol v Uhorsku až od roku 1387. Samostatne sa táto listina nezachovala.

Zachovalo sa však jej znenie v inzerte listiny kráľa Žigmunda z roku 1435 v listine z roku 1548.¹⁴ V priečinku č. 4 pod číslom 27 je Žigmundova confirmácia listiny Ľudovíta I. o užívaní čiernych lesov Trenčanmi chybné zapísaná s dátumom 1397, ktorý prevzal aj ďalší spracovávateľ listín – Stárek¹⁵ vo svojom elenchu vypracovanom v rokoch 1852–1856. V priečinku č. 6 pod číslom 32 je nesprávny dátum 1408 pri regeste: (listina) kráľa Albrechta o neplatení mýta trenčianskymi mešťanmi. Správny dátum je 1438. Aj na dorze listiny je dátum 1408 prečiarknutý Stárkom a opravený na 1438. V tomto priečinku pod číslom 12 je listina kráľa Žigmunda o oslobodení od mýta (tributo non praestando) zapísaná pod rokom 1420, ale správny dátum je 1430. Aj na dorze tejto listiny je nesprávny dátum neskorším písařom opravený. V tom istom priečinku pod číslom 13 je listina s chybným dátumom 1404 a s registom: (listina) Jána Huňadyho o mýte (super tributo). Správny dátum je 1454. Aj na dorze tejto listiny je nesprávny dátum opravený na správny. V priečinku č. 6 pod číslom 17 je listina kráľa Mateja o mýte nesprávne datovaná rokom 1440. Ide pravdepodobne o listinu z roku 1464 zachovanú teraz v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti.¹⁶ V tom istom priečinku pod číslom 20 je nesprávny dátum 1405 pri listine Ladislava Huňadyho o mýte. Ide pravdaže o listinu z roku 1455. Na jej dorze je zapísaný nesprávny dátum 1405 a až moderným rukopisom opravený na 1455. V priečinku č. 6 pod číslom 25 je k registu: (listina) kráľovnej Barbory Stiborovi, aby neporušoval slobodu mešťanov tohto mesta priradený dátum 1468. Napísaný je aj na dorze listiny a neskôr preškrtnutý. Správny dátum je 1415. V priečinku č. 6 pod číslom 26 je pri dátume 1486 zapísaný regist: (listina) kráľa Ladislava o neplatení tridsiatku nikde len v meste Trenčíne. Ide pravdepodobne o listinu z roku 1456, ktorá sa dnes nachádza v Rukopisnom oddelení Ústrednej knižnice Maďarskej akadémie vied v Budapešti.¹⁷ V tom istom priečinku pod číslom 28 je k registu: (listina) kráľa Mateja o tom istom (mýte) priradený dátum 1487. Správny dátum je 1482. Aj na dorze listiny je nesprávny dátum opravený na správny. V priečinku č. 6 pod číslom 30 je listina Juraja Rozgoňa o mýte zapísaná dátumom 1467. Správny dátum má byť 1437. Na dorze listiny je tiež nesprávny dátum opravený. V tom istom priečinku pod číslom 31 je Žigmundova listina o mýte zapísaná pod dátumom 1306, hoci správny dátum je 1436. Na dorze tejto listiny adresovanej Petrovi Čechovi z Levíc je dátum 1306 opravený na 1436.

Listina z roku 1318 je zaradená pod týmto správnym dátumom, teda takým, aký je na listine napísaný, dokonca aj s rozšíreným registom s popisom jednotlivých výsad: „listina kráľa Ľudovíta o oslobodení od mýta (a tributis) na odporúčanie palatína Matúša, tiež o patronátom práve, tiež prenesenie celého majetku po smrti farára na mestskú pokladnicu, tiež zákaz kupovania jačmeňa a výčapu

¹⁴ ŠA Ba – pob. Trenčín, MGTN, Listiny, č. 139.

¹⁵ Ľudovít Stárek, trenčiansky farár v rokoch 1845–1863 (nar. 30.3.1803, zomr. 22.3.1863). Správny dátum je 1396. ŠA Ba – pob. Trenčín, MGTN, Listiny, č. 11.

¹⁶ JUCK, E.: c. d., uvádza jej signatúru: Magyar Országos Levéltár (MOL), Diplomatikai Levéltár (DI), č. 15 983.

¹⁷ Tamže uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 409.

piva želiarom, mešťania môžu v mestečku Bánovce predávať látky na lakte, tiež predávajúci na každodennom trhu sú zaviazaní každú sobotu platiť na špitál 2 denáre, tiež mlynári nech chovajú len štyri sliepky a jedného kohúta a jedno prasa, ale žiadnu kravu. Sú povinní priväzať aj vyvážať z mlyna slad, inak nech sedia po tri dni v klade a nech sú pokutovaní troma hrivnami. Ak však nespravodlivo zomelie, nech sedí riadnu dobu na pranieri“. Stárek však na okraj dopísal: nemá to zmysel, v roku 1318 Ľudovít nebol kráľom a celé vydanie je zlé.¹⁸

V elenchu sú zapísané aj listiny, ktoré sa dnes už v Trenčíne nenachádzajú. Okrem už niektorých hore spomenutých sú to napríklad v priečinku č. 2 pod číslom 1 listiny z rokov 1375¹⁹ a 1380²⁰ s regestom: (listiny) kráľa Ľudovíta, aby mešťania tohto mesta neboli nikde väznení pre dlhy, ale nech ich súdi ich richtár. V priečinku číslo 3 je bez čísla zapísaná listina z roku 1397 s regestom: „čistá štatúcia na sigot za klášterom inak dolná sigot“. V priečinku č. 5 je z roku 1370 listina kráľa Ľudovíta o povolení jarmoku Trenčanom v nedeľu pred sviatkom Sv. Ducha a v dostatočnom počte predchádzajúcich a nasledujúcich dní.²² V priečinku č. 4 zaradená listina pod číslom 18 je z roku 1382 s regestom: (listina) kráľa Žigmunda o užívaní čiernych lesov.²³ V priečinku č. 6 pod číslom 21 je listina z roku 1430 s regestom: (listina) kráľovnej Barbory o mýte (super tributa).²⁴ V priečinku č. 6 pod číslom 24 je síce nesprávny dátum 1444 pri regeste: (listina) Jána Huňadyho o tribúte, ale ide pravdepodobne o mandát z roku 1454, ktorým nariaďuje Ján Huňady Jánovi z Košec dodržiavať oslobodenie Trenčanov od platenia mýta. Tento mandát sa teraz nachádza v Rukopisnom oddelení Ústrednej knižnice Maďarskej akadémie vied v Budapešti.²⁵ V priečinku č. 6 sú štyri listiny kráľa Albrechta zapísané k roku 1408. Ide pravdaže o chybný dátum a listiny treba zaradiť do roku 1438. Dve z nich sú uložené tak isto v Rukopisnom oddelení Ústrednej knižnice Maďarskej akadémie vied.²⁶ Rovnako sa tam nachádza aj listina Vavrinca Héderváriho z roku 1437 o mýte, ktorá je zapísaná v elenchu v priečinku č. 6 pod číslom 38.²⁷ Listina toho istého Vavrinca

¹⁸ JUCK, E.: c. d., s. 63–64 dokázal, že ide o falošnú listinu. BARTL, J.: Obchod Trenčína za feudalizmu do konca 16. storočia. In: *Trenčín, remeslá, tlačiarne, architektúra*. Bratislava 1985, v pozn. 7 uvádza, že o pravosti tejto listiny vyslovil pochybnosť aj DOHNÁNY, E.: *Dejiny hradu a mesta Trenčína*. Rukopis v Trenčianskom múzeu v Trenčíne, s. 86.

¹⁹ JUCK, E.: c. d., uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 177. Kópia listiny sa nachádza aj v ŠA Ba – pob. Trenčín v Zbierke fotokópií dokumentov.

²⁰ Kópia listiny sa nachádza aj v ŠA Ba – pob. Trenčín v Zbierke fotokópií dokumentov, originál v RO ÚKMAV, č. 186.

²¹ MARSINA, R.: c. d., uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 234. Kópia listiny sa nachádza aj v ŠA Ba – pob. Trenčín v Zbierke fotokópií dokumentov. Na dorze listiny je prečiarknutá signatúra C 3, No 7.

²² Pozri pozn. č. 5.

²³ JUCK, E.: c. d., uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 192. Kópia listiny sa nachádza aj v ŠA Ba – pob. Trenčín v Zbierke fotokópií dokumentov.

²⁴ Tamže, uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 347.

²⁵ Tamže, uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 407.

²⁶ Tamže, uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 374 a 375.

²⁷ Tamže, uvádza jej signatúru: RO ÚKMAV, Listiny, č. 366.

z roku 1434 tiež o mýte nie je však v elenhu zapísaná, i keď sa dnes nachádza medzi listinami mesta Trenčína.

Osemdesiatštyri stranový elench vypracovali v roku 1719 richtár Ján Petrikovič, notár František Ladislavides a senátor František Tuchinský. Obsahuje podrobné registry stredovekých i novovekých listín s vročením a dôsledným očíslovaním, ktoré boli uložené v 32 priečinkoch. V priečinku (ciste) č. 16 sa objavujú aj fascikle.

Podľa nedatovaného záznamu z 19. storočia Martin Juraj Kovachich, ktorý v roku 1808 zbieral po Uhorsku insurekčné spisy, našiel v mestskom archíve v Trenčíne okrem iných starobyklých dokumentov aj originál dekrétu kráľa Ľudovíta z roku 1351 s privesenou pečaťou s poznámkou na dorze: Trenčianskej župe.²⁸

Fragment súpisu listín z 19. storočia obsahuje chronologicky radené stredoveké listiny z rokov 1318–1502. Sú ešte medzi nimi aj tie, ktoré dnes v Trenčíne chýbajú a v súčasnosti sú uložené v Maďarsku.

Spracovávanie listín v 19. a 20. storočí

Ďalším spracovateľom mestských listín bol Ľudovít Stárek, trenčiansky farár. Bol to erudovaný spracovateľ. V jeho elenhu je už len málo chýb v dátumoch. Registry má širšie a zapisuje v nich aj denný dátum podľa cirkevného kalendára, tak ako ho prečítal na listine. Rečou elenhu je, tak ako pri všetkých elenchoch, latinčina. Stárek vypracovával svoj elench asi v rokoch 1852–1856 a pravdepodobne aj v nasledujúcich rokoch. V tom období aj usporadúval listiny. Svedčia o tom záznamy na obaloch niektorých listín. Napríklad na obale listiny kráľa Ľudovíta z roku 1519, v ktorej tento potvrdzuje listinu kráľa Vladislava z roku 1502 a v nej inzerované ďalšie štyri listiny a ktorá má signatúru C 1, fasc. 10, no 1, je Stárkov záznam, že písal regist a signatúru v roku 1852. Vtedy teda spracovával listiny uložené v priečinku č. 1, čiže začínal s prácou na elenhu. Svedčí o tom aj jeho záznam na obale listiny kráľa Albrechta z roku 1438 o práve Trenčanov na voľnú plavbu a dopravu tovaru po rieke Váh, ktorá má signatúru C 1, fasc. 6, no 1. Na vnútornej strane obalu Stárek prepísal túto listinu a zaznamenal, že kópiu urobil v roku 1852. Teda znova je to dôkaz, že listiny začal spracovávať v roku 1852. Listinu Vavrinca z Héderváru z roku 1434, v ktorej tento nariaďuje svojim mýtnikom v Malženiciach, Čachticiach,

²⁸ To by potvrdzovalo hypotézu R. MARSINU, c. d., s. 55, že mešťania si vypožičali dekrét od župy, keď si ho dávali potvrdzovať Hronskosvätobeňadickému konventu v roku 1437 a nevrátili ho späť župe. Dnes sa dekrét kráľa Ľudovíta z roku 1351 nenachádza medzi stredovekými listinami mesta Trenčína, ani v žiadnom z mestských elenchov nebol podchytený. Nenachádza sa ani medzi stredovekými listinami Trenčianskej župy, hoci jej bol adresovaný. (Za túto informáciu ďakujem pracovníkovi Štátneho archívu v Bytči Mgr. M. Martinickému). Podľa uvedeného záznamu z 19. stor. mala listina z roku 1351 privesenú pečať na zeleno-červenej šnúre a mala 62 riadkov. Je otázne, či Kovachich nemal na mysli práve transumpt z roku 1437 zachovaný v ŠA Ba – pob. Trenčín, ktorý má tiež 62 riadkov, tam je však šnúra zeleno-modrá. Na dorze transumptu je poznámka: *littera civitatis Trenchiniensis*.

Vrbovom a Chtelnici, aby nevyberali od Trenčanov mýto, našiel Stárek až v roku 1856, keď pracoval na listinách zaradených do priečinka č. 3. Našiel ju medzi poškodenými a zničenými písomnosťami. Podlepil ju papierovou fóliou a napísal regest a poznámky na dorze, z ktorých vyplýva, že na priečinku č. 3 pracoval v roku 1856. Keďže v elenchu sú zapísané listiny z ôsmich priečinkov, pracoval na ňom pravdepodobne aj po roku 1856. Pri vypracovávaní elenhu mal aj pomocníka, ktorý robil zápisy do elenhu po priečinkoch (cistu) 3, fasc. 7, no 6. Od signatúry C 3, fasc. 7 no 7 písal záznamy sám Stárek. Elench končí signatúrou C 8, fasc. 3, no 17.

Na rozdiel od elenhu z roku 1668 Stárek nezapisoval do svojho elenhu testamenty, divisionalia a iné spisy. Snažil sa tiež zaznamenať každý jednotlivý dokument. Napriek tomu má aj on pod jednou signatúrou vo viacerých prípadoch skupinu dokumentov. Napríklad pod signatúrou C 3, fasc. 9, no 4 je zaradených 9 listín z roku 1500 a nasledujúcich rokov. Týkajú sa sporu mesta proti Jánovi Bánfimú pre násilné vymáhanie mýta v Novom Meste nad Váhom a tiež príbuzných záležitostí.

Stárek sa snažil usporiadať stredoveké listiny chronologicky. Badať to v priečinku č. 1. Začína podľa neho najstaršou listinou Karola Róberta z roku 1324. Za ňou nasleduje listina, ktorej dátum Stárek určil ako 1380. Jej vydavateľom je Ľudovít I. Na listine je však jasne čitateľný dátum 1318. Stárek vedel, že v tom roku Ľudovít I. nepanoval, preto sám určil nový dátum 1380, ktorý však nemá oporu v listine.²⁹ Štvrtá listina v poradí je zapísaná pod dátumom 1351, čo je inzert v transumppte Hronskosvätobeňadického konventu z roku 1437. Ďalej nasleduje listina Ľudovíta I. z roku 1379 a po nej s jedným prerušením chronologicky usporiadané stredoveké listiny do roku 1519 po signatúru C 1, fasc. 10, no 1, čo je koniec prvého priečinka. V prvom priečinku je zapísaných 59 stredovekých listín a 4 novoveké transumppty stredovekých listín. V ďalších priečinkoch je sporadicky zapísaných ešte 20 stredovekých listín medzi ostatnými novovekými. Okrem toho pod signatúru C 3, fasc. 9, no 4 patrí ďalších 8 listín. Spolu teda eviduje 87 stredovekých listín. Nepočítame medzi ne dnes už chýbajúcu listinu, ktorú má Stárek zapísanú pod signatúrou C 3, fasc. 12, no 4 s regestom: dekrét cisára Žigmunda z roku 1415 v originálnom transumppte. Stárek vedel, že v meste existovala aj listina Ľudovíta I. o povolení jarmoku okolo sviatku Sv. Ducha z roku 1370, ale keď spracovával listiny, už ju nenašiel. Urobil o tom poznámku na prvej strane elenhu.

Stárek pôvodne asi ponechal listiny v priečinkoch tak ako jeho predchodcovia a v nich ich priebežne čísloval. Napríklad pri listine kráľa Albrechta z roku 1438 o práve voľnej plavby a dopravy tovaru po rieke Váh je na obale prepísaná signatúra C 1, no 45 na C 1, fasc. 6, no 1. Neskôr teda listiny usporiadal v rámci priečinkov do fasciklov a dal im nové signatúry. Aj pri listine kráľa Vladislava z roku 1502 bola na Stárkovom obale pôvodná Stárkova signatúra C 1, no 26 ne-

²⁹ Určenie dátumu odôvodňuje na dorze listiny takto: „1318 rectius millesimo tercentesimo decimo octavo. Id est cum quinto decimo sit in multis documentis 15, octavo decimo debet esse 18. e contra proin decimo octavo debet esse 80. Reliquas antilogias facile solvet in diplomatica versatus 1380.“

skôr prepísaná na Cista 1, fasc. 9, no 3. Dve listiny kráľa Mateja Korvína v rovnakej záležitosti, totiž oslobodenie trenčianskych želiarov, strážcov, mlynárov a nádenníkov na majeroch od platenia jedného zlatého, pôvodne zabalil do jedného obalu a napísal naň signatúry C 1, no 21 a no 23. Potom listinu z roku 1480 vybral, ponechal len listinu z roku 1474 a signatúru opravil na C 1, fasc. 8, no 13.

Stárek ukladal listiny do obalov z papiera, na ktorý napísal regest a signatúru. Väčšina obalov sa zachovala. Svedčí o dôkladnosti práce tohto spracovateľa a význame, aký pripisoval listinám. Aj on však urobil niektoré chyby v určovaní dátumov. Napríklad v priečinku (ciste) 3, fasc. 1, no. 5 má listinu palatína Mikuláša Gorjanského z roku 1406, v ktorej nariaďuje obyvateľom mestečiek a dedín patriacich k hradom Trenčín a Vršatec, aby chodili na trh do obce Veľké Chlievany a zakazuje im prístup na trh v Bánovciach, zaradenú v elenchu pod dátumom 1471. Dátum 1471 napísal aj na dorzo listiny. Pri mandáte Hypolita d'Este, ostrihomského arcibiskupa, z roku 1489, ktorým zakazuje vyberať mýto od Trenčanov, je nesprávny len denný dátum. V elenchu i na dorze listiny píše feria 5 ante festum Gregorii (Papae), hoci v texte listiny je feria quinta in die beati Gregorii Pape, teda nie vo štvrtok pred sviatkom pápeža Gregora (5.3.), ale vo štvrtok v deň sviatku pápeža Gregora (12.3.). Listinu Ladislava Huňadyho z roku 1455, v ktorej nariaďuje zvlášť kastelánovi v Leviciach, aby nevyberal mýto od Trenčanov, má Stárek zaradenú pod rokom 1454. Dve listiny kráľa Vladislava z roku 1491 o mýte a tridsiatku má Stárek datované v nedeľu pred sviatkom Petra v okovách, hoci jedna z nich má dátum v sobotu pred týmto sviatkom. Žigmundovu confirmáciu Ľudovítovej listiny z roku 1379 o užívaní okolitých lesov Trenčanmi dával rokom 1397, hoci správny dátum je 1396. Niektoré ďalšie chyby vznikli asi len z nepozornosti pri zapisovaní do elenchu. Keď si však predstavíme objem jeho práce, sú to v porovnaní s prvým elenchom z roku 1668 oveľa menšie chybičky.

Niektoré listiny sú zaradené v Stárkovom elenchu pod dátumom listiny, ktorá je v nich inzerovaná. Napr. transumpt Nitrianskej kapituly z roku 1485 je zaradený pod rokom 1412, keď je tam inzerovaná listina kráľa Žigmunda o vyňatí trenčianskeho richtára a mešťanov spod právomoci trenčianskych kastelánov. Transumpt Hronskosvätobeňadického konventu z roku 1437 je zaradený pod dátumom inzertu listiny kráľa Ľudovíta z roku 1351. Všade je však v regeste poznamenané, v ktorom transumpte sa inzerť nachádza.

Stredoveké listiny mesta Trenčína boli v minulosti uložené v mestskej radnici. S premiestňovaním radnice sa sťahovali aj listiny. Aj v rámci budovy menili miesto uloženia. Len v modernej dobe sa v rokoch 1940–1953 šesťkrát sťahovali.³⁰ Samostatný Mestský archív v Trenčíne bol zriadený v roku 1952. Jeho písomnosti, teda aj stredoveké listiny, sa nachádzali v suteréne budovy Mestského národného výboru v Trenčíne na Stalinovom (dnes Mierovom) námestí č. 1.³¹ Po

³⁰ ŠA Ba – pob. Trenčín, ŠOKA, prípis z roku 1956.

³¹ Tamže, spis zn. I/3-055.8-1951/1.

zatopení archívu počas búrky 16. augusta 1952³² sa písomnosti premiestnili na prízemie tejto budovy, kde zotrvali do roku 1973, keď sa vtedajšie pracovisko vtedy už Okresného archívu sťahovalo do Zamaroviec. Stredoveké i novoveké listiny, ktoré spracoval Stárek, boli uložené v dvadsiatich štyroch škatuliach a prenesené do Zamaroviec. Keď sa postavila účelová budova pre Štátny okresný archív v Trenčíne, boli stredoveké i novoveké listiny presťahované v roku 1984 do tejto budovy na Kozušníckej ulici, kde sa nachádzajú dodnes – v repozitórii listín so zachovaním fondovej príslušnosti k fondu Magistrát mesta Trenčína.

Prvým spracovávateľom listín v modernej dobe bol Vojtech Štibraný, mestský archivár.³³ Riaditeľ Okresného archívu v Trenčíne Peter Štibraný začal v roku 1972 vypracovávať kartotéku listín. V roku 1973 začal inventarizovať listiny, ktoré spracoval v 19. storočí Stárek. V roku 1974, pri odchode do dôchodku, odovzdal strojopis inventára listín, ktorý obsahoval 155 registov, spracovaných na základe Stárkovho elenchu. V inventári sú evidované listiny z priečinka 1 až 3 po signatúru C 3, fasc. 5, no 16. Pri inventárnom čísle 56 pod dátumom 1489, 1. február má regist: mandát kráľa Mateja s jeho vlastnoručným podpisom, v ktorom žiada, aby od Trenčanov neboli vyžadované trhové a mýtné poplatky v celej krajine, s poznámkou, že mandát je stratený a zachoval sa len Stárkov regist s dátumom.³⁴ Štibraný previedol dátumy na dnešné datovanie. Zložitejšie datovanie však ponechal v pôvodnej forme. Pri listine Juraja Rozgoňa z roku 1437 má dátum: na 12. deň generálnej kongregácie Nitrianskej župy. Registry má dosť široké a píše aj diplomatické poznámky.

Vo vypracovávaní kartotéky listín (aj stredovekých) pokračoval Viliam Záhorský v rokoch 1976–1977. Usporiadal kartotéku chronologicky a chronologicky zoradil tiež listiny, ktoré boli dovtedy uložené podľa Stárkovho usporiadania do priečinkov.

V roku 1977 triedila a usporadúvala stredoveké listiny Danica Hlaváčová a v roku 1979 zinventarizovala 85 stredovekých listín a pripravila inventár stredovekých listín na vydanie. Listiny mala v rukopise inventára zoradené chronologicky.

Na základe usmernenia Odboru archívniectva MV SR č. OA-886/10/1991 o základnej evidencii stredovekých listín, prepracovala inventár stredovekých listín mesta Trenčína Viera Morišová v roku 1993 tak, že zachytila všetky inzerty v listinách a celú štruktúru listiny. V roku 2005 napísala Viera Bernátová-Morišová čistopis inventára, vypracovala registre a úvod.

V rokoch 2000 a 2001 pracovala Viera Bernátová-Morišová na edícii 8 listín, z toho 7 stredovekých. Edíciu vydal Štátny okresný archív v Trenčíne v roku

³² Tamže, list z 19. augusta 1952.

³³ Pôsobil v mestskom archíve v rokoch 1952–1954 ako uvádza ŠTIBRANÝ, P.: Okresný archív v Trenčíne. In: *Trenčín 1971*. Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Bratislava 1971, s. 199. Vojtech Štibraný urobil súpis fondov archívu MNV v Trenčíne v roku 1952. V ňom sú chronologicky spísané stredoveké listiny s krátkymi registami.

³⁴ Listina bola stratená len dočasne. V súčasnosti sa nachádza medzi listinami MGTN, č. 77.

2001 a sú v nej publikované listiny z rokov 1324, 1396, 1412, 1421, 1434, 1454, 1464, 1546.

Vydavatelia, prijímatelia, žiadatelia, adresáti a diplomatická charakteristika listín

Vo fonde Magistrát mesta Trenčína je zaevidovaných 101 stredovekých listín. Z toho je 88 originálov a 13 jednoduchých odpisov. Dve listiny majú vydavateľa pápeža Silvestra. Ide o dva odpisy tej istej listiny z roku 1000 adresovanej Štefanovi, vojvodovi Uhrov. Kráľovských listín je 58. Po jednej listine je od kráľov Kolomana a Karola Róberta. Kolomanova listina je Zoborská listina z roku 1111, v ktorej sa spomína Trenčín a o jej odpis sa postaral Ľudovít Stárek, ktorý tento odpis zaradil medzi listiny mesta Trenčína. Dve listiny majú vydavateľa kráľa Ľudovíta I., dve sú od kráľovnej Alžbety, od kráľa Žigmunda je 19 listín, od kráľovnej Barbory jedna listina, od kráľa Albrechta dve listiny, od kráľa Ladislava Pohrobka 6 listín, od kráľa Mateja Korvína 18 listín, od kráľa Vladislava II. Jagelovského 4 listiny, od kráľa Ľudovíta II. jedna listina. Jedna listina je vlastne jednoduchým odpisom dvoch za sebou nasledujúcich kráľovských listín, a to listiny kráľa Albrechta z roku 1438 a listiny kráľa Mateja Korvína z roku 1482 v rovnakej záležitosti, totiž oslobodenia od platenia mýta.

Od hodnoverných miest je tu spolu 20 listín. Z toho od Nitrianskej kapituly 12 listín, od Konventu v Hronskom Svätom Beňadiku 3 listiny, od Konventu Panny Márie v Turci 4 listiny, od Varadínskej kapituly jedna listina. Z listín vydaných Nitrianskou kapitulou sú tri relácie o predvolaní na súd, jedna relácia o preskúmaní sťažnosti richtára a rady mesta Trenčína, jedna reambulačná listina, dve listiny dosvedčujúce podanie protestu a jedna listina dosvedčujúca darovanie majetku ako fundácie na kaplnku a oltár Sv. Trojice vo farskom kostole v Trenčíne, jedna listina dosvedčujúca rozdelenie majetku v Dežericiach, dve listiny sú transumpty. Dvanásť listina je jednoduchým odpisom troch listín Nitrianskej kapituly, dvoch stredovekých a jednej novovekej, v jednej záležitosti, totiž založení fundácie na kaplnku a oltár Sv. Trojice vo farskom kostole v Trenčíne. Z týchto dvoch stredovekých listín z roku 1476 jedna dosvedčuje majetkovoprávny prevod za účelom založenia fundácie, druhá skutočné založenie fundácie. Konvent v Hronskom Svätom Beňadiku vydal dva transumpty a jednu reláciu o preskúmaní sťažnosti richtára a rady mesta Trenčína. Konvent Panny Márie v Turci vydal tri relácie o preskúmaní sťažností richtára a rady mesta Trenčína a jeden transumpt. Varadínska kapitula vydala listinu dosvedčujúcu podanie protestu.

Dvadsaťjeden listín vydali iní vydavatelia. Z nich tri listiny vydal palatín Peter Gereb de Wyngarth. Dve z nich sú mandáty, jedna patent. Po dve listiny vydali: Ulrich Celjský, Ján Huňady, menovite uvedení župani (Ján Thus a Vavrinec z Turca) a slúžni Trenčianskej župy, richtár a rada mesta Trenčína. Jedna listina, ktorú vydali Ján Thus a Vavrinec z Turca, župani a slúžni Trenčianskej župy, je listinou rozhodovacou o pokonaní sporu medzi mestom Trenčínom a dedinou Kubra pre zabranie ostrova ležiaceho pod Trenčianskym hradom oby-

vateľmi Kubry. Druhá listina je len jednoduchým odpisom prvej listiny. Po jednej listine vydali: magister Andrej, služobník správcu komorského zisku a komorský pokladník v Trenčíne, palatín Mikuláš Gorjanský, Vavrinec Hédervári, správca cisárskych stajní, Juraj Rozgoň, župan Bratislavskej a Nitrianskej župy, Ladislav Huňady, Hypolit d'Este, ostrihomský arcibiskup, podžupan Ján Zima a slúžni Trenčianskej župy, krajinský sudca Ambróz Sarkan. Jednu listinu vydali stavy Uhorského kráľovstva. Je to dekrét zo snemu o voľbe kráľa Ladislava Pohrobka a ustanovení kapitánov na správu územia. Súkromnú listinu vydali Sobolo de Piro s manželkou Cybele. Je to kúpnopredajná zmluva.

Prijímateľom listín bolo prevažne mesto Trenčín. Sú tu však aj listiny, ktoré sa netýkajú priamo mesta Trenčína. Dva odpisy tej istej pápežskej listiny z roku 1000 sú adresované Štefanovi, vojvodovi Uhrov. Listina je falzum zo 17. storočia. Pápež vyhlasuje Štefana za kráľa, posielá mu kráľovskú korunu, ktorou má byť korunovaný, prijíma národ Uhrov pod ochranu cirkvi a zveruje ho vláde Štefana a jeho nástupcov a povoľuje zriadiť cirkevnú správu so strediskom v Ostrihome. Rovnako všeobecne sa dotýka Trenčína aj dekrét z uhorského snemu v Pešti z roku 1445. Ľudovít Stárek ho našiel v miscelaneách neregistrovaný a zaradil ho medzi listiny. Na obale poznačil, že ide o zriedkavý dokument. Listina Nitrianskej kapituly z roku 1400 je celkom cudzorodá, lebo sa dostala medzi listiny Magistrátu mesta Trenčína zberateľskou činnosťou. Okresný archív v Trenčíne ju kúpil v roku 1971 od súkromného majiteľa. Nitrianska kapitula ňou dosvedčuje, že Lökös, syn Povšu z Dežeríc, rozdelil časť majetku v Dežericach svojim dcéram Hange a Chalke. Záblatia sa týka listina Jána Zimu, podžupana, a slúžnych Trenčianskej župy z roku 1499. Je to rozsudková listina, ktorou sa v spore Agnesy, dcéry Martina Trtora zo Záblatia, manželky Jána Claudusa, proti Jurajovi a Václavovi Meravým zo Záblatia prisudzuje usadlosť v Záblatí Jurajovi a Václavovi Meravým. Len ďalší výskum objasní, z akého dôvodu sa dostali do Trenčína dve listiny z roku 1524, dosvedčujúce podanie protestu Tomáša zo Sv. Michala (Pwzta Zenth Myhal), ktorý bol provízorom sedmohradského biskupa Františka z Vardy. Biskup ho uväznil, aj jeho bratov Lukáša, viceprovízora, a Andreja, kastelána biskupovho hradu Giläu, tiež ich príbuzných Valentína a Petra a sluhu Tomáša. Väznili ich jednotlivo od jedného–dvoch dní do deväť mesiacov. Počas ich väznenia im zhabal registre a kvitancie, ktoré pochádzali z ich úradnej činnosti, zobral im ich veci a cennosti a prinútil ich vydať obligačné listiny, v ktorých sa zaväzujú vyplatiť určité sumy peňazí biskupovi a zaväzujú sa, že sa pre väznenie, im spôsobené škody a útlak nebudú súdiť. Tomáš zo Sv. Michala po prepustení z väzenia (keď jeho brat Andrej bol ešte zadržávaný biskupom) pred krajinským sudcom a Varadínskou kapitulou podal protesty proti týmto neprávostiam a odvolal všetky záväzky, ktoré pod nátlakom boli nútení dať a prehlásil, že sa chce domáhať práva súdnou cestou. Trenčína sa netýka ani listina vydaná v súkromnej záležitosti mešťana Sobolo de Piro a jeho manželky Cybele, ktorí predávajú svoj olivový sad s príľahlou záhradou pri Kostole svätého Remigia za 86 libier Židovi Danielovi. Listinu skopíroval Ľudovít Stárek z Fejérovho diplomatára v roku 1856 a zaradil ju medzi trenčianske listiny v presvedčení, že ide o trenčianskych mešťanov, lebo

Fejér prečítal z originálu „scultetus et scabini civitatis Trenchinensis“. B. Hóman však opravil tento výklad a uviedol, že sa má správne čítať „Treuerensis“. Listina sa podľa neho týka Trieru v Nemecku, ako to potvrdil aj B. Varsik.³⁵ Správnejší je však výklad A. Fekete-Nagya, ktorý predpokladá, že ide o „Tinninien-sis“, čiže Knin v Dalmácii.³⁶

Žiadateľmi o vydanie listín sú v listine z roku 1000 vyslanci Štefana, ktorých viedol kaločský biskup Astricus, v Zoborskej listine z roku 1111 je žiadateľom opát Gaufred. Vo falošnej listine z roku 1318, ktorej vydavateľom mal byť kráľ Ľudovít I., sú to palatín Matúš a trenčianski mešťania Mikuláš Disproth a Hanal, v roku 1324 vystupuje ako žiadateľ trenčiansky podžupan a kastelán Pavol, v listine Nitrianskej kapituly z roku 1400 je to Lökös, syn Povšu z Dežeríc, v roku 1412 sú žiadateľmi trenčiansky richtár Jakub Seffridi a Ján Kocúr, v roku 1421 je to bývalý trenčiansky richtár Mikuláš Lang, v roku 1432 mešťania mesta Trenčína Juraj a Peter, v roku 1434 trenčianski mešťania Mikuláš Dives, Ján Potešík a prisažný Matej, v roku 1436 v troch listinách vystupujú ako žiadatelia Juraj Adlič a Peter Milko, trenčianski mešťania, v roku 1437 v dvoch listinách hronskosvätobeňadického konventu sú to Marek, host', Matej, prisažný, notár Peter, farár Šimon a rektor školy Ján. O vydanie listiny Juraja Rozgoňa, župana Bratislavskej a Nitrianskej župy v roku 1437 sa zaslúžili richtár mesta Trenčína Jakub Hodna, mešťania Ján Potešík, Juraj Adlič a notár Peter. V listine kráľa Albrechta z roku 1438 sú žiadateľmi Ján Potešík a Juraj Švorc, mešťania mesta Trenčína, v listine Ulricha Celjského z roku 1450 sú to vyslanci mesta Trenčína Svitlek a Potešík, v roku 1453 v piatich listinách Ladislava Pohrobka sú žiadateľmi trenčiansky richtár Ján Potešík a prisažní Peter Milko a Štefan. V dvoch listinách Nitrianskej kapituly z roku 1454, z ktorých jedna je jednoduchým odpisom druhý, je žiadateľom Benedikt Rožon z Mitíc. Trenčianski mešťania Osvald Zamarovský a Pavlík sú doložení v roku 1458, v roku 1464 je to trenčiansky richtár Osvald zo Zamaroviec a mešťania Peter Milko a Václav Šandor. V listinách Mateja Korvína z roku 1466 a 1467 vystupuje ako žiadateľ kapitán Trenčianskeho hradu Ladislav z Jalovca (de Parlag), v roku 1468 sú žiadateľmi prisažní mesta Trenčína Osvald Zamarovský, Bartolomej Svetlík a Peter Baran. Dve listiny Nitrianskej kapituly z roku 1476 boli vydané na žiadosť Margity, dcéry Juraja Ľulaia z Košece, vdovy po Františkovi z Hája. V roku 1485 vydala Nitrianska kapitula transumpt na žiadosť Mateja zo Sedmohradska, Jána Galku a Andreja Latkovského, trenčianskych mešťanov. V roku 1491 vystupujú ako žiadatelia farár Benedikt a trenčiansky mešťan Matej, richtár a rada mesta Trenčína, vydali listinu v roku 1501 na žiadosť Klementa a Ladislava Rožona z Mitíc a Šimona Hulmana. V roku 1502 a 1510 je žiadateľom Ján Zápoľský. Listina richtára a rady mesta Trenčína z roku 1511 bola vydaná na žiadosť Jakuba Zlatockého a jeho syna Petra s manželkou Katarínou. V roku 1519 sú žiadateľmi o konfirmáciu richtár mesta Trenčína Juraj Magold, prisažný Blažej Hrdý a notár

³⁵ VARSÍK, B.: Vznik a rozvoj miest na Slovensku v 13. a 14. storočí. In: *Historický časopis* VI, 1958, s. 182–183.

³⁶ FEKETE-NAGY, A.: *Trencsén vármegye. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia 1941, s. 90–91.

Václav. V dvoch listinách z roku 1524 je žiadateľom Tomáš zo Svätého Michala. V roku 1525 vydáva Konvent Panny Márie v Turci transumpt na žiadosť šľachtica Ladislava z Klobušíc. V tridsiatich troch listinách sú uvedení žiadatelia len všeobecne, a to: mešťania, hostia a obyvatelia mesta Trenčína sedemkrát, richtár, prisažní a obyvatelia mesta Trenčína päťkrát, richtár a prisažní mesta Trenčína štyrikrát, mešťania mesta Trenčína štyrikrát, mešťania a hostia mesta Trenčína dvakrát, mešťania a obyvatelia mesta Trenčína dvakrát, mešťania a celá komunita mesta Trenčína dvakrát, richtár, prisažní, hostia a obyvatelia mesta Trenčína jedenkrát, richtár, prisažní, mešťania a hostia mesta Trenčína jedenkrát, richtár, prisažní a mešťania mesta Trenčína jedenkrát, obyvatelia mesta Trenčína jedenkrát, richtár, prisažní, obyvatelia a želiari mesta Trenčína jedenkrát, niektorí verní dvakrát. V ostatných listinách nie sú žiadatelia uvedení ani všeobecne.

Dva odpisy tej istej buly pápeža Silvestra II., ktorá je falzom zo 17. storočia, sú adresované Štefanovi, vojvodovi Uhrov, listina z roku 1379 šľachticom z Verpky a Záblatia, listina kráľovnej Alžbety z roku 1383 trenčianskemu županovi Jánovi Treutulovi, listina tej istej vydavateľky z roku 1385 bývalým kastelánom hradu Trenčín Jánovi a Tomášovi Zekelovi. V roku 1412 je adresátom vojvoda Stibor, v roku 1415 Stibor mladší, v rokoch 1422 a 1424 adresuje kráľ Žigmund listiny Mikulášovi z Perína, najskôr kastelánovi hradu Trenčín, neskôr trenčianskemu županovi. V roku 1436 sú tri Žigmundove mandáty adresované najskôr Petrovi Čechovi z Levíc, druhá Petrovi Forgáčovi a jeho synovi Jánovi, tretia Ladislavovi z Ludaníc. Ulrich Celjský adresuje svoju listinu v roku 1452 gubernátorovi Jánovi Huňadymu. Jednu listinu adresuje kráľ Matej v roku 1458 Jánovi z Košce, druhú z toho istého roku ostrihomskému arcibiskupovi Dionýzovi. V roku 1463 je adresátom jednej listiny Stanislav z Košce, druhej listiny Bartolomej Nysor(!) a Albert Nysor(!) na Bojníckom hrade. V roku 1467 je adresátom Ján Ernst, generálny správca kráľovských poplatkov. V roku 1468 adresuje kráľ Matej svoj mandát Jánovi a Petrovi Forgáčovi a synom Juraja a Jána Forgáča, ďalej Imrichovi a Albertovi Nisorovi(!) z Bojníc. Mandát z roku 1475 je adresovaný trenčianskemu županovi Františkovi. Relácia Nitrianskej kapituly z roku 1500 je adresovaná palatínovi Petrovi Gerebovi de Wyngarth. Ten istý adresát je v jednej relácii Konventu v Hronskom Svätom Beňadiku a v dvoch reláciách Konventu Panny Márie v Turci z roku 1500 a v jednej relácii Konventu Panny Márie v Turci z roku 1501. Kráľovi Vladislavovi sú adresované dve relácie Nitrianskej kapituly z roku 1500 a jedna z roku 1501. V ostatných prípadoch nie sú menovite uvedení adresáti. Konkrétni adresáti sú najmä v mandátoch.

Celkove je v trenčianskom stredovekom materiáli listinného charakteru 44 mandátov, z toho 21 sa týka oslobodenia od platenia mýta, 6 mandátov sa týka oslobodenia od platenia tridsiatku a v dvoch sa nariaďuje nevyžadovať od mešťanov platenie mýta a tridsiatku zároveň. Ostatné mandáty sa týkajú iných záležitostí.

Kráľovských mandátov je 34. Začínajú sa intituláciou bez Nos. Iba v troch listinách, jednej Žigmundovej a v dvoch Matejových, je intitulácia s Nos. V sedemnástich prípadoch je konkrétna adresa, z toho v šesnástich prípadoch je

adresát uvedený aj menom. V sedemnástich prípadoch je všeobecnejší adresát, napr. preláti, baróni, grófi, kasteláni, šľachtici, držitelia mýtnic a mýtnici, mestá, mestecká, dediny a ich richtári, alebo všetci tridsiatnici, alebo správcovia tridsiatku a všetci úradníci a vyberači tridsiatku, všetci cudzí obchodníci na trhoch a pod. Vo väčšine prípadov nasleduje salutácia. Dispozičné sloveso je vo väčšine prípadov *mandamus*. V jednej listine je použité sloveso *statuimus et committimus*, v jednej *rogamus commitentes*. Najčastejšie použitá penitenčná formula je *secus non facturi* (v desiatich prípadoch) a *aliud non facturi* (päť prípadov). V dvadsiatich troch prípadoch sa nariaďuje po prečítaní vrátiť mandát predkladateľovi. V jednom mandáte je aj nariadenie o publikovaní. V datovacej formule je vždy zapísané miesto vydania a dátum podľa cirkevného kalendára, v dvadsiatich prípadoch aj s rokmi panovania panovníkov. V niektorých mandátoch sa dáva plná moc županom a podžupanom príslušných žúp, kde by sa nezachovával mandát, prinútiť k jeho dodržiavaniu. Tiež kapitáni hradu Trenčín majú dohliadnuť na dodržiavanie mandátu – ak by sa nedodržiaval mandát majú zabráť mýtnice. Jeden mandát má aj subscripciu. Je to všeobecný mandát Mateja Korvína o mýte z roku 1489.

Kráľovských konfirmácií je desať. Z toho Žigmund vydal dve konfirmácie, Ladislav V. päť konfirmácií (jedna je jednoduchým odpisom originálu z roku 1453, pričom aj tento originál je zachovaný), po jednej konfirmácii vydali Matej I., Vladislav II. a Ľudovít II. Z toho dve majú len patentnú formu. Sedem konfirmácií má privilegiálnu formu s privesenou pečaťou.

Okrem konfirmácií je v trenčianskych stredovekých listinách ešte šesť kráľovských listín v privilegiálnej forme. Intitulácia v *Nos* forme je v týchto všetkých privilegiálnych listinách použitá deväťkrát, intitulácia bez *Nos* štyrikrát. Vo všetkých prípadoch je všeobecná adresa. Vo dvoch listinách je aj salutácia. Arenga je v listine z roku 1434 o patronátnom práve, v listine z roku 1438 o práve plavby a dopravy tovaru po rieke Váh a v konfirmácii Mateja I. z roku 1466. V listine z roku 1324 o mýte je aj nariadenie pre mýtnikov a v listine z roku 1464, v ktorej Matej I. uvoľňuje 200 zlatých z tridsiatku, je nariadenie pre tridsiatnikov. V tejto listine je aj nariadenie po prečítaní vrátiť predkladateľovi. V jarmočnom privilegii z roku 1421 je nariadenie o publikovaní. Koroboračná formula je v 11 listinách. Datovanie podľa cirkevného kalendára je použité v 9 listinách, podľa rímskeho kalendára v dvoch listinách a zároveň podľa cirkevného aj rímskeho kalendára v jednej listine. Listina o patronátnom práve z roku 1434 má len ročný dátum, chýba tu denný dátum aj miesto vydania. Datovacia formula (dpm) je v štyroch listinách, a to v listine z roku 1324 o mýte, v listine z roku 1434 o patronátnom práve a v konfirmáciách z roku 1466 a 1502. Zoznam hodnostárov je v listine z roku 1324 o mýte, v listine z roku 1434 o patronátnom práve a v konfirmácii z roku 1466. Dvojstranná pečať, typická pre slávnostné privilegia, je na štyroch listinách – na listine z roku 1318, na listine o patronátnom práve z roku 1434, na jarmočnom privilegii z roku 1421 a na konfirmácii Mateja I. z roku 1466. Na listine z roku 1324 je v koroboračnej formule uvedené spečatenie dvojstrannou pečaťou, ale na listine sú len zárezy pre pečať.

Súborné privilegium z roku 1402, privilegium z roku 1412, ktoré má charakter základného privilegia, a čiastkové privilegia z roku 1454 (právo meča), 1474 a 1480 (oslobodenie mlynárov, strážcov, želiarov a nádenníkov na majeroch od platenia jedného zlatého navždy) sú vyhotovené len v patentnej forme. Privilegium z roku 1402 má však aj arengu.

Hodnoverné miesta vydali spolu osem relácií. Všetky sa začínajú konkrétnou adresou (päťkrát je to palatín a trikrát kráľ Vladislav), po nej nasleduje intitulácia vždy bez *Nos*. Kontext začína zmienkou o prijatí mandátu a pokračuje jeho úplný odpis. Potom sa opisuje spôsob vykonania mandátu. V datovacej formule je slovné vyjadrené, koľký deň uplynul odo dňa vykonania prikázaného úkonu (*diei executionis* alebo *diei inquisitionis*). Rok vydania je vždy odvolávkou na rok vydania mandátu (*anno suprascripto*). Všetky relácie boli spečatené uzatváracou pečaťou. Ide teda o *litterae clausae*.

V privilegiálnej forme s privesenou pečaťou bolo vyhotovených 6 listín hodnoverných miest, ktoré sa zachovali v origináli a dve listiny, ktoré sa zachovali len v odpise. Listina Nitrianskej kapituly dosvedčujúca darovanie majetku v Dežericiach z roku 1400 začína intituláciou bez *Nos*, nasleduje všeobecná adresa, salutácia, arenga, kontext listiny okrem narácie a dispozície obsahuje aj pertinenčnú formulu, nasleduje koroborácia a dátum podľa cirkevného kalendára. Reambulačná listina Nitrianskej kapituly z roku 1417 začína intituláciou s *Nos*, nasleduje všeobecná adresa. Listina ďalej pokračuje zmienkou o prijatí mandátu kráľa Žigmunda, správou o jeho vykonaní, ktorá obsahuje aj metáciu. Listina je datovaná na ôsmy deň po reambulácii. Rok vydania je odvolávkou na rok vydania mandátu (*anno predicto*). V listine je uvedený aj hodnostár kapituly, ktorý zodpovedal za vydanie listiny hodnoverného miesta (Laurencio lectore). Dva transumpty hrnskosvätobeňadického konventu z roku 1437 začínajú všeobecnou adresou, pokračujú intituláciou bez *Nos*, arengou, promulgáciou, kontextom, koroboračnou formulou a dátumom podľa cirkevného kalendára. Transumpt Nitrianskej kapituly z roku 1485 začína intituláciou s *Nos*, pokračuje všeobecnou adresou, kontextom, koroboračnou formulou a končí dátumom podľa cirkevného kalendára. Transumpt Nitrianskej kapituly z roku 1491 začína intituláciou s *Nos*, pokračuje všeobecnou adresou. Končí sa dátumom podľa cirkevného kalendára. Pre jej zlú čitateľnosť sme nemohli zistiť, či obsahuje aj koroboračnú formulu. Odpisy dvoch listín Nitrianskej kapituly z roku 1476 začínajú všeobecnou adresou, pokračujú intituláciou bez *Nos*, salutáciou, arengou, kontextom, koroboračnou formulou a končia dátumom podľa cirkevného kalendára. V koroboračnej formule je uvedené spečatenie privesenou pečaťou.

V patentnej forme bol vydaný transumpt Kláštora Panny Márie v Turci z roku 1525. Intitulácia je v *Nos* forme, adresa je všeobecná. Listina sa zachovala len v odpise, ale uvádza sa v nej, že bola vydaná v patentnej forme. V patentnej forme boli vydané aj dve listiny dosvedčujúce podanie protestu, a to listina Nitrianskej kapituly z roku 1454 a listina Varadínskej kapituly z roku 1524. Obe majú intituláciu v *Nos* forme, všeobecnú adresu a dátum podľa cirkevného kalendára. Spomenutá listina Nitrianskej kapituly z roku 1454 bola odpísaná neznámym autorom. Nesprávne však prečítal meno podávateľa protestu a miesto

Rasen (Rosen) v odpise uviedol Pascy. Rovnako v dátume namiesto *octavo die festi Sancti Michaelis* napísal len *festi Sancti Michaelis*.

V privilegiálnej forme s privesenými tromi pečaťami bola vyhotovená ešte župná štatučná listina z roku 1455. Začína arengou, až na druhom mieste je intitulácia s *Nos* a všeobecná adresa. Po narácii a dispozícii nasleduje koroboračná formula a dátum podľa cirkevného kalendára. Pečate sa nezachovali, iba pozostatky troch hnedo-modro-ružových šnúr.

Podrobný diplomaticko-kritický rozbor trenčianskych výsadných listín urobili Richard Marsina³⁷ a Ľubomír Juck.³⁸ Výsledkom ich rozboru je zistenie niektorých fálz a listín pochybnej pravosti. Prvý však, ktorý upozornil na to, že listina z roku 1324³⁹ je falošná, bol Gy. Györffy pri návšteve v trenčianskom archíve. Ľ. Juck dokázal, že listina z roku 1324 je falzum, ktoré vzniklo v druhej štvrtine 15. storočia. R. Marsina upresňuje jeho vznik pravdepodobne medzi rokmi 1432–1437.⁴⁰ Aj falošnú listinu z roku 1318⁴¹ zaradil Ľ. Juck do druhej štvrtiny 15. storočia a R. Marsina upresnil jej vznik medzi rokmi 1434–1451. Ľ. Juck i R. Marsina pokladajú listinu z roku 1402⁴² za listinu pochybnej pravosti. R. Marsina pokladá aj listinu z 19. februára 1412⁴³ za listinu pochybnej pravosti a Ľ. Juck pokladá aj listinu z roku 1434⁴⁴ o patronátom práve za listinu pochybnej pravosti.

Na dorze listín sa nachádzajú signatúry, ktoré napísali autori elenchov počínajúc najstarším elenchom z roku 1668. Na dorze väčšiny listín sú aj registry, alebo aj viacero registov od viacerých spracovávateľov končiac Stárkom v 19. storočí. Päťdesiatpäť listín je označených odtlačkom pečiatky s nápisom „TRENCSEN SZ. KIR. VÁROS LEVÉLTÁRA“. Rečou listín je vo všetkých prípadoch latínčina.

Reštaurovaných bolo doteraz 15 listín. Okrem nich sú však ešte viaceré listiny navrhnuté na reštaurovanie, pretože sú porušené a poškodené. Je pripravený ich zoznam s požiadavkou na reštaurovanie.

Stredoveké listiny mesta Trenčína sú najvzácnejšími archívnymi dokumentmi trenčianskeho archívu a doteraz boli predmetom záujmu mnohých spracovávateľov a vedcov, napriek tomu ešte nie je ukončený ich výskum.

³⁷ MARSINA, R.: c. d.

³⁸ JUCK, Ľ.: c. d.

³⁹ ŠA Ba – pob. Trenčín, MGTN, Listiny, č. 6.

⁴⁰ BARTL, J.: c. d., s. 117 – uvádza, že napriek výhradám voči jej pravosti listina môže zachytávať skutočný stav v 14. stor.

⁴¹ ŠA Ba – pob. Trenčín, MGTN, Listiny, č. 5.

⁴² Tamže, č. 14.

⁴³ Tamže, č. 16.

⁴⁴ Tamže, č. 28.

Ďakujem prof. PhDr. Richardovi Marsinovi, DrSc. za vyriešenie viacerých odborných problémov, ktoré som s ním konzultovala.

DOCUMENTS ECRITS DU MOYEN AGE DE LA MUNICIPALITE DE LA VILLE DE TRENCIN ET LEURS AUTEURS

Viera Bernátová

La première liste partielle des documents écrits de la ville de Trenčín date de l'année 1636.

Le premier élench fut élaboré en 1668. Il contient, cependant, aussi des documents modernes écrits et d'autres. Cet élench compte 24 pages. Les documents y sont disposés d'après 31 boîtes où ils furent déposés. Ils furent énumérés dans l'élench plus tard. Les documents écrits du Moyen âge furent déposés, pour la plupart, dans les premières six boîtes. Cependant, les auteurs de l'élench n'ont pas toujours bien daté plusieurs de ces documents. Quelques-uns de ces documents, enregistrés dans cet élench, ne se trouvent plus à Trenčín. Les travailleurs de l'Institut historique de l'Académie des Sciences slovaque ont trouvé, pendant leurs recherches, qu'ils sont déposés dans les Archives régionales hongroises et dans la Section de manuscrits de la Bibliothèque de l'Académie des Sciences hongroise. L'élench détaillé fut élaboré par le maire, le notaire et le sénateur de la ville de Trenčín, en 1719. Il contient 84 pages.

C'était le prêtre Ľudovít Stárek de Trenčín lequel, au 19e siècle, élaborait l'élench des documents écrits du Moyen âge et modernes, utilisé jusqu'à aujourd'hui. Il rangea les documents écrits selon les boîtes, les dossiers et, en prenant en considération ces dossiers, il leur donna leur numéro.

En époque moderne, c'étaient aussi les travailleurs des Archives municipales et districtales de la ville de Trenčín qui avaient traité les documents écrits du Moyen âge. Le résultat en est une liste de documents du Moyen âge, un dactyloscrit d'inventaire, un manuscrit et un enregistrement de documents écrits. C'est Viera Bernátová qui a élaboré, en 2005, le dernier inventaire complet.

Dans les fonds de la municipalité de la ville de Trenčín, il est enregistré 101 documents écrits du Moyen âge, dont 88 originaux et 13 simples copies. Il y a 58 documents écrits royaux. Les lieux authentiques ont offert en tout 20 documents. Deux copies du document écrit datant de l'année 1000 indiquent comme auteur le pape Silvestre. 21 autres documents furent édités par différents auteurs. Leur destinataire fut, pour la plupart, la ville de Trenčín, mais il y a aussi quelques documents écrits qui ne concernent pas directement la ville.

Parmi les documents écrits de Trenčín, il y a 44 mandats, dont 29 concernent l'exonération du payage et des dépôts. Les mandats royaux représentent le nombre 34. Il y a dix confirmations royales dont sept comportent une forme privilégiée avec sceau accroché. Dans les documents écrits de Trenčín du Moyen âge, il y a, outre les confirmations, encore 6 documents royaux en forme privilégiée.

Les lieux authentiques ont édité, en tout, 8 relations. En forme privilégiée avec sceau accroché, on élaborait 6 documents écrits des lieux authentiques, conservés en original, et deux documents écrits conservés seulement en copie.

En forme privilégiée avec trois sceaux accrochés fut réalisé encore un document statutaire de comitat, datant de l'année 1445.

Sur la base de l'analyse diplomatique et critique des documents écrits essentiels de Trenčín, MM. R. Marsina et L. Juck ont confirmé ou déterminé que les documents écrits des années 1318 et 1324 sont faux et que ceux du 22 janvier 1402, du 19 février 1412 et le document de l'année 1434 concernant le droit de patronage sont discutables quant à leur crédibilité.

Traduit par Kristína Kapitánová

URBÁRE MAKOVICKÉHO PANSTVA Z ROKU 1507

VLADIMÍR RÁBIK

Rábik, V.: Makovica Domain Urbaria from 1507. Slovenská archivistika, Vol XLI, 2006, No 2, p. 22–40.

Study presents so-far unknown medieval urbaria of the Makovica domain from 1507 that contain many details about its settlement situation and complex social and ethnic circumstances. The urbaria were created under the instruction of the palatine Imrich from Perín, landlord of the domain. Apart from the description of serfs' duties and corvée, Slovak and Ruthenian villages are specifically differentiated and this characteristic is always stated in later urbaria. The paper is supplemented by diplomatic-palaeographical transcription of the two urbaria.

Slovakia. Middle Ages. History of feudal domains. Makovica domain. Urbaria.

PhDr. Vladimír Rábik, PhD., Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Niet pochýb o tom, že urbáre sú z formálnej i obsahovej stránky veľmi dôležitým pramenným historickým materiálom s vysokou vypovedacou hodnotou. Dôležité je najmä to, že poskytujú údaje o širšom spektre spoločenského života, a to s vysokou mierou hodnovernosti, pretože boli základným inštrumentom správy panstiev. Ich formálne vyhotovenie i obsahová náplň sa však líšili v závislosti od doby i konkrétnych okolností vzniku.

Publikovanie urbárov feudálnych panstiev so vzťahom k Slovensku bolo preto (a stále je) veľmi dôležitou úlohou slovenskej historiografie, ktorá však v nej po úspešnom začiatku z konca 50. rokov minulého storočia, žiaľ, už ďalej nepokračovala.¹ Publikovaný materiál (aj v iných edíciách) je však takmer výlučne novoveký, čo platí aj o prevažnej väčšine maďarských edičných počinov.² V príspevku preto prezentujeme dosiaľ neznáme urbáre (registre) makovického panstva z poslednej štvrtiny roku 1507, ktorý dosiaľ unikál pozornosti slovenskej

¹ *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku. I. (XVI. storočie); II. (XVII. storočie).* Na vydanie pripravili R. Marsina a M. Kušík. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 (Úvod tejto edície v I. zväzku – s. 7–33, od R. Marsinu je vlastne jedinou súhrnnou štúdiou k problematike urbárov na Slovensku). Z maďarskej strany treba spomenúť dielo MAKSAI, F.: *Urbáriumok XVI.-XVII. század.* Budapest 1959, nejde tu však o edíciu v pravom zmysle slova, ale len o inventár (z obsahového hľadiska registár) urbárov a inštrukcií, uložených v Magyar Országos Levéltári v Budapešti, v oddelení Urbaria et conscriptiones.

² Prehľad edícií urbárov, ktoré sú zväčša len jednotlivinami, publikované ako prameň k dejinám konkrétneho panstva so vzťahom k Slovensku, porov. KOTIANOVA, M.: Výskum starších hospodárskych dejín a jeho perspektívy s dôrazom na feudálne panstvá. In: *Studia historica Tyrnaviensia II.*, 2002, s. 127–136. KOTIANOVA, M.: Inštrukcie pre provizora Bojnického panstva z polovice 18. storočia. In: *Studia historica Tyrnaviensia III.*, 2003, s. 287–303.

i maďarskej historiografie, hoci poskytuje veľmi dôležitý obraz o sídlisťných, sociálnych i národnostných pomeroch v severozápadnej časti Šarišskej župy.

Pokiaľ ide o urbáre v staršom (stredovekom) období, ani Uhorské kráľovstvo nezaostávalo príliš vo vývoji tohto druhu písomností v Európe, hoci stav a počet takýchto prameňov je u nás neporovnateľne menší. Ako je známe, v západnej časti Európy sa urbár, ako vyhranený a špecifický typ písomností, objavuje už v 12. storočí, v susedných Čechách (ktoré však tiež formálne patrili do Nemeckej ríše) sú najstaršie známe urbáre už z 13. storočia.³

Nateraz najstarší súpis urbárskej povahy z uhorského prostredia pochádza z konca 13. storočia a týka sa majetkovej základne Ostrihomskej kapituly, no má viac charakter urbárskeho registra (niektorých) majetkov a z nich plynúcich príjmov s absenciou účtovno-predpisovej položky. O príležitostnom charaktere jeho vyhotovenia svedčí, že jeho text je písaný na voľné miesta makulatúrnych listov s pomocnými bohoslužobnými textami.⁴ Najstarší známy urbár (register majetkov) so vzťahom k nášmu územiu je až „*Inventárna kniha majetkov a dedín patriacich k hradu Dobrá Voda*“, spísaná okolo sviatku sv. Egida (1. septembra) roku 1401.⁵ Zo stredovekých urbárov slovenskej proveniencie boli ešte publikované len v slovenskom preklade nedatovaný register majetkov hradu Šintava (z doby okolo roku 1470–1480)⁶ a v pôvodnom jazyku aj urbár hradného panstva Beckova z roku 1522.⁷ Aj z uvedeného teda zreteľne vyplýva, že najstaršia podoba urbárskych písomností má u nás formu majetkových registrov. O zachovaných urbároch panstva Makovica však možno konštatovať, že sa z tohto druhu uhorských urbárov predsa len vymykajú, pretože popri zozname majetkov s aktuálnou výnosnosťou obsahujú aj spoločnú účtovno-predpisovú položku, čím sa zaraďujú vo svojej dobe k vyvinutejšiemu druhu takýchto písomností.

Makovické panstvo bolo jedným z najrozsiahlejších majetkových domén nielen na našom území, ale aj v celom stredovekom Uhorskom kráľovstve. Jeho špecifikum však spočívalo predovšetkým v zložitých sídlisťných, sociálnych a národnostných pomeroch, čo priťahovalo často pozornosť bádateľov. O jeho stredovekých dejinách preto jestvuje pomerne bohatá historická spisba. Na tom-

³ Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku, I., s. 7, 31.

⁴ Súkromný archív Ostrihomskej kapituly v Ostrihome (Esztergom), Cod. Lat. 1062, fol. 117v. (Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej MOL DF 286 314), urbár je datovaný medzi roky 1285 až 1295, no neobsahuje údaje k územiu Slovenska.

⁵ Státní vědecká knihovna v Olomouci, kodex M I 304, predná predsádka a fol. 191r. MARKOV, J. (ed.): Zlomky urbáře a účtů Dobrovodského panství z XV. století. In: *Studie o rukopisech VI.*, 1967, s. 69–79.

⁶ LUKAČKA, J.: Register poplatkov a príjmov hradu Šintava. In: *Pod osmanskou hrozbou. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. IV.* Zost. J. Lukačka. Bratislava 2004, s. 96–98, č. 40. Autor nepublikoval register celý, ale len jeho začiatočnú časť (asi dve tretiny textu). Originál vo viacerých exemplároch písaných rozličnými písárskymi rukami (i chronologicky) je v MOL DL 36 995, 37 001–37 003.

⁷ MARSINA, R.: Urbár hradného panstva Beckov. In: *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku, I.*, s. 41–68.

to mieste postačí len základné konštatovanie o jeho majetkovo-správnom vývoji, ktorý siaha už do 13. storočia.

Základ makovického panstva tvorilo starobylé sídlisko Smilno s rozsiahlym chotárom, siahajúcim až k hornatej hranici s Poľskom, ktoré už v roku 1250 daroval kráľ Belo IV. predkom rodu Aba, no tí tento majetok predali v roku 1269 Tekulovcom.⁸ O samotnom hrade, vystavanom na vrchu nad Zborovom, sa dozvedáme až z mandátov kráľa Ľudovíta I. z roku 1347, ktorým panovník zakázal Štefanovi a Jurajovi Bubekovcom, hevešským županom a kastelánom Makovice (*Makauicha*), zberať majetok bardejovských host'ov v Mokroluhu, a podobne tak aj majetok Smilna, ktorý bol vo vlastníctve Tekulovcov. Panovník pri tej príležitosti zdôrazňuje, že sa tu makovickí kasteláni neoprávnene usilovali usídľovať ľudí a budovať nové sídla.⁹ Proces dosídľovania tunajšej oblasti sa zintenzívnal najmä v druhej polovici 14. storočia, keď sa makovické panstvo dostalo v roku 1364 do držby Cudarovcov, ktorí už od roku 1352 držali aj susedné panstvá Kurima a Radoma a v roku 1370 získali aj stročinské panstvo. Všetky tieto majetky ešte koncom 14. storočia tak spojili do súvislého majetkového komplexu s administratívnym centrom na hrade Makovica.¹⁰

Konkrétne sa však o jednotlivých dedinách pod správou makovického hradu dozvedáme až v rokoch 1415 až 1417, keď panovník Žigmund Luxemburský potvrdil Cudarovcom držbu všetkých ich majetkov a medzi nimi aj makovického panstva, ktoré tvorilo až šesťdesiatpäť dedín.¹¹ Po vymretí Cudarovcov v roku 1470 daroval Matej I. panstvo pánom z Rozhanoviec, ktorým patrilo aj susedné čičavské panstvo, a vtedy sa v donačných a introdukčných listinách uvádza už viac ako sto sídel patriacich pod správu makovického hradu, hoci treba upozor-

⁸ MARSINA, R. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislavae 1987, s. 248, č. 305. BENKO, J.: *Osídlenie severného Slovenska*. Košice 1985, s. 223. ULICHNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice 1990, s. 184, 282.

⁹ Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Levéltár (ďalej MOL DL) 3 882. JANOTA, E.: *Bardyjów. Historyczno-topograficzny opis miasta i okolicy*. Kraków 1862, s. 206–207. IVÁNYI, B. (ed.): *Bártfa szabad királyi város levéltára I. 1319–1526*. Budapest 1910 (ďalej IVÁNYI, Bártfa), s. 2, č. 9. NAGY, I. (ed.): *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. V*. Budapest 1878, s. 4, č. 3. VARSÍK, B.: *Osídlenie Košickej kotliny III*. Bratislava 1977, s. 344–345. FÜGEDI, E.: *Vár és társadalom a 13.–14. századi Magyarországon*. Budapest 1977, s. 165, uvádza údaj, podľa ktorého bol už v roku 1325 kastelánom hradu Ján prezývaný Somogyi a hrad vtedy patrila Filipovi Drugetovi. Informácia pochádza z elenchu listín rodu Uz z Uzoviec uloženom v Štátnom archíve v Prešove (ďalej ŠA Prešov), fond Archív rodu Uz z Uzoviec, Elench listín, sign. A-25, fol. 61r (MOL DF 268 443). Doklad je však neistý, preto ho ani ako deperditum nepublikuje najnovšia edícia anjouovských listín. Anjou – kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia IX. (1325); Szerk.: L. Géci. Budapest – Szeged 1998.

¹⁰ MOL DL 5816; 6593. VARSÍK, B.: Osídlenie III, s. 347–348. ULICHNÝ, F.: Dejiny osídlenia Šariša, s. 185. Najnovšie porov. RÁBIK, V.: Osídlenie a národnostný ráz Makovického panstva v stredoveku. In: *Historický zborník* 15, 2005, 1, s. 26–54.

¹¹ MOL DL 10 333; 10 335; 10 440. BORSA, I. (ed.): *Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416)*. Budapest 1997, s. 177, č. 506, s. 458, č. 1659. RATKOŠ, P.: Vznik a osídlenie Makovického hradného panstva do začiatku 17. storočia. In: *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Bratislava 1964, s. 45.

niť, že mnohé sídla tu vystupujú duplicitne. Predsa však medzi majetky panstva patrilo v tomto čase aj ďalších dvadsaťjeden nových sídel, o ktorých sme dovtedy nemali žiadne iné správy. Išlo väčšinou o novovybudované sídla rusínskeho a valašského obyvateľstva, ako o tom spoľahlivo svedčí aj názov jedného z nich – *Olahy.¹²

Práve v súvislosti s držbou panstva pánmi z Rozhanoviec sa prvýkrát dozvedáme aj o konkrétnych povinnostiach tunajšieho obyvateľstva. V roku 1471 totiž hlavný kráľovský taverník Reynold z Rozhanoviec v úsilí o zvýšenie výnosov panstva a zvýšenie jeho populačnej bázy vydal nariadenie, ktorým zjednotil a upravil povinnosti obyvateľov na panstve a „v príslušenstvách Ladomirovej“. Podľa tohto prípisu mal každý poddaný, ktorý držal jedno poplužie platiť ročne dva zlaté, za výmeru pol poplužia jeden zlatý a kto nedržal ani takúto výmeru platil ročne pol zlatého. Platba sa mala zrealizovať v dvoch termínoch – polovica na sv. Juraja (24. apríla) a polovica na sv. Michala (29. septembra). Na siatie boli sedliaci povinní odkupovať obilniny od panstva, a to po dva gbely ozimín a po dva gbely jarín na jedno poplužie. Zo všetkých svojich plodín a úrody, s výnimkou siatiny, ktorá sa ľudovo nazývala „ľadník“ (*wlgo lednyk*), boli povinní platiť deviatok. Pre výber deviatku zemepán neustanovil žiadneho osobitného človeka, ale sedliaci smeli všetku svoju úrodu pozvážať do stodôl, kde sa tento mal následne vyčleniť. Desiatky z bravov sa mali vyberať len vtedy, ak bol v lesoch dostatok žalud'ov na ich obživu. Zvyšné dávky boli sedliaci povinní odovzdávať tak ako za starých časov, teda každý zo svojich poľností podľa výmery.¹³ Napokon od všetkých ostatných povinností boli makovickí sedliaci oslobodení.

¹² RÁBIK, V.: Osídlenie a národnostný ráz, s. 42. RÁBIK, V.: Rusíni a valašské obyvateľstvo na východnom Slovensku v stredoveku. In: *Historický časopis* 53, 2005, č. 2, s. 232–236.

¹³ MOL DL 17 161. Listinu pre jej závažnosť publikujeme v plnom znení: Hrad Makovica (Zborovský hrad) – 14. február 1471: „Nos Rynoldus de Rozgon magister thavarnicorum serenissimi principis domini Mathie Dei gracia Hungarie, Bohemie etc. || regis memorie commendamus, quod nos volentes possessiones nostras ubique videlicet in pertinentiis Makowycza et Ladmer || habitas populosas efficere, considerantes nichilominus multacionum exactionum pondus, quibus scilicet tempore condam domini Jacobi || Czudar de Olnod, populi in prefatis pertinentiis commorantes vexabantur, hanc cum eisdem fecimus dispositionem, huncque decesum et determinatum proventuum annuatim nobis de medio ipsorum statuimus provenire, quod quilibet iobagionum integrum aratrum habens duos florenos, medium vero aratrum habens unum florenum, qui vero nec medium haberet aratrum medium florenum, medietatem scilicet circa beati Georgii martiris, aliam vero medietatem premissorum circa beati Michaelis archangeli festa solvere debeant et teneantur. Item quodlibet aratrum duos cubulos in awtumpno (!), alios eciam duos cubulos in vere, cum semene modo seminare teneantur. Item quod quilibet de suis frugibus, bladisque, avena videlicet et ordo, nec non generaliter de omnibus suis sementis, dempto solum modo semento in *wlgo lednyk* (!) solvere teneantur nonas suo tempore. Annuentes eisdem iobagionibus nostris, quod ad dicacionem huiusdem nonarum hominem nostrum non existerent (!), sed liberi sunt importare ad orreas suas, frugas et blada eorum quando volunt et nonas predictas a orreis suis nobis exolvare possint et sint liberi. Item decimas porcorum suorum solvere teneantur tunc, quando silve nostre glandes germinaverint, alias non. Ceterum, quod frugum sicuti antiquis temporibus quilibet a suis terris arabilibus secundum exigenciam exolvat. Alias vero quaslibet et singulas taxas, dicas et exacciones

Listina je dôležitá nielen svojím obsahom, ale aj tým, že nás nepriamo informuje o existencii staršieho urbárneho predpisu, ktorý zostával v platnosti aj po vydaní týchto úprav. Niet pochýb o tom, že jeho podstatnú časť zaznamenávajú práve urbáre z roku 1507.

V roku 1492 však už makovické panstvo nebolo v držbe Rozhanovskovcov, ale prešlo do kráľovských rúk. Na príkaz palatína vtedy Budínska kapitula len vyčlenila dievčenskú štvrtinu z neho pre dcéry Jána a Osvalda z Rozhanoviec.¹⁴ Z kráľovských rúk potom hrad Makovica a panstvo prešiel za sumu dvadsaťtisíc zlatých do zálohovej držby najvyššieho českého kancelára Jána zo Šelmberku, ktorý ho však za rovnakú sumu prepustil temeškému županovi a hlavnému kapitánovi Horného Uhorska Jánovi z Drienice, ktorý napokon za tých istých zálohových podmienok predal panstvo palatínovi Imrichovi z Perína. S celou transakciou vyjadril v roku 1497 súhlas aj kráľ Vladislav II.¹⁵ V roku 1506 napokon kráľ zmenil palatínovi zálohovú držbu makovického panstva na riadnu donáciu do dedičného vlastníctva a potvrdil mu vlastníctvo aj ostatných jeho majetkov v Uhorskom kráľovstve. Následný akt vovedenia Imricha z Perína a jeho synov do držby šarišských, novohradských a abovských majetkov sa za svedectva zástupcov križiackeho konventu sv. Štefana kráľa zo Stoličného Belehradu (Székesfehérvár) udial už 8. marca 1506 a v ďalšie dni. Až v roku 1508 vydal panovník na žiadosť Imricha z Perína aj slávnostné privilégium.¹⁶ Táto chronológia udalostí je dôležitá práve v kontexte vyhotovenia urbárov makovického panstva a vysvetľuje tak motiváciu ich vzniku práve v roku 1507. Svedčí o tom aj skutočnosť, že podobne boli vypracované aj urbáre pre ostatné panstvá Perínskovcov, z ktorých sa však zachoval len urbár ich majetkov v Satumarskej župe z roku 1512.¹⁷

Z hľadiska formálneho vyhotovenia a diplomaticko-paleografickej charakteristiky urbára makovického panstva i jeho zachovaného zlomku treba uviesť, že oba sú nepochybne súčasťou jediného súboru papierových dvojhárkov, ktoré tvoria ich písaciu látku. Filigrán je však len ťažko čitateľný, hrubo koncipovaný obraz zrejme volskej hlavy dáva možnosť uvažovať najskôr o nemeckej proveniencii papiera, ktorý bol v tom čase bežný aj v kanceláriách stredovekých slovenských miest.¹⁸ Dvojhárkov je sedem s rozmermi 290 × 230 mm, no treba upozorniť, že fol. 5r až 8r (podľa paginácie, zaznačenej písárskou rukou z 19.

extraordinarias ab eisdem defalcamus et exonerimus. In cuius rei firmitatem presentes litteras nostras sigillo nostro roboratas iobagionibus nostris in districtu nostro superiori commorantibus duximus concedendas. Datum in castro nostro Makowycza in festo beati Valentini martiris anno Domini millesimo quadrigentesimo septuagesimo primo“. K interpretácii listiny porov. RATKOŠ, P.: Vznik a osídlenie, s. 47–48.

¹⁴ MOL DL 3022.

¹⁵ MOL DL 20 630. LUKÁČ, G.: Zborov a hradné panstvo Makovica v stredoveku. In: *Zborov. Dejiny obce a Makovického panstva*. Ed. G. Lukáč – J. Adam. Zborov: Obecný úrad Zborov 2005, s. 51.

¹⁶ MOL DL 71 096. ŠA Prešov, fond Archív rodu Druget z Humenného, I – 63.

¹⁷ MOL DL 36 995–36 996.

¹⁸ Porov. napr. RAGAČ, R.: Zvolenská mestská kancelária v stredoveku. In: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zost. J. Ragačová. Bratislava 2005, s. 15–16, 21.

storočia, ide o strany 9 až 15) predstavujú hiát a ako ešte uvedieme, práve tu bol text s popisom majetkov vranovského, čičavského a skrabského panstva, ktorý sa, žiaľ, nezachoval.

Charakter písma oboch písomností zodpovedá goticko-humanistickej kurzíve. Ide o prechodný typ písma s mnohými humanistickými prvkami, kde už oproti gotickému písmu absentuje napríklad kontrast vlasových a tieňových ťahov, pričom tvar jednotlivých litier vychádza z ich prevažne rotundovitého základu. Ešte prevažujúca gotická povaha písma sa azda najviac prejavuje v zvýraznených záznamoch, akými sú názvy jednotlivých sídiel i panstiev. Inak písmo má bežnú formu s veľkým množstvom dodatočných korekcií inou písárskou rukou.

Pokiaľ ide o písmo zachovaného nedatovaného zlomku, plne korešponduje s morfológickou charakteristikou písárskej ruky datovanej časti urbára, čo je dôležitý moment pre jeho súčasné datovanie. Teda popri identickej písacej látke aj zhoda písárskych rúk dosvedčuje, že oba súpisy tvorili pôvodne organickú súčasť jediného súpisu, respektíve nedatovaný zlomok bol len akýmsi dodatočným sumárnym záznamom. Nepochybne i tento súpis obsahoval aj ďalšie záznamy, ktoré sa nezachovali.

Pôvodcom zápisov bola pravdepodobne písárska ruka župného a nie zeme-panského – úradníckeho pisára, ako na to poukazuje porovnanie písma so súčasnými župnými písomnosťami.¹⁹

Najstarší urbár makovického panstva je teda dôležitým dokumentom, ktorý vypovedá o celkovom rozsahu osídlenia severozápadného Šariša, no tiež aj o tu-najších hospodárskych, sociálnych a národnostných pomeroch. Súpis dedín makovického panstva spísali v roku 1507 okolo sviatku sv. Dionýza (9. októbra) úradníci panstva magistri Štefan z Vrbovca a Žigmund *de Pogan* za prítomnosti šľachticov Mikuláša z Torysy, Štefana zo Žehne, Mikuláša z Kapušian a Jána Vörösa z Roškovan, ktorí boli v tom čase slúžnymi Šarišskej župy.²⁰

Z obsahového hľadiska má celý súpis urbáriálny charakter, pretože okrem opisu jednotlivých dedín s údajmi o počte obývaných sedliackych usadlostí a osobitne o dedičnom richtárovi a jeho majetkovom postavení, ďalej opustených usadlostiach so staveniskami i bez nich, mlyne a mýte a pri rusínskych dedinách aj s údajmi o pravoslávnom kňazovi, je v jeho úvode aj podrobný popis povinností obyvateľov v dedinách. Obyvateľstvo sa diferencovalo do kategórií sedliaci (*coloni*), dediční richtári (*scultetus*) a želiari (*inquilini*), pričom sa rozlišovali želiari s vlastnými domami od tých, ktorí vlastné domy nemali, ale bývali v podnájme u sedliakov. Opis týchto povinností začína údajmi o výške cenzu, ktorý mala každá sedliacka usadlosť každoročne vyplácať v dvoch termínoch, a to jeden zlatý na sviatok sv. Juraja a ďalší zlatý na sviatok sv. Michala Archanjela. Písár však poznamenal, že v priebežnom roku 1507 sedliaci zaplatili celkom len po jednom zlatom, nepochybne v dôsledku celkového hospodárskeho aj sídlíštného úpadku na panstve.

¹⁹ Štátny archív v Prešove, fond Magistrát mesta Prešova, Nr. 747–750, 752–753 (všetko z roku 1507).

²⁰ Egyetemi Könyvtár Kézirattára Budapest, fond Litterae et epistolae originales, Nr. 7, Fol. 1r. Porov. v prílohe č. 1.

Podľa dohody medzi Petrom Cudarom a jágerským biskupom Michalom už z roku 1367, na základe ktorej namiesto desiatku vyplácali držitelia makovického panstva ročne jágerskému biskupovi dvesto zlatých a ktorá tak oprávňovala zaradiť vyberanie desiatku medzi zemepanské príjmy,²¹ platili sedliaci podľa urbára na jar štyri denáre za každé teľa, prípadne kravu, dávajúcu mlieko, z tejto platby boli oslobodení len dediční richtári. Podobne za každú ošípanú zaplatil sedliak ročne tri denáre a platili sa aj bližšie nešpecifikované dávky z jačmeňa, ovsa, pšenice a obroku, z ktorých boli sedliaci na panstve povinní odvádzať aj deviatok. Každý sedliak bol tiež povinný orať a siať zemepanské polia, no tiež aj žať, vymlátiť a pozvážať zemepanskú úrodu. Na výsadbu pšenice dávali sedliaci po dva gbely, na sejbu ovsa jeden a pol gbela a kto sa chcel vyhnúť tejto povinnosti, musel odvádzať z úrody štyri kopy obilia a z ovsa až päť kôp. Každý zo sedliakov odvádzal ročne pol pinty masla, z bôbu a hrachu vždy na jeseň jednu dvanástinu gbela, z prosa polovicu pinty, z repky po jednom korci (*unum korecz!*), teda jednu štvrtinu gbela, a napokon ročne jeden gbela chmeľu. Okrem toho každý poddaný bol povinný ročne odovzdať jedno kurča a dvaja sedliaci spoločne po jednej husi. Každý poddaný tiež musel odovzdať ročne sto šindľov alebo zaplatiť šesť zlatých, a tiež aj odovzdať päťdesiat hlávok kapusty. Z týchto povinností boli oslobodení len dediční richtári v dedinách na panstve, ktorí neodvádzali ani ostatné dávky a platby, no na sviatok Narodenia Pána (Vianoce) odovzdávali zajaca a dva koláče. Dedičný richtár, ktorý mal mlyn, platil na sviatok sv. Juraja jeden zlatý. Celá dedina spoločne odovzdávala na Veľkú Noc jedno teľa a v tom istom termíne každý poddaný štyri vajcia. Ak niektorý zo želiarov býval vo vlastnom dome, platil ročne päťdesiat denárov, no v uvedenom roku 1507 boli touto platbou zaťaženi aj želiari, ktorí nemali vlastné domy, čo pisár súpisu označil za násilné (*violenter*).

²¹ MOL DL 24 482 – Jáger (Eger), 1. december 1367: „Nos Michael Dei et apostolica gracia episcopus ecclesie Agriensis significamus tenore presencium, quibus expedit universis memorie commendantes, quod quia de quibusdam districtibus nostre dyoecesis confinibus scismaticorum existentibus propter nimiam localem distanciam et gentis novelle ritum paganisum decime nobis et ecclesie nostre predicte provenientes satis indecenter actenus sunt aministrare, igitur nos hiis attentis volentes certificari de nostris proventibus predictis una cum magnifico viro comite Petro Zudor curie et pincernarum serenissimi principis domini nostri regis Lodouici magistro et Stephano, Michaele ac Georgio magistris, fratribus eiusdem ratione decimarum tam maiorum quam minorum de tenutis castri eorundem Makouycha vocati et possessionis Kwryma nuncupate in confinibus Rutenicalibus, ubi pridem diversarum [...] lustra et saltus existerant adiacencium habitis, nobis debencium fedus perpetue compositionis infrascripte ordinacionis conventum isto modo, ut prefatus comes Petrus Zudor et fratres eiusdem pro universis decimis de dictis tenutis prescriptorum castri Makouycha vocati et possessionis Kwryma nuncupate maioribus et minoribus nobis et dicte ecclesie nostre, quo supra debentibus circa festum sancti Nicolai confessoris singulis annis singulos ducentos florenos auri nobis et successoribus nostris hic Agrie perpetuis temporibus occasione qualibet [...] solvere teneantur. In cuius compositionis et ordinacionis testimonium memoriamque perpetuam presentes sigilli nostri maioris et authentici appensione roboratas duximus concedendas. Datum Agrie feria quarta proxima [post festum] beati Andree [apostoli] anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo septimo“. Interpretáciu listiny porov. RATKOŠ, P.: Vznik a osídlenie, s. 45. BENKO, J.: Osídlenie, s. 228.

Osobitne bolo do súpisu pôvodne zaznamenané aj to, že valašské a rusínske obyvateľstvo (nie však „kresťania“, teda slovenské obyvateľstvo – *non autem christiani!*) malo za každých desať úľov (prútených košov) so včelami, odovzdávať ročne jeden kôš či presnejšie med a vosk z produkcie jedného úľa, a za každý úľ navyše ešte zaplatiť jeden zlatý.²² Tento zápis však bol dodatočne preškrtnutý a ani ďalšie údaje v tomto súpise nešpecifikujú bližšie povinnosti rusínskych a valašských dedín, hoci dediny na panstve boli v tomto duchu už presne diferencované. Tak medzi slovenské sedliacke dediny²³ patrili Andrejová, Bardejovská Nová Ves, Smilno, Cernina, Hrabovec, Poliakovce, Dubinné, Soboš, Fijaš, Šandal, Okružle, Komárov, Radoma, Gaboltov, Kurov, Zborov, Mlynárovce, Mikulášová, Dlhá Lúka, Stročín, Beloveža, Mestisko, Duplín, Tisinec, Bokša a mestečko Kurima. Ako rusínske sídla s valašským obyvateľstvom boli klasifikované dediny Šarišské Čierne, Rovné, Stebník, Becherov, Varadka, Petrová, Vyšný Tvarožec, Dubová, Vyšný a Nižný Orlík, (vo Vyšnom Orlíku bolo sídlo valašského vojvodu), Vyšný a Nižný Svidník, Bukovec (pisár však osobitne zdôraznil, že z tunajších šiestich obyvateľov boli traja Slováci a traja Valasi), Malé Staškovce, Pstrina, Gribov, Vislava, Kružlová, Ladomírová a Vagrinec. Pravoslávny kňaz, ľudovo nazývaný baľko, bol v Stebníku (*plebanus Rutenus*), Dubovej (*Bathko*), Vyšnom Orlíku (*Bathko Smahel!*) a Gribove (*Bathko populum*).²⁴

Súčasťou súpisu bol však aj popis majetkov susedného čičavského panstva, ktorého nateraz najstarší urbár poznáme až z roku 1585.²⁵ Len nepriamo o tomto urbári z roku 1507 je zmienka v listine Kataríny, dcéry Štefana z Rozhanoviec a manželky Ondreja z Bátoru a jej matky vdovy Kristíny zo Seče z roku 1524. Podľa znenia tejto listiny Katarína a Kristína upravili s platnosťou pre priebežný rok zemepanské poplatky od svojich poddaných na vranovskom, čičavskom a skrabskom panstve, ktoré dovtedy predstavovali jeden zlatý za celú sedliacku usadlosť a pol zlatého za polovičnú sedliacku usadlosť, splatných vždy na sv. Juraja (24. apríla) a sv. Michala (29. septembra). Daň v uvedenej výške mali poddaní mimoriadne odovzdať aj na sviatok sv. Mateja apoštola (25. februára), pričom od všetkých ostatných daní a poplatkov mimo uvedené termíny boli už oslobodení.²⁶ Úprava sa dotýkala len peňažného cenzu a hoci išlo v roku 1524

²² EKK Budapest, Lit. et ep. orig., Nr. 7, Fol. 1r–1v.

²³ K rozdeleniu dedín na makovickom panstve na slovenské a rusínske došlo už v stredoveku porov. RÁBIK, V.: Osídlenie a národnostný ráz, s. 45, v pozn. 160.

²⁴ Pravoslávny kňaz bol už v roku 1458, ale aj 1478 pôvodne aj vo Svidníku (Vyšnom alebo Nižnom). BENKO, J.: Osídlenie, s. 232. IVÁNYI, Bártfa, s. 307, č. 2038.

²⁵ HIDEGPATAKI, Antal (ed.): Adalékok Csicsva vára és tartozékai történetéhez. A vár és tartozékai 1585-ig (magyar nyelven) urbáriuma. In: *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez* 10, 1904, s. 289–320.

²⁶ MOL DL 23 886 – Vranov, 3. február 1524: „Nos Katherina filia magnifici condam domini Stephani de Rozgon consors magnifici || domini Andree de Bathor ac Cristina Zeechey, relicta eiusdem dicti condam Stephani || de Rozgon, universis et singulis iobagionibus nostris in et super pertinencii Warano ||, Monyoros ac Chychwa et ubivis constitutis et commorantibus salutem et honorem. Noveritis, quemadmodum hiis preteritis diebus et temporibus pro vestra maiori commoditate et utilitate ab omnibus super-

len o dočasnú zmenu, zostala napokon v platnosti aj po celé nasledujúce 16. storočie, ako o tom svedčí urbár z roku 1585.

Nepochybne ešte z roku 1507 pochádza však aj ďalší urbársky súpis makovického panstva, ktorý bol spísaný tou istou písárskou rukou ako už spomenutý datovaný urbár. Totožná je dokonca aj písárska látka, čo poukazuje na bezprostrednú súvislosť oboch makovických urbárov. Dnes sa však z neho zachoval už len zlomok bez uvedenia konkrétneho dátumu vyhotovenia.

Z obsahového hľadiska tento nedatovaný urbársky súpis zaznamenáva sídelné a národnostné pomery jedenástich dedín na panstve a obsahuje aj stručný výpis povinností obyvateľov slovenských dedín na nemeckom práve, ako ich podrobnejšie rozpisuje urbár z roku 1507. No na rozdiel od tohto urbára už bližšie špecifikuje aj povinnosti Rusínov (*census Ruthenorum*), čím dopĺňa údaje v predpisovej časti urbára z roku 1507. Povinnosti makovických Rusínov tak pozostávali z ročnej platby jedného zlatého ako cenzu, ďalej troch syrov a dvoch veveričích kožík od každého rusínskeho sedliaka. Želiari mali povinnosť odovzdať len jednu veveričiu kožu a jeden syr. Podľa len stručne a nejasne štylizovaného textu, mali Rusíni tiež povinnosť dávať dojnú kravu, presnejšie však je, že tu išlo o poplatok za každú takúto kravu, ktorého bližšie nešpecifikovaná výška azda korešpondovala s predpisom pre nerusínske a nevalašské obyvateľstvo ako ho poznáme z datovaného urbára. Rusíni tiež boli povinní za každú svoju dedinu odovzdať isté množstvo bryndze (objemová miera však nie je špecifikovaná, je len kvantifikovaná rímskou číslicou I). Ďalej každá rusínska dedina odovzdávala dve ošípané a každý rusínsky dedičný richtár, ktorý vlastnil aj mlyn, mal povinnosť odovzdať ročne šesť jahniatok (barančekov). Dediční richtári, ktorí nedržali mlyn, odovzdávali len tri jahniatka (barančeky). Všetci sedliaci boli povinní odovzdať tiež desiatok zo sviň (*de scrophis*), ak by to však nevychádzalo, vtedy za každú sviňu mali zaplatiť štyri denáre. Kto nevladl žiadnu sviňu, musel zaplatiť osem denárov. Podobne odvádzali desiatok aj z košov so včelami – rojov (*de apibus ray* !), ak to opäť nevychádzalo na platbu desiatku,

fluioribus taxis et censibus extraordinariis, serviciisque et aliis gravaminibus vos preservavimus, in quibus etiam de cetero, magis alleviare quam gravare vos volumus, hoc etiam ad vestrum iam dudum putamus venisse auditum, quem modum et ordinem, ad solutionem censuum vestrorum invenerimus, ut omnibus et qui quotidianis minoribus taxis antea ab vestri medio exigi solitis, exclusis, singuli integrorum sessionum iobagiones unum florenum, mediorum vero sessionum medium florenum circa festum sancti Georgii martiris, circa Michaelis archangeli eo itidem modo exolverent, ne quotidianis vefarenum solutionibus, nunc tamen precipuis quibusdam necessitatibus nos impulsus, hoc vice tamen prescriptam taxam breviori termino, de vestri medio statuimus exigendam, hoc tamen in malam partem ne accipiatis, quod talis census ante festum sancti Georgii etiam exigendus, namque ulteriori taxa usque futurum festum sancti Michaelis non in se stabilimine. Sed ab omnibus eritis interea temporibus exempti, vos petimus et nichilominus etiam committimus, ut singuli vestrum integrorum sessionum unum florenum, mediarum vero sessionum medium florenum ad festum Mathie apostoli proxime venturum, manibus hominum nostrorum in vestri medium per nos equis unaminis et unam voluntatem deputatorum assignetis et administretis, secusque ne feceritis, presentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum in domo nostra Waranoviensi in die Blasii episcopi anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto“.

potom za každý roj bolo potrebné zaplatiť štyri denáre. Napokon charakteristickou povinnosťou makovických Rusínov bol tzv. valašský dvadsiatok, teda odovzdávať zemepánovi zo sto oviec päť kusov. Posledný z predpísaných bodov obsahuje povinnosť dávať zo zabitých sviň (zabíjačiek) jednu štvrtinu.

Zlomok urbárskeho súpisu však tiež osobitne diferencuje sídla na panstve na slovenské dediny (*Sclavi*), lokované na nemeckom práve (*villa Almanicalis*), od dedín s rusínskym a valašským obyvateľstvom (*walachi*, *villa walachalis*), čo samozrejme úzko súviselo s hospodárskym režimom na panstve.²⁷ Okrem opisu spustnutej dediny Cígeľka (*predium non habens edificium*) však už tento zlomok neprináša žiadne nové údaje oproti urbáru z roku 1507, ale naopak, aj ostatné zaznamenané údaje – len vo veľmi skratkovitej forme – plne korešpondujú s opisom povinností z urbára, čo dosvedčuje, že tu najskôr išlo o akúsi jeho skrátenú verziu.

Oba urbáre sú však dôležité aj pre súčasný stav mýtnych miest v tejto časti Šarišskej župy. Podľa datovaného urbára boli mýta v dedinách Duplín, Vyšný Orlík, Veľké Bukovce a Lodomirová. Zlomok nedatovaného urbára k tomuto počtu ešte pridáva aj Malé Staškovce. Oproti listine Vladislava II. z roku 1506 však v oboch urbároch absentuje ako mýtno miesto aj dedina Dlhá Lúka, naopak v tejto listine zase chýbajú s takýmto označením práve Malé Staškovce. V žiadnom z týchto prameňov však nefigurujú ako mýtno lokality dediny Gaboltov a Stročin, o ktorých sa už v roku 1355 konštatovalo ich postavenie mýtnych sídlisk.²⁸

Napokon je ešte dôležité upozorniť, že rozdelenie dedín na panstve na slovenské (na nemeckom práve) a rusínske (na valašskom práve) v oboch urbárskych súpisoch z roku 1507 bolo staršieho pôvodu, ako o tom svedčí už porovnanie údajov o jednotlivých dedinách s listinou Budínskej kapituly z roku 1492,²⁹ ktoré dokumentuje len malé zmeny v osídlení týchto dedín. Poukazuje tak, že ani po pätnástich rokoch od pustošenia poľských vojsk nedošlo k jeho regenerácii novým obyvateľstvom. Tak možno aj konkrétne doložiť, že z osemnástich dedín, ktoré sa spoločne uvádzajú v oboch dokumentoch z rokov 1492 a 1507 je až osem dedín v roku 1507 označených ako rusínske a v týchto dedinách členovia Budínskej kapituly v 1492 napočítali súhrnne tridsaťdva obývaných usadlostí, a tento počet sa do roku 1507 zvýšil len nepatrne na tridsaťsedem a pol usadlostí. Podobne to bolo aj v prípade ostatných spoločne uvádzaných slovenských dedín na nemeckom práve, v ktorých bolo v roku 1492 celkom osemdesiatštyri obývaných usadlostí a ich počet sa do roku 1507 zvýšil len o ďalšie štyri. V tridsiatich ôsmich dedinách na panstve v roku 1492 predstavoval celkový počet obývaných usadlostí stopäťdesiatštyri a v roku 1507 tu pri spisovaní urbára úradníci panstva napočítali v štyridsiatich ôsmich dedinách len dvestodvadsaťjeden obývaných usadlostí (a ďalších štyridsaťtri želiarov), čo v kontexte s celkovým poč-

²⁷ Štátny archív v Nitre, fond Zbierka stredovekých listín, fasc. Užovič z Kyneku, nr. 239. Porov. v prílohe č. 2. Za sprostredkovanie ďakujeme Mgr. Š. Drahošovej a Mgr. P. Keresťovi.

²⁸ MOL DL 64 672.

²⁹ MOL DL 3022.

tom sedliackych port zdanených v roku 1427,³⁰ keď v päťdesiatich dvoch dedinách na panstve možno napočítať až tisícpäťstošesťdesiatpäť port, predstavovalo kritické čísla a hlboký úpadok v osídlení panstva. Odrazilo sa to aj v celkovej hodnote makovického panstva, ako ju ilustruje výmenná transakcia z roku 1514 medzi Sárrou, vdovou po Jánovi Tarcaym zo Šarišských Sokoloviec a palatínom Imrichom z Perína, ktorý so Sárrou vymenil svoje makovické panstvo so štyridsiatimi ôsmimi dedinami a hradom za sečovské panstvo. To pozostávalo z mestčka Sečovce a siedmich dedín a tiež aj dvoch opustených sídel. S celou transakciou vyjadril súhlas aj panovník Vladislav II. a v jeho listine z tohto roku sa opätovne diferencujú rusínske a slovenské dediny na makovickom panstve, ktoré svojím poradím, ba aj grafickými zápsmi svojich názvov korešpondujú s urbárom z roku 1507.³¹ To vedie k dôvodnému predpokladu, že tento najstarší známy makovický urbár zrejme slúžil aj ako podklad pre ich zápis do listiny Vladislava II.

Na konci stredoveku sa teda makovické panstvo nachádzalo v značne zdevastovanom stave, ktorý bol výsledkom dvoch pustošivých vpádov poľských vojsk, prvého už v roku 1471, keď údolím Popradu a Torysy vtrhol do Uhorského kráľovstva poľský princ Kazimír s vojskom, no ešte väčšie následky pre vývoj tunajších sídelných pomerov mal vpád Jána Alberta v rokoch 1491 a 1492, ktorý s podporou časti uhorskej šľachty ašpiroval po smrti Mateja I. na uhorský trón.³² Demografická a sídlisková rekonštrukcia na panstve však už bola dlhším procesom a portálne súpisy Šarišskej župy dokumentujú, že ešte aj v polovici 16. storočia boli mnohé obce na panstve stále len veľmi slabo osídlené, prípadne aj spustnuté, na čom mal svoj podiel aj ďalší vývoj vnútropolitckej situácie v krajine a ničivé boje o uhorskú korunu medzi Ferdinandom I. Habsburským a Jánom Zápoľským, ktoré postihli aj mnohé obce makovického panstva. Len v poslednej štvrtine tohto storočia možno pozorovať väčší prílev rusínskeho a valaš-

³⁰ MOL DL 32 690. RÁBIK, V.: Osídlenie a národnostný ráz, s. 51–54, príloha č. 3.

³¹ ŠA Prešov, fond Druget z Humenného, I-66: „castrum suum Makowicza vocatum in comitatu de Saros existens simul cum possessionibus Andrewagas, Wyffalw sew Nowa Wecz (!), Zemelye, Czernina, Kwryma, Hrabowcz, Polyakowcz, Dwbinna, Zobos, Fyas, Sandal, Kerekreth, Redoma, Gaboltho, Kwro, Zboro, Komlos, Molnarwagas, Nykelwagas, Hozzwmezew, Zthroczyrna, Belawez Mezthychka, Duoplyn, Thyssyncz, Baxa ac possessionibus Ruthinorum Mernyk, Rona, Stebnyk, Alsozwydnyk, Bwkowcz, Bykharo, Waraczka, Petherwagasa, Alsothwrospathak, Dwbowia, Felseworlyk, Alsoorlyk, Felsewzwydnyk, Sthaskowcz, Byzthryna, Grebo, Woyzlo, Krwslo, Ladamer et Wagrincz, pariter cum prediis ...“. Lokalizáciu porov. RÁBIK, V.: *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku*. Dizertačná práca. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2004, s. 179–180.

³² Porov. ULICHÝ, F.: Poľské vpády na Slovensko v druhej polovici 15. storočia. In: HŠt 15, 1970, s. 259–266. KLEIN, B. – RUTTKAY, A. – MARSINA, R.: *Vojenské dejiny Slovenska I. Stručný náčrt do roku 1526*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 1994, s. 168–169. Najnovšie BACZKOWSKI, K.: *Walka o Węgry w latach 1490–1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński 1995, s. 73–95. SROKA, S. A.: *Wokół kontaktów dawnych ziem węgierskich z Polską w średniowieczu*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Homini 2002, s. 113–122.

ského obyvateľstva, ktorý výrazne zmenil etnické a sociálno-právne pomery v severovýchodnej časti Šarišskej župy,³³ ako ich zaznamenávajú ďalšie, mladšie urbáre makovického panstva, zachované od 17. storočia.

Príloha

1

Okolo 9. októbra 1507

Urbár hradného panstva Makovica z roku 1507

Originál na papieri, latinsky, 7 fol., 290 × 230 mm, uložený v Egyetemi Könyvtár Kézirattára Budapest, Fond Litterae et epistolae originales, Nr. 7, fol. 1r–4v, 8r–10v (pag. 1–8, 16–20) (A). Fotokópia v MOL DF 283 445.

(fol. 1r; pag. 1)

^aRevisio castri Makowycza¹

in comitatu de Saros adiacentis || ac pertinenciarum eiusdem per magistros Stephanum de Werbewcz² et Sigismundum de || Pogan³ circa festum beati Dionisii martiris⁴ presentibus egregiis Nicolao || de Tharcza⁵, Stephano de Segnye⁶, Nicolao de Kapy⁷ et Johanne Weres de Roskwan⁸. Anno etc. 1507 facta.

Andrewagas.⁹ Sessiones populose^b simul cum sculteto III ½. ^cScultetus ibidem habet molendinum. Deserta pauca edificia habens I. Deserte prediales, prout memoratur XX.

Census.^d In festo beati Georgii martiris florenum I. In festo beati Michaelis archangeli florenum I. Et hoc tempore moderni domini eorum, domini scilicet palatini, nam prius solum unum florenum per annum quilibet dedit.

Redemptio vitulorum. De quolibet vitulo sew^e vacca lactante^e tempore vernali dantur denarios^f IIII, dempto sculteto, qui articuli solucionis exemptus superest.

Redemptio porcorum. Quilibet sessionatus homo tenetur per annum pro porcis dare denarios XX.

Pecunie fumorum. Quilibet colonorum sessionatorum per annum dat denarios III.

Redemptio^g apum. De singulis decem^h apibus cophinis apum datur cophinus I, infra vero decem quilibet cophinus redimitur denarium I. Et hoc in medio dumtaxat Rutenorum et volachorum, non autem christianorum^g.

³³ V súpise domov Šarišskej župy z roku 1600 je k makovickému panstvu osobitne pripísaný zoznam až devätnástich novovybudovaných dedín s celkovým počtom 101 domov, pričom porovnanie tohto zoznamu s urbárom panstva z roku 1618 potvrdzuje, že tu išlo už len o sídla Rusínov. MOL Budapest, Kamarai levéltár, E 158, A. 2655, Regestum domorum et taxarum nobilium rectificationum comitatus Saaros anno 1600, fol. 314: „Novae villae in bonis Makouicia sunt numero novem decim: Kerowche, Poruba, Chyorne, Felső Pisana, Alső Pisana, Vapene Uiszeswidnicze (!), Vollia Andniszuidnicze (!), Mrenaucze, Kulbun, Belouche, Fölső Komornik, Prinka, Bedruczoua, Hunkowecz Poliana, Polon, Derekena, Vollia Hutta, Biztra, Vapene Corthakechkouech – latus facit domorum 101“. Urbáre feudálnych panstiev II, s. 58–124, č. 22 (z roku 1618 – tam aj lokalizácia).

(fol. 1v; pag. 2)

De frugibus, ordo, avena, siliginoⁱ et pabulo etc.^j nonam dant. Item quilibet colonorum tenetur^k domino terrestri arare seminareque «cubulos tritici»^l, item seminare coloni I ½. De avena similiter seminare tenetur cubulos I ½ et huius segetes, metere, colligere, importareque tenetur, aut si seminare recusaret alius, tenetur propterea capecie frugum IIII, propterea quilibet tenetur de avena, propterea dare nam det V. Item quilibet colonorum debet dare per annum de butiro mediam pintam, excepto sculteto, qui tunc a solutione huius butiri, quam etiam aratura et seminatione premissa tritici atque avene exemptus habetur. De legumine canapi quilibet per annum duodecimam partem unius^m cubuli dare tenetur autumpnali tempore. De piso similiter totidem. De milio quilibet mediam pintamⁿ dare tenetur. De rapulis quilibet unum korecz (!), id est quartam partem unius cubuli integri per annum dare tenetur. De humulo quilibet colonorum per annum cubulum I. Item quilibet iobagio per annum tenetur pullo I, et duo coloni per annum anserem dare tenetur I. Quilibet iobagio tenetur scinderiis per annum centum, aut pro redemptione eorundem solvere tenetur denarios VI. Quilibet iobagio tenetur capita caulium L. Quilibet iobagio tenetur per annum formagium I. Quilibet scultetus^o ad Nativitatem Domini tenetur dare^p annis singulis leporem I, tenetur scultetus preterea ad idem tempus dare tortas II.

(fol. 2r; pag. 3)

Tota villa ad festum Pasce tenetur vitulum^r. Quilibet iobagio ad festum Pasce tenetur dare ova IIII, Ibidem scultetus habens molendinum tenetur ad festum Georgii florenum I. Quilibet inquilinus^s in domo propria residens dat per annum denarios L. Et hoc anno violenter eorum per eos inquilinos, qui in domibus aliorum resident, extorquent singulos denarios L.

Wyffalwsew Nowa Wez.¹⁰ Sessiones populose cum sculteto IX, quorum duo dant censum medium singulatim. Ibidem sunt inquilini in domibus aliorum residentes IIII. Ibidem scultetus habet locum molendini, sed penitus est desolatum. Deserte prediales dicuntur ibidem fuisse auditu XXXV.

Zemelnyek.¹¹ Sessiones populose cum sculteto VI. Deserte ibidem IIII. Deserte prediales sunt prout scultetus fatetur veraciter scire LXXXIX. Ibidem scultetus habet molendinum^t.

Czernyna.¹² Sessiones populose cum sculteto VI. Ibidem inquilini in domibus aliorum residentes sunt III. Deserta optima I. Deserte prediales, prout recolitur scultetus LXXIII.

Opidum Kwryma.¹³ Sessiones populose simul cum iudice XIII½. Inquilini in domibus eorum propriis residentes II. Inquilini in domibus aliorum residentes XIII. Deserte ibidem prediales sunt centum XXXI, sed dicit^u iudex, quod ille deserte non amodo habuerunt terras arabiles etc. Ibidem dicens habent molendinum duarum rotarum^v. Dicit iudex opidi, quod preter unum florenum singulatim non tenentur cum aliquo censu, nonas etc. dare non tenentur, sed dum eorum dominus in medium ipsorum veniret per tridium hospitare eum debent, sed et^z hoc dum opidum desolatum non fuit.

(fol. 2v; pag. 4)

Hrabowcz.¹⁴ Sessiones populose cum sculteto III½. Deserte prediales sunt XII. Scultetus habet locum molendini.

Polyakowcz.¹⁵ Sessiones populoze cum sculteto IIII. Deserte ibidem III. Prediales deserte, prout recolitur XVI.

Dwbyinna.¹⁶ Sessiones populoze sunt cum iudice VIII, quorum duo sunt liberi, nullum censum modo dantes. Deserte II. Prediales deserte XXV. Inquilini in domibus aliorum residentes V. Isti non tenentur arare, sed nonam dare tenentur, alios proventus sicut ceteri solvere tenentur.

Zobos.¹⁷ Sessiones populoze cum sculteto II. Ibidem scultetus, habet molendinum. Deserte prediales, prout recolitur^{aa} XVIII.

Fyas.¹⁸ Sessiones populoze cum sculteto I½. Prediales deserte VIII.

Sandal.¹⁹ Sessiones populoze cum sculteto III½, quorum unus liber est. Deserte prediales, prout scultetus bene memoratur XXXVI, habet locum molendini. Arare tenentur sicut ceteri.

Kerekreth.^{ab20} Sessiones populoze VII, quorum unus scultetus primo incepit domum edificare. Habet locum molendini scultetus. Inquilini in domibus aliorum residentes II. Deserte prediales, prout recolitur XXXII. Tenentur arare, alia sicut ceteri.

(*fol. 3r; pag. 5*)

Komarowcz.²¹ Sessiones populoze cum sculteto III½. Ibidem habet scultetus locum molendini. Inquilini, qui ante duas septimanas domos insumerent II. Deserta I. Prediales deserte, prout auditu scultetus dicit XXXII. Alia sicuti ceteri.

^{ac}Radoma.²² Sessiones populoze cum sculteto VII, habet scultetus molendinum ibidem. Deserta I. Deserte prediales, prout recolitur scultetus XLVI.

Gaboltho.²³ Sessiones populoze cum sculteto III. Deserte III. Prediales deserte, prout auditu^{ad} scultetus dicit LXII.

Kwro.²⁴ Sessiones populoze cum sculteto II. Ibidem scultetus habet locum molendini. Deserta I. Prediales deserte, prout auditu recolitur XXV.

Zboro.²⁵ Sessiones populoze cum sculteto VI. Scultetus habet molendinum. Deserta I. Prediales deserte, prout auditur LX.

Komlos²⁶ cum sculteto sessiones populoze II. Habet locum molendini. Deserta^{ae} I. Prediales deserte XVIII.

(*fol. 3v; pag. 6*)

Molnarwagas.^{af27} Scultetus solus I. Deserte II. Prediales deserte XXV. Habet locum molendini.

Nykelwagas.²⁸ Sessiones populoze cum sculteto IIII. Deserte prediales L. Habet molendinum scultetus.

Hozywmezew.²⁹ Sessiones populoze cum^{ag} iudice VI, quorum unus medium censum dare tenetur. Scultecia cum molendinis duobus desolata est. Deserte prediales XXV.

Zthrochyna.³⁰ Sessiones populoze cum sculteto VII. Deserta I. Deserte prediales LXX. Ibidem habet scultetus molendinum.

Belawez.³¹ Jobagio solum modo I. Deserte prediales XXII.

Mezthychka.³² Sessiones populoze cum sculteto VIII. Deserte prediales LXXV. Molendinum habet scultetus. Inquilini in domibus aliorum residentes III.

(fol. 4r; pag. 7)

Dwplyn.³³ Populose cum sculteto V½. Deserte prediales LIIII, quorum unus servitor liber est Zthanko vocatus. Inquilini in domibus aliorum residentes IIII. Ibidem est theloneum, de quantitate proventus eiusdem ignoratur.

Thyssyncz.³⁴ Populose cum sculteto III. Deserta^{ah} I. Prediales deserte X. Scultetus habet molendinum.

Baxa³⁵ cum sculteto populose II. Deserte prediales X.^{ai}

(fol. 4v; pag. 8)

Chychwa³⁶ castrum

Monyoros³⁷ castrum

Varano³⁸ oppidum^{aj}

(fol. 8v; pag. 16)

Possessiones^{ak}

Ruthenorum^{ak}

(fol. 9r; pag. 17)

Possessiones Ruthenorum.

Chernyk.³⁹ Sessiones populose cum sculteto II. Deserta edificium habens I. Locum molendini habet scultetus. Deserte prediales, prout opinatur LX.

Rona.⁴⁰ Sessiones populose cum sculteto IIII. Deserta I.^{al} Deserte, prout dicitur XXV.

Sthebnyk.⁴¹ Sessiones populose cum sculteto VII, quorum duo sunt servitores liberi. Est preterea ibidem plebanus Rutenus I. Habet locum molendini scultetus. Deserte IIII.

Bykharo.⁴² Sessiones populose cum sculteto IIII. Deserta I. Prediales deserte, prout dicitur XXXII. Habet locum molendini scultetus.

Warathka.⁴³ Sessiones populose cum sculteto II. Deserte VI. Locum molendini habet scultetus.

(fol. 9v; pag. 18)

Petherwagasa.⁴⁴ Sessiones populose cum sculteto III. Deserte prediales IX. Habet locum molendini scultetus.

Thwrospathak Also⁴⁵ cum sculteto IIII. Locum molendini habet scultetus. Deserte prediales V. Isti non tenebantur porcis preter unum bovem pro victualibus dare, sed modo instar ceterorum wolachorum victualia solvunt.

Dwbowa.⁴⁶ Populose cum sculteto XI½. Ibidem scultetus habet molendinum. Est preterea Bathko sew plebanus I.

Felseworlyk.⁴⁷ Populose cum^{em} VI, quorum unus waywoda est et duo in domo una residentes, qui duo dant unum censum. Est preterea Bathko, sed nihil solvit. Ibidem waywoda habet molendinum et est ibidem thelonium, de proventu ignoratur. Prediales deserte XIII.

Alsoorlyk⁴⁸ cum sculteto IIII.

Deserte II. Prediales deserte VI. Ibidem scultetus habet molendinum.

(fol. 10r; pag. 19)

Felsewzwydnyk.⁴⁹ Populose cum sculteto VII. Inquilini^{an} in domibus aliorum VI. Ibidem scultetus habet molendinum. Prediales deserte V.

Alsozwydnyk.⁵⁰ Populose cum sculteto VII. In domibus aliorum residentes inquilini II. Deserte prediales VIII.

Bwkowcz.⁵¹ Populose cum sculteto VI, quorum tres Sclavi et tres wolachi. Deserte prediales LXXV. Ibidem scultetus habet molendinum. Ibidem est thelonium faciens, prout teloniator testatur florenos VIII.

Sthaskocz.⁵² Populose cum sculteto II. Locum molendini habet scultetus. Deserte prediales XII.

Byztrynya.⁵³ Populose absque sculteto II. Deserta edificia habens I. Prediales deserte III.

(fol. 10v; pag. 20)

Grebo.⁵⁴ Populose cum sculteto III, sed unus illorum est populorum Bathko^{ao} cum alio scilicet tercio simul residens. Deserte prediales IX. Ibidem scultetus habet molendinum.

Woyzlo.⁵⁵ Populose cum sculteto V. Deserte prediales LXXV.

Krwslo.⁵⁶ Populosi (!) iobagiones III. Deserte sunt prediales VIII.

Ladamer.⁵⁷ Populose cum sculteto VIII. Deserte prediales LXXIII. Ibidem est telonium faciens, prout scultetus teloniator dicit florenos^{ap}.

Wagryncz.⁵⁸ Populose II. Scultecia deserta est. Deserte prediales^{ar}.

^a V A pôvodne napísané „Cursus et“, potom prečiarknuté. ^b Nasleduje prečiarknuté „cum“. ^c Nasleduje prečiarknuté „quorum unus populorum unus scultetus“, v ktorom prvé slovo „unus“ bolo vzápätí prečiarknuté a napokon aj celý zápis. ^d Opravil som, v A „censws“. ^{e-e} V A dodatočne nadpísané nad riadkom. ^f Nasleduje „d(enarios)“, ktoré vzhľadom na duplicitný zápis neuvádzame. ^{g-g} V A celý zápis prečiarknutý. ^h Nasleduje prečiarknuté „apibus“. ⁱ V A nadpísané nad riadkom. ^j Nasleduje prečiarknuté „det“. ^k Nasleduje prečiarknuté „seminare“. ^l Tak v A. ^m Opravil som, v A „wnius“. ⁿ Nasleduje prečiarknuté „quilibet“. ^o Nasleduje prečiarknuté „sew tota villa“. ^p Nasleduje prečiarknuté „per“. ^r Nasleduje prečiarknuté „singuli septem iobagiones“. ^s Nasleduje prečiarknuté „dat per annum“. ^t Nasleduje prečiarknuté „tenetur per annum solvere florenos II“. ^u Nasleduje prečiarknuté „scultetus“. ^v Nasleduje prečiarknuté „sed vix una“. ^z V A nadpísané nad riadkom. ^{aa} Nasleduje prečiarknuté „X“. ^{ab} Nasleduje prečiarknuté „cum“. ^{ac} Pôvodne napísané a potom prečiarknuté „Hrabocz“. ^{ad} V A pôvodne napísané „auditor“, z ktorého posledná litera „r“ bola prečiarknutá. ^{ae} Nasleduje prečiarknuté „pred“. ^{af} Nasleduje prečiarknuté „sessiones“. ^{ag} Nasleduje prečiarknuté „sculteto“. ^{ah} Nasleduje prečiarknuté „pred“. ^{ai} Nasleduje napísané cez celú dolnú polovicu fol. 4r „Makawycza“. ^{aj} Inou rukou dopísané „Bayoneorum“, nasledujúce fol. 5r – 8r už chýbajú. ^{ak-ak} Napísané ako nadpis v hornej časti fol. 8v. ^{al} Nasleduje prečiarknuté „prediales“. ^{am} Tak v A, ďalej už nedopísané. ^{an} V A pôvodne napísané „inquilinus“, no potom opravené. ^{ao} Nasleduje prečiarknuté „nullum censum dans“. ^{ap} V A číslovka chýba. ^{ar} V A číslovka chýba.

¹ Hrad Makovica, k. ú. Zborov. ² Vrbovec. ³ Neidentifikované. ⁴ Okolo 9. októbra 1507. ⁵ Torysa. ⁶ Žehňa. ⁷ Kapušany. ⁸ Rožkovany. ⁹ Andrejová. ¹⁰ Bardejovská Nová Ves. ¹¹ Smilno. ¹² Cernina. ¹³ Kurima. ¹⁴ Hrabovec. ¹⁵ Poliakovce. ¹⁶ Dubinné. ¹⁷ Soboš. ¹⁸ Fijaš. ¹⁹ Šandal. ²⁰ Okružle. ²¹ Komárov. ²² Radoma. ²³ Gaboltov. ²⁴ Kurov. ²⁵ Zborov. ²⁶ Chmeľová. ²⁷ Mlynárovce. ²⁸ Mikulášová. ²⁹ Dlhá Lúka. ³⁰ Stročin. ³¹ Beloveža. ³² Mestisko. ³³ Duplín. ³⁴ Tisinec. ³⁵ Bokša. ³⁶ Hrad Čičava. ³⁷ Skrabčiansky hrad. ³⁸ Vranov nad Topľou. ³⁹ Šarišské Čierne. ⁴⁰ Rovné. ⁴¹ Stebník. ⁴² Becherov.

Váradka.⁴⁴ Petrová.⁴⁵ Nižný Tvarožec.⁴⁶ Dubová.⁴⁷ Vyšný Orlík.⁴⁸ Nižný Orlík.⁴⁹ Vyšný Stebník.⁵⁰ Nižný Stebník.⁵¹ Velké Bukovce.⁵² Malé Staškovce.⁵³ Pstriná.⁵⁴ Gribov.⁵⁵ Vislava.⁵⁶ Kružlová.⁵⁷ Ladomirová.⁵⁸ Vagrínec.

2

(po 9. okt. 1507)

Zlomok urbára hradného panstva Makovica

Originál na papieri, latinsky, 1 fol., 290 × 230 mm, uložený v Štátnom archíve v Nitre – v Ivanke pri Nitre, Zbierka stredovekých listín, fond Archív rodu Užovíčov z Kyneku, Nr. 239, pag. 3–4 (A). Fotokópia v MOL DF 266 599.

(pag. 3)

Kwro.¹ Scultetus I. Jobagio populosa^a I. Censur annualis eorum florenum I. Pecunie vaccium || denarios XV post Michaelis. Item singuli eorum pullum I, duo ex ipsis anserem I. Dant decimas de tritico, siligine, ordeo et avena, de butiro mediam unam, de piso^b mediam I, de piso^c et semine canapi mensuram molendinariam. Ad Pasca ova octo et unum caseum et tota villa unum vitulum, et singuli eorum plastrum lignorum, singuli eorum seminant duos cubulos autumpnales et duos vernaes, dant quartale rappale^d, caules capita L, singuli falcant unum plastrum feni et dant I cubulum humuli excepto sculteto a singulis vitulis solvunt denarios IIII.

Domus deserte habentes edificia I, prediales LXXIIII.

Gaboltho.² Scultetus I, populose II, deserte domus habentes edificia III, prediales LXII. De omnibus victualibus dant sicut in Kwro. Hic est rivulus habens truttas raras.

Czegloka.³ Predium, non habens edificium, dicuntur fuisse alias octo sessiones.

Valachi.

Also Twrospataka.⁴ Scultetus I, sessiones populose III. Solus in castro existit.

Fewlse (!) Thwrospathaka.⁵ Ibidem deserte domus III satis bene edificate.

Petrova.⁶ Sessiones populose III, deserta domus habens edificium I, non fuit presens scultetus, neque alii propter forum et ignoratur de censu ipsorum.

Sclavi.

Komlos.⁷ Sunt sessiones populose cum sculteto II, de ista villa isto anno de ecclesia abduxerunt unam campanam in valore centum florenorum.

Bykharo.⁸ Ibi sunt cum sculteto sessiones populose III et est villa walachalis.

Waradka.⁹ Sunt sessiones populose II. Walachi.

Smelna.¹⁰ Cum sculteto sunt sessiones populose VI. Villa Almanicalis.

Stybnyk.¹¹ Sunt sessiones populose cum sculteto VII. Villa walachorum.

Loca tributaria:

Orlych.¹² Ladamer.¹³ Staskocz.¹⁴

(pag. 4)

Census Ruthenorum.

Item quilibet eorum tenetur florenum I. [Ite]^fm quilibet eorum caseos III. [Item]^f quilibet eorum asperiolos II. Inquilinus asperiolum I, caseum similiter I. Item quilibet vaccam mactabilem I. Item quelibet villa^g brenze I. Item quelibet villa porcos II. Item quilibet scultetus molendinum habens ad hoc^h agnos VI, molendinum non habens IIII. Item de scrophis decimam partem tenetur, qui non habet decimam, de quolibet scropha tenetur denarios IIII, quiⁱ scrophas non habet, tenetur denarios VIIIⁱ. Item de apibus ray^j tenetur decimam partem et si minus decima, a qualibet ape denarios IIII. Item tenentur de^k ovibus partem vicesimam.

Item de fetis interfectis quartam partem.

^a Tak v A. ^b Opravil som, v A „pisa“. ^c Tak v A. ^d Tak v A. ^e Nasleduje prečiarknuté: „scultetus“. ^f Doplnil som, v A poškodená písacia látka. ^g Opravil som, v A „villam“. ^h Opravil som, v A „adshoc“. ⁱ⁻ⁱ Dodatočne dopísané na okraji tou istou písárskou rukou. ^j Tak v A. ^k Nasleduje prečiarknuté „omnib“.

¹ Kurov. ² Gaboltov. ³ Cigel'ka. ⁴ Nižný Tvarožec. ⁵ Vyšný Tvarožec. ⁶ Petrová. ⁷ Chmeľová. ⁸ Becherov. ⁹ Varadka. ¹⁰ Smilno. ¹¹ Stebník. ¹² Vyšný Orlík. ¹³ Ladomirová. ¹⁴ Malé Staškovce.

URBARIEN DER GRUNDHERRSCHAFT MAKOVICA AUS DEM JAHR 1507

Vladimír Rábík

Die Grundherrschaft Makovica war eine der weitläufigsten Domänen nicht nur auf unserem Gebiet, sondern auch im gesamten mittelalterlichen Königreich Ungarn. Ihr Spezifikum bestand vor allem in den schwierigen Siedlungs-, sozialen und ethnischen Verhältnissen. Die Grundlage der Grundherrschaft Makovica war die alte Siedlung Smilno, deren umfangreiche Dorfflur bis an die bergige Grenze mit Polen heranreichte. König Béla IV. hatte sie schon 1250 den Vorfahren des Geschlechts der Aba geschenkt, die diesen Besitz 1269 wiederum an die Familie Tekul verkauften. Über die Burg selbst, die auf dem Berg über Zborov errichtet wurde, erfahren wir erst aus den Mandaten König Ludwig I. von 1347. Ab 1497 war die Grundherrschaft als Pfand im Besitz des Palatins Imrich von Perín (de Peren), dem sie 1506 (und danach auch 1508) vom Herrscher dann schon als ordentlicher Erbbesitz geschenkt wurde. In diese Zwischenperiode fällt die Ausfertigung zweier Urbar – des ersten um den 1. September 1507, des zweiten (ohne Datierung) kurz nach diesem Datum. Aus der formalen Ausfertigung und der diplomatisch-paläographischen Charakteristik beider Urbar geht hervor, dass sie zweifellos Teil eines einzigen Bündels von Papierdoppelbögen bildeten.

Inhaltlich hat das erste Verzeichnis unbestritten urbarialen Charakter, weil es außer einer Beschreibung der einzelnen Dörfer mit Angaben zur Anzahl der bewohnten Bauernhöfe und insbesondere über den Erbrichter und seinen Besitzstand, ferner über verlassene Anwesen mit und ohne Anlagen, über Mühlen und Maut und bei den ruthenischen Dörfern auch mit Angaben über den orthodoxen Priester, in seiner Einleitung auch eine detaillierte Beschreibung der Pflichten der Dorfbewohner enthält. Die Bevölkerung

differenzierte sich in die Kategorien Erbrichter (*scultetus*) Hofbauern (*coloni*), und Häusler (*inquilini*), wobei Häusler mit eigenen Häusern von denen unterschieden wurden, die keine eigenen Häuser besaßen, und nur bei Hofbauern zur Untermiete wohnten. Besonders bedeutsam ist die Gliederung der Siedlungen in der Grundherrschaft in slowakische (*Sclavi*) und ruthenische (*possessiones Ruthenorum*).

Das zweite, nur als Torso erhaltene (nicht datierte) Urbar der Grundherrschaft Makovica verzeichnet die Siedlungs- und ethnischen Verhältnisse von elf Dörfern in der Grundherrschaft und beinhaltet auch einen kurzen Auszug der Pflichten der Bewohner der slowakischen Dörfer nach deutschem Recht, wie sie genauer im Urbar von 1507 aufgeführt sind. Aber im Unterschied zu diesem Urbar werden in ihm auch die Pflichten der Ruthenen (*census Ruthenorum*) spezifiziert, womit es die Angaben im Vorschriften- teil des Urbars von 1507 ergänzt.

Übersetzt von Ute Kurdelová

ŠTATÚTY KURIÁLNYCH DEDÍN NA ÚZEMÍ TRENČIANSKEJ STOLICE ZO 17. STOROČIA Z POHĽADU DEJÍN SPRÁVY

MIROSLAV MARTINICKÝ

Martinický, M.: Statutes of Curial Villages in the Trenčín County in the 17th Century in the Light of the History of Administration. Slovenská archivistika. Vol XLI, 2006, No 2, p. 41–51.

Necessary changes in administration and cohabitation of nobles amongst themselves as well as between nobles and subjects were codified in the statutes of eighteen curial villages in the Trenčín County in the 17th century. Five villages of the Záhorský district delegated part of their jurisdiction on the judicial association called Kolégium Zápis seated in Bánovce nad Bebravou.

History of administration. Curial villages. Statutes. Nobility. Trenčín county.

Mgr. Miroslav Martinický, Štátny archív v Bytči, 014 35 Bytča

Štatúty kuriálnych dedín v slovenskej odbornej literatúre známe nie sú. Ich jestvovanie nespomína ani monografia o správe stredovekej dediny, ale vzhľadom k obdobiu – 14. a 15. storočie – správne ani nepredpokladá možnosť existencie šľachtických samosprávnych orgánov v rámci kuriálnej dediny v tomto období.¹ Štatúty z územia Trenčianskej stolice poznáme až z rokov 1603–1721. Vznik štatútov bol podmienený zmenami v majetkovej držbe jednotlivých šľachticov, či rodín. Presnejšie postupným rozdrobovaním ich majetkovej držby. V 16. storočí na území Trenčianskej stolice boli už vo všetkých kuriálnych dedinách uskutočnené del'by majetkov. Posledná del'ba celého chotára (possessionis) sa uskutočnila v Hliníku nad Váhom v roku 1601. Zmenšovanie sa majetkovej základne znižovalo vplyv jednotlivých šľachticov na dianie v dedine. V snahe obnoviť celkový poriadok v dedine, upraviť vzťahy medzi jednotlivými šľachticmi, ale aj medzi šľachticmi a poddanými, vidíme hlavný dôvod vzniku štatútov.

Poznáme štatúty k 18 kuriálnym dedinám, čo je zhruba 5 % z celkového počtu sídel v Trenčianskej stolici a asi 17 % z predpokladaného počtu kuriálnych dedín

¹ SOKOLOVSKÝ, L.: *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava 2002, s. 145–155, najmä s. 151–152; ku kuriálnym dedinám v Trenčianskej stolici v 18. storočí pozri REBRÓ, K.: *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II.* Bratislava: SAV 1959, najmä s. 80–82 a 143–147; stručne sa kuriálnym dedinám venuje aj Historická revue, roč. V, 1994, č. 8, s. 39 – Zo slovníka historika. Naproti tomu v maďarskej literatúre nachádzame aj publikované štatúty kuriálnych dedín, napríklad v publikácii HUDI, J.: *A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII–XIX. századból*. Veszprém 1999, na s. 25 a nn. – najstaršie štatúty zaradené do tejto publikácie vznikli v roku 1635 v dedine Muzsaj v Šoproňskej stolici. (Za upozornenie a poskytnutie tejto publikácie ďakujem PhDr. Radoslavovi Ragačovi – pozn. autora).

v našom období.² Stanovenie presného počtu nie je zatiaľ možné. Nepoznáme dostatočne podrobne históriu jednotlivých dedín. Len ako príklad spomeňme kuriálnu dedinu Zemiansky Kvašov, ktorá sa v roku 1501 stala zámenou majetku súčasťou považskobystrického panstva a po roku 1604 bola opäť už kuriálnou dedinou.³ K predbežnému vyriešeniu takýchto problémov je veľmi prínosný „Štatistický zoznam obecných pečatí Trenčianskej župy“, v ktorom J. Fojtík zachytil celkovo 407 sídel a pri 119 uviedol, že to boli v druhej polovici 18. storočia zemianske majetky. Nebolo tu 119 kuriálnych dedín, pretože sídla nehodnotil podľa typu správy, ale podľa majetkovej príslušnosti.⁴ Pritom mnoho zemianskych majetkov malo iné samosprávne formy – napríklad Prostredný Vadičov, ktorý bol v roku 1594 jedným z majetkov Štefana Nedeckého, sa riadil zákupným právom.⁵

Treba ešte pripomenúť, že obce získali právo vydávať štatúty až zákonným článkom č. 22/1886. Dokumenty, ktoré v príspevku označujeme ako štatúty kuriálnych dedín, boli po formálnej stránke vydávané ako dohody obyvateľov dediny, avšak obsahom a spôsobom vyhotovenia sú veľmi blízke mestským a najmä cechovým štatútom. Najskôr boli spísomnené priamo na zhromaždení dediny v prítomnosti zástupcov stolice. Služni a prisediaci sa zúčastňovali na priame požiadanie dediny, aby preskúmali („preopáčili“) jednotlivé ustanovenia, ktoré nesmeli odporovať krajinským zákonom, ani štatútom stolice. Štatúty boli vydané najmenej v dvoch exemplároch,⁶ potvrdené podpismi a pečatami miest-

² Všetky dokumenty 1603–1721 sa nachádzajú v Štátnom archíve v Bytči, Trenčianska župa I, Possessiones, a tiež Familiae (ďalej ŠA By, TrŽ-I, Poss, a tiež Fam.): BELÁ, dnes súčasť mesta Trenčín: (1619) – Poss, Belá, no. 35; Dežerice, o. Bánovce nad Bebravou: (1603) – Poss, Dežerice, no. 39, (1650) – tamže, no. 142, (1721) – tamže, no. 214; DOLNÉ DRŽKOVCE, dnes súčasť obce Veľké Držkovce: (1620) – Poss, Dolné Držkovce, no. 98; DVOREC, o. Bánovce nad Bebravou: (1676) – Poss, Dvorec, no. 11; HORNÉ DRŽKOVCE, dnes súčasť obce Veľké Držkovce: (1623) – Poss, Horné Držkovce, no. 66; HORNÝ LIESKOV, o. Považská Bystrica: (1625) – Fam, Lieskovský, č. 1; JASTRABIE, dnes Trenčianske Jastrabie – spoločné štatúty s dedinou Rožňove Mitice; KAMENIČANY, o. Ilava: (1616) – Fam, Urbanovský, č. 8; KLUČOVÉ, dnes súčasť obce Nemšová: (1678) – Poss, Klúčové, no. 44; LÁTKOVCE, dnes súčasť obce Uhrovec: (1653) – Poss, Látkovce, no. 26; MALÉ CHLIEVANY, dnes súčasť mesta Bánovce nad Bebravou – spoločné štatúty s dedinou Dvorec; MALÉ ŽABOKREKY, dnes súčasť obce Melčice – Lieskové: (1607) – Poss, Malé Žabokreky, no. 23, (1611) – tamže, no. 2; OKRUT, dnes súčasť obce Udiča: (1612) – Fam, Okrutský, č. 6; ROŽŇOVÉ MITICE, dnes súčasť obce Trenčianske Mitice: (1653) – Poss, Rožňove Mitice, no. 16; Skalská Nová Ves, dnes súčasť obce Skalka nad Váhom: (1610) – Poss, Skalská Nová Ves, no. 73, a to isté Fam, Horvát, č. 6 – pošk.; TRSTIE, dnes súčasť obce Dolný Lieskov: (1695) – Poss, Trstie, no. 28; ZEMIANSKE MITICE, dnes súčasť obce Trenčianske Mitice: (1627) – Fam, Horecký, č. 4, Poss, Zemianske Mitice, no. 10; ZEMIANSKE PODHRADIE, o. Nové Mesto nad Váhom: (1642) – Poss, Zemianske Podhradie, no. 3.

³ *Považská Bystrica – z dejín mesta*. Zost. B. Kortman. Žilina 2006, s. 98–100.

⁴ FOJTÍK, J.: *Mestské a obecné pečate Trenčianskej župy*. Bratislava 1975, s. 49–65.

⁵ ŠA By, TrŽ-I, Instrumenta Publica, F. XII, no. 16. Podobne aj Prečín v rámci Rožňovského komposesorátu (Instrumenta Publica – ďalej ŠA By, TrŽ-I, IP).

⁶ Pri obnove štatútov Dežeríc v roku 1650 bolo spomenuté, že hoci si ich predkovia už ustanovili medzi sebou isté štatúty, podľa ktorých sa doteraz riadili, avšak kvôli požiaru nešťastnou náhodou zhoreli v dome vtedajšieho richtára Juraja Macela. Preto sa znova zhro-

nych šľachticov. Na ich žiadosť potom na najbližšej generálnej kongregácii bol obsah zverejnený (bez záznamu do protokolu, len poznámka na dorze) a opätovne vydaný a potvrdený pečaťou Trenčianskej stolice. Okrem originálov a konfirmácií sa niektoré štatúty zachovali len v jednoduchých odpisoch. S výnimkou latinských štatútov Kľúčového z roku 1678, sú všetky ostatné písané v domacom jazyku, teda po slovensky.

Pokiaľ v období stredoveku šľachta v kuriálnej dedine nepociťovala potrebu vytvoriť zvláštne samosprávne orgány, na začiatku 17. storočia v zachovaných štatútoch nachádzame tri odlišné skupiny samosprávy. Základný rozdiel spočíval v jestvovaní obecnej rady, zloženej z richtára a prisažných, ktorej členovia boli volení zo šľachtického stavu. Prvá skupina štatútov vlastne len písomne zachytila dovtedajší stav, v ktorom šľachtici v rámci dediny nevytvorili osobitnú správnu organizáciu (Belá, Jastrabie, Kameničany, Kľúčové, Malé Žabokreky, Rožňové Mitice, Trstie a Zemianske Podhradie). V ďalších dvoch skupinách štatútov nachádzame jasné informácie o tom, že sa v kuriálnych dedinách uskutočnila modifikácia dovtedajších obecných orgánov. Rozdiel spočíval v tom, do akej miery boli šľachtici nútení podeliť sa o správu dediny so svojimi poddanými. Druhá skupina je teda charakteristická tým, že volené funkcie v obecnej rade boli vyhradené len pre šľachticov a poddaní nemali priznanú možnosť vstupovať do priamej správy dediny (Okрут, Skalská Nová Ves a Horný Lieskov). Najzaujímavejšia je tretia skupina, pri ktorej štatúty kuriálnych dedín priamo určujú aj zastúpenie poddaných vo volených orgánoch dediny spoločne so šľachticmi (Dežerice, Dolné Držkovce, Dvorec, Horné Držkovce, Látkovce, Malé Chlievany a Zemianske Mitice).⁷

Organizáciu správy v dedinách, kde šľachtici v rámci dediny nevytvorili osobitnú správnu organizáciu a ktorá je zároveň aj najbližšie k situácii v ostatných kuriálnych dedinách Trenčianskej stolice, kde nikdy štatúty v písomnej forme nevznikli, nachádzame v štatútoch Trstia v článku 10. Šľachtici tu výslovne nemali zastávať úrad richtára, ale podľa starodávnej obyčaje všetci komposesori navrhovali troch kandidátov spomedzi poddaných, z ktorých si sami poddaní hlasovaním jedného zvolili. Takto zvolený richtár po roku, keď skončilo jeho funkčné obdobie, musel predložiť majiteľom dediny vyúčtovanie všetkých príjmov a výdajov. V Rožňových Miticiach a Jastrabí komposesori splnomocnili obecnú radu (richtára a prisažných), aby riešila všetky súdne záležitosti poddaných. Rovnako v Kameničanoch sa poddaní mohli odvolať k svojmu zemepánovi až po rozsudku, ktorý pre nich v prvej inštancii vydala obecná rada. Miestni šľachtici v týchto dedinách neboli súčasťou obecnej pospolitosti. Zo svojho stredu si volili obyčajne dvoch predstaviteľov, ktorých úlohou bolo dohliadať na činnosť obecnej rady. Všeobecne vôľu komposesorov reprezentoval direktor.

maždili v dome súčasného richtára Juraja Dežerického, aby si vytvorili nový poriadok. Napriek tomuto konštatovaniu sa jedno z vyhotovení pôvodných štatútov z roku 1603 dodnes zachovalo v archíve Trenčianskej stolice.

⁷ Pokiaľ hovoríme o nutnosti šľachticov podeliť sa o správu dediny s poddanými, opierame sa o štatúty Dolných Držkoviec z roku 1620, kde je v článku 1 priamo ustanovená povinnosť, aby aj šľachtici prijímali richtárstvo.

Pre dohľad nad hospodárskymi záležitosťami bol ustanovený inšpektor. Inšpektor sám vymenoval hájnikov, ktorí mu pri jeho činnosti pomáhali a to najmä pri hájení lesov a celkovom dohľade nad užívaním chotára. Činnosť direktora a inšpektora kontrolovala celá šľachtická pospolitosť dediny. Pôvodne rodinná rada v časoch, keď jednu dedinu vlastnila jedna rodina, sa rozšírila na všetkých „starších pánov a priateľov“, ktorí mali v chotári majetok. Svojím obsahom sú štatúty dedín, kde šľachtici v rámci dediny nevytvorili osobitnú správnu organizáciu, charakteristické prísnu ochranou majetkov šľachticov. Obyčajne sú len súhrnom zákazov, nariadení a trestov namierených voči poddaným. Najtvrdšie ustanovenia nachádzame v štatútoch Zemianskeho Podhradia. Článok číslo 5 nepriamo oprávňuje šľachticov používať fyzické tresty. Pokiaľ by šľachtic na základe vlastnej úvahy na mieste potrestal aj poddaného iného šľachtica, podľa štatútov sa to nepovažovalo za zásah do jeho práv.

V druhej skupine štatútov sa výslovne uvádza, že richtár a prisažní majú byť volení len spomedzi šľachticov na obdobie jedného roka. V Hornom Lieskove bol volený jeden richtár a štyria prisažní a to najmä zo starších a skúsenejších šľachticov, aby sa mladší mohli niečo od nich naučiť. Štatúty upravujú najmä vzájomné vzťahy medzi šľachticmi v súvislosti s drobnými priestupkami majetkovej povahy, čo je výstižne charakterizované v ôsmom článku štatútov Horného Lieskova, aby sa všetko pokiaľ je to len možné vyriešilo priamo v dedine bez zásahu stolice. Richtár bol poverený správou záležitostí, ktoré sa týkali patronátneho práva všetkých komposesorov. Okrem toho zaobstarával styk dediny so stolicou. Vyberal v dedine všetky dane, ktoré odovzdával perceptorovi stolice a uchovával potvrdenia o ich odovzdaní, aby „ostatní bratia nemali škody a ohovárania od vrchností“. Oboznamoval šľachtickú pospolitosť v dedine so všetkými dokumentmi, ktoré zaslala stolica, alebo ktoré mu odovzdal slúžny. V prípade zvolania generálnej kongregácie a vo všetkých mimoriadnych prípadoch, bol richtár povinný osobne každého šľachtica navštíviť v jeho dome a informovať ho. V jeho právomoci bolo určiť zástupcov dediny, ktorí sa mali zúčastniť kongregácie a ostatní šľachtici boli povinní prispieť im na náklady. Pokiaľ by vybraní zástupcovia nemohli na rokovanie stolice odísť, či už pre chorobu alebo iné odôvodnené prekážky, museli ustanoviť náhradníka. Ak by pre neúčast' vyrubila stolica dedine pokutu, táto sa uhradila exekúciou z majetku šľachtica, ktorý sa aj napriek vymenovaniu kongregácie nezúčastnil.

Štatúty tretej skupiny sa odlišujú už intituláciou. Vydavateľmi neboli len šľachtici, ale aj poddaní a to už v najstarších štatútoch Dežeríc z roku 1603: „My všecka obec, buď páni zemani i také hoštaci dediny našej“.

Pospolitosť kuriálnej dediny tejto skupiny, sa sama nazývala „všecka obec dediny“, alebo „všecka dedina“, predstavovala spoločenstvo všetkých šľachticov a poddaných. Najdôležitejším orgánom samosprávy bolo obecné zhromaždenie. So slovenským názvom „obecné zhromaždenie“ sa prvý raz stretávame v štatútoch Dežeríc z roku 1650. Pravidelné stretnutia sa konali štyrikrát ročne. V štatútoch Dežeríc, Zemianskych Mitíc a Dvorca boli ustanovené na Nový rok, na sv. Marka, na sv. Jána a na Všetkých Svätých. V štatútoch Dežeríc z roku 1721 je upresnené, že riadne zhromaždenia sa mali konať vždy popoludní po skončení

bohoslužieb. Zhromaždenie sa najskôr zaoberalo obecnými záležitosťami, o ktorých sa po prerokovaní hlasovalo „per voces, kam väčšia strana smerovati se bude, aby sa na tom zavrelo“. V Látkovciach diskusiu uzatváral richtár sformulovaním návrhu, ktorý sa po schválení zhromaždením nazýval „obecné dokonání“. V štatútoch sa nespomína váženie hlasov. Obecné rozhodnutie bolo záväzné pre všetkých obyvateľov dediny a kto by ho porušoval „takový jako rušitel obecného dobrého prepadá 20. zlatými“ v prospech obce. Účasť na obecnom zhromaždení nebola len právom, ale aj povinnosťou. Neúčasť sa pokutovala najčastejšie jedným funtom vosku v prospech farského kostola.

Okrem riadnych zhromaždení mohol richtár na podnet ktoréhokoľvek obyvateľa dediny zvolať aj mimoriadne zhromaždenie. V najstarších štatútoch Dežeríc z roku 1603 sa uvádza, že podľa „starodávnej obyčaje“ zvolával richtár zhromaždenie „ohláskou zvonom“ dežerického farského kostola. V Dolných Držkovciach zvolával richtár zhromaždenie „pánov susedov obojího stavu, ... do richtárovho domu“ prostredníctvom prisažného, ktorého sám menoval z radov poddaných. Podobne v Látkovciach bol touto funkciou poverený kostolník.

Po prerokovaní obecných záležitostí mohli sa počas riadneho i mimoriadneho zhromaždenia prijímať odvolania obyvateľov voči rozhodnutiam a rozsudkom richtára, predkladať nové žaloby, ktoré sa mali riadne preskúmať a vydať o konaní aj písomné svedectvo. Dynamickú atmosféru a funkčnosť obecných zhromaždení potvrdzujú aj štatúty, ktoré sankcionovali priebeh zhromaždení. Pokutovalo sa narušovanie priebehu zhromaždenia, najmä ohováranie a nactiutrhávanie. V štatútoch Dvorca sa postihovalo aj skákanie do reči a akékoľvek zabraňovanie vyjadriť svoj názor. Najvyššia pokuta (50 denárov) za rušenie zhromaždenia bola vyrubená v prípade, ak „pri zhromaždení dedinském, jestly by který, jak z pánov zemanov, také z hošťákov opilý príšuol, a tam zvady a různice vykonával a činil, anebo blůznivé věci mluvil“.

Výkon súdnictva a celkovej správy záležitostí dediny bol zverený do rúk volených predstaviteľov obce, ktorí tvorili obecnú radu – „úrad dedinský“, alebo v Horných Držkovciach „dedinskú vrchnost“. Väčšinou sa skladala z richtára a prisažných. V Dvorci však obecné zhromaždenie richtára nevolilo – obecná rada pozostávala z neznámeho počtu volených prisažných a hájnikov. Voľby sa konali obyčajne na obecnom zhromaždení na Nový rok s výnimkou Látkoviec, kde sa obecný úrad obnovoval na sviatok sv. Jakuba a Filipa. Volebné obdobie trvalo jeden rok. Po uplynutí tohto obdobia bolo povinnosťou volených predstaviteľov vrátiť funkcie obecnému zhromaždeniu – tzv. zloženie úradu. Jednotlivci mohli zastávať svoje funkcie aj niekoľko rokov za sebou, buď z vlastnej vôle, alebo „na prosby“ obyvateľov dediny.

V štatútoch Dežeríc z roku 1603 zhromaždenie volilo spomedzi šľachticov a poddaných (hošťákov) osem predstaviteľov obce. Po obnovení štatútov v roku 1650, stúpol počet na 12, pričom štatúty presne určujú, že ôsmi majú byť šľachtici a štyria poddaní. Najskôr zhromaždenie zvolilo richtára, ktorý po zložení prísahy vymenoval štyroch prisažných zo šľachtického stavu. Zhromaždenie teda okrem richtára volilo len 7 prisažných, z ktorých len štyria boli želiari. Posledná formálna zmena nastala v roku 1721, keď štyri miesta pre nešľachticov zostali

zachované, v týchto štatútoch sú však vyslovene určené slobodníkom („libertinusom“), obyčajne pokrvne príbuznených s miestnymi šľachticmi.

V Horných Držkovciach (1623) bolo priamo v deň spísomnenia štatútov zvolených 6 predstaviteľov dediny. Richtárom sa stal šľachtic Krištof Klobušický. Z piatich prisažných boli ešte dvaja šľachtici Juraj Staňo a Juraj Chrašťel, druhú polovicu obsadili traja želiari Peter Kováč, Michal Kajan a Mikuláš Kováč. Rovnako paritne boli oba stavy zastúpené aj v osemčlennej obecnej rade Látkoviec, pričom kostolník mal byť vždy považovaný „za predného boženíka, aneb konšela“. V Dolných Držkovciach bol zvolený len richtár, ktorý si ustanovil sám z radov poddaných „druhého boženíka“. Odmietnutie úradu sa výškou pokuty (12 zlatých) rovnalo porušovaniu štatútov. Ak odmietol funkciu poddaný, musel zaplatiť polovičnú sumu (6 zlatých). V štatútoch Dvorca nachádzame ustanovenie, že pokiaľ by ktorýkoľvek z obyvateľov dediny, šľachtic, želiar, alebo aj podželiar prezradil pred vojskom, že v dedine sú ustanovení prisažní bola by mu vyrušená pokuta 1 zlatý.

Po zvolení noví predstavitelia dediny prisahali, že budú spravovať dedinské záležitosti a súdiť rovnako spravodlivo chudobných aj bohatých. Štatúty zabezpečovali „v úrade postaveným“ ochranu voči verbálnemu i fyzickému napadnutiu. Zároveň sankcionovali zanedbávanie si povinností zo strany „úradných ľudí, totiž prisažných“.

V štatútoch Dežeríc z roku 1650 sa stretnutia obecnej rady za účelom vybavovania súdnych záležitostí obyvateľov dediny konávali podľa „prastarej obyčaje“ v sobotu. V naliehavých situáciách mohol richtár určiť aj iný termín. V Látkovciach bolo zaužívané, že v prípade súdov, kde nebola potrebná prítomnosť všetkých obyvateľov, zvolával obecný súd richtár tak, že prostredníctvom kostolníka vyslal svoju richtársku palicu „kyjačik“ k jednému z prisažných, ten navštívil so správou o zvolaní súdu ďalšieho prisažného, takto sa navštívili všetci, až kým posledný neodovzdal „kyjačik“ naspäť richtárovi. Na znamenie, že všetci boli oboznámení o termíne súdu. V Dvorci, kde nebol ustanovený richtár, jeho súdnu právomoc vykonávali kolegiálne prisažní spolu s hájnikmi.

Obec poverila členov obecnej rady kontrolou mier a váh, vyberaním odvodov farárovi, rektorovi, obecným hájnikom a pastierovi. Obecná rada vyberala aj príspevky na spoločnú úhradu nákladov na pohostenie v súvislosti s návštevami predstaviteľov stolice. Na richtárov príkaz boli všetci obyvatelia dediny povinní spoločne vykonávať údržbu ciest, chodníkov a čistenie priekop. V štatútoch nachádzame aj jednoduché protipožiarne opatrenia, a tiež smernice pre pochovávanie zosnulých spoluobyvateľov. Pospolitosť obce si vyhradila právo prijímať do dediny nových poddaných a zároveň boli určené aj podmienky ich odsťahovania sa.

Veľká pozornosť bola venovaná ochrane hospodárskej základne dediny. Zákazy kultivácie novej pôdy, vytváranie kopaníc, priamo súviseli s hájením lesných porastov a pasienkov. Prísne sa chránili aj vodné toky. Štatúty často ustanovili povolený počet kusov dobytku poddaným a výrazne obmedzovali, avšak úplne nezakazovali podieľať sa nešľachticom na práve výčapu. Hoci boli pri predaji alkoholických nápojov preferovaní miestni šľachtici, štatúty ochraňovali

prostredníctvom ustanovených poplatkov a pokút aj poddaných, a to najmä voči snahám „cezpoľných“ predávať v dedine svoj tovar.

Najväčšia časť štatútov je zameraná na riešenie priestupkov, ktoré sa týkali užívania chotára. Škody spôsobené vypásaním, ako aj následné veľmi konfliktné zajímanie dobytku sa dedina snažila vyriešiť spoločným pasením stád, ktoré bolo zverené obecnému pastierovi. Všetky štatúty prísne trestajú porušovanie, posúvanie, spálenie ohrád a plotov. Obec netolerovala porušovanie náboženských sviatkov vykonávaním manuálnej práce a výroba a čapovanie destilátov sa trestala rovnako ako pečenie chleba. Okrem porušovania náboženských sviatkov sa trestalo aj rušenie nočného klúdu.

Obecná rada v rámci svojich súdnych kompetencií vyšetrovala aj kriminálne činy, vraždy, krádeže, nactiutrhánie, rúhanie, veštenie a čarovanie.

Pri trestoch sa prihliadalo na vek a pohlavie delikventov a zjednodušene sa skúmal aj úmysel – rozdielne sankcie boli ustanovené pre priestupky spáchané cez deň a v noci. Vo všeobecnosti sa uprednostňovali peňažné, alebo naturálne tresty. Pre chudobných obyvateľov, kde sa nepredpokladala reálna možnosť zaplatenia, boli ustanovené fyzické tresty. Muži bývali obvyčajne vsadení do kladu (kázne), ženy do trlice. V závažnejších prípadoch bolo bežné palicovanie (aj zbitie „lopatkami“). Výnosy z pokút sa najčastejšie používali na obecné účely, prípadne pre potreby fary. Časť pokút pripadla exekútorom, či už to boli členovia obecnej rady, alebo zástupcovia stolice. Najvyšším trestom bolo vyobcovanie.

Pokiaľ bol delikvent prichytený priamo pri čine (prípadne odmietol svoju nevinu odprisať) nachádzame už v najstarších štatútoch Dežeríc z roku 1603, a tiež v ďalších štyroch dedinách Záhorského okresu (Dolné Držkovce, Dvorec, Látkovce, Zemianske Mitice) ustanovenie, že vinník mal byť odovzdaný na postrestanie Slávnemu magistrátu Kolégia Zápis, „non obstante nobilitari praerogativa“.

Až do schválenia štatútov Kolégia Zápis Trenčianskou stolicou v roku 1611, bola jeho legitímnosť diskutabilná. Poukazuje na to diskusia medzi právnymi zástupcami na zemepanskom súde, kde Juraj Kolačinský predsedal ako majiteľ kuriálnej dediny súdu, ktorý viedol proces (osadil právo, *impensio iuris*) proti jeho poddanému Benediktovi Omáčkovi.⁸

Hlavným dôkazom obžaloby bolo písomné svedectvo, zapisovateľom dehonestujúco označené ako „quasdam literas missiles“, ktoré 26. októbra 1607 vydali Ondrej Tesár a Severín „iudices Collegii ultramontani Zapis vocati“. Proti tomuto svedectvu protestoval obhajca Juraj Selendorf slovami: „tento list perceptorov dvoch, ktorížto sú ignobiles, niakeho práva Zápis menovaného, neni dostatečný“. Hoci bol dokument potvrdený dvoma pečaťami, obhajca ich nepovažoval za autentické z rovnakého dôvodu, pretože perceptor zázpisu neboli šľachtici. Obhajoba poukázala aj na podozrivú skutočnosť, že perceptor spolu s richtárom mestečka Bánovce nad Bebravou nechceli ani na priame nariadenie Trenčianskej stolice vydať slúžnemu rozsudok, ani ostatné požadované písom-

⁸ ŠA By, TrŽ-I, IP, F. XII, no. 41.

nosti „povedajíce, že oni bez prítomnosti vŕŕeckeho Zápisu to učiť nemohú, ani nechcú“. Juraj Selendorf svoju obhajováciu reč ukončil úplným spochybnením dokumentu tým, že keby aj dokument bol vydaný pod hodnovernou pečaťou Kolégia Zapis, svedectvo Zápisu by nebolo dostatočné, pretože sa opieralo len o výpoveď Michala Slabého, ktorý bol uznaný za verejného zločínca (*malefactor publicus*), akého svedectvo proti poctivému človeku nezaváži a okrem toho „*testimonium unius personae ignobilis, pro nihilo reputatur – unus testis, nullus testis*“.⁹

Žalobca hájil hodnovernosť dokumentu vydaného Ondrejom tesárom a Severínom tým, že obaja (*iudices/perceptores* kolégia) sú pod prísahou „od Zápisu poctivého“. Porota pod tlakom obhajoby, ktorá poukázala na to, že Kolégium Zapis nemá ŕiadnu obdobu a právnu podporu v Uhorsku a v krajinských zákonoch, a tak ani „*perceptoribus vero huiusmodi iudicium Zapis vocato, non est data autoritas*“. Porota predložené svedectvo jednoznačne zamietla, čím spochybnila celkovú legitimitu Kolégia Zapis v prítomnosti slúžneho a prísediaceho Trenčianskej stolice.

Prípados neuznania legitímnosti bolo určite viac. Kolégium pravdepodobne z tohto dôvodu, teda na zvýšenie svojej autority, začalo pri voľbe svojich predstaviteľov uprednostňovať šľachticov, ktorí boli osobne majiteľmi autentických pečatí. Kolégium Zapis zdá sa osobitnú pečať vôbec nemalo. Aj najstaršie zachované štatúty tohto súdneho združenia, ktoré 22. októbra 1611¹⁰ predložil na generálnej kongregácii v Trenčíne šľachtic Ján Ilovai (*Illeway*) v mene „*Universitatis collegii oppidi Banoviensis*“, boli potvrdené „len“ osobnými pečatami zemánov Pavla Motešického a Ladislava Hreždovského, zvolených perceptorov Zápisu.

Štatúty boli vydané v mene všetkých richtárov a obyvateľov miest, mestečiek a dedín Záhorského okresu. Zhromaždenie, zavŕšené spísaním štatútov, sa uskutocnilo na radnici mestečka Bánovce nad Bebravou. Cieľom kolégia bolo prísne trestanie zločinnosti pod vedením volených perceptorov. Praktický výkon súdnej právomoci stanovil povinnosť všetkým zemepánom, alebo v zastúpení všetkým richtárom, oznamovať Zápisu polapenie každého zločínca. Perceptori mali neod-

⁹ Výpoveď Michala Slabého, ktorou označil Benedikta Omáčku za spolupáchateľa pri podpaľáctve, bola vynútená na tortúre. Keď ju chcel odvolať, viacero svedkov dosvedčilo, že mu kat cestou na hranicu hrozil, aby neodvolával, pretože už bol uznaný za zločínca a neustále zmeny výpovedí, zložených pod prísahou by mu len priťažili. Ovplynvenie katom bolo potvrdené aj ďalším vyšetrovaním Trenčianskej stolice. Michal Slabý bol po mučení upálený. Diskutabilne pôsobia snahy jeho zemepána, ktorý sa ho snažil vymaniť z právomoci Zápisu a hoci poukazoval na to, že jeho poddaný je po mučení už „bláznivý a rozumu nemá“. Zapis neprestal ani na zmiernenie trestu sťatím. Život Benedikta Omáčku zachránil rozhodný postup jeho zemepána Juraja Kolačinského, ktorý odmietol svojho poddaného Zápisu vydať len na základe výpovede a svedectva Michala Slabého. Tým, že sa sám rozhodol viesť proti svojmu poddanému proces, uchránil ho pred tortúrou a predpokladaným priznaním. Nakoniec aj podľa svedectva, ktoré tu predložil slúžny, sa ukázalo, že je nevinný.

¹⁰ „*Sabbato proximo post Lucae Evangelistae*“. V zázname z tejto generálnej kongregácie sa predloženie týchto štatútov nespomína – pozri ŠA By, TrŽ-I, Kongregačný protokol 1604–1612, s. 573–576.

kladne takúto skutočnosť oznámiť písomne všetkým príslušníkom pospolitosti, a to konkrétne vyslať „psaní a cedula ... po procesích již zřídených“. Tieto okrsky-obvody v rámci územnej pôsobnosti kolégia neboli v štatúte bližšie špecifikované. Oznam o zvolaní súdneho zhromaždenia musel byť doručený tri alebo štyri dni pred určeným termínom a miestom stretnutia. Ďalej muselo vopred upozorniť a špecifikovať prípadné platby, ktoré súviseli s výkonom súdu. Predvolanie bolo záväzné. Ak by sa niekto nedostavil, neurčil zástupcu, alebo nepriniesol to, čo bolo uvedené v ozname, perceptor Zápisu boli oprávnení od šľachticov vybrať pokutu 60 denárov. V prípade neúčasti richtára mohli zase perceptor zajať obyvateľov príslušnej dediny na trhoch, ktoré sa v Bánovciach konávali v stredu a zadržiavať ich až do vyplatenia pokuty v rovnakej výške. Pokuta sa ďalej zosobňovala vtedy, ak šľachtic, alebo richtár z nedbanlivosti, alebo úmyselne zadržali oznam kolégia, a tým zapríčinili neúčasť zástupcov príslušnej lokality. Štatút vysvetľoval tento postup tým, že keby neboli ustanovené sankcie aj medzi členmi kolégia „snadno by náš Zápis a naše právo klesnuti a vniveč se obrátiti mohol“. Napomáhanie a neoznámenie pobytu zločincov sa pokutovalo 40 zlatými. Pri pokuse vymaniť sa z právomoci Zápisu hrozila šľachticom pokuta 12 zlatých a sedliackej dedine až 40 zlatých. V snahe zvýšiť legitímnosť Zápisu na území stolice, bol na obranu jeho právomocí nepriamo zainteresovaný župan Trenčianskej stolice, ktorému podľa štatútov patrila polovica zo všetkých vybraných pokút.¹¹

Županove zásahy v prospech Zápisu sú evidentné najmä v prípade potvrdzovania a obnovovania práva meča, ktoré boli Zápisu spochybňované. Kolégium sa v tejto veci obrátilo na župana aj koncom roku 1715. Mikuláš Ilešházi žiadosť Zápisu obdržal 20. decembra 1715 počas svojho pobytu vo Viedni. Jeho rýchle a kladné rozhodnutie bolo publikované už na generálnej kongregácii 4. januára 1716 v Beluši spolu s nariadením, aby bolo Zápisu za popravenie dvoch zločincov vyplatených zo stoličnej pokladne 40 zlatých.¹²

Takto Zápis pod patronátom župana Trenčianskej stolice, i keď v súvislosti so stíhaním zločincov, svojvoľne rozširoval svoju územnú pôsobnosť doslovne na celý Záhorský okres. Proti tomu mali výhrady najmä členovia rodu Zai, majitelia uhroveckého panstva. Od polovice 17. storočia sa viackrát sťažovali na porušovanie svojich súdnych právomocí a protestovali proti Kolégiu Zápis, ktoré sa pokúšalo od dedín uhroveckého panstva vyberať poplatky za udržiavanie poriadku a stíhanie zločincov. Dokonca v roku 1665 vyzval palatín Trenčiansku stolicu, aby nenútila majiteľov uhroveckého panstva a ich poddaných podriaďovať sa Zápisu. Napriek tomu sťažnosti nachádzame aj v rokoch 1675 a 1731, keď župan opätovne obnovoval činnosť kolégia, z ohľadom na jeho spoločenskú pro-

¹¹ ŠA By, TrŽ-I, Poss, Bánovce nad Bebravou, no. 23. Štatúty boli obnovované v rokoch 1624, 1666, 1672, 1693, 1710, 1715 a 1731.

¹² Tamže, no. 2 (sub no. 1) – v tejto žiadosti nachádzame maďarský názov kolégia „Tans-montanas processusban lakózókó és közönségés nemessi rendek“. Právo meča potvrdené aj 1731.

spešnosť a zdôraznil, že svojou činnosťou nenaruša jurisdikciu panstiev. Ako príklad uviedol bánovecké panstvo, ktorého bol majiteľom.¹³

Na konci 17. storočia pôvodne volených predstaviteľov Kolégia Zápis, perceptorov, ktorí pravdepodobne zastávali svoje funkcie doživotne, začal menovať priamo župan. Ich pomenovanie počas celého obdobia kolíše. Pri prvom známom vymenovaní z roku 1693, boli na miesto Pavla Gostoňa, ktorý sa odsťahoval do Nitrianskej stolice, vymenovaní noví „inšpektori“ – Pavol Motešický z Horných Motešíc a Juraj Otlík z Horných Ozoroviec a Kochanoviec.¹⁴ Neskôr, 5. februára 1710, pravdepodobne v súvislosti s povstaním boli miesta inšpektorov neobsadené a župan dočasne funkciou inšpektora Zápisu poveril Pavla Kolečániho, ktorý bol v tom čase apelačným sudcom.¹⁵ Nakoniec v roku 1731 zosnulého Juraja Otlíka (vymenovaný v roku 1693), ktorý bol v zázname označený ako „praeside collegii“, nahradili noví inšpektori Imrich Motešický a Alexander Otlík.¹⁶

Náš príspevok neobsiahol celkovú problematiku kuriálnych dedín Trenčianskej stolice v 17. a 18. storočí. Z heuristického hľadiska sme uskutočnili len sondu do malej skupiny kuriálnych dedín, v ktorých vznikli štatúty. Problematika je zaujímavá už len z toho dôvodu, že napriek šľachtickým výsadám vôbec vznikli. Ich vznik bol podmienený rozdrobením majetkovej držby v rámci jednotlivých dedín a podľa stupňa rozdrobenosti nachádzame tri skupiny samosprávnych modelov a spôsobov spoluzitia šľachty a poddaných v jednotlivých dedinách. V prvej skupine zostalo pôvodné vrchnostenské usporiadanie zachované. Avšak vzhľadom k tomu, že vo väčšine kuriálnych dedín Trenčianskej stolice štatúty vôbec nevznikli, rozhodli sa miestni šľachtici svoje nie veľmi pevné výsadné postavenie voči vlastným poddaným posilniť výrazne autoritatívnou formou. V druhej skupine si šľachtici sami, s vylúčením poddaných, vytvorili obecnú radu na čele s richtárom, aby sa čo najviac konfliktov vyriešilo doma, bez zásahu Trenčianskej stolice. Pri štatútoch tretej skupiny splynuli šľachtici a poddaní do spoločného celku, čoho najlepším dôkazom sú priame ustanovenia o zastúpení poddaných v obecnej rade spolu so šľachticmi.

¹³ ŠA By, TrŽ-I, Poss, Bánovce nad Bebravou, no. 2; Kongregačné spisy, 1665, č. 13; iné sťažnosti na Zápis – pozri Fam, Parucaj, č. 1 a 2 z roku 1688, a tiež Kongregačné spisy, 1683, č. 4.

¹⁴ ŠA By, TrŽ-I, Poss, Bánovce nad Bebravou, no. 2 (sub no. 3).

¹⁵ ŠA By, TrŽ-I, Kongregačné spisy, 1710, č. 7, pag. 2v.

¹⁶ ŠA By, TrŽ-I, Poss, Bánovce nad Bebravou, no. 2 (sub no. 4). Obidvaja noví inšpektori boli synmi predchádzajúcich.

LES STATUTS DES CURIES MUNICIPALES SUR LE TERRITOIRE
DE L'INSTANCE DE TRENČÍN DU 17^E SIÈCLE DU POINT DE VUE
DE L'HISTOIRE DE L'ADMINISTRATION

Miroslav Martinický

Dans une curie municipale du Moyen âge, il ne fut pas nécessaire d'avoir une administration particulière de la noblesse. Le démembrement progressif de la base propriétaire de différents nobles et de familles nobles, l'influence de la noblesse sur la vie quotidienne des curies diminua aussi. Les efforts de renouveler l'ordre et de régler les rapports réciproques tant parmi des nobles eux-mêmes mais aussi parmi des nobles et des asservis furent, au 17e siècle, achevés, dans 18 communes de l'instance de Trenčín, par la signature des statuts valables sur le territoire d'une curie municipale concrète. En prenant en considération les différences existant en administration, l'auteur a divisé les statuts en trois groupes. Dans le premier, on a conservé l'hierarchie d'origine. Dans le deuxième, les nobles, eux-mêmes, en excluant des asservis, formèrent un conseil municipal en tête avec un maire. Dans le troisième groupe, les nobles et les asservis formèrent un ensemble unique dont la meilleure épreuve sont les dispositions directes concernant la présence des asservis dans le conseil municipal avec les nobles. Un petit groupe de villages, situés géographiquement dans la région de Záhorie (Arrière-Pays), a délégué une partie de ses pouvoirs juridiques à l'organe particulier, appelé Kolégium, siégeant à Bánovce nad Bebravou. L'auteur s'occupe aussi du statut de l'égitimité de ce collège juridique.

Traduit par Kristína Kapitánová

GENEALOGICKÝ VÝSKUM BRATISLAVSKÝCH KLARISIEK V DRUHEJ POLOVICI 17. STOROČIA

KRISTÍNA STANČIAKOVÁ

Stančiaková, K.: Genealogical Research of St. Clara's Order in Bratislava in the Second Half of the 17th Century. Slovenská archivistika. Vol XLI, 2006, No 2, p. 52–76.

The aim of the paper is to provide a genealogical analysis of the Convent of St. Clara's Order in Bratislava in the second half of the 17th century. As source serve members lists as preserved in the Marian province of the Franciscan Order in the State archive in Bratislava. The genealogical analysis will illustrate position and significance of St. Clara's Order in Bratislava in the Hungarian society.

Auxiliary historical sciences. Genealogy. History of the Church Orders. St. Clara's Order in Bratislava.

Mgr. Kristína Stančiaková, Ústredný archív SAV, Dúbravská cesta 9, 841 05 Bratislava

V štúdií sme sa pokúsili o genealogický rozbor personálneho zloženia bratislavského kláštora v druhej polovici 17. storočia.¹ Na základe genealogického spracovania osadenstva kláštora možno ilustrovať miesto bratislavského kláštora v uhorskej spoločnosti a v živote Bratislavy. V 17. storočí ostali bratislavský kláštor klarisiek spolu s trnavským klariským kláštorom jedinými ženskými kláštorami v Uhorsku. Členkami bratislavského klariského kláštora boli mnohé príslušníčky najvýznamnejších uhorských rodov. Hoci boli zavreté za múrmi kláštora, dokázali v značnej miere vplývať na politické a spoločenské dianie v hlavnom meste krajiny.

Dejinám klarisiek na území Slovenska sa slovenská historiografia venovala veľmi málo. Pri štúdiu dejín rádu v Uhorsku je možné vychádzať iba z maďarskej spisby z 19. alebo z prvej polovice 20. storočia. Ako prvý sa dejinám klarisiek v Uhorsku podrobnejšie venoval Zsigmond Nyűrő.² Najkomplexnejšie deji-

¹ Štúdia je výstupom z diplomovej práce autorky. STANČIAKOVÁ, K.: *Genealogické spracovanie mníšok kláštora klarisiek v Bratislave 1650–1667*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2005, 184 s.+ 6 s. obr. príl.

² V roku 1853 uverejnil na pokračovanie v časopise Religio články k dejinám klariských kláštorov v Trnave, Bratislave a Budíne NYűRŐ, ZS.: Adatok a honi Clarissza apácák történetéhez. In: *Religio*, 1853, č. 56, s. 411–444; č. 57, s. 449–452; č. 58, s. 465–467. Už pred ním niekoľko slov venoval bratislavskému klariskému kláštoru Matej Bel pri opise Bratislavskej stolice. Pozri KUŠÍK, M.: *Bratislava Mateja Bela*. Bratislava 1984. Údaje o majetkových pomeroch uhorských klariských kláštorov nájdeme aj v historicko-geografickom opise kláštorných inštitúcií Uhorska od Jakuba Ruppá. RUPP, J.: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre I.* Pešť 1870.

ny klarisiek spracovali János Karácsonyi a františkán György Piusz Szabó.³ Uhorskými klariskami sa zaoberali aj Bertalan Schönvitzky⁴ a v roku 1944 Emil Szyllaba.⁵ Maďarskí historici si vo svojich štúdiách bližšie všímali predovšetkým budínsky a peštiansky kláštor.⁶ V rámci dejín Bratislavy niekoľko strán bratislavskému klariskému kláštoru venoval aj Teodor Ortway.⁷ Maďarskí historici začali klariskám opäť venovať pozornosť v posledných rokoch. Štúdiu o bratislavskej klariske Anne Františke Čákiovej a o živote mníšok v bratislavskom kláštore vydala Ildikó Hornová.⁸ Sústavne sa dejinám uhorských klarisiek začala venovať historička Katalin Schwarczová, ktorá si za cieľ kladie okrem iného spracovanie kompletnej archontológie klariských kláštorov.⁹ Trnavským klariskám sa okrajovo venoval Péter Kószeghy.¹⁰ Je treba dodať, že ani jeden zo súčasných maďarských historikov nečerpá z archívnych materiálov v Štátnom archíve Bratislava.¹¹ Domáca historiografia sa doteraz venovala iba stavebným

³ KARÁCSONYI, J.: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon II.* Budapešť 1924. SZABÓ, GY. P.: *Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez.* Budapešť 1921.

⁴ SCHÖNVITZKY, B.: *A pozsonyi klarissza apácák története.* Bratislava 1886.

⁵ SZYLLABA, E.: *A pozsonyi klarissza-templom története.* Bratislava 1944.

⁶ Zatiaľ najlepšie spracovali dejiny kláštoru klarisiek v Budíne a v Pešti Sándor Takáts a Arnold Schoen. TAKÁTS, S.: A magyar klarissza apácák pesti klastromának története. In: *Katholikus Szemle*, 1894, s. 169–192. Tiež SCHOEN, A.: *Emlékezés a klarisszák budavári és a ferencesek pesti templomára.* Budapešť 1943. V súčasnosti sa budínskemu kláštoru venujú Margit Beke a Katalin Schwarcz. BEKE, M.: A budavári klarisszák működése 1714-től 1782-ig. In: *Dunántúl településtörténete* 8, 1990. SCHWARCZ, K.: Mária Terézia látogatása a budai klarisszáknál 1751. augusztus 8-án. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 29, 2001, s. 135–159 (ďalej Mária Terézia).

⁷ ORTVAY, T.: *Pozsony város története I/1, II/1 a II/4.* Bratislava 1892, 1894 a 1903 (ďalej Pozsony).

⁸ Zatiaľ sa tak ako jediná venovala výlučne bratislavskému kláštoru. HORN, I.: Csáky Anna Franciska és a pozsonyi klarisszák. In: *Aetas*, 1992, č. 3, s. 28–43 (ďalej Csáky A. F.).

⁹ Vydala viacero publikácií o klariskách. SCHWARCZ, K.: *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században.* Szeged 1994 (ďalej Könyvkultúra); tiež SCHWARCZ, K.: Művelődés és könyvtártörténeti adalékok a magyar klarissza apáca rend XVIII. századi történetéhez. In: *Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai.* Zost. I. Bárdos, – M. Beke. Ostrihom 1991, s. 437–439 (ďalej Művelődés). V závere svojich diel spravidla uvádza krátky prehľad niekoľkých klarisiek, ktoré zastávali funkciu opátky v jednotlivých kláštoroch, so stručnými biografickými údajmi. Uverejnila tiež niekoľko edícií prameňov k dejinám klarisiek: SCHWARCZ, K.: „Mert ihon jönnek aßonyotok és kezében új szoknyák.“ Források a klarissza rend magyarországi történetéből. Budapešť 2003 (ďalej Mert ihon jönnek). Taktiež SCHWARCZ, K.: Kósa Jenő magyar nyelvű rendtörténete 1786-tól. In: *Lymbus* 37, Esztergom 1994 (ďalej Kósa Jenő).

¹⁰ KÓSZEGHY, P.: Apácák szökésben avagy Balassa Mária Viktória nyomorúsága. In: *Visszapillantó tükrök.* Tanulmányok Lukácsy Sándor 75. születésnapjára. Budapešť 2000, s. 34–44. Ide len o kratšiu štúdiu o poklese mravov v trnavskom kláštore v druhej polovici 17. storočia.

¹¹ Vychádzali výlučne z prameňov roztrúsených po archívoch a knižniciach v Maďarsku, ktoré bližšie uvádzame na rôznych miestach v ďalších riadkoch.

dejinám bratislavského kostola a kláštora z architektonického hľadiska, ktoré sú však spracované veľmi podrobne.¹²

Archívne materiály kláštora klarisiek v Bratislave sa nachádzajú v Štátnom archíve v Bratislave vo fonde Mariánskej provincie františkánov. Súčasťou fondu sú aj zachované zápisnice o voľbách predstavenstva kláštora bratislavských klarisiek, ako aj zoznamy predstavenstva kláštora bratislavských klarisiek na základe volieb a rozdelenia ostatných funkcií na nové funkčné obdobie.¹³ Tieto zápisnice a zoznamy sú prvoradým prameňom pre zistenie personálneho zloženia bratislavského kláštora až do jeho zániku. Zachytávajú obdobie medzi rokmi 1650 až 1782, keď bol bratislavský kláštor zrušený.¹⁴ Pri určovaní genealogického pôvodu klarisiek v bratislavskom kláštore sme sa zamerali na osadenstvo kláštora od roku 1650, keď sa zachovala prvá zápisnica, až do roku 1680.¹⁵

Pramenná základňa ku klariskému kláštoru v Bratislave je, bohužiaľ, na rozdiel od ostatných klariských kláštorov v Uhorsku ukrátená o jeden dôležitý prameň. Nezachoval sa totiž protokol (zápisnica) kláštora. Protokoly viedol každý kláštor osobitne a tvorili akúsi kroniku toho-ktorého kláštora. Okrem údajov o dejinách kláštora obsahujú cenné informácie o jeho členkách: dátum vstupu do kláštora, dátum zloženia rehoľných sľubov, dátum úmrtia či mená rodičov.¹⁶

¹² Najpodrobnejšími sú publikácie od Jiřího Kostku a Ľudovíta Medveckého. KOSTKA, J.: *Klariský kostol v Bratislave*. Bratislava 1976. MEDVECKÝ, Ľ.: *Klariský kostol v Bratislave*. In: *Bratislava V*, 1969, s. 275–294.

¹³ Predstavenstvo každého kláštora tvorili opátka, priorka a osem diskkrétok, ktoré si klarisky volili samé vo voľbách konaných spravidla každé tri roky. Na priebeh volieb dohliadal provinciál františkánov či vizitátor klariských kláštorov, ktorí spisovali zápisnicu o voľbách. Po voľbách vedenia kláštora nasledovalo rozdelenie jednotlivých úloh medzi mníšky. Ku každej funkcii boli priradené dve až štyri, občas i viac mníšok, pričom jedna z nich bola vždy staršou, skúsenou a viedla ostatné. Na zachytenie rozdelenia funkcií medzi mníškami slúžili zoznamy.

¹⁴ Štátny archív v Bratislave (ďalej ŠA Ba), Mariánska provincia františkánov (ďalej MPF), Zápisnice, škat. č. 24, fasc. 7, inv. č. 198. (No. 1–1650, No. 2–1657, No. 3–1659, No. 4–1667, No. 5–1671, No. 6, 6a–1683, No. 7–1685, No. 8 – 1686 No. 9 – 1689, No. 10 – zápisnica z 22. 11. 1692, No. 11, 11a, 11b – 12. 8. 1692, No. 12, 12a, 12b – 1697; uvádzame len čísla zápisníc do konca 17. storočia; zápisnice z roku 1657 (No. 2), 1689 (No. 9), 1692 (No. 11, 11a, 11b) a 1697 (No. 12, 12a, 12b) neobsahujú rozdelenie ostatných funkcií, hovoria len o poste opátky, priorky a volených diskkrétok.

ŠA Ba, MPF, škat. č. 24, fasc. 8., inv. č. 198 (No. 1–1656, No. 2–1657, No. 3–1659, No. 4 – 1666, No. 5 – 1672, No. 6 – 1681, No. 7 – 1693, No. 8 – 1694, No. 9 – 1698, No. 10 – 1699, No. 11 – 1700); zoznam z roku 1699 (No. 10) hovorí o rozdelení funkcií v kláštore klarisiek v Trnave a je nesprávne zaradený medzi zoznamy bratislavského kláštora; zoznam o rozdelení funkcií v bratislavskom kláštore klarisiek z roku 1672 však nerozoberá obsadenie postov opátky, priorky a volených diskkrétok, venuje sa iba rozdeleniu ostatných nižších funkcií. Zachovaný jej aj zoznam predstavenstva a rozdelenia funkcií z roku 1664, je však vložený medzi písomnosti trnavských klarisiek. ŠA Ba, MPF, škat. č. 27, fasc. 3, No. 3, inv. č. 230.

¹⁵ Do roku 1672 sú zápisnice a zoznamy vedené pravidelne, po tomto roku je však ich pravidelnosť narušená. Ďalšie sa zachovali až z roku 1681 a 1683.

¹⁶ Protokoly jednotlivých klariských kláštorov sú dnes umiestnené v Univerzitnej knižnici v Budapešti ako súčasť knižnice klariských kláštorov skonfiškovanej v roku 1782. Takýto

V prípade klarisiiek pochádzajúcich z magnátskych rodov bola veľmi cenným prameňom ich korešpondencia, zachovaná v rodových archívoch v Krajinskom archíve v Budapešti.¹⁷ Ide predovšetkým o rozsiahlu korešpondenciu Anny Františky Čákievej v archíve Čákiovcov,¹⁸ listy klarisky Viktórie Magdalény Esterháziovej,¹⁹ a tiež listy Evy Barbory Balašovej.²⁰ Listy bratislavských klarisiiek nachádzame aj v rodovom archíve rodu Bat'áni.²¹ Veľmi cenným prameňom pre identifikáciu viacerých mníšok sa stal list Anny Františky Čákievej Františkovi Kornišovi z roku 1655. Anna Františka v ňom totiž vymenúva všetky klarisky v kláštore, aby ozrejmla Františkovi, akým prestížnym miestom je pre jeho dcéru bratislavský kláštor a poskytuje nám tak množstvo hodnotných údajov o týchto klariskách.²²

S ťažkosťami sme sa stretávali pri snahe o genealogické zaradenie mníšok s nemeckými menami. Hlavným dôvodom je ťažká dostupnosť genealogickej literatúry nemecky hovoriacich krajín, hlavne pre nás najdôležitejšieho Rakúska.²³

Do zrušenia rádu v roku 1782 vzniklo v Uhorsku dovedna osem klariských kláštorov, z toho šesť pred rokom 1526: trnavský (1239–1782), bratislavský (1297–1529, 1541–1782), starobudínsky (1334–1541), veľkovaradínsky kláštor (1338–1566), kláštor v Blatnom Potoku (1390–1556) a v Kluži (Kolozsvár, začiatok 15. storočia až 1566).²⁴ Po oslobodení územia Uhorska spod tureckej nad-

protokol sa zachoval v prípade trnavského, budínskeho i peštianskeho kláštora, bratislavský protokol chýba. SCHWARCZ, K.: Könyvkultúra, s. 22.

¹⁷ Viaceré z listov klarisiiek boli vydané v pramenných edíciách. DEÁK, F.: *Weselényi Anna özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése*. Budapešť 1898. KINCSES, K.: „*Im küttem én orvosságot*.“ Lobkowitz Poppel Éva levelezése. Budapešť 1993.

¹⁸ Maďarský krajinský archív (Magyar Országos Levéltár, ďalej MOL), Filmtár, Csáky család levéltára, 51502., 51526. a 51481. doboz.

¹⁹ Predovšetkým bratrancovi palatínovi Pavlovi Esterházim. MOL, X 89, 4701. doboz, 4706. doboz, 4699. doboz.

²⁰ MOL, P 1760, 2. csomó, 2. tétel. MOL, P 1762, 1. csomó, 2. tétel. MOL, P 1763, 2. csomó, 2. tétel.

²¹ MOL, X 81, 4765 a 4808. doboz.

²² Prepis listu Anny Františky Čákievej Františkovi Kornišovi z 1. septembra 1655. Maďarská akadémia vied (Magyar Tudományos Akadémia, ďalej MTA), Kézirattár, Veress Endre gyűjteménye (ďalej VEGy), MS 425/III, f. 1944-1954.

²³ V prípade klarisiiek Žofie Delfingerovej, Margaréty Noelovej, Doroty Spagovej, Kolety Lusnerovej, Doroty Krisaurovej, Bibiany Kissingerovej, Felicitas Strosserovej či Marty Stuckerovej môžeme iba predpokladať, že ide o nemecké rody domáceho pôvodu. Cudzie rody bez väzieb na Uhorsko by si pre svoje dcéry zvolili miesto bratislavského kláštora niektorý z klariských kláštorov v rakúskych krajinách, napríklad vo Viedni alebo v Grazi. Štúdium najstarších zachovaných cirkevných matrík Bratislavy zo začiatku 17. storočia v tomto smere neprinieslo očakávané výsledky.

²⁴ Podľa Jakuba Ruppá existoval v stredoveku klariský kláštor aj v Ostrihome. O tomto sa však žiadna iná literatúra nezmieňuje. Pravdepodobne ide o zámenu kostola klarisiiek s kostolom zasväteným svätej Kláre. RUPP, J.: c. d., s. 26. Veľá chýb obsahuje aj nový katalóg stredovekých kláštorov v Uhorsku, ktorý vyšiel v Maďarsku v roku 2000. Okrem iného tvrdí, že existoval klariský kláštor aj v Mórhide (Maďarsko), v Sibini (Rumunsko) a Segesvári (Rumunsko). ROMHÁNYI, B.: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*. Budapešť 2000, s. 45 a 57.

vlády vznikli ďalšie dva klariské kláštory v Budíne (1714–1782) a v Pešti (1729–1782).

Bratislavský kláštor klarisiek bol založený v roku 1297. Klarisky sa usadili v bývalom kláštore cisterciiek, ktorý vznikol v roku 1132.²⁵ Donáciou uhorského kráľa Ondreja III. získali klarisky v roku 1297 opustený cisterciánsky kláštor a všetky jeho majetky.²⁶ V roku 1529 v strachu pred tureckými vojskami smerujúcimi na Viedeň odišli klarisky z Bratislavy hľadať útočisko u svojich spoločníčok vo Viedni.²⁷ Do Bratislavy sa však vrátili iba dve z nich: opátka Anna Eysenreichová, pochádzajúca z bratislavského meštianskeho rodu, spolu s ďalšou klariskou. Anna Eysenreichová preto pred smrťou zanechala kláštor mestu s podmienkou, aby v ňom bol zriadený špitál.²⁸ Mesto túto podmienku splnilo, onedlho nato však Ferdinand I. Habsburský mestu kláštor odňal a zriadil v ňom kasárne a špitál pre svoje vojsko. Prvá perióda dejín bratislavského kláštora klarisiek sa teda končí rokom 1529.

V roku 1541 sa začína druhá perióda prítomnosti klarisiek v Bratislave. Do Bratislavy sa uchýlili starobudínske klarisky, ktoré hľadali po obsadení Budína útočisko pred tureckými vojskami.²⁹ Po krátkej zastávke v trnavskom kláštore klarisiek našli starobudínske klarisky definitívne sídlo v starom opustenom klariskom kláštore v Bratislave.³⁰ Starobudínske klarisky zaujali miesto bratislavských a existovali tu až do roku 1782. V histórii bratislavského kláštora preto rozoznávame dve obdobia: obdobie od roku 1297 do roku 1529, keď môžeme hovoriť o bratislavských klariskách v pravom slova zmysle a obdobie od roku 1541 do zrušenia rádu (1782), keď miesto bratislavských klarisiek zaujali klarisky zo Starého Budína. Starobudínske klarisky si počas celého obdobia okupácie Uhorska Turkami a svojho pobytu v Bratislave zachovali vedomie starobudínskej identity a hoci po roku 1540 naďalej hovoríme o bratislavskom kláštore, jeho nové obyvateľky sa nikdy úplne nevzdali nádeje na návrat do svojho pôvod-

²⁵ Cistercitky niekedy v rokoch 1272 až 1273 opustili Bratislavu v dôsledku pustošivých útokov českého kráľa Přemysla Otakara II. počas vojny s uhorským kráľom Ladislavom IV. ORTVAY, T.: Pozsony II/1, c. d., s. 289. KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 510.

²⁶ Tamže, s. 450.

²⁷ Tamže, s. 515. Niektoré z nich pravdepodobne odišli aj do Prahy a Grazu. SCHWARCZ, K.: Kósa Jenő, s. 121.

²⁸ KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 515.

²⁹ Starobudínsky kláštor bol najvýznamnejším zo stredovekých klariských kláštorov v Uhorsku a bol založený v roku 1334 uhorskou kráľovnou Alžbetou, manželkou Karola Róberta a matkou Ľudovíta Veľkého. Alžbeta chcela vybudovať v sídle uhorských kráľovien, Starom Budíne, veľkolepý kláštor. Tamže, s. 451.

²⁹ SZABÓ, GY. P.: c. d., s. 437. SCHWARCZ, K.: Kósa Jenő, s. 123.

³⁰ Opustený kláštor im však Ferdinand I. odovzdal až v roku 1544. Kláštor totiž medzitým opäť prešiel do rúk mesta a predstavitelia mesta ho odmietali klariskám odovzdať, čo viedlo k dlhým preťahom. KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 515p.

ného sídla.³¹ Toto vnímanie sa odrazilo aj v titulatúre mníšok: nazývali sa mníškami zo Starého Budína zdržiavajúcimi sa teraz v meste Bratislava.³²

Už sme sa zmienili, že v 17. storočí ostal kláštor klarisiek v Bratislave spolu s trnavským kláštorom klarisiek jediným zachovaným ženským kláštorom v Uhorsku. Postavenie a prestíž bratislavskému kláštoru v 17. storočí zabezpečovali dva piliere. Prvým bola majetková základňa kláštora, ktorá sa v priebehu prvých dvoch desaťročí 17. storočia značne rozšírila. K pôvodným majetkom starobudínskych klarisiek, ktoré si so sebou priniesli všetky listiny potvrdzujúce ich majetkovoprávne nároky,³³ im v roku 1544 donáciou Ferdinanda I. pribudli všetky majetky stredovekých bratislavských klarisiek.³⁴ V roku 1610 Matej II. daroval bratislavským klariskám majetky opusteného premonštrátskeho kláštora vo Vásárhelyi.³⁵ V roku 1615 k sebe bratislavské klarisky prichýlili dominikánky z kláštora na Zajačom ostrove, ktoré hľadali útočisko pred tureckým vojskom, a získali tým všetky ich majetky.³⁶ Bratislavské klarisky sa stali formálnymi následníkmi spomínaných kláštorov. Vyjadrením tohto právneho nároku sa stala titulatúra opátky bratislavského kláštora, ktorá sa označovala ako opátka bratislavského konventu, vásárhelyského konventu a konventu na Zajačom ostrove.³⁷ Prosperitu kláštora podporovala skutočnosť, že klariské kláštory boli oslobodené od platenia daní a poplatkov, ako aj od platenia desiatku.³⁸

³¹ Starobudínska identita v ich vedomí pretrvala v kláštore aj po výmene generácií a vymretí mníšok, ktoré presídlenie priamo zažili.

³² Titul sa objavuje vo viacerých štylistických obmenách. Za všetky pramene dva príklady: Svedecká listina Johanky Gostoniovej z 20. mája 1627. Slovenský národný archív (ďalej SNA), Archív Hodnoverného miesta Bratislavskej kapituly (ďalej AHMBK), Autentické protokoly (ďalej AP), č. 30, f. 597b: „*monasterium religiosarum virginum monialium reformati ordinis sanctae Clarae alias conventus de veteri Buda hic in civitate Posoniensis degentium*“. Pozri tiež protest bratislavských klarisiek proti Martinovi Ebleimu zo 16. marca 1649. SNA, AHMBK, AP, č. 39, s. 578: „*...sanctimonialium de veteri Buda Posoniensium*“.

³³ KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 509.

³⁴ Tamže, s. 517.

³⁵ Tiež Somlyóvásárhely, Maďarsko, Vesprémska stolica. Kláštor jeho pôvodní vlastníci opustili v roku 1566. KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 518. Podľa Kósu majetky vo Vásárhelyi patrili cisterciakm. Pozri SCHWARCZ, K.: Kósa Jenő, s. 136.

³⁶ KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 521.

³⁷ Jeden z mnohých príkladov: svedectvo bratislavskej klarisky Alžbety Erdődyovej z 12. októbra 1718 o tom, že požičiava svojej družke Anne Alžbete Lendorffovej šesťdesiat zlatých, aby mohla zaplatiť veno pred skladaním rehoľného sľubu. Listina je podpísaná opátkou kláštora Konštanciou Révaiovou, ktorá sa podpísala ako opátka bratislavská, vásárhelyská a Zajačieho ostrova (*Pozsony, Nyulszigeti, Vásárhelyi abbatissa*). ŠA Ba, MPF, škat. č. 23, fasc. 2, No. 4, inv. č. 191.

³⁸ Pápež Bonifác VIII. v roku 1300 a päť pápež Ján XXII. v roku 1325 oslobodil od platenia tridsiatku všetky klariské kláštory. KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 493–495., 511. Oslobodenie od daní a poplatkov klarisky získali už v stredoveku od zakladateľky starobudínského kláštora kráľovnej Alžbety, manželky Karola Róberta. Tamže, s. 495. V roku 1544 Ferdinand I. potvrdil túto výsadu. Királyi Könyvek 1.–9. (1527–1647), CD, MOL-Arcanum, Budapešť. Listina Ferdinanda I. vydaná v Prahe 18. 2. 1544.

Druhým dôvodom vysokej prestíže bratislavského kláštora bolo množstvo relikvií, ktoré bratislavské klarisky uchovávali.³⁹ K relikviám starobudínskych klarisiek pribudli pozostatky svätej Margity Uhorskej, ktoré kláštor získal príchodom dominikánok, a s ňou spojené relikvie.⁴⁰ Príchodom dominikánok sa bratislavské klarisky stali ich pokračovateľkami v pestovaní kultu svätej Margity, jednej z najvýznamnejších uhorských svätíc, čím ďalej narastala spoločenská prestíž bratislavského kláštora.

Najväčšiu zásluhu na posilnení významu bratislavského kláštora klarisiek v 17. storočí mal ostrihomský arcibiskup Peter Pázmán (1590–1637), ktorý venoval bratislavským klariskám obzvlášť veľkú pozornosť. Cieľavedome podporoval a uprednostňoval bratislavský kláštor na úkor trnavského s cieľom vytvoriť z neho dôležitý prostriedok rekatolizácie v hlavnom meste krajiny. Bol to práve Pázmán, ktorý usadil dominikánky v bratislavskom klástore.⁴¹ Zaslúžil sa tiež o rozsiahlu prestavbu a rozšírenie bratislavského kláštora v rokoch 1637 až 1640, ktorú pripomína aj nápis na tympanóne portálu. Pázmán tiež pristúpil k reforme vnútorných pomerov, ktorá spočívala v sprísnení regule a klauzúry.⁴² Počas života Petra Pázmána sa začalo obdobie rozkvetu a najväčšej slávy bratislavského kláštora. V dôsledku Pázmánových rekatolizačných krokov sa veľká časť uhorskej šľachty začala vracieť ku katolíckej viere a zreformovaný kláštor začal priťahovať významné uhorské rody, ktoré sem začali umiestňovať svoje dcéry. Dôkazom významu kláštora v 17. storočí je aj návšteva, ktorou bratislavské klarisky poctil 16. januára 1638 samotný Ferdinand III. s manželkou Eleonórou.⁴³

Pre uhorských šľachticov bola možnosť umiestniť svoju dcéru do bratislavského kláštora veľmi výhodná. V prvom rade tak zabránili drobeniu majetku vy-

³⁹ Zoznam najvýznamnejších relikvií, ktoré si zo sebou priniesli starobudínske klarisky, uvádza Emil Szyllaba. Išlo o hlavu zakladateľky starobudínského kláštora kráľovnej Alžbety, ktorú klarisky uctievali ako svätú v relikviári vykladanom drahokamami, relikviu križa, ktorú so sebou Alžbeta priniesla údajne z Ríma, kosť nohy sv. Márie Magdalény údajne taktiež z Ríma v pozlátenom relikviári vyhotovenom Jánom Telegdym v roku 1645. SZYLLABA, E.: c. d., s. 52.

⁴⁰ Predovšetkým išlo o Margitin opasok (cilicium), ako aj relikvie spojené s inými svätcami. Tamže, s. 52.

⁴¹ Dominikánky spočiatku našli útočisko v Trnave. V roku 1615 získal Pázmán súhlas od pápeža Pavla V., aby sa presťahovali do kláštora klarisiek v Bratislave a preniesol všetky práva a majetky dominikánok v Trnave pôvodne zo Zajačieho ostrova na kláštor bratislavských klarisiek. ŠA Ba, MPF, škat. č. 23, fasc. 2, No. 4, inv. č. 191. V tom istom roku získal arcibiskup aj súhlas Rudolfa II. ŠA Ba, MPF, škat. č. 23, fasc. 2, No. 5, inv. č. 191.

⁴² SCHWARCZ, K.: Mert ihon jönn, c. d., s. 22. Zreformovanie pomerov v klástore bratislavských klarisiek sa opäť prejavilo v titulatúre mníšok. Od tohto obdobia sa v prameňoch bratislavské klarisky začali označovať ako „reformované“. Príkladom je svedecká listina bratislavskej klarisky Johanky Gostoniovej z roku 1627, v ktorej je bratislavský kláštor označený ako „*monasterium religiosarum monialium reformati ordinis Sanctae Clarae alias conventus de veteri Buda hic in civitate Posoniensis*“. SNA, AHMBK, AP, č. 30, f. 597b.

⁴³ KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 524. Podobná udalosť sa odohrala aj v roku 1688, keď kláštor navštívil Leopold I. s manželkou Eleonórou Magdalénou. Keďže cisárovná bola oddanou ctiteľkou sv. Margity Uhorskej, klarisky jej darovali niekoľko jej drobných relikvií. SCHWARCZ, K.: Mária Terézia, c. d., s. 145.

členením dcérskej štvrtiny.⁴⁴ V prípade prijatia mnišky do kláštora stačilo vyplatiť kláštoru jednorazové veno v sume 2 000–3 000 zlatých.⁴⁵ Okrem toho rodina spravidla vyčlenila časť niektorého statku, z ktorého mal byť ročne vyplácaný dôchodok vo výške okolo 300 zlatých v hotovosti a naturáliách.⁴⁶ Pre rodinu to znamenalo pomerne lacné, pre mnišku však dobré zabezpečenie.

Dôvody, prečo úlohu najprestížnejšieho ženského kláštora v Uhorsku prebrala Bratislava a nie Trnava, je treba hľadať aj v štruktúre obyvateľov Bratislavy.⁴⁷ Tým, že Bratislava sa stala hlavným mestom, začal sa tu v 16. storočí usídľovať veľký počet šľachtických rodín. V novom hlavnom meste sídlili centrálné uhorské úrady (uhorská komora, palatín, miestodržiteľská rada), konali sa tu krajinské snemy. Kláštor sídlia v centre diania krajiny sa v priebehu 17. storočia stal významným informačným centrom Uhorska. Klarisky totiž viedli rozsiahlu korešpondenciu nielen so svojimi príbuznými, ktorí často zastávali významné funkcie v uhorskej štátnej správe, ale aj s inými významnými cirkevnými či svet-skými hodnosťami.⁴⁸ Neustály kontakt s vonkajším svetom si zabezpečovali častým prijímaním návštev. Bratislavský kláštor sa tak stal zberňou informácií a žiadny rod nechcel prísť o prístup k týmto informáciám. Význam kláštora sa ešte viac stupňoval v čase konania krajinských snemov, keď sa stával miestom dôležitých stretnutí a výmeny informácií.⁴⁹ Umiestniť svoju dcéru v bratislavskom kláštore bolo pre každý rod i otázkou prestíže. Nepochybne nielen bratislavské klarisky sa snažili získať do svojich radov členky popredných uhorských rodov. Záujem bol obojstranný, teda aj jednotlivé šľachtické rody sa pretekali o získanie miesta pre svoje dcéry v bratislavskom kláštore. Mnohé klarisky mali značný spoločenský vplyv, nezriedka dokázali pre svojich príbuzných vybaviť povýšenie či získanie želaného úradu.⁵⁰ Klarisky mohli pozitívne vplývať na

⁴⁴ Nie vždy však rodičia vyplácali svoju dcéru z dievčenskej štvrtiny. Pomerne časté sú prípady, keď klariska svoj podiel z dedičstva daruje kláštoru. Urobila tak napríklad Barbora Balašová, ale aj jej sestra, trnavská klariska, Eňa Viktória Balašová. KARACSONYI, J.: c. d., s. 527 a 472.

⁴⁵ Z tohto vena kláštor pokryl náklady súvisiace s ušitím rehoľných šiat pre klarisku a zabezpečenia základných potrieb. HORN, I.: Csáky A. F., s. 35.

⁴⁶ Z toho 100 zlatých bolo použitých na pokrytie nákladov samotnej mnišky, 100 zlatých bolo vyčlenených na potreby konventu (sviečky, maslo, potraviny) a zvyšok mal pokryť náklady súvisiace s bohoslužbami a iné výdavky. HORN, I.: Csáky A. F., s. 35. Taktiež NYÚRÓ, ZS.: c. d., s. 451–452. Nyűró čerpal údaje o číslach z listu Anny Eugénie Vešeleniovej Štefanovi Čákimu z roku 1671. Aj vo fonde Mariánskej provincie františkánov sa zachoval výkaz o ročných výdavkoch na jednu mnišku zo začiatku 18. storočia, podľa ktorého začiatkom storočia činili výdavky na jednu mnišku 150 zlatých. ŠA Ba, MPF, škat. č. 23, fasc. 5, No. 14, inv. č. 194.

⁴⁷ Postavením bratislavského kláštora v uhorskej spoločnosti sa ako prvá – ako sme už spomínali – zaoberala Ildikó Hornová, ktorá vychádzala z analýzy zachovanej korešpondencie klarisiek. HORN, I.: Csáky A. F., s. 28–43.

⁴⁸ Tu môžeme spomenúť Evu Popelovú Lobkovicovú, dobrodinku klarisiek, manželku evanjeliku Františka Baťániho a matku Adama Baťániho, ktorá bola i príbuznou Anny Františky Čákiovej.

⁴⁹ HORN, I.: Csáky A. F., s. 35.

⁵⁰ Tak napríklad za svoj grófsky titul a donáciu na Spišský hrad a Levice Štefan Čáki vo významnej miere vďačil svojej sestre Anne Františke. Tamže, s. 37.

verejnú mienku, šíriť pozitívny obraz o svojom rode v dvorných kruhoch a v uhorskej spoločnosti.

Prejdime však na samotný rozbor osadenstva bratislavského kláštora. Už v roku 1650 nachádzame medzi bratislavskými mníškami Annu Eugéniu Vešeléniovú (*pred 1635 – † po 1683). Pochádzala z hadadskej línie rodu Vešeléni, bola vnučkou Františka Vešeléniho, ktorý 3. apríla 1582 získal titul baróna a 7. apríla 1590 aj poľský indigenát. Otcom Anny Eugénie bol Františkov syn Štefan Vešeléni, matkou Štefanova druhá manželka Anna Svätomikulášska.⁵¹ Štefan Vešeléni (*1582/1583 – †1627) pôsobil ako župan Strednosolnočkej stolice, sriemsky bán a kráľovský radca. Bol obľúbencom arcikniežaťa Mateja, dobre známym a váženým bol aj na sedmohradskom dvore.⁵² Pre nás je však Anna Eugénia Vešeléniová zaujímavá skôr ako sestra palatína Františka Vešeléniho (mladšieho, *1606 – †27. 3. 1667). František už v roku získal za svoje vojenské zásluhy a vernosť kráľovi dedičný grófsky titul,⁵³ neskôr sa stal hlavným kapitánom hornouhorských vojsk a v roku 1655 získal najvyššiu krajinskú hodnosť uhorského palatína. V roku 1664 sa stal jedným z organizátorov a vodcov sprisahania uhorských magnátov, ktoré do dejín vošlo pod jeho menom.

Do sprisahania uhorských magnátov bol zapojený aj príbuzný bratislavskej klarisky Márie Konštancie Nádašdyovej (*pred 1635 – † po 1672). Jej bratom bol totiž druhý z dvoch najvyšších uhorských hodnostárov: krajinský sudca František Nádašdy.⁵⁴ Otcom Márie Konštancie bol Pavol Nádašdy (†1636), ktorý získal pre rod v roku 1625 grófsky titul. Jeho otcom bol František Nádašdy, protiturecký bojovník prezývaný „Čierny beg“, ktorý sa preslávil svojou neuveriteľnou fyzickou silou.⁵⁵ Pavlovou matkou a teda starou matkou Márie Konštancie bola slávna „čachtická krvavá pani“ Alžbeta Bátoriová.⁵⁶

Za najvýraznejšiu osobnosť bratislavského kláštora môžeme označiť Annu Františku Čákovú (*1601 – †1. 2. 1673).⁵⁷ Anna Čáková sa narodila v roku 1601 ako dcéra grófa Štefana Čákiho a Anny Vešeléniovej.⁵⁸ V roku 1625 po dvoch neúspešných zásnubách vstúpila ako 24-ročná do kláštora a prijala rehoľné meno Františka.⁵⁹ Dožila sa veľmi vysokého veku 72 rokov. Annin otec Šte-

⁵¹ Szentmiklósi. Ako jediný vo svojich genealogických tabuľkách pozná Annu Eugéniu Farkas Deák. DEÁK, F.: *A Weselényi család őseiről*. Budapešť 1878, príloha – tabuľka č. 1.

⁵² Často sa zdržiaval v Poľsku a o tunajších pomeroch informoval aj palatína Juraja Turza. NOVÁK, J.: *Rodové erby I*. Martin 1980, s. 268 (ďalej Rodové erby I.).

⁵³ NOVÁK, J.: Rodové erby I., s. 266.

⁵⁴ NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal I.–XII.* + Dodatok. Budapešť: CD Arcanum 1992–1993.

⁵⁵ Tamže.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ SCHWARCZ, K.: *A nagyszombati főnöknők folyosója. Archontológiai tanulmány*. Rkp. Budapešť 1997, bez paginácie (ďalej A nagyszombati).

⁵⁸ Anna Vešeléniová bola sestrou Štefana Vešeléniho a súčasne tetou bratislavskej klarisky Anny Eugénie Vešeléniovej. DEÁK, F.: *A Weselényi család őseiről*, c. d., príloha – tabuľka č. 1.

⁵⁹ Nestala sa však členkou bratislavského kláštora, ako sa domnieva väčšina historikov, ale trnavského. Až v roku 1627 prechádza spolu s ďalšími tromi družkami s povolením pro-

fan Čáki (†1605) patril k najznámejším členom rodu. Pôsobil na dvore sedmohradského kniežat'a Žigmunda Bátoriho ako hlavný veliteľ jeho vojsk. Za svoje zásluhy od neho získal viacero sedmohradských majetkov a hradov.⁶⁰ Okrem toho zdedil majetky svojho príbuzného Michala Čákiho (†1572), kanonika a sedmohradského kancelára, a stal sa tak snáď najbohatším magnátom Uhorska.⁶¹ Pomocou generála Baštu porazil valašského vojvodu Michala a bol menovaný za valašského miestodržiteľa. Od cisára Rudolfa II. získal hrady Szádvár⁶² a Šariš. Matka Anny Františky Čákievej, Anna Vešeléniová, sa na niekoľko rokov utiahla k svojej dcére do bratislavského kláštora, v roku 1638 však odišla na sídlo svojho syna Štefana, na Spiš, a odtiaľ do Krakova, kde zomrela niekedy okolo roku 1649 až 1650.

Anna Františka Čákiová bola veľmi vzdelaná a zaujímal sa o politické dianie v krajine.⁶³ Z okna svojej cely v kláštore ďalekohľadom sledovala život za múrmi kláštora.⁶⁴ Viedla čulú korešpondenciu so svojou matkou, bratmi, s Evou Poppelovou Lobkovicovou, mala dobré vzťahy s viacerými osobnosťami vtedajšieho spoločenského života a najvýznamnejšími uhorskými hodnosťarmi: palatinom Františkom Vešelénim, krajinským sudcom a prefektom Uhorskej komory Pavlom Pálfiom, krajinským sudcom Františkom Nádašdym, Adamom Baťánim, Františkom Kornišom či ostrihomským arcibiskupom Jurajom Lipaim, pre ktorého sa stala dokonca osobnou dôverníčkou.⁶⁵ Všetky tieto kontakty vedela veľmi dobre využiť v prospech svojej rodiny i rodu.

V bratislavskom kláštore nachádzame od roku 1639 aj neter Anny Františky, Annu Máriu Čákióvu (*1627 – †1662).⁶⁶ Bola dcérou Štefana Čákiho (II.), brata Anny Františky Čákievej.⁶⁷ Zomrela veľmi zavčasu, v roku 1662, jej teta ju prežila o jedenásť rokov. Otec Anny Márie Štefan Čáki (II.) (*3. 5. 1603 – †1662), mal veľmi rušný život, bol nevydareným synom svojho otca.⁶⁸ Po smrti Gabriela Betlena sa zaplietol s jeho vdovou Katarínou Brandenburskou, a kým väčšina sedmohradskej šľachty podporovala v boji o kniežací stolec Štefana Betlena, Štefan Čáki zotrval verne v jej službách. Sám sa snažil o kniežací titul, využíval jej náklonnosť a požičiaval si od nej značné sumy peňazí. Po jej páde musel Sedmohradsko opustiť, pretože knieža Juraj Rákoci ho obvinil zo sprenevery

vinciála do kláštora v Bratislave, pravdepodobne pre jeho posilnenie. ŠA Ba, MPF, škat. č. 27, fasc. 3, No. 2, inv. č. 230.

⁶⁰ Nagymás, Fogaras, Csáktornya. NAGY, I.: c. d., CD.

⁶¹ KÖVÁRI, L.: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár 1854, s. 54.

⁶² Fejérska stolica, Maďarsko.

⁶³ HÖRN, I.: Csáky A. F., s. 28.

⁶⁴ Tamže, s. 28.

⁶⁵ HÖRN, I.: Csáky A. F., s. 31.

⁶⁶ SCHWARCZ, K.: A nagyszombati, c. d. Ohľadne prvej zmienky o Anne Márii v bratislavskom kláštore pozri list Anny Františky Čákievej svojej matke zo 14. 9. 1639, ktorý uverejnil DEÁK, F.: *Weselényi Anna özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése*, s. 145–147.

⁶⁷ NAGY, I.: c. d., CD. Používame tu iba pomocné označenie poradia Štefanov Čákiovcov pre účely tejto štúdie, pre ich lepšie rozlíšenie.

⁶⁸ KÖVÁRI, L.: c. d., s. 54.

štátneho majetku.⁶⁹ Odišiel do Uhorska a vstúpil do služieb Habsburgovcov. Stal sa dedičným županom Spišskej stolice, od roku 1644 bol taverníkom a členom viacerých vyslanectiev do Poľska, za čo mu panovník Ferdinand III. prisľúbil donáciu 13 spišských miest, len čo sa mu ich podarí získať späť.⁷⁰ Pristavme sa na chvíľu aj pri jeho synovi Františkovi Čákim, bratovi Anny Márie. Z listov Anny Františky sa dozvedáme zaujímavé podrobnosti o jeho nevydarenom manželstve s Alžbetou Coborovou, ktoré bolo zlé predovšetkým vinou Františka. Anna Františka Čákiová svojmu synovcovi vyčíta, že Alžbeta pri ňom mala veľmi ťažký a „strašný“ život a napomína ho, aby nevyžadoval pokoru len od manželky.⁷¹ Nakoniec sa Alžbeta rozhodla netrpieť ďalej manželovo správanie a ušla od neho, na veľké pobúrenie vtedajšej spoločnosti aj samotnej Anny Františky.⁷² Na druhej strane ani o Coborovcoch nemala Anna Františka príliš vysokú mienku.⁷³

K vysoko vzdelaným mníškam patrila aj Magdaléna Viktória Esterháziová (*1630 – † po 1700). V roku 1692 vydala s finančnou podporou svojho bratranca Pavla Esterháziho vlastnú modlitebnú knižku.⁷⁴ Výrazne sa zaslúžila o pestovanie kultu sv. Margity Uhorskej.⁷⁵ Mala na starosti Margitin opasok, ktorý kláriscky požičiavali ťažko chorým ženám či ženám pred pôrodom.⁷⁶ Magdaléna Viktória pochádzala zo zvolenskej línie rodu Esterházi, bola dcérou zakladateľa línie Pavla Esterháziho a jeho manželky Evy Vicaiovej. Barón Pavol Esterházi (*1587 – †1645) bol spočiatku evanjelikom, pod vplyvom svojich bratov Mikuláša, Daniela a Gabriela však konvertoval.⁷⁷ Vyznamenal sa najmä ako vojak v kráľových službách, hoci spočiatku pôsobil v službách Gabriela Betlena. V roku 1623 sa stal kapitánom Novohradu, v roku 1631 kapitánom Tokaja a kráľovským radcom, neskôr fiľakovským kapitánom a nakoniec vicegenerálom Nových Zámkov. Zaslúžil sa o ich opevnenie.⁷⁸

⁶⁹ Tamže, s. 54.

⁷⁰ NAGY, I.: c. d., CD. O panovníkovom prisľube píše aj svojej sestre Anne Františke. List z 28. 5. 1657, Spišský hrad. MOL Filmtár, Csáky család levéltára, 51481. doboz, No. 12., s. 51-57.

⁷¹ List z 8. januára 1668. MOL Filmtár, Csáky család levéltára, 51526. doboz, s. 23-25, 26-28.

⁷² List z 8. januára 1668. MOL Filmtár, Csáky család levéltára, 51526. doboz, s. 26-28. „Keďže som veľmi nahnevaná (na Františka), ukončím svoj list.“

⁷³ List z 8. januára 1668. MOL Filmtár, Csáky család levéltára, 51526. doboz, s. 23-25.

⁷⁴ SCHWARCZ, K.: Könyvkultúra, c. d., s. 30. MOL, X 89, 4699. doboz, No. 919, 920, 925. Ide o palatína Pavla Esterháziho (*1635 – †1712) z fraknóisej línie rodu, ktorý taktiež umiestnil jednu zo svojich dcér Kristínu do bratislavského kláštora klarisiek.

⁷⁵ NAGY, I.: c. d., CD.

⁷⁶ HORN, I.: c. d., s. 29.

⁷⁷ Listy Františkovi Batáňimu z 21.11.1689 a 15.12.1689. MOL, X 81, 4808. doboz, No. 12307, 12308.

⁷⁸ *Slovenský biografický slovník II.* Martin 1987, s. 31 (ďalej SBS). V roku 1689 žiada Magdaléna Viktória Esterháziová Františka Batáňiho, aby ju nenazýval grófkou, lebo jej otec nebol gróf. List z 15. 12. 1689. MOL, X 81, 4808 doboz, No. 12308.

⁷⁹ Tamže, s. 31.

Zástupkyňu medzi bratislavským klariskami mal aj rod Balaša. Eva Barbora Balašová (*pred 1640 – † po 1706) od roku 1686 až do roku 1698 a opäť od roku 1700 zastávala post opátky kláštora. Jej zásluhou bola v roku 1702 pôvodná gotická veža klariského kostola, ktorú v roku 1700 poškodilo zemetrasenie, nahradená barokovou cibulovitou kupolou.⁷⁹ Bola dcérou Ondreja Balašu, hlavného župana Hontianskej stolice, a jeho druhej manželky Heleny Suňogovej.⁸⁰ Jej brat Valentín Balaša (*1626 alebo 1631, † okolo 1684) za svoje vojenské zásluhy a verné služby Habsburgovcom získal v roku 1664 grófsky titul. Pôsobil aj v krajinskej správe spočiatku ako kráľovský radca a od roku 1667 ako sudca kráľovskej súdnej tabule. Valentínov brat Adam bol cisárskym komorníkom a kapitánom hradu Modrý Kameň. Ďalším Ondrejovým synom – a Barboriným bratom – bol Gabriel Balaša (†1700), dedičný kapitán hradu Modrý Kameň a Divín, prísediaci kráľovskej súdnej tabule a kráľovský radca. Pre cirkevnú dráhu bol určený Barborin štvrtý brat Pavol Balaša (*1644 – †1705), bosniasky titulárny biskup a arcibiskupský vikár v Trnave, ktorý prednášal na Trnavskej univerzite. Okrem niekoľkých menších prác na počesť magistrov a bakalárov Trnavskej univerzity vydal v roku 1700 genealógiu vlastného rodu.⁸¹ Od roku 1684 nachádzame v bratislavskom kláštore aj Barborinu matku Helenu Suňogovú, ktorá sa sem pravdepodobne utiahla po smrti svojho manžela Ondreja.⁸²

Medzi uhorským hodnostármi mala príbuzných aj klariska Katarína Morócová, príslušníčka šľachtického rodu Moróc s predikátom de Beketfalva, ktorý pochádzal a sídlil v Bratislavskej stolici.⁸³ Kataríniným otcom bol Wolfgang Moróc, najvýznamnejší člen rodu. Istý čas pôsobil ako zástupca krajinského sudcu a podžupan Bratislavskej stolice, od roku 1640 zastával funkciu radcu Uhorskej komory. Roku 1649 sa stáva dokonca podpalatínom.⁸⁴ To, že Wolfgang dal svoju dcéru do bratislavského kláštora klarisiek sa dozvedáme z jeho testamentu spísaného 10. júla 1648.⁸⁵ Na toto jeho rozhodnutie mal zaiste vplyv aj ostrihomský arcibiskup Peter Pázmán. Wolfgang Moróc totiž patril k horlivým zástancam katolicizmu a s arcibiskupom viedol čulú korešpondenciu.⁸⁶ Wolfgangov syn Štefan Moróc umiestnil medzi bratislavské klarisky až dve zo svojich dcér: Kláru a Magdalénu. Magdaléna, rádovým menom Kolumba, istý čas viedla bratislavský kláštor ako opátka. Keďže jej otec, Štefan Moróc, bol známy svojou oddanosťou habsburskému dvoru, stojí za zmienku jeho spojitosť s inými bratislav-

⁷⁹ Svedčí o tom nápis „*Venerabilis Abbatissa Eva Barbora Ballassa restauravit anno MDCCII*“. KOSTKA, J.: Klariský kostol v Bratislave, c. d., s. 16. Cibulovitá kupola bola odstránená pri regotizácii kostola v roku 1899.

⁸⁰ NAGY, I.: c. d., CD.

⁸¹ *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Kolektív autorov. Bratislava 2000, s. 46 (ďalej LKKOS). Rukopis diela sa nachádza v Maďarskom krajinskom archíve. MOL, P 1815, 15.csomó, 23. tétel.

⁸² List Evy Barbory Balašovej bratovi Adamovi z 28. 5. 1684. MOL, P 1760, 2. csomó, 2. tétel, No. 30.

⁸³ Bratislavská stolica, dnes súčasť obce Holice.

⁸⁴ KERÉKES, I.: *A beketfalvi Morócz-család története*. Budapešť 1931, s. 3.

⁸⁵ SNA, AHMBK, AP, č. 39, s. 555.

⁸⁶ KERÉKES, I.: c. d., s. 4.

skými klariskami. Štefan bol totiž členom tribunálu, ktorý súdil účastníkov Vešeléného sprisahania,⁸⁷ pričom je známe, že jeho hlavnými organizátormi boli palatín František Vešeléní (brat klarisky Anny Eugénie Vešeléniovej), krajinský sudca František Nádašdy (brat Anny Márie Nádašdyovej), ale aj Mikuláš Esterházi (brat Magdalény Viktórie Esterháziovej). Bolo by zaujímavé poznať osobné vzťahy týchto mníchov, bohužiaľ nám to zatiaľ žiaden prameň nedovoľuje.

Rod Révai mal v bratislavskom kláštore taktiež dvojnásobné zastúpenie. Helena Beatrix Révaiová (*1643 – † po 1672) a Alžbeta Rozina Révaiová (*po 1652 – † po 1672) však pochádzali z dvoch rozdielnych línií rodu. Helena Beatrix bola dcérou Ladislava Révaiho (*1600 – †1667) z trebstovskej línie rodu, ktorý sa vyznamenal predovšetkým ako vojak a diplomat.⁸⁸ Pôvodne bol evanjelikom a pôsobil v službách Gabriela Betlena.⁸⁹ V roku 1627 však konvertoval a prešiel na stranu Habsburgovcov. V roku 1648 sa stal kapitánom Bratislavského hradu.⁹⁰ Zdržoval sa teda v Bratislave a možno práve tu treba vidieť dôvod, prečo dal svoju dcéru do bratislavského kláštora. Alžbeta Rozina Révaiová pochádzala zo sklabinsko-blatnickej línie rodu Révai. Rozinin otec Štefan Révai mal za manželku Fruzinu Balašovú, tetu bratislavskej klarisky Evy Barbory Balašovej. Kým trebstovskí Révaiovci pôsobili väčšinou vo vojenských funkciách, sklabinskí a blatníckí Révaiovci našli uplatnenie hlavne v stoličnej správe. Štefanov syn František (†1707) sa stal turčianskym hlavným županom.⁹¹

Mnohí šľachtici zastávali dôležité funkcie v Uhorskej komore, ktorá sídlila v Bratislave. Tak môžeme medzi bratislavskými klariskami nájsť Kláru Ordódyovú, ktorej otec Imrich pôsobil v službách Uhorskej komory takmer celý život.⁹² V roku 1655 sa stal titulárnym a o rok nato skutočným radcom Uhorskej komory. Zomrel v roku 1666.⁹³ Dcérou úradníka Uhorskej komory bola aj Alžbeta Berčéniová, od roku 1656 opátka bratislavského kláštora. Jej otec Imrich Berčéní v roku 1626 prišiel z náboženských dôvodov zo Sedmohradska do Uhorska a od roku 1633 pôsobil v Bratislave ako radca Uhorskej komory v Bratislave a neskôr v Košiciach.⁹⁴ Klariska Klára Nad'miháľiová bola dcérou Františka Nad'miháľiho (*1580 – †1621/1622), ktorý bol ako tajomník Uhorskej kráľovskej kancelárie (1597–1610) v roku 1610 vymenovaný za radcu Uhorskej komory, avšak s podmienkou, že si naďalej bude vykonávať aj tajomnícke povin-

⁸⁷ Tamže, s. 5.

⁸⁸ FEDERMAYER, F.: Lexikón, s. 205. NAGY, I.: c. d., CD.

⁸⁹ Zúčastnil sa povstaleckého snemu v Bratislave a bol členom Betlenovho posolstva do Carihradu. SBS V. Martin 1992, s. 73. NAGY, I.: c. d., CD.

⁹⁰ SBS V., s. 73.

⁹¹ NAGY, I.: c. d., CD.

⁹² O tom, že Klára bola dcérou Imricha Ordódyho sa dozvedáme z testamentu jeho prvej manželky a Klárinej matky Žofie Silvovej, spísaného 29. júna 1648. SNA, AHMBK, AP, č. 39, s. 195.

⁹³ Už predtým, v rokoch 1628–1630, bol jej pisárom, následne pomocným účtovníkom a od roku 1636 registrátorom. V roku 1646 bol poverený funkciou podúčtovníka a v roku 1656 funkciou pokladníka. FALLENBÜCHL, Z.: c. d., s. 219.

⁹⁴ FALLENBÜCHL, Z.: c. d., s. 52. Pozri tiež THALY, K.: A székesi gróf Bercsényi család nemzedékrendje. In: *Turul* 3, 1885, s. 60.

nosti.⁹⁵ Otec klarisky Juliany Sombatheliovej Juraj Sombatheli, ktorý bol od roku 1606 podžupanom Mošonskej stolice a od roku 1618 prisediacim kráľovskej súdnej tabule, sa v roku 1626 stal radcom Uhorskej komory a zostal ním až do svojej smrti v roku 1636.⁹⁶ Býval v Bratislave neďaleko dnešného Mirbachovho paláca.⁹⁷ Je preto logické, že svoju dcéru Julianu umiestnil medzi bratislavské klarisky.⁹⁸

Doslova celý svoj život prežila v bratislavskom kláštore klarisiek Barbora Konštancia Kornišová (*1610 – †1653). Do kláštora sa dostala ešte pred narodením alebo krátko po ňom roku 1610. Ku klariskám sa uchýlila jej matka Katarína Kerestúriová, manželka Baltazára Korniša, ktorý sa v roku 1610 zaplietol do sprisahania proti sedmohradskému kniežat'u Gabrielovi Bátorimu a bol sťatý.⁹⁹ Kornišovci patrili k jedným z mála katolíckych rodov v Sedmohradsku na začiatku 17. storočia. Pôvodne boli protestantmi, no koncom 16. storočia pod vplyvom rekatolizačných snáh sedmohradského dvora konvertovali.¹⁰⁰ Prítomnosť príslušníčky rodu Korniš v bratislavskom kláštore má svoj význam. Prostredníctvom nej mala uhorská šľachta zabezpečený prílev informácií o dianí v Sedmohradsku a naopak. Sedmohradská katolícka šľachta mala veľmi dobré kontakty s uhorskou cirkvou, mnohí duchovní pôsobiaci v Uhorsku mali sedmohradský pôvod (za všetkých spomeňme Petra Pázmáňa). Obe strany pritom mohli na takýchto vzájomných uhorsko-sedmohradských vzťahoch iba získať. Uhorská katolícka cirkev, najmä za čias Petra Pázmáňa, podporovala snahy sedmohradskej šľachty o udržanie samostatného Sedmohradska, nezávislého od habsburského dvora.¹⁰¹ Významnú spojovaciu úlohu medzi uhorskými cirkevnými štruktúrami a Sedmohradskom zohral najmä Žigmund Korniš, strýko Barbory Konštancie Kornišovej.

V zápisniciach a zoznamoch bratislavského kláštora nachádzame ďalej mená Anežky Kerekešovej, Johanky Gostoniovej, Johanky Kelečéniovej, Kataríny a Barbory Justiny Amadeových, Marcely Jáciovej, Hortulany Méhešovej, Pauliny Lindvaiovej či Judity Pakaiovej. Zatiaľ dokážeme presne genealogicky zaradiť iba štyri z nich. O Johanke Gostoniovej sa z jej svedectva pred Bratislavskou kapitulou dozvedáme, že je dcérou Pavla Gostoniho.¹⁰² Pravdepodobne pôjde

⁹⁵ FALLENBÜCHL, Z.: c. d., s. 210. O Kláre Alžbete a o tom, že bola bratislavskou klariskou, sa dozvedáme z prepisu Františkovoho testamentu z roku 1643. SNA, AHMBK, AP, č. 35, s. 473.

⁹⁶ FALLENBÜCHL, Z.: c. d., s. 314, 642.

⁹⁷ FEDERMAYER, F.: *Rody starého Prešporka*. Bratislava: Monada 2003, s. 121 (ďalej Rody).

⁹⁸ O tom, že Juliana bola skutočne jeho dcérou, sa dozvedáme z jeho testamentu z 3. marca 1635, v ktorom jej odkazuje všetky svoje majetky v prípade, ak by jeho dvaja synovia zomreli bez dedičov, a zaväzuje svojich synov ročne jej vyplácať 32 zlatých. SNA, AHMBK, AP, č. 33, s. 6.

⁹⁹ KÖVÁRI, L.: c. d., s. 159.

¹⁰⁰ HORN, I.: Az erdélyi katolikus elit Pázmány korában, In: *Pázmány Péter és kora*. Zost. E. Hargittay. Piliscsaba – Budapešť 2001, s. 81 (ďalej Az erdélyi katolikus elit).

¹⁰¹ Tamže, s. 82.

¹⁰² SNA, AHMBK, AP, č. 30, f. 597b. V svedectve z 20. mája 1627 dosvedčuje, že jej trnavský richtár a mestská rada odkázali, že jej chcú odovzdať tisíc zlatých, ktoré má

o Pavla Gostoniho, ktorý používal prídomok de Szenttamás.¹⁰³ Vlastnil podiel na dome na rohu Laurinskej a Radničnej ulice.¹⁰⁴

Anežka Kerekešová pochádzala zo šľachtického rodu Kerekeš používajúceho prídomok de Kerekesház et Cífer. Rod patrila k významným rodom Bratislavskej stolice a viacerí jeho členovia pôsobili v službách centrálnych uhorských úradov a žili v Bratislave. Anežkin otec Ondrej Kerekeš (†1668) sa stal v roku 1651 prísediacom súdu krajinského sudcu a od roku 1655 do svojej smrti bol radcom Uhorskej komory.¹⁰⁵ Na doterajších genealógiách však Anežka zaznamenaná nie je, o jej existencii sa dozvedáme iba z Ondrejovho testamentu z roku 1667,¹⁰⁶ ako aj z testamentu jeho manželky Anny Hédervárieovej (1670).¹⁰⁷ Klarisky Barbora Justína a Katarína Amadeové boli sestry a obe boli dcérami Leonarda Amadeho (*1589 – †1647), podpalatína a krajinského pokladníka, ktorý získal 15. januára 1622 baronát.¹⁰⁸ Podobne ako Anežka Kerekešová ani tieto dve klarisky zatiaľ neboli zahrnuté do genealógií rodu. O tom, že boli doteraz neznámymi dcérami Leonarda sa dozvedáme z testamentu Leonardovej manželky Uršule Götzellovej z roku 1653, v ktorom obom odkazuje dvetisíc zlatých a okrem toho každej po sto zlatých.¹⁰⁹ Hoci pôvod Judity Pakaiovej zatiaľ nevieme presne určiť, je takmer isté, že pochádzala z rodu Pakai, ktorý v 17. storočí získal významné postavenie nielen medzi obyvateľmi Bratislavy i z celouhorského hľadiska.¹¹⁰ Pôjde pravdepodobne o doteraz neznámu dcéru Beňadika Pakai staršieho († pred 1625), ktorý v roku 1610 pôsobil ako protonotár uhorského perso-

uložené u mestskej rady a ktoré jej ročne platí rodina Dabiová. Poveruje preto svojho príbuzného Tomáša Györffyho, zastupujúceho richtára, aby peniaze prebral a doniesol do Bratislavy a aby jej ich podľa zmluvy medzi ňou a Magdalénou Palásthyovou ináč Dabiovou, manželkou spomínaného Tomáša Györffyho, odovzdal. V svedectve sa Johanka Alžbeta spomína ako „*religiosa virgo Johanna Goztonyi, filia quondam Pauli Gosztonyi*“.

¹⁰³ Spomínaný prídomok Pavol Gostoni použil na dvoch listinách z 5. mája 1612 a 26. apríla 1613, v ktorých potvrdzuje, že si na rok prenajíma desiatok z obcí Rača a Lamač. V titulácii oboch listín sa Pavol označuje ako „*Paulus Gozthoni de Z.Thamas etc.*“ AMB, Spisy PO, kr. 120, ladula 54/I. Na tento prameň nás upozornil PhDr. F. Federmayer, PhD. V Uhorsku nachádzame viacero lokalít s takýmto názvom: Szenttamás existoval v Udvarhelyskej, Aradskej stolici, v Szolnockej stolici, ale tiež Železnej a v Šomodskej stolici. Posledné dve prichádzajú do úvahy ako najpravdepodobnejšie.

¹⁰⁴ FEDERMAYER, F.: Rody, s. 203. Pavla Gostoniho zatiaľ nie je možné zaradiť do žiadneho známeho rodu Gostoni, pretože jeho erb je úplne odlišný od erbov troch ďalších samostatných rodov Gostoni, ktoré v 17. storočí nachádzame v Uhorsku. K popisu erbu pozri NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku I., s. 376.

¹⁰⁵ FEDERMAYER, F.: Rody, s. 59. Pozri tiež SZLUHA, M.: Nyitra vármegye, s. 590 a 595.

¹⁰⁶ SNA, AHMBK, AP, č. 46, s. 347p. V testamente Ondreja Kerekeša nachádzame iba nepriamu zmienku o Anežke: „*moje dve deti v kláštorech*“, pričom jedným z detí je Anzelm.

¹⁰⁷ SNA, AHMBK, AP, č. 46, s. 957. Tu už nachádzame konkrétnu zmienku o Anežke: „*svojej dcére mniške odkazujem 300 zlatých.*“

¹⁰⁸ NAGY, I.: c. d., CD.

¹⁰⁹ SNA, AHMBK, AP, č. 42, s. 703. Treba dodať, že autori genealogických prác poznali bratislavskú klarisku Barboru Justínu, považovali ju však za dcéru Leonardovho syna Jána. NAGY, I.: c. d., CD. Taktiež SNA, Zay Uhrovec, Bučiansky archív, genealógie, škat. č. 15, inv. č. 132, s. 250.

¹¹⁰ FEDERMAYER, F.: Rody, s. 154.

nála Jána Lipaia a v roku 1617 sa sám stal personálom.¹¹¹ Do úvahy však prichádza aj ako sestra jeho bratranca a menovca Beňadika Pakaia (1652 – †1675), ktorý sa v roku 1658 ako notár Uhorskej komory usadil v Bratislave. V roku 1664 sa stal uhorským hlavným poštmajstrom, ktorého úrad sídlil v Bratislave. Po uväznení viacerých evanjelických senátorov v Bratislave sa mu ako horlivému katolíkovi podarilo dostať sa na ich miesto a v rokoch 1673–1674 bol dokonca zvolený za bratislavského richtára.¹¹²

Hoci klarisky mali svoj kláštor aj v Trnave, v bratislavskom kláštore nachádzame aj niekoľko príslušníčok trnavských rodov. Kristína a Magdaléna Bokové pochádzali z trnavského rodu Boka, ktorý bol do šľachtického stavu povýšený v roku 1587.¹¹³ Kristína pôvodne vstúpila do trnavského kláštora.¹¹⁴ V januári 1627 bola spolu s ďalšími tromi trnavskými klariskami preložená do bratislavského kláštora.¹¹⁵ Práve vďaka tomu je možné presne identifikovať jej rodičov. Umožňuje nám to zachovaný protokol trnavského kláštora. Kristína Boková bola dcérou trnavského notára Michala Boku a jeho manželky Žofie Šafárovej.¹¹⁶ Kristínina sestra Helena Boková (rádovým menom Juliana) bola taktiež klariskou v trnavskom kláštore, v roku 1674 sa dokonca stala opátkou trnavského kláštora.¹¹⁷ O Magdaléne Bokovej nemáme toľko údajov ako o Kristíne, je však pravdepodobné, že pochádzala z toho istého rodu Boka.

Z Trnavy pochádzala aj bratislavská klariska Zuzana Pelágia Mindsentyová, o ktorej sa z listu Anny Františky Čákievej dozvedáme, že bola dcérou Jána Mindsentyho, účtovníka ostrihomského arcibiskupského panstva.¹¹⁸ Za faktom, že sa stala bratislavskou a nie trnavskou klariskou, je pravdepodobne treba hľadať vplyv ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmáňa.

Klariska Terézia Taliánová bola príslušníčkou bratislavského patricijského rodu Talián, z ktorého pochádzajú viacerí mestskí funkcionári.¹¹⁹ Jej otec Gregor Talián (1609 – † 1668) bol v rokoch 1643–1650 viac ráz zvolený za bratislav-

¹¹¹ FEDERMAYER, F. – PRESINSZKY, E.: *Veľká Paka, Malá Paka, Čukárska Paka a ich minulosť*. Šamorín 2000, s. 72 p.

¹¹² FEDERMAYER, F.: Rody, s. 154.

¹¹³ Armálnou listinou Rudolfa II. vydanou 27. februára 1586 na Pražskom hrade pre Štefana Boku, jeho manželku Dorotu, ich synov Michala, Jána a Petra a dcéry Annu a Žofiu ako aj pre Štefanovho brata Petra Boku s manželkou Helenou Nagyovou a dcérami Agátou a Annou. Priama postupnosť rodu nie je zatiaľ známa. PONGRÁCZ, D. – RAGÁČ, R. – STREŠNÁK, G. – TANDLICH, T. – FEDERMAYER, F.: *Series nobilium. Genealogicko-heraldický lexikón. Šľachta Bratislavskej stolice*. Bratislava: Luigi 2004, s. 80 (ďalej Kol.: Šľachta Bratislavskej stolice).

¹¹⁴ Stalo sa tak 24. februára 1625. SCHWARCZ, K.: A nagyszombati, c. d.

¹¹⁵ ŠA Ba, MPF, škat. č. 23, fasc. 1, No. 12, inv. č. 188.

¹¹⁶ SCHWARCZ, K.: A nagyszombati, c. d.

¹¹⁷ Tamže.

¹¹⁸ Kol.: Šľachta Bratislavskej stolice, s. 271. Od Anny Františky Čákievej sa dozvedáme, že bola sestrou Magdalény Mindsentyovej, Jánovej dcéry. MTA Kézirattár, VEGy, MS 425/III., f. 1952.

¹¹⁹ FEDERMAYER, F.: Rody, s. 61, 66.

ského richtára.¹²⁰ Pravdepodobne bratislavský pôvod mala aj klariska Bibiana Kissingerová. Pochádzať mohla z bratislavského meštianskeho rodu Tischinger, ktorého príslušníkom bol aj Ján Tischinger, rektor jezuitského kolégia v Győri.¹²¹ Pri zisťovaní jej pôvodu však skôr prichádza do úvahy šľachtický rod Gissinger (Gössinger) z Rakúska, ktorý v roku 1662 získal uhorský indigenát.¹²² Bibianiným otcom by mohol byť Ján Ľudovít Gössinger, ktorý v rokoch 1651–1655 pôsobil ako strážca miestností Bratislavského hradu, následne staviteľský pisár a správca muničného skladu a zbrojnice.¹²³ Od Karácsonyiho sa dozvedáme, že meštianskeho pôvodu bola aj bratislavská klariska Fruzina Fejérová.¹²⁴ Hoci nedisponujeme presnejšími údajmi, je veľmi pravdepodobné, že pochádzala z patricijského rodu Fejér žijúceho počas celého 17. storočia v Bratislave.¹²⁵

V bratislavskom kláštore nachádzame aj viacero príslušníkov chorvátskych rodov, ktoré sa presídlili do Uhorska. Z chorvátskeho rodu pochádzali Eva Brigita Keglevičová, Renáta a Eufrázia Jagašičové, Petronella Klemenichová, Regina Maleničová či Magdaléna Somolkovičová. Chorvátsky pôvod mala aj Judita Jaskaiová, ktorá vstúpila do bratislavského kláštora v roku 1658.¹²⁶ Bola dcérou Juraja Jaskaiho, ktorý od roku 1625 pôsobil v službách Keglevičovcov ako provizor a neskôr prefekt ich majetkov v Devíne.¹²⁷ Jurajov brat Peter Jaskai (†1652), pisár Uhorskej komory, vlastnil dom na Schöndorfskej ulici.¹²⁸ Klariska Eva Mária Koloničová (*pred 1635 – †po 1694) bola pravdepodobne blízkou príbuznou kardinála Leopolda Koloniča (*1631 – †1707), hoci túto možnosť sa nám zatiaľ nepodarilo potvrdiť. Presne genealogicky identifikovať je možné Juditu Bazilu Ivanovičovú (*1652? – †1716), ktorá zastávala aj funkciu opátky bratislavského kláštora.¹²⁹ Judita Bazila Ivanovičová bola dcérou Juraja Ivanoviča¹³⁰ a neterou jeho brata Pavla Ivanoviča, ktorý bol asi najznámejším členom

¹²⁰ V Uhorsku žil aj šľachtický rod Talián používajúci prídomok z Vizeku, ktorý však nie je totožný s rodom Talián v Bratislave. Dokladom toho, že Terézia Taliánová pochádzala z bratislavského patricijského rodu Talián je opäť list Anny Františky Čákiovej, ktorá píše, že pochádzala z „*mestského šľachtického rodu*“. Prepis listu Anny Františky Čákiovej Františkovi Kornišovi z 1. septembra 1655. MTA Kézirattár, VEGy, MS 425/III., f. 1953.

¹²¹ FEDERMAYER, F.: Rody, s. 245.

¹²² MOL, X 9289, 31618. doboz, No. 394.

¹²³ FALLENBÜCHL, Z.: c. d., s. 114.

¹²⁴ KARÁCSONYI, J.: c. d., s. 526.

¹²⁵ Podrobnejšie o rode pozri FEDERMAYER, F.: Rody, s. 189.

¹²⁶ Pri tejto príležitosti odkazuje svoj dedičský podiel po rodičoch, a to vinice v usadlosti Nagyhegy (Bratislavská stolica, neďaleko Dunajskej Stredy) a Királyhegy po svojom otcovi a strýkovi Petrovi, polovicu domu v Trnave po matke Alžbete Kertaiovej a všetok svoj hnutelný a nehnuteľný majetok bratislavskému kláštoru. Elench listín archívu starobudinských klarisiek. MOL, E 151, 25. doboz, fasc. 214, f. 303b. Odpis celej listiny zachovaný v SNA, AHMBK, AP, č. 43, s. 170. Lokalitu Királyhegy sme neidentifikovali, možno ide o iný názov lokality Királyfa – Kráľová pri Senci.

¹²⁷ Kol.: Šľachta Bratislavskej stolice, s. 185.

¹²⁸ Dnes Obchodná ulica. FEDERMAYER, F.: Rody, s. 79.

¹²⁹ V rokoch 1697–1700 a opäť 1704–1708.

¹³⁰ Zatiaľ Juraja nevieme zaradiť do širšej genealógie rodu, pravdepodobne však bude totožný s Jurajom Ivanovičom, ktorý sa spomína v armálese rodu. Armáles Juraja a Jána Ivano-

rodu. Pavol Ivanovič pôsobil ako ostrihomský prepoš a generálny vikár paulínov. Pravdepodobne v roku 1660 sa stal aj kráľovským radcom.¹³¹ Spolu so svojím bratom Jánom v roku 1659 daroval kláštoru bratislavských klarisiek, ktorého mníškou vtedy už bola aj Bazila, dom s vinicou, záhradou a lúkou v Zidanici v Záhrebskej stolici, ktorý spolu so svojím bratom Jánom kúpil od Ostrihomskej kapituly.¹³²

Zaujímavým aspektom pri dávaní dcéry do bratislavského kláštora bola zvyklosť rodín, súčasne s umiestnením dcéry do kláštora poslať na cirkevnú dráhu aj jedného mužského člena, spravidla súrodenca, a ak to nebolo možné, bratranca.¹³³ Takýmto krokom, keď rodina na cirkevnú dráhu určila paralelne dve deti, si rod zabezpečil dvojité prostriedok zvýšenia svojej spoločenskej prestíže. Súrodenci (či bratrance) ostávali vo vzájomnom kontakte, navzájom si pomáhali – alebo si mali pomáhať – a spoločne presadzovali záujmy rodu. S takýmto príkladom sa stretávame v prípade klarisky Anny Eugénie Vešeléniovej, sestry palatína Františka Vešeléniho. Jej druhý brat Mikuláš Vešelén sa stal jezuitom a neskôr opäť košického jezuitského konviktu. Pôsobil ako univerzitný profesor v Trnave a istý čas aj ako rektor bratislavského kolégia a riaditeľ tunajšej jezuitskej tlačiarne.¹³⁴ Brat bratislavskej klarisky Anny Kerekešovej Anzelm bol benediktínom a priorom opátstva v Pannonhalme.¹³⁵ Zatiaľ nepoznáme presný príbuzenský vzťah medzi bratislavskou klariskou Zuzanou Pelágiou Mindsentyovou a jezuitmi Antonom a Imrichom Mindsentyovými. Na základe tejto praxe rodov však môžeme predpokladať, že šlo o bratrance.¹³⁶ Niekoľkonásobná opátka bratislavského kláštora Judita Bazila Ivanovičová bola neterou ostrihomského prepošta a generálneho vikára paulínov Pavla Ivanoviča. Eleonóra Šeneiová, ďalšia bratislavská klariska, bola sestrou rábskeho biskupa Štefana Šeneiho.¹³⁷ Klariska Barbora Kornišová mala medzi jezuitmi svojho brata Štefana.¹³⁸ Anežku Helenu Auróru Pongrácovú jej rodičia Daniel Pongrác a Anna Dubnická zasvätili cirkevnému životu spolu s jej bratom Jurajom. Juraj sa stal v roku 1654 rábskym, neskôr ostrihomským kanonikom, od roku 1663 pôsobil ako ostrihomsko-svätojurský veľprepoš a arcibiskupský vikár, alvádsky opát a v roku 1672

vičovcov bol publikovaný v roku 1649 v chorvátskom sneme. K armálesu pozri BOJNICIĆ, J.: *Series nobilium quorum litterae armales in generalibus congregationibus regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae publicatae et acceptatae sunt. Anno 1577–1848*. Záhreb 1896, s. 12 (ďalej *Series nobilium*).

¹³¹ SNA, AHMBK, AP, č. 43, s. 719.

¹³² Tamže, s. 446.

¹³³ Za pozornosť stojí fakt, že títo sa poväčšine nestali františkánmi, ale vstúpili k jezuitom. HORN, I.: Csáky A. F., c. d., s. 35.

¹³⁴ LKKOS, c. d., s. 1400p.

¹³⁵ Pozri SZLUHA, M.: Nyitra vármegye, s. 590.

¹³⁶ Kým otcom Zuzany Pelágie bol Ján Mindsenty, otcom Imricha a Antona bol Žigmund Mindsenty. Ján a Žigmund mohli byť z generačného hľadiska bratia. K životopisom oboch jezuitov pozri SBS IV. Martin 1990, s. 192. K pôvodu Zuzany Pelágie pozri MTA Kézirattár, VEGy, MS 425/III., f. 1952.

¹³⁷ Sennyei. NAGY, I.: c. d., CD. Jej synovec Štefan Šenei mladší sa stal vesprémšským biskupom a jeho brat Ladislav pôsobil ako jezuita.

¹³⁸ NAGY, I.: c. d., CD.

sa stal vacovským biskupom.¹³⁹ Podieľal sa na založení Právnickej fakulty Trnavskej univerzity.¹⁴⁰ Ďalším príkladom sú súrodenci Alžbeta Rozina a Štefan Révaiovci zo sklabinisko-blatnickej vetvy rodu Révai, bratislavská klariska a turčiansky prepošť.¹⁴¹ Taktika zasvätiť cirkvi naraz dve zo svojich detí však nevyšla Čákiovcom v prípade Ladislava Čákiho, brata Anny Márie Čákiovej. Ladislava spočiatku rodičia taktiež poslali na cirkevnú dráhu, v dospelosti sa však rozhodol pre vojenskú kariéru.¹⁴² Opačným je príklad brata bratislavskej klarisky Kláry Ordódyovej Františka. František sa po vzore svojho otca Imricha stal pisárom Uhorskej komory a v rokoch 1675–1681 jej podtajomníkom. Oženil sa s Annou Šeliemovou a mal niekoľko detí.¹⁴³ Nakoniec sa však rozhodol vzdať svetského spôsobu života, dal sa na cirkevnú dráhu a stal sa bratislavským kanonikom.¹⁴⁴ Príklad súrodencov z rodu Balaša sme spomínali vyššie. Stretávame sa dokonca s umeleckým stvárnením súrodencov – mníchov: je ním portrét Františka a Rozálie Barkóciových v detstve, na ktorom je František namaľovaný v jezuitskom rúchu a Rozália v klariskom odeve.¹⁴⁵

Dôležitým aspektom pri výbere nových členiek bola snaha zabezpečiť kontinuitu rodu v kláštore.¹⁴⁶ Klarisky mali byť medzi sebou spríbuznené, aby sa tak dosiahlo užšie puto medzi nimi i vrúcnejšia rodinná atmosféra v kláštore. Predovšetkým to znamená, že každá klariska mala za úlohu získať svoju príbuznú, najčastejšie neter. Ako príklad uvedieme Magdalénu Esterháziiovú a jej snahu o získanie dcéry svojho bratranca, palatína Pavla Esterháziho, Kristíny, pre bratislavský kláštor. Z jej listov sa dozvedáme, že už roky je jej túžbou získať pre kláštor niektorú z esterháziiovských dcér, ktoré by boli jej pokračovateľkami a aspoň na sklonku života by sa rada tešila zo splneného sna.¹⁴⁷ Zachovala sa aj korešpondencia bratislavskej klarisky Barbory Konštancie Kornišovej so svojím bratom Františkom Kornišom. Barbora Konštancia sa snažila presvedčiť svojho brata Františka, aby jednu zo svojich troch dcér dal do bratislavského kláštora.¹⁴⁸ Zrejme František kláštoru jednu z nich aj sľúbil, neskôr však začal váhať, až napokon definitívne zmenil svoj názor. Barbora sa snažila na Františka pôsobiť aj prostredníctvom svojho strýka Žigmunda Korniša, no neúspešne.¹⁴⁹ Po Barborinej smrti (†1653) bratislavské klarisky pokračujú v presvedčaní Františka. Listy

¹³⁹ SBS IV., s. 514.

¹⁴⁰ JANKOVIČ, V.: *Trnavská univerzita*. Bratislava 1995, s. 50.

¹⁴¹ NAGY, I.: c. d., CD.

¹⁴² HORN, I.: Csáky A. F., s. 35.

¹⁴³ FALLENBÜCHL, Z.: c. d., s. 219.

¹⁴⁴ Tamže, s. 219.

¹⁴⁵ *Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból*. Katalóg. Zost. E. Buzasi. Budapešť 1988, obr. 18, 62. a 86. Rozália Barkóciová (1714–?) bola budínskou klariskou.

¹⁴⁶ HORN, I.: Csáky A. F., s. 35.

¹⁴⁷ Z Magdaléniných listov sa dozvedáme, že Pavol už jednu zo svojich dcér dal do kláštora uršulínok v Bratislave. MOL, X 89, 4699. doboz, No. 924–925.

¹⁴⁸ Prepis listu Barbory Konštancie Kornišovej Františkovi Kornišovi z 17.IX.1648. MTA Kézirattár, VEGy, MS 425/III., f. 1768–1769.

¹⁴⁹ Prepis listu Barbory Konštancie Kornišovej Žigmundovi Kornišovi z 12. 9. 1648. MTA Kézirattár, VEGy, MS 425/III., f. 1770–1771.

mu píše i opátka Zuzana Berčéniová.¹⁵⁰ Posledným pokusom o získanie nového prírastku z rodu Kornišovcov bol v úvode spomínaný rozsiahly list Anny Františky Čákiovej, v ktorom vymenúva všetky klarisky v kláštore, aby ozrejmla Františkovi významnosť bratislavského kláštora, čím nám umožňuje získať o týchto klariskách množstvo hodnotných údajov.¹⁵¹

O kontinuitu v kláštore dbali aj Čákiovci. Anna Františka Čákiová získala pre kláštor svoju neter Annu Máriu Čákiovú. Do bratislavského kláštora sa jej však podarilo zväbiť aj ďalšie príslušníčky rodu: Evu Františku Čákiovú a Annu Eugéniu. Obe boli dcérami Štefana Čákiho (III.), brata Anny Márie Čákiovej. Ich tretiu sestru Annu Kláru Čákiovú Štefan (III.) umiestnil do trnavského kláštora klarisiek a ich štvrtá sestra Žofia, rádovým menom Mária Sapientia, sa stala mníškou v kláštore uršulínok v Bratislave, ktorý bol založený v roku 1676.¹⁵² Ich dvaja bratia Imrich a Mikuláš sa stali taktiež duchovnými.¹⁵³ V bratislavskom kláštore klarisiek bol počas niekoľkých generácií hojne zastúpený aj rod Balaša a členku tohto rodu nachádzame aj v trnavskom kláštore. Sestra Evy Barbory Balašovej, Alžbeta Viktória, mala v trnavskom kláštore veľmi rušný život. Kvôli sporom s tamojšou opátkou Annou Rozáliou Ordódyovou sa dokonca pokúsila o útek z kláštora.¹⁵⁴ Bratislavskými klariskami sa v ďalšej generácii stali Helena a Žofia Balašové, dcéry Gabriela Balašu (brata Evy Barbory Balašovej). Barboru Justínu a Katarínu Amadeové nasledovala v bratislavskom kláštore pravnúčka ich otca Leonarda Amadeho, Alžbeta Amadeová, dcéra Adama Amadeho. Klariska Katarína Morócová sa mohla v kláštore tešiť prítomnosti dvoch svojich neterí Kláry a Magdalény Kolumby Morócových. Na záver spomeňme rod Vicai: prvou klariskou z tohto rodu v skúmanom období bola Mária Auróra Vicaiová, dcéra Adama Vicaiho a vdova po Pavlovi Čemeteim, ktorá do kláštora vstúpila v roku 1665.¹⁵⁵ Klariskami sa neskôr stali aj vnučky jej brata Jána Vicaiho, a teda dcéry Adama Vicaiho mladšieho, Katarína Terézia a Rozália Anna, pričom Rozália vstúpila do trnavského kláštora. Ich tretia sestra Ráchel sa stala uršulínkou v Bratislave.¹⁵⁶

Genealogický rozbor osadenstva bratislavského kláštora v druhej polovici 17. storočia nám potvrdil skutočnosť, že hlavný vplyv na vysokú spoločenskú

¹⁵⁰ Prepis listov Alžbety Zuzany Berčéniovej Františkovi Kornišovi z 16. 9. 1654 a z 28. 8. 1655. MTA Kézirattár, VEGy, MS 425/III., f. 1910, 1942.

¹⁵¹ Prepis listu Anny Františky Čákiovej Františkovi Kornišovi z 1. septembra 1655. MTA Kézirattár, VEGy, MS 425/III., f. 1944-1954.

¹⁵² Dovtedy bol bratislavský kláštor klarisiek, ako bolo spomínané vyššie, jediným ženským kláštorom v Bratislave a spolu s trnavským klariským kláštorom išlo o jediné dva ženské kláštory v Uhorsku vôbec.

¹⁵³ Imrich sa stal kaločským a Mikuláš ostrihomským arcibiskupom. NAGY, I.: c. d., CD.

¹⁵⁴ KÖSZEGHY, P.: Apácák szökésben avagy Balassa Mária Viktória nyomorúsága, s. 35. Anna Rozália Ordódyová bola sesternicou bratislavskej klarisky Kláry Ordódyovej. Imrich Ordódy, otec Kláry, a Štefan Ordódy, otec Anny Rozálie, boli bratia. KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok VIII., s. 76.

¹⁵⁵ Csömetey. SNA, AHMBK, AP, č. 45, s. 164.

¹⁵⁶ NAGY, I.: c. d., CD. Nagy Ivánovu genealógiu je možné doplniť o niektoré dcéry Adama Vicaiho mladšieho. KOMÁROMY, A.: Genealogiai följegyzés a Viczay- és Hédeváry-családok eredetéről és leágazásairól 1708-ból. In: *Turul* 11, 1893, 3, CD.

prestíž bratislavského kláštora mal pôvod jeho členiek, medzi ktorými nachádzame príslušníčky najvýznamnejších uhorských šľachtických rodov a blízke príbuzné najvyšších uhorských hodnostárov (palatína, krajinského sudcu, personála, taverníka). Tým sa bratislavský kláštor stal nezanedbateľným dejiskom politického a spoločenského diania v krajine. Genealógia poskytuje možnosť oveľa hlbšie preniknúť do štruktúry bratislavského kláštora, než rozbor korešpondencie klarisiek, zachovanej v pomerne obmedzenom množstve.¹⁵⁷ Genealógia nám umožnila odhaliť, že okrem členiek pochádzajúcich z najvýznamnejších uhorských rodov, boli v kláštore zastúpené pomerne hojne dcéry úradníkov centrálnych uhorských úradov sídlacích v Bratislave (Uhorskej komory, Kráľovskej súdnej tabule, podpalatína) a mníšky iných rodov z radov strednej šľachty. Genealogický rozbor nám tiež ozrejmil, že do bratislavského kláštora svoje dcéry umiestňovali aj šľachtické rody, ktoré sa tešili významnému postaveniu v stoličnej správe. Nesmieme opomenúť ani významné bratislavské patricijské rody, ktoré videli v bratislavskom kláštore prostriedok zvýšenia prestíže rodu a spoločenského vplyvu. To, že klarisky sa k novým členkám meštianskeho pôvodu nestavali odmietavo, sa podľa nášho názoru dá vysvetliť väčšou disciplinovanosťou mešťanov pri vyplácaní vena i dôchodkov na rozdiel od mnohých šľachtických rodov. Genealogické bádanie preukázalo aj veľké zastúpenie príslušníčok chorvátskych rodov, ktoré sa presídlili do Uhorska. Všetky tieto rody dávali svoje dcéry do bratislavského kláštora jednak z dôvodu geografickej blízkosti a jednak pre význam bratislavského kláštora ako dôležitého informačného centra. Svoju úlohu nepochybne zohrávala aj blízkosť Viedne, panovníckeho sídla. Na druhej strane genealógia umožňuje odhaliť v bratislavskom kláštore veľmi úzke príbuzenské väzby medzi jednotlivým klariskami navzájom, ktoré sú bez genealogického rozboru neurčiteľné. Okrem viacerých klarisiek pochádzajúcich z jedného rodu bola vzájomne spríbuzená veľká väčšina klarisiek z rôznych rodov. Niekoľko príkladov takýchto príbuzenských väzieb medzi klariskami sme uviedli vyššie, ďalšie z nich sú prehľadne znázornené na dvoch tabuľkách v závere. Tieto vzájomné rodinné väzby opäť prispievali k tomu, že bratislavský kláštor fungoval ako zberňa informácií a pomerne významný politický či skôr spoločenský činiteľ v hlavnom meste krajiny. Rodinné väzby s trnavskými klariskami či bratislavským uršulínkami po roku 1676 len ďalej rozširovali možnosti klarisiek ovplyvňovať dianie okolo seba. Rozbor zloženia a významu bratislavského kláštora je teda prínosom nielen pre cirkevné dejiny, ale aj pre dejiny Bratislavy v časoch, keď plnila funkciu hlavného mesta, a tiež pre dejiny uhorskej spoločnosti 17. storočia. Prispieva k oživeniu našich dejín, vyzdvihuje bratislavské klarisky z anonymity a umožňuje spoznať ich pôvod, niekedy dokonca ich osudy a dôvody, prečo sa stali mníškami. Úlohou ďalšieho bádania bude genealogické spracovanie personálneho zloženia bratislavského kláštora klarisiek až do jeho zániku v roku 1782, ale aj rozbor osadenstva trnavského kláštora.

¹⁵⁷ Zo šesťdesiatich troch mníšok, ktoré bratislavský kláštor obývali v rokoch 1650–1667, sa nám zachovala korešpondencia šiestich z nich.

Príloha

Zoznam členiek bratislavského kláštora klarisiek v rokoch 1650–1680

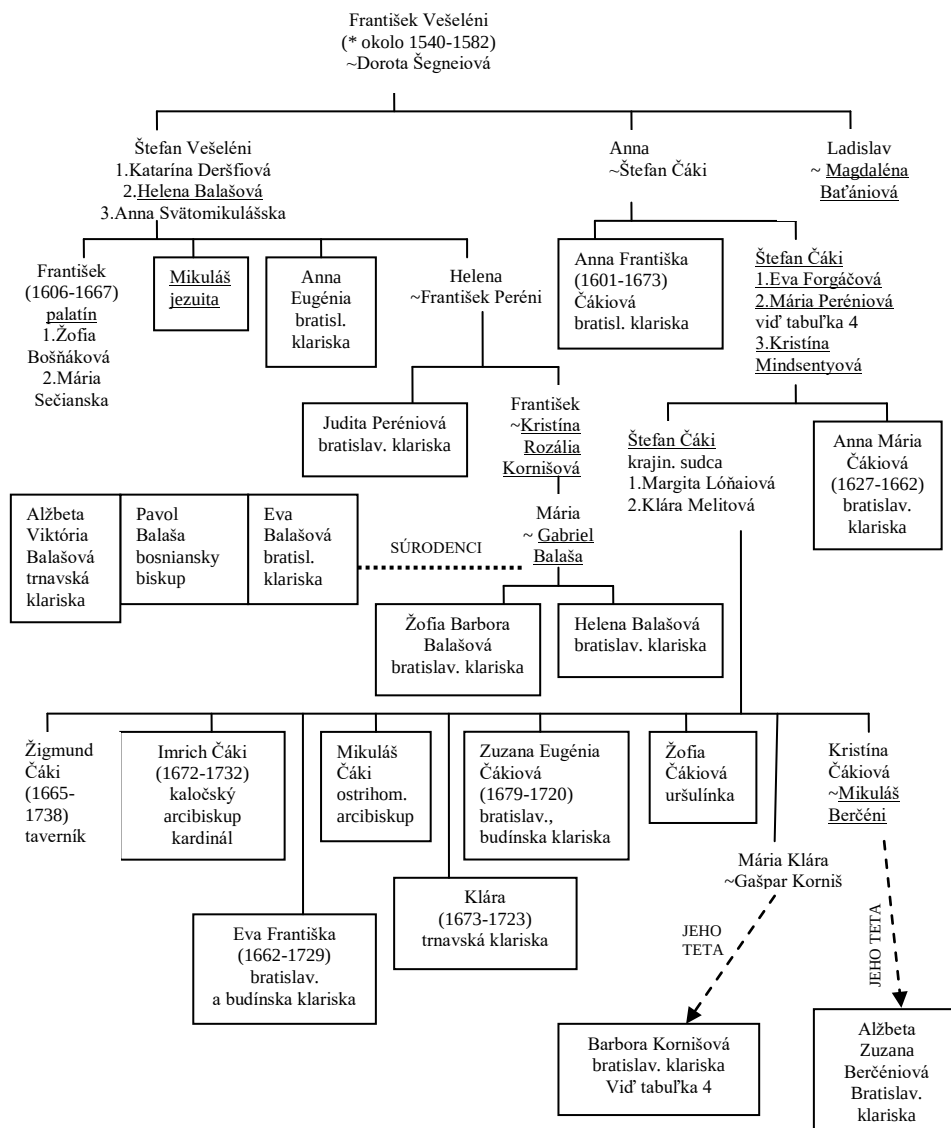
Meno	Prvá zmienka	Meno	Prvá zmienka
1. Amadeová Barbora Justína	1650	33. Maleničová Regina	1650
2. Amadeová Katarína	1650	34. Méhesová Hortulána	1659
3. Bagoliová Uršula ¹⁵⁸	1650	35. Mindsentyová Pelágia	1650
4. Balašová Eva Barbora	1659	36. Morócová Katarína	1657
5. Bedeová Rozália	1650	37. Morócová Klára	1667
6. Berčéniová Zuzana Alžbeta	1650	38. Nádašdyová Mária	1650
7. Bóková Kristína	1625	Konštancia	
8. Bóková Magdaléna	1650	39. Naďmiháľiová Klára	1643
9. Čákiová Anna Františka	1625	40. Nuelová Margaréta	1659
10. Čákiová Anna Mária	1639	41. Ordódyová Klára	1648
11. Čerková Emerentia ¹⁵⁹	1659	42. Pakaiová Judita	1650
12. Delfingerová Žofia	1650	43. Peréniová Františka	1659
13. Esterháziová Magdaléna	1650	44. Pongrácová Auróra Helena	1659
Viktória		45. Pongrácová Sidónia Helena	1650
14. Fejérová Fruzina	1650	46. Révaiová Beatrix Alžbeta	1659
15. Ferencfiová Agnesa	1650	47. Révaiová Rozina	1667
16. Gostoniová Johanka	1627	48. Schefferová Eufrázia	1650
17. Ivanovičová Judita Bazila	1664	49. Šeneioivá Eleonóra	1650
18. Jáciová Marcela	1664	50. Špagová Dorota	1667
19. Jagašičová Eufrázia	1659	51. Stampachová Eudovika	1650
20. Jagašičová Renáta	1664	52. Strosserová Felicitas	1650
21. Jaskaiová Anastázia	1659	53. Stuckerová Marta	1650
22. Keglvičová Brigita	1659	54. Salaiová Johanka	1659
23. Kelečéniová Johanka	1664	55. Somatheliiová Juliana	1650
24. Kerekešová Agnesa	1666	56. Sombatiová Alžbeta	1657
25. Kissingerová Bibiana	1664	57. Somolkovičová Magdaléna	1659
26. Klemeniová Petronela	1664	58. Taliánová Terézia	1650
27. Koloničová Eva Mária	1650	59. Vicaiová Auróra	1666
28. Korniová Konštancia	1610	60. Vicaiová Cecília	1659
29. Kősegiiová Anna	1650	61. Veresová Agáta	1650
30. Krisaurová Dorota	1650	62. Weberová Sabina ¹⁶⁰	1656
31. Lindvaiová Paulína	1659	63. Vešcléniová Anna Eugénia	1650
32. Lusnerová Koleta	1664		

¹⁵⁸ Bagoly.

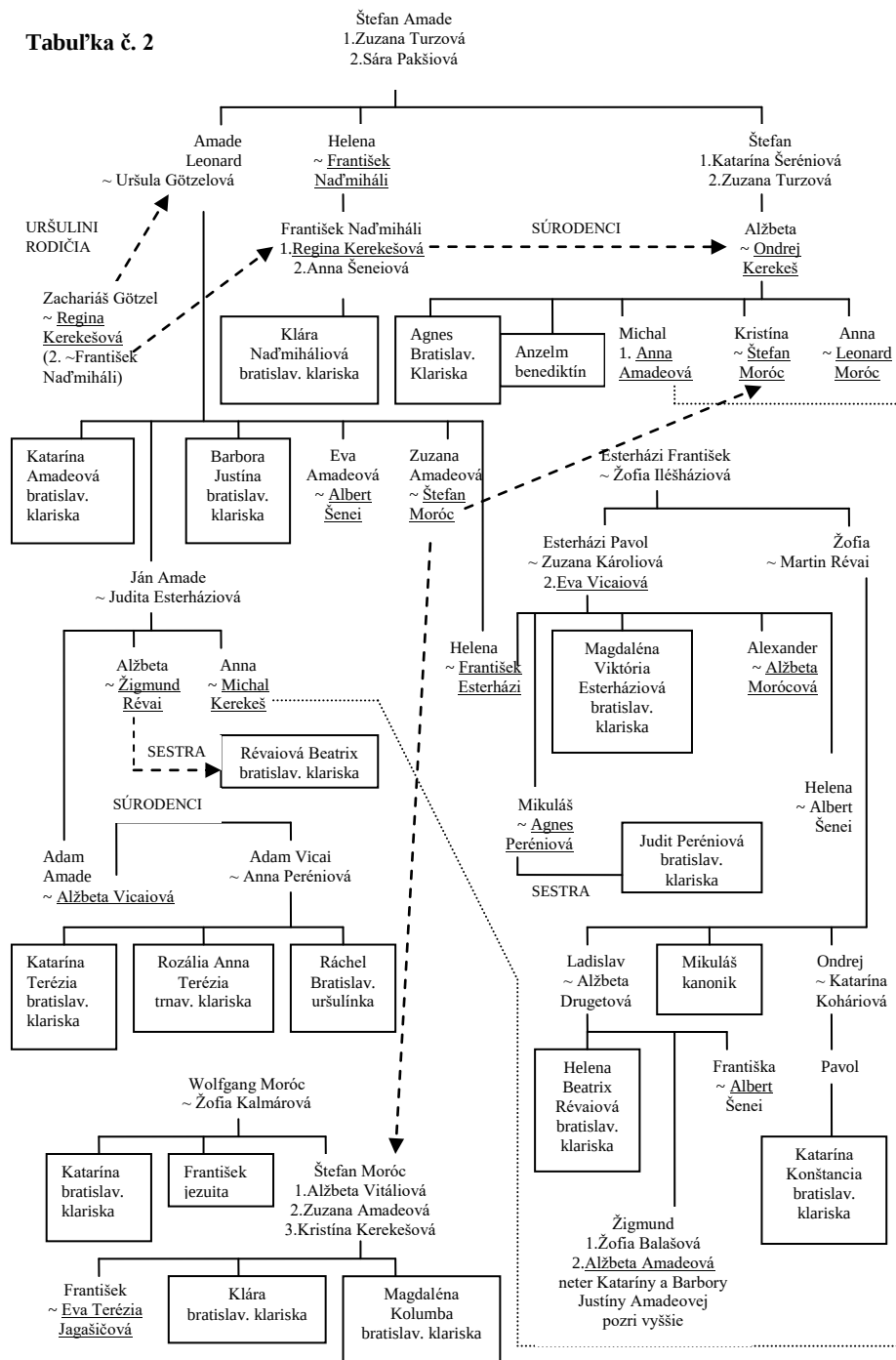
¹⁵⁹ Cseszko (1659). ŠA Ba, MPF, škat. č. 24, fasc. 8, inv. č. 198, No. 3.

¹⁶⁰ Weberin (1650), Biberin (1656, 1657), Beberin (1659, 1664), Beberin (1667). ŠA Ba, MPF, škat. č. 24, fasc. 7, inv. č. 198, No. 1–4. Tiež ŠA Ba, MPF, škat. č. 24, fasc. 8, inv. č. 198, No. 1–4.

Tabuľka č. 1

Tabuľka č. 2

GENEALOGISCHE ERFORSCHUNG DER BRATISLAVAER/PRESSBURGER KLARISSEN IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 17. JAHRHUNDERTS

Kristína Stančiaková

Das Bratislavaer/Pressburger Klarissenkloster wurde im Jahr 1297 durch den ungarischen König Andreas III. gegründet. Nachdem die Pressburger Klarissen 1529 das Kloster verlassen hatten, nahmen hier 1541 Klarissen aus Altbuda (Altofen) Zuflucht, die nach der Besetzung der Hauptstadt Ungarns durch die türkischen Heere ein neues Refugium suchten. Im Lauf des 17. Jahrhunderts wurde das Pressburger Kloster, vor allem dank der Bemühungen des Graner (Esztergomer) Erzbischofs Peter Pázmány, zum bedeutendsten Frauenkloster im Königreich Ungarn.

Anhand der erhaltenen Archivmaterialien der Pressburger Klarissen, die Teil des Bestandes der Marianischen Provinz der Franziskaner sind, kennen wir die personelle Zusammensetzung des Pressburger Klosters, was eine genealogische Analyse der Bewohner des Klosters möglich macht. Eine solche genealogische Analyse lässt die Aufzeichnung der Gründe für die bedeutsame Stellung des Pressburger Klarissenklosters sowie seiner Rolle in der ungarischen Gesellschaft zu.

Unter den weiblichen Mitgliedern des Pressburger Klarissenklosters finden wir Verwandte der höchsten Landeswürdenträger (Palatin Franz Wesselényi, Landesrichter Franz Nádasdy, Personal (=stellvertretender Richter des Königs) (Beňadik Pakai) sowie Angehörige bedeutender Magnatengeschlechter Ungarns (Czáky, Eszterházy, Balassa). Mehrere Beamte der zentralen ungarischen Behörden, die ihren Sitz in Pressburg hatten (Ungarische Kammer, königliche Gerichtstafel), aber auch bedeutendere Adlige aus den Reihen des Lokaladels der Pressburger Gespanschaft (Gostoni, Kerekes, Amadé) brachten ihre Töchter im Pressburger Kloster unter. Einige Klarissen stammten aus führenden Bürger- und Patrizierfamilien, die in der Hauptstadt lebten (Talián, Fejér). Neben ungarischen waren im Kloster auch kroatische Familien, die sich in Ungarn niedergelassen hatten (Jaskai, Keglevich, Ivanovič, Jagašič) zahlreich vertreten, und wir finden im Kloster auch eine weibliche Angehörige der siebenbürgischen Familie Korniš.

Das Pressburger Kloster wurde im 17. Jahrhundert dank seiner personellen Zusammensetzung zu einem wichtigen Informationszentrum und einem der Schauplätze des politischen Geschehens in einer Zeit, als Pressburg die Funktion der Hauptstadt inne hatte. Für die einzelnen Adels- und Bürgerfamilien war es eine Frage des Prestiges, ihre Töchter dort unterzubringen. Die genealogische Analyse enthüllte tiefere verwandtschaftliche Beziehungen zwischen den einzelnen Klöstern untereinander sowie die Praxis der Familien, zusammen mit der Tochter auch einen ihrer Brüder auf die kirchliche Laufbahn zu schicken. Die Bearbeitung des Pressburger Klosters aus genealogischer Sicht ist somit ein Beitrag nicht nur zur Genealogie selbst, sondern auch zur Regional- und Kirchengeschichte.

Übersetzt von Ute Kurdelová

IDENTIFIKÁCIA A ROZVÁDZANIE SKRATIEK
V KRUHOPISOCH A NÁPISOCH PEČATÍ FYZICKÝCH OSÔB
(uhorský novovek 1526–1848, II. časť)

FREDERIK FEDERMAYER

Federmayer, F.: Identification and Itemization of Abbreviations in Circumscription and Inscriptions of Individuals' Seals (Hungarian Modern Ages 1526–1848, Part II). Slovenská archivistika. Vol XLI, 2006, No 2, p. 77–93.

Study presents the basic survey of used seal inscriptions and circumscriptions on private and official individuals' seals in Hungary after 1526. It pays attention to the correct transcription and itemization of abbreviations at sphragistic description of seals.

Auxiliary historical science. Sphragistics. Itemization of initials. Abbreviations of titles.

PhDr. Frederik Federmayer, PhD., Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra archivnictva a pomocných vied historických, Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava

V predchádzajúcej štúdií k metodologickým postupom pri sfragistickom popise pečatných nápisov a kruhopisov sme sa zamerali na súkromné pečate fyzických osôb. Náš prehľad by však nebol kompletný, keby sme opomenuli aj úradné pečate fyzických osôb. Práve v kruhopisných poliach úradných pečatí nachádzame pomerne rozsiahle kruhopisy, plné zložitých skratiek. Oboznamujú nás s titulmi, hodnosťami, funkciami, či úradmi majiteľa pečate. Bez ich správneho prepisu, rozvedenia a prekladu bádateľ nikdy nemôže naplno využiť pramennú hĺbku sfragistického materiálu, najmä pre archontológiu, genealógiu, či biografický výskum. Keďže táto štúdia je len pokračovaním už jej publikovanej prvej časti, ponechávame číslovanie kapitol aj poznámkový aparát v kontinuitnom číslovaní.

7. Iniciály s označením zamestnania

Už v predchádzajúcej kapitole sme sa stretli na príkladoch súkromných pečatí viacerých vzdelancov (najmä lekárov) s tým, že v ich osobných iniciálach mohla byť aj sigla označujúca ich akademický titul a zároveň naznačujúca povolanie majiteľa pečate. Skratky v iniciálach označujúce zamestnanie alebo povolanie majiteľa pečate sú časté najmä v mestskom prostredí, ale aj medzi kráľovskými úradníkmi. V prípadoch ak text v pečatných kruhopisoch, prípadne nápisoch jednoznačne označuje, aký post, hodnosť, či funkciu v štátnych (kráľovských), stoličných, mestských, cirkevných, či súkromných úradoch ich majiteľ zastával, treba ich považovať už za úradné pečate.

Na pomerne starej pečati kráľovského protonotára a podtaverníka Antona z Nagyvathu z roku 1549 sú nad jeho erbom iniciály A. N. P.⁸⁷ Rozvádzajú sa v latinčine ako *Antonius Nagyvathy Protonotarius*. Modranský mestský notár Ján Marthius používal v roku 1624 na svojej pečati iniciály I. M. N.⁸⁸ Rozvádzajú sa ako *Ioannes Marthius Notarius*. Svoje zamestnanie označovali vo svojich iniciálach aj mestskí evanjelickí kazatelia. V roku 1636 pečatila Júlia, vdova Daniela Capsandriho, miestneho slovenského kazateľa vo Svätom Jure (označený v dokumente ako *Böhmischer Prediger*) s pečatným prsteňom svojho manžela.⁸⁹ Na odtlačenej pečati nachádzame iniciály D. C. C. S., ktoré treba v latinčine rozviesť ako *Daniel Capsandrius concionator slavonicus*. Našli sme aj kazateľské iniciály skrátene v nemčine. Capsandriho rovesník, Imrich Clemente, slovenský evanjelický kazateľ v Modre, používal v roku 1622 pečatidlo, v ktorom boli okrem jeho znaku aj iniciály E. C. P. P.⁹⁰ Rozviesť sa dajú v nemčine ako *Emerich Clemente Pöhmischer Prediger*.

So skratkami zamestnania sa môžeme stretnúť aj u bežných mešťanov a remeselníkov miest. Tieto sú takmer vždy skrátene v národných jazykoch, pretože bežní mešťania nešľachtického pôvodu latinčinu veľmi neovládali. V prvej polovici 17. storočia v Bratislave pôsobil chirurg, ránhojč a holič Štefan Darnay. V bežnom živote používal aj prímeno Barbély, ktoré charakterizovalo jeho zamestnanie. Jeho pečať z roku 1619 dokazuje, že obe mená sa dostali aj do jeho iniciál – S. B. D.⁹¹ S podobnými iniciálami pečatil v roku 1663 modranský hrnčiar Wilhelm Haffner. Iniciály W. L. H. naznačujú, že jeho skutočné priezvisko sa skrýva za literou L. a prímeno Haffner bolo označením jeho zamestnania.⁹² Niekedy prímeno označujúce zamestnanie mešťana úplne vytlačilo pôvodné rodové priezvisko mešťana. Martin, bratislavský výrobca štítov, použil na svojej pečati z roku 1577 iniciály P. M., ktoré dokazujú, že bol maďarského pôvodu a rozvádzajú sa ako *Pajsgyartó Márton*.⁹³

8. Iniciály kombinované so zložitými skratkami titulov, funkcií, postov a hodností, rozvádzanie zložitých kruhopisov

Samozrejme najproblematickejšie sa ukazuje správne rozvádzanie pečatných nápisov a kruhopisov, v ktorých sú kombinované všetky vyššie spomínané typy iniciál, navyše doplnené skratkami rôznych funkcií, postov a hodností majiteľov pečatí. Tieto zložité legendy sa v zásade rozdeľujú na dve podskupiny podľa spôsobu ich skrátene.

Prvý spôsob tzv. siglový kruhopis (nápis), je zložený len z určitého množstva za sebou idúcich sigiel (litér), ktorými sú skrátene meno, tituly a názvy funkcií,

⁸⁷ ŠA Ba – pob. Trnava, MG-T, Acta juridica, škat. 1.

⁸⁸ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Testamenty, škat. 507, fasc. A.

⁸⁹ ŠA Ba – pob. Modra, MG-SJ, Spisy, škat. 65, inv. č. 1231.

⁹⁰ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Minutae variae, škat. 407, inv. č. 1795.

⁹¹ Pečať je publikovaná v práci FEDERMAYER, F.: c. d., 2003, s. 299.

⁹² ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Dodatkové písomnosti, škat. 30.

⁹³ Pečať je publikovaná v práci FEDERMAYER, F.: c. d., 2003, s. 295.

či postov, ktoré osoba zastávala. Počet sigiel je obvykle väčší ako päť a niekedy môže dosahovať aj neuveriteľných 15 až 20 sigiel. Ich umiestnenie v pečatnom poli môže byť rôzne. Sú prípady, keď sú kratšie nápisy umiestnené v záhlavnej časti pečatného poľa po bokoch klenotu alebo nad štítom. Dlhšie siglové kruhopisy nachádzame spravidla už v tradičných kruhopisných poliach. Správne rozvádzanie zložitých kruhopisov je mimoriadne náročné, pretože odhaľuje len prvé písmená každého slova titulatúry majiteľa pečate. Niekedy síce pomôže podpis pripojený k pečati, prípadne intitulácia v listine, spravidla sa však bez bližších biografických, resp. archontologických informácií o dotýčnej osobe dá rozviesť len veľmi obtiažne.

Druhý spôsob tvoria zložené textové kruhopisy. Tieto sú obvykle umiestnené v poliach kruhopisu po celom obvode pečatného poľa. Komplikované a dlhé kruhopisy (napr. panovnícke, palatínske) môžu byť dokonca umiestnené v dvoch, či troch paralelných, nad sebou umiestnených kruhopisných poliach.⁹⁴ Texty kruhopisov tvorí plná titulatúra majiteľa pečate, zväčša pozostáva z kombinácie súvislých slov a skratiek, medzi ktorými sú okrem sigiel aj inak skrátené slová (kontrakciou, suspenziou, skratkami zvláštneho významu). Príklady zložitých siglových nápisov a kruhopisov a ich rozvádzanie sme z praktických dôvodov rozdelili podľa spoločenského, prípadne funkčného zaradenia majiteľov pečatí:⁹⁵

A. UHORSKÍ A SEDMOHRADSKÍ PANOVNÍCI

Najzložitejšie a najdlhšie pečatné kruhopisy nachádzame na pečatiach habsburských panovníkov. Keďže v tejto práci nie je priestor na sfragistickú analýzu pečatí jednotlivých uhorských kráľov pomoháčskeho obdobia, zameriame sa len na praktické rady pri rozvádzaní ich kruhopisov. Panovnícke kruhopisy tvorili obvykle titulatúry jednotlivých panovníkov. Svojou štruktúrou a obsahom boli takmer vždy totožné s textom intitulácie privilégia alebo iného dokumentu, ktoré boli príslušnou panovníckou pečaťou spečatené. Samozrejme záležalo aj na type pečate, ktorá bola použitá. V kruhopisoch veľkých majestátnych obojstranných pečatí boli tzv. veľké panovnícke titulatúry, v kruhopisoch menších (napr. tajných alebo privátnych prsteňových pečatí) boli titulatúry výrazne skrátené a obmedzovali sa len na najvýznamnejšie tituly panovníka.

Titulatúra príslušníkov rakúskej vetvy Habsburgovcov, ktorí od roku 1526 vládli aj v Uhorsku, mala počas 16. a 17. storočia štandardný obsah, v ktorom sa prakticky menilo len meno panovníka. Stačí preto, ak ako pomôcku uvedieme

⁹⁴ Text kruhopisu spravidla začína na vonkajšom kruhopisnom poli a pokračuje smerom hodinových ručičiek, až prejde do vnútorného kruhopisného poľa. Začiatok textu je vždy výrazne označený istým symbolom (krížik, ružička, guľka). Medzi jednotlivými slovami sú medzery, ak sú slová skrátené, často sú označené bodkou alebo dvojbodkou.

⁹⁵ Ako už vyššie spomíname, táto štúdia sa zaoberá len rozvádzaním pečatných legend osôb z pomoháčskeho obdobia (1526–1848).

prepis a preklad veľkej titulatúry jedného panovníka, v našom prípade Rudolfa II. cisára a uhorského kráľa.⁹⁶

Rvdolphvs Secundus Dei gratia Electus Romanorum Imperator, Semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniae, Ramae, Seruiae, Gallitiae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, Dux Lucemburgae, ac Superioris et inferioris S(i)lesiae, Vitembergae, et Thekae, Princeps Suevie, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi et Gori-tiae, Landgravius Alsatie, Marchio Sacri Romani Imperii Supra Anasum Burgouiae, ac Superioris et Inferioris Lusatiae, Dominus Marchiae Sclauonicae, Portus Naonis et Salinarum.

Rudolf druhý, z Božej milosti zvolený rímsky cisár, večný rozmnožiteľ ríše, Nemecka, Uhorska, Čiech, Dalmácie, Chorvátska, Slavónska, Ramy, Srbska, Haliča, Kumánska a Bulharska atď. kráľ, arcivojvoda Rakúska, vojvoda Burgundska, Brabantska, Štajerska, Korutánska, Kraňska, markgróf Moravy, vojvoda Luxemburska, Horného a Dolného Sliezska, Württemberska a Tecku, knieža Švábska, gróf Habsburgu, Tirolska, Pfirtu, Kyburgu a Gorície, landgróf Alsaska, ríšsky markgróf z Burgau a Hornej a Dolnej Lužice, pán Slovinskej marky, Portenau a Salinsu.

Pečatná legenda na pečati jeho mladšieho brata cisára a uhorského kráľa Mateja II. na mandáte z roku 1617 používanie tejto titulatúry, aj keď v skrátenej podobe, potvrdzuje (obr. č. 7).⁹⁷

Výraznejšie zmeny v panovníckej titulatúre nastávajú až od 18. storočia. V dôsledku vymretia španielskej vetvy habsburského rodu a následných zmien v politickom a mocenskom rozdelení Európy pribúdajú do rakúskej titulatúry viaceré tituly ich vymretých španielskych príbuzných. Išlo najmä o reálne tituly (napr. Neapolsko, Lombardsko, Sardinia, španielske Nizozemsko), ktoré získali ako odškodnenie po prehratej vojne o „španielske dedičstvo“, ale aj o tzv. „nárokové“ tituly (krajiny v Španielsku, Stredomorí, či Afrike), ktoré patrili do titulatúry španielskeho kráľa.⁹⁸ Na veľkej majestátnej pečati cisára a uhorského kráľa Leopolda II. nachádzame v dvoch nad sebou umiestnených kruhopisných poliach už novú titulatúru (aj keď vo výrazne skrátenej verzii):⁹⁹

⁹⁶ Ako vzor nám slúžilo erbové a nobilitačné privilégium pre bratislavský patricijský rod Grübmiller z roku 1579. AMB, MG-B, Zbierka erbových zemianskych listín, inv. č. 50. Rovnakú titulatúru (jej kráľovskú časť) nachádzame na majestátnej pečati Rudolfa II., ktorá je publikovaná v práci ÉRSZEGI, G. – SÖLCH, M.: *Sigilla regum – reges sigillo-rum*. Budapest 2002, s. 76.

⁹⁷ AMB, MG-B, Spisy, škat. 8, lad. 9/I., n. 21. Legendu na tejto pečati Mateja II. prepisujeme a rozvádzame ako MATHIAS D(ei) G(ratia) EL(ectus) RO(manorum) IM(perator) SE(mper) AVG(ustus) GERM(aniae) HVNG(ariae) BOHEM(iae) REX ARCID(ux) AVST(riae) DVX BVR(gundiae) (et)C. CO(mes) TYR(olis) (et)C.

⁹⁸ Hoci od roku 1700 (definitívne od roku 1714) v Španielsku vládli francúzski Bourbonovci, rakúski Habsburgovci sa so stratou španielskeho trónu nikdy nezmierili, čo vyjadrovali aj vo svojej titulatúre.

⁹⁹ GALL, F.: *Österreichische Wappenkunde*. Wien, Böhlau 1992, s. 52–53. Práca publikuje aj plnú verziu titulatúry Leopolda II.

LEOPOLDVS II. D(ei) G(ratia) EL(ectus) ROM(anorum) IMP(erator) S(emper) A(ugustus) GERM(aniae) HVNG(ariae) BOH(emiae) DAL(matiae) CRO(atiae) SLAV(oniae) GAL(litiae) LOD(omeraie) (et) HIER(osolymae) REX ARCH(idux) AVS(triae) DVX BVRG(undiae) LOTH(aringiae) STYR(iae) CAR(inthiae) CARN(iolae) M(agnus) D(ux) HET(ruriae) M(agnus) P(rinceps) TRANS(ylvaniae) MARCH(io) MOR(aviae) DVX BRAB(antiae) LIM(burgi) LUC(emburgi) GEL(driae) WÜR(tembergae) SIL(esiae) MED(iolani) MAN(tuae) PAR(mae) ETC. PR(inceps) SVEV(iae) COM(es) HABS(burgi) FLAN(driae) TYR(olis) HAN(noniae) ETC.

Leopold druhý, z Božej milosti zvolený rímsky cisár, večný rozmnožiteľ riše, Nemecka, Uhorska, Čiech, Dalmácie, Chorvátska, Slavónska, Haliča, Vladimírska a Jeruzalema kráľ, arcivojvoda Rakúska, vojvoda Burgundska, Lotrinska, Štajerska, Korutánska, Kraňska, veľkovojvoda Toskánska, veľkoknieža Sedmohradska, markgróf Moravy, vojvoda Burgundska, Limburgu, Luxemburska, Geldernu, Würtemberska, Sliezska, Milánska, Mantovy, Parmy atď. knieža Švábska, gróf Habsburgu, Flandier, Tirolska a Henegavska atď.

Vývoj habsburskej a habsbursko-lotrinskej panovníckej titulatúry od cisára Karola VI. až po zánik monarchie v roku 1918 uverejnil F. Gall. Veľké majestátne pečate niektorých habsburských panovníkov aj s prepismi ich kruhopisov publikovali G. Érszegi a M. Sölch.¹⁰⁰ Samozrejme treba zohľadniť, že v pomoháckom období nám nevládli len panovníci z habsburskej dynastie. Bádateľ sa môže stretnúť s pečaťami uhorských protikráľov (Ján Zápoľský, Gabriel Betlen), veľké časti územia dnešného Slovenska podliehali v 17. a začiatkom 18. storočia pod vplyv a niekedy priamu jurisdikciu sedmohradských kniežat. Panovníci zo zápoľského rodu (Ján I., Ján Žigmund) používali tradičnú titulatúru uhorských kráľov, niekedy v značne skrátenej podobe: JOANNES SECVNDVS D(ei) G(ratia) ELECTUS REX VNGARIE DALMACIE CROACIE ETC. (pečať Jána Žigmunda z roku 1563).¹⁰¹ Dohodou zo Speyeru (1570) medzi Jánom Žigmundom a cisárom Maximiliánom II. sa Zápoľskovci zriekli titulu uhorského kráľa a prijali titul sedmohradských kniežat a pánov časti Uhorska (princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes).¹⁰² Tento fakt sa následne prejavil aj na titulatúrach ich nástupcov, volených sedmohradských kniežat. V tejto podobe ich nachádzame na pečatiach kniežat Štefana Bočkaja (Bocskay, 1606), Žigmunda Rákociho (Rákóczy, 1607), Gabriela Batoriho (Báthory, 1608, 1611), Gabriela Betlena (Bethlen, 1614), Františka Rédeia (Rhédey, 1657), Akácia Barčaja (Barcsay, 1658), Jána Keményho (1661), či Michala Apaffyho (1661).¹⁰³ Túto typickú titulatúru sme našli aj na pečati kniežat Juraja

¹⁰⁰ GALL, F.: c. d., s. 46–106; ÉRSZEGI, G. – SÖLCH, M.: c. d., s. 76–86.

¹⁰¹ REICHENAU, C. – CSERGHEÖ, G. – BÁRCZAY, O.: *Der Adel von Siebenbürgen, J. Siebmacher's grosses Wappenbuch*. Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe 1984 (reprint), tabuľka 6.

¹⁰² Kol.: *Kurze Geschichte Siebenbürgens*. Budapest: Akadémiai Kiadó 1990, s. 257.

¹⁰³ REICHENAU, C. – CSERGHEÖ, G. – BÁRCZAY, O.: c. d., tabuľky č. 6–17; NOVÁK, J.: c. d., s. 56–57.

I. Rákócziho z roku 1645 (obr. č. 8).¹⁰⁴ Isté odlišnosti sme našli pri titulatúrach kniežat Žigmunda Bátoriho a Gabriela Betlena. Knieža Žigmund Bátori použil v roku 1595 kruhopis s textom:

SIG(ismundus) D(ei) G(ratia) TRA(nsilvaniae) MOL(daviae) VAL(achiae) TRA(nsalpinae) ET SAC(ri) ROM(ani) IMP(erii) PRIN(ceps) PAR(tium) REG(ni) HUN(gariae) DOM(inus) (et) SIC(ulorum) COM(es).¹⁰⁵

Osobitné titulatúry používal v druhej časti svojej vlády aj knieža Gabriel Betlen, ktorý sa aktívne zapojil do začínajúcej Tridsaťročnej vojny. V roku 1620 ho zvolili za uhorského kráľa. Na jeho pečati z tohto roku nachádzame kruhopis s jeho novou titulatúrou:

GABRIEL D(ei) G(ratia) ELECT(us) HVNG(ariae) DAL(matiae) CRO(atiae) SCLAV(oniae) ETC. REX TRANS(ilvaniae) PRINC(eps) ET SIC(ulorum) COM(es).¹⁰⁶

V roku 1622 sa Gabriel Betlen na základe Mikulovského mieru s cisárom Ferdinandom II. vzdal titulu uhorského kráľa, za čo bol odškodnený titulom ríšskeho kniežat'a a opolského a ratiborského vojvodu. Pečať z roku 1624 s jeho novou titulatúrou, zohľadňujúcou stav po dohodách v Mikulove, uverejnil J. Novák.¹⁰⁷

B. NAJVVYŠŠÍ KRÁĽOVSKÍ HODNOSTÁRI

Vzhľadom na takmer trvalú neprítomnosť uhorského panovníka v krajine stúpil v pomoháckom období význam palatína, ako uhorského miestodržiteľa a zároveň najvyššieho predstaviteľa uhorských šľachtických stavov. V tomto období výrazne stúpila aj činnosť a produkcia palatínovej kancelárie. Každý z palatínov používal najmenej 4 rôzne typáriá (veľké a stredné úradné pečatidlo, stredné súkromné pečatidlo a súkromný pečatný prsteň), čo sa odrazilo aj na rôznom charaktere ich pečatných legend.¹⁰⁸ Pri rozvádzaní palatínskych titulátúr treba zohľadniť, že obvykle obsahujú aj jeho šľachtický titul a prídomok. K hodnosti palatína patrila tiež funkcia sudcu Kumánov a peštianskeho župana. Mnohí palatíni boli tiež uhorskými miestodržiteľmi a tajnými radcami, prípadne zastávali aj ďalšie funkcie. Pre obmedzenosť priestoru publikujeme ako príklad rozvedený

¹⁰⁴ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Vojenské spisy, škat. 437, inv. č. 2078.

¹⁰⁵ *Žigmund z božej milosti Sedmohradska, Moldavska, zaalpského Valašska a Svätej rímskej ríše knieža, pán časti Uhorska a gróf Sikulov*. REICHENAU, C. – CSERGHEÖ, G. – BÁRCZAY, O.: c. d., tabuľka 7. Knieža Žigmund Bátori sa aktívne zapojil ako spojenec Habsburgovcov (Svätej ligy) do Päťnásťročnej vojny s Osmanskou ríšou. Za vstup bol odmenený titulom ríšskeho kniežat'a a cisár Rudolf II. mu dal za manželku svoju príbuznú Máriu Kristínu Habsburskú. Rok 1595 bol pre sedmohradske knieža vojensky veľmi úspešný, dobyl Valašsko aj Moldavsko, čo sa prejavilo aj v jeho titulatúre.

¹⁰⁶ *Gabriel z božej milosti zvolený Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, Slavónska atď. kráľ, Sedmohradska knieža a gróf Sikulov*. REICHENAU, C. – CSERGHEÖ, G. – BÁRCZAY, O.: c. d., tabuľky č. 11.

¹⁰⁷ NOVÁK, J.: c. d., s. 64–65.

¹⁰⁸ Analýze palatínskych pečatí sa zatiaľ v slovenskej heraldike a sfragistike nevenovala dostatočná pozornosť. Podrobný typologický rozbor týchto pečatí si vyžaduje priestor samostatnej štúdie.

kruhopis z veľkej úradnej pečate palatína Stanislava Turza (Thurzo) z roku 1623.¹⁰⁹ Obsahuje jeho kompletnú titulatúru: COMES. STANISLAUS. THURZO. DE. BETH(len)FALVA. REG(ni). HVNG(ariae). PALATINVS. IVDEX. CUMA (norum). TERRAE. ET. COM(itatus). SCEPVS(siensis). P(er)P(etuus). COMES. INTIM(us). CONS(iliarius). ET. LOCVM TEN(ens). S(acrae). C(aesareae). R(egiaeque). M(aiestatis).¹¹⁰ Pečate niektorých ďalších uhorských palatínov (Mikuláša Esterháziho (Esterházy), Žigmunda Forgáča (Forgách), Františka Vešeléniho (Wesselény), vrátane rozvedenia ich pečatných kruhopisov publikoval J. Novák.¹¹¹

Zložené pečatné kruhopisy používali aj ďalší najvyšší uhorskí krajinskí hodnostári, najmä najvyšší sudcovia (krajinský sudca, taverník, personál), kráľovskí radcovia a komorníci. Napríklad veľmož a neskorší taverník gróf Krištof Bánfi (Bánffy), posledný člen známeho šľachtického rodu z Dolnej Lindavy, použil na svojej pečati z roku 1627 kruhopis: CHRISTOPHORVS. BANFI. COM(es). P(er).P(etuus). DE. ALSO. LINDVA. S(acrae). C(aesareae). REG(iaeque). M(aiestatis). CVB(icularius). (et) CON(siliarius).¹¹² Rozvádzanie kruhopisov kráľovských hodnostárov, najmä ak v nich prevažujú siglové skratky, sa nezaobíde bez podrobnej znalosti životopisov týchto magnátov. Významnou pomocou môžu byť pre nás okrem genealogickej literatúry najmä archontologické prehľady obsadenia najvýznamnejších krajinských hodností a úradov.¹¹³ V tejto podkapitole publikujeme latinské skratky označení najvyšších uhorských hodnostárov (po palatínovi), skratky súčastí ich titulátúr a ich správne rozvedenie:

I. C. R. – iudex curie regie, krajinský sudca

T. R. M. – tavernicorum regalium magister, kráľovský taverník

B. CRO. – banus croatie, chorvátsky bán

C. R. M. – curie regie magister, kráľovský dvormajster

I. R. M. – ianitorum regalium magister, hl. kráľovský dverník

A. R. M. – agazonum regalium magister, hl. kráľovský koniar

P. R. M. – pincenarum regalium magister, hl. kráľovský pohárnik

D. R. M. – dapiferorum regalium magister, hl. kráľovský stolník

S. R. C. C. – sacrae regni coronae conservator, strážca svätej kráľovskej koruny

A. I. CON. – actualis intimus consiliarius, skutočný tajný radca

C. R. H. PREF. – camerae regiae hungaricae prefectus, prefekt (prednosta) Uhorskej kráľovskej komory

C. R. H. A. PR. – camerae regiae hungarico aulicae prefectus, prefekt (prednosta) Uhorskej dvorskej kráľovskej komory

¹⁰⁹ Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA Ni), Archív rodu Ocskay, škat. 1, listiny.

¹¹⁰ *Gróf Stanislav Thurzo z Betlanoviec, Uhorského kráľovstva palatín, sudca Kumánov, zeme a stolice Spišskej večný župan, tajný radca a miestodržiteľ Jeho cisársko-kráľovského veličenstva.*

¹¹¹ NOVÁK, J.: c. d., s. 99, 107–108, 267.

¹¹² *Krištof Bánffy, večný gróf z Dolnej Lindavy, Jeho cisársko-kráľovského veličenstva komorník a radca.* ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Acta varia, škat. 144, inv. č. 1570.

¹¹³ Z novších prác treba spomenúť najmä publikácie FALLENBÜCHL, Z.: *Magyar orszög föméltóságai.* Budapest: Maecenas 1988; FALLENBÜCHL, Z.: *Allami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon.* Budapest: Osiris 2002.

C. R. L. CON. – consilii regii locumtenentialis consiliarius, radca Uhorskej miestodržiteľskej rady
 TAB. S. V. AS. – tabulae septemviralis assessor – prísediaci sedmipanskej súdnej tabule
 P. P. R. in J. L. – personalis praesentiae regiae in iudicis locumtenens, kráľovský personál
 REG. H. V. CAN. – regni Hungariae vice cancellarius, uhorský kráľovský podkancelár
 T. R. H. V. M. – tavernicorum regalium per Hungariam vice magister, kráľovský podtaverník
 V. I. C. R. – vice iudex curie regie, zástupca krajinského sudcu

Súčasťou magnátskych pečatných legend boli aj skratky titulátúr príslušnosti osoby k rytierskym rádom:

A. V. E. – Aurei Velleris Eques, rytier Zlatého rúna (do habsburského dynastickeho Rádu Zlatého rúna boli prijímaní len najvýznamnejší magnáti a krajinskí hodnostári)

S. S. S. E. – Sacri Sepulchri Salvatoris Eques, rytier Božieho hrobu (za členov Rádu ochrancov Božieho hrobu prijímal pápež, určený bol najmä šľachticom, ktorí vykonali púť do Svätej zeme)

E. A. – Eques Auratus, rytier Zlatej ostrohy (uhorské panovnícke vyznamenanie pre magnátov a šľachtu, rytieri boli pasovaní počas korunovácií).

C. KRÁĽOVSKÍ ŽUPANI

Do županských postov uhorských stolíc panovník v pomoháčskom období vymenovával príslušníkov najvýznamnejších a najvplyvnejších rodov.¹¹⁴ Spravidla to boli magnáti, ktorí v stolici držali rozsiahlejšie majetky. Ak bolo na území stolice sídlo katolíckej diecézy, post župana zastával diecézny biskup.¹¹⁵ V mnohých stolicach boli županské posty dedičné, pretože habsburskí panovníci ich udeľovali za verné služby do dedičnej držby celým rodom.¹¹⁶ Takisto nebolo neobvyklé, ak významný magnát zastával post župana v dvoch, ba niekedy aj troch stolicach naraz. Tzv. županská titulátúra je teda frekventovanou súčasťou kruhopisov pečatí uhorských magnátov. Takmer vždy je uvedená a skrátená v latinčine. Župan (hlavný župan) sa označoval ako *comes*, *supremus comes*, večný alebo dedičný župan ako *perpetuus comes*, prípadne *comes hereditarius*. Ak bol dedičný župan maloletý, prípadne nemohol z istých dôvodov županský post zastávať, vymenoval panovník jeho zástupcu, alebo správcu – *substitutus comes*, *administrator*.

¹¹⁴ Podrobné prehľady županov pomoháčskeho obdobia sú uverejnené v práci FALLENBÜCHL, Z.: *Magyarország főispánjai 1526-1848*. Budapest: Argumentum 1994.

¹¹⁵ Platilo to ale iba pri starých stredovekých diecézach (Ostrihom, Nitra, Veszprém, Jäger, (Heveš) (Jäger), Győr) a nie u tých, ktoré vznikli v 18. storočí.

¹¹⁶ V Turci boli dedičnými županmi Révaiovci (Révay), v Trenčíne a Liptove Ilešházirovci (Illyésházy), na Orave Turzovci, v Bratislavskej stolici Pálfirovci (Pálffy).

Ako správne interpretovať a rozviesť takéto kruhopisy si osvetlíme na viacerých pečatiach z našej zbierky. Pekný príklad poskytujú Turzovci, pretože v 16. a prvej polovici 17. storočia zastávali posty županov vo viacerých stoličiach a navyše v Spišskej a Oravskej stolici boli dedičnými županmi. Od príslušníka spišskej vetvy rodu Mikuláša poznáme dve pečate zo začiatku 17. storočia. V roku 1601 pečatil s pečatným nápisom pozostávajúcim z iniciál N. T. C. S.¹¹⁷ Rozvádzajú sa ako *Nicolaus Thurzo comes Scepusiensis*. Mladšiu pečať z roku 1605 publikoval J. Novák.¹¹⁸ Vyrobená bola už Mikulášovým novým pečatidlom s nápisom N. T. C. PP. S. – *Nicolaus Thurzo comes perpetuus Scepusiensis*. Obe pečate dokazujú, že Mikuláš Turzo († 1609) sa stal spišským županom po smrti svojho otca Alexeja († 1594).¹¹⁹ Známy príslušník oravsko-lietavskej vetvy rodu a neskorší palatín Juraj Turzo použil v roku 1606 pečať s pomerne zložitým siglovým nápisom G. T. D. B. F. C. P. P. D. A. (obr. č. 9).¹²⁰ Keďže pečať pochádza ešte z obdobia pred Jurajovým zvolením za uhorského palatína, treba legendu rozviesť na základe jeho skoršej županskej titulatúry – *Georgius Thurzo de Bethlenfalva comes perpetuus de Arva*. Inú županskú titulatúru z tohto obdobia sme našli na pečati Štefana Pálfiho z roku 1626.¹²¹ Pečatný nápis S. P. D. E. C. P. rozvádzame ako *Stephanus Pálffy de Erdöd comes Posoniensis*. Rozvedený kruhopis berežského a turnianskeho župana Františka Magóciho (Magóchy) z jeho pečate (1607) publikoval J. Novák.¹²²

D. ÚRADNÍCI KRÁĽOVSKÝCH ÚRADOV

V pomoháčskom období nachádzame zložené nápisy a kruhopisy na osobných pečatiach úradníkov kráľovských úradov najmä uhorskej kancelárie, banských komôr, Uhorskej kráľovskej komory, Spišskej komory a im podriadených nižších úradov. V 17. a 18. storočí sa tieto úrady stali významným prostriedkom habsburskej politiky a správy v Uhorsku. Ich personálne zloženie sa rozšírilo a stúpala aj spoločenská prestíž jednotlivých úradníkov. Do vedenia úradov sa dostávajú vplyvní ríšski, ale aj uhorskí magnáti. Výkonné posty zastávajú v prevažnej miere príslušníci strednej a nižšej šľachty, ale aj ambiciózni mešťania a nešľachtici, ktorí svoju dlhoročnú službu neraz využívajú na získanie nobility. Vplyvné spoločenské postavenie a prestíž úradníkov sa prejavili samozrejme aj na ich pečatiach. Honosné a zložené siglové kruhopisy nachádzame už aj na pečatiach nižších úradníkov, mnohokrát pochádzajúcich z pomerne chudobných rodov.

Keďže absolútna väčšina úradníkov svoje meno, tituly a funkcie v úrade skracovala v latinčine, je pri ich rozvádzaní dôležité poznať latinské pomenovania úradov a jednotlivých funkcií v nich. Dobrým identifikačným znamením pre

¹¹⁷ AMB, MG-B, Spisy, škat. 10, lad. 9/VI.

¹¹⁸ NOVÁK, J.: c. d., s. 262.

¹¹⁹ Mikuláša Turza treba doplniť do neúplného archontologického zoznamu spišských županov, ktorý je publikovaný v práci FALLENBÜCHL, Z.: c. d., 1994, s. 99.

¹²⁰ AMB, MG-B, Spisy, škat. 9, lad. 9/IV.

¹²¹ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Minutae variae, škat. 407, inv. č. 1798.

¹²² NOVÁK, J.: c. d., s. 164.

úradníkov a vojakov v panovníckych (habsburských) službách je skratka S. C. R. M. (Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis), ktorá niekedy býva súčasťou celej titulatúry osoby pracujúcej (bojujúcej) v službách „Jeho cisársko-kráľovského veličenstva“. Pre veľmi obmedzený priestor publikujeme len výber rozvedených pečaťných legend úradníkov kráľovských úradov.

Najvýznamnejším uhorským úradom sídlacim vo Viedni bola Uhorská kráľovská (dvorská) kancelária. Jej najvyššími predstaviteľmi boli tradične uhorskí preláti, až v 18. storočí sa za kancelárov presadili aj svetskí magnáti.¹²³ Stredné výkonné funkcie a posty už vykonávali vzdelaní svetskí šľachtici, často z drobných zemianskych alebo armalistických rodov. V roku 1728 bol tajomníkom kancelárie Eliáš Vanéci (Vanyéczy), zeman pôvodom z Turčianskej stolice, ktorého v úrade zamestnal ešte kancelár Mikuláš Ilešházi († 1723).¹²⁴ Na Eliášovej pečati z tohto roku nachádzame nápis EL. W. S. C. R. M. SECR. H. A., ktorý sa dá rozviesť ako *Elias Wanyéczy Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Secretarius Hungaricus Aulicus*. Jeho kolegom v kancelárii bol pôvodom trenčiansky zeman Michal Bobok, ktorý pracoval ako expeditor a koncipista. Na svojej pečati z roku 1731 použil nápis M. B. C. R. H. A. E. & C., ktorý rozvádza ako *Michael Bobok Cancelariae Regiae Hungaricae Aulicae Expeditor et Concipista* (obr. č. 10).¹²⁵ Trenčianski zeman sa vo Viedni uplatnili už aj v 17. storočí. Úschovu pečatí kancelárie, správu registratúry a výber poplatkov za vyhotovené listiny mal na starosti Ján Domanický z Domaníže. Na jeho pečati z roku 1691 nachádzame zložitý siglový nápis I. D. I. C. H. A. R. T. et S. R. C.¹²⁶ Jeho výklad je *Ioannes Domaniczky Inclytii Cancelariae Hungaricae Aulicae Registrator Taxator et Sigilli Regii Conservator*.¹²⁷ V roku 1724 bola v Uhorsku zriadená Uhorská miestodržiteľská rada. Podobnú funkciu ako Ján Domanický v kancelárii vykonával v miestodržiteľskej rade zeman Jozef Štefan Kunič. Na jeho pečati z roku 1744 nachádzame rovnako zložitý siglový nápis I. S. K. E. C. R. L. R. A. et S. R. C.¹²⁸ Rozviesť sa dá ako *Iosephus Stephanus Kunics Excelsii Consilii Regii Locumtenentialis Registrator Archivarius et Sigilli Regii Conservator*.

Najbohatší byrokratický aparát mala Uhorská kráľovská komora, ako najvyšší finančný a ekonomicko-správny orgán krajiny. Komore predsedal prefekt (nazývaný aj prednosta, či prezident), obvykle uhorský magnát. S jeho titulatúrou sa môžeme stretnúť napríklad na pečati prefekta Gašpara Lipaia (Lippay) z roku 1647.¹²⁹ Pečať má kruhopis CASPAR LIPPAY D(e) Z(ombor) S(acrae) C(aesareae) R(egiaeque) M(aiestatis) CON(siliarius) & CAM(arae) HVN(gariae) PRAE(fectus). Rozhodovacie právomoci v úrade mala komorská rada. Keďže od 16. až

¹²³ Z roku 1612 poznáme pečať nitrianskeho biskupa uhorského kancelára Valentína Lépeša (Lépes) s legendou V. L. E. N. C. H. – *Valentinus Lépes Episcopus Nitriensis Cancellarius Hungariae*. NOVÁK, J.: c. d., s. 155.

¹²⁴ ŠA Ba – pob. Modra, MG-P, Missiles, škat. 80, inv. č. 1011.

¹²⁵ ŠA Ni, Archív rodu Medňanský z Beckova, škat. 1.

¹²⁶ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Acta varia, škat. 150, inv. č. 1630.

¹²⁷ O Jánovi Domanickom († 1699) vieme, že sa neskôr stal tajomníkom kancelárie a zomrel pomerne mladý vo veku 42 rokov vo Viedni. FALLENBÜCHL, Z.: c. d., 2002, s. 78.

¹²⁸ ŠA Ba – pob. Skalica, MG-S, Kvitanie, roky 1628-1854, fasc. 1628-1808.

¹²⁹ ŠA Ba – pob. Modra, MG-SJ, Spisy, škat. 67, inv. č. 1242.

do prvej polovice 18. storočia komora vydávala písomnosti spečatené členmi tejto rady, sfragistický bádateľ sa môže najčastejšie stretnúť s pečatnými legendami komorských radcov, prípadne tajomníkov komory, ktorí boli mnohokrát tiež členmi rady. Príklad rozvedenia takejto legendy ilustrujeme na pečati komorského radcu Štefana Aszalaya z roku 1655.¹³⁰ Pečať má kruhopis STEPH(anus) AZALAI D(e) F(óny) S(acrae) C(easareae) R(egiaeque) M(aiestatis) C(amarae) H(ungariae) C(onsiliarius). Pri rozvádzaní legiend treba zohľadňovať aj skutočnosť, že mnohí úradníci počas svojej kariéry zmenili svoje pôsobisko, prípadne mohli pracovať aj pre dva od seba nezávislé úrady. V roku 1670 nastúpil do uhorskej komory šľachtic Juraj Giláni (podpisoval sa Ghillány). Stal sa komorským radcom, čo potvrdzuje aj kruhopis na jeho pečati z roku 1672 GEORGIVS GILANI S(acrae) C(easareae) R(egiaeque) M(aiestatis) C(amarae) H(ungariae) CONSILIARIVS.¹³¹ Za verné služby ho panovník v roku 1688 povýšil do barónskeho stavu a po reorganizácii uhorskej kancelárie (1688) ho v roku 1690 menoval za radcu kancelárie. Túto novú skutočnosť Juraj Giláni reflektoval vo svojom novom pečatnom typáriu (pečať z roku 1696).¹³² Po výtvarnej stránke je takmer totožná, avšak zmena nastala v kruhopise, ktorý tentoraz znie GEORGIUS GILANI S(acrae) C(easareae) R(egiaeque) M(aiestatis) C(amarae) et C(ancelariae) H(ungariae) A(ulicae) CONSILIARIUS. Uhorskej komore boli podriadené viaceré regionálne úrady (napr. tridsiatkové stanice, poštové stanice, solné úrady). Kruhopy na pečati poštárskeho majstra (S. B. S. C. R. M. M. PO.) sme našli u bratislavského šľachtica Štefana Bornemisu (Bornemisza) z roku 1624.¹³³ Rozvádzame ho ako *Stephanus Bornemisza Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Magister Postarum*.¹³⁴ Štefan od roku 1622 zastával post hlavného uhorského (bratislavského) poštmajstra.

E. PRELÁTI UHORSKEJ KATOLÍCKEJ CIRKVI

Cenné biografické, genealogické, prípadne archontologické informácie poskytujú aj zložité siglové nápisy a kruhopisy na pečatiach uhorských katolíckych prelátov. Identifikovať či pečať patrí prelátovi zvyčajne uľahčuje samotný obsah pečate. V novovekom období už hagiografické motívy netvoria pečatný obraz pečatí cirkevných hodnostárov (okrem predstaviteľov reholí a rádov). Takmer vždy v nich nachádzame ich vlastné cirkevné erby vychádzajúce z rodových šľachtických erbov, prípadne u nešľachticov zo zvolených erbov. Súčasťou týchto erbov sú typické prikrývky hlavy cirkevných hodnostárov (mitra, klobúk) a insígnie – odznaky cirkevných úradov (kríž, berla, pálium).¹³⁵

¹³⁰ AMB, MG-B, Spisy, škat. 30, lad. 19/XII.

¹³¹ FEDERMAYER, F.: c. d., 2003, s. 201; AMB, MG-B, Spisy, škat. 30, lad. 19/XI.

¹³² ŠA Ba – pob. Modra, MG-P., Missiles, škat. 78, inv. č. 981; FALLENBÜCHL, Z.: c. d., 2002, s. 110.

¹³³ Pečať je publikovaná v práci FEDERMAYER, F.: c. d., 2003, s. 299.

¹³⁴ Posledné dve legendové skratky M. PO. by sa dali alternatívne rozviesť aj ako *Magister Postarum Posoniensis*.

¹³⁵ VRTEL, L.: *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin: MS 1999, s. 126–127, 156.

Charakter cirkevného erbu je v mnohom nápomocný pri rozvádzaní pečatných legend. Počet uzlíkov na klobúku môže určiť, či ide o erb bežného farára, dekanu alebo kanonika, mitru a berlu používali už vyšší preláti (prepošti, opáti, biskupi) mitra s berlou a krížom patrila biskupovi.¹³⁶ Keďže „skrátene“ prelátske titulatúry tvorili prevažne latinské sigly, je nevyhnutné poznať aj latinské názvy jednotlivých cirkevných hodností a úradov.¹³⁷ Pre oboznámenie sa so správnym rozvádzaním a interpretáciou pečatných kruhopisov cirkevných prelátov sme vybrali niekoľko praktických príkladov. Významný uhorský prelát Štefan Suhai (Szuhay) († 1608) bol v roku 1600 menovaný jágerským biskupom. Ešte v tom istom roku si nechal vyhotoviť 2 rozdielne typáriá. Na menšom (pečať z roku 1600) je siglový pečatný nápis S. S. E. A. P. S. Rozvádzame ho ako *Stephanus Szuhay Episcopus Agriensis Praepositus Strigoniensis*, tento prelát bol totiž nielen jágerským biskupom, ale od roku 1592 aj ostrihomským veľkoprepoštom.¹³⁸ Sedmohradský biskup Pavol Absternius použil v roku 1569 pečatný nápis P. B. E. T. – *Paulus Bornemisza Episcopus Transilvaniensis*.¹³⁹ Zachytáva jeho pôvodné rodové meno Bornemisa (lat. Absternius, v preklade triezvy, abstinent). Svoju zložitú a siglami skrátenú titulatúru G. B. D. L. B. E. V. P. S. si uvádzal na svojich pečatiach (1663–1675) varadínsky biskup Juraj Baršón (Bársony). Nachádzame v nej skrátený aj jeho šľachtický prídomok. Podľa J. Nováka sa rozvádzá ako *Georgius Bársony de Lovas Berény episcopus Varadiensis, praepositus Scepusiensis*.¹⁴⁰ Najvýznamnejší z uhorských biskupov boli pápežom menovaní za kardinálov. Stal sa ním aj známy ostrihomský arcibiskup a uhorský primas Peter Pázmán. Na jeho kardinálskej pečati z roku 1630 (obr. č. 11) nachádzame kruhopis, ktorý rozvádzame: PETRVS S(ancta) R(omana) E(cclesiae) CARD(inalis) PAZMANY ARCH(iepiscopus) STRI(goniensis).¹⁴¹ Osobitné postavenie medzi uhorskou cirkevnou hierarchiou mal pannonhalmský arciepát, ktorý stál na čele starobylého benediktínskeho opátstva sv. Martina založeného už kráľom Štefanom I. a bol aj predstaveným celej uhorskej benediktínskej provincie. Zo 17. storočia máme viaceré príklady ich pečatných legend. Je zaujímavé, že skratky titulátúr arciepátov z Pannonhalmy neboli vždy úplne totožné, ale existovali mnohé varianty. Napríklad v roku 1613 pečatil arciepát Juraj Himmelreich so siglovým nápisom G. H. A. S. M. – *Georgius Himmelreich Archiabbas Sancti Martini*. Jeho nasledovníci Matej Pálfi (1646) a Juraj Egíd Gényhy (1676) už použili kompletnú skrátenú titulatúru (M. P. A. S. M. S.

¹³⁶ Samozrejme v Uhorsku sa tieto zákonitosti cirkevnej heraldiky preberali postupne a nesystematicky, preto mnohé erby uhorských novovekých katolíckych prelátov formálne nezodpovedajú úradu ich vlastníka.

¹³⁷ Napríklad sigla A. môže byť označením pre archiepiscopopus (arcibiskup), ale aj pre abbas (opát) alebo archidiaconus (arcidekan). Sigla E. zvyčajne znamená episcopus (biskup), sigla P. prepositus (prepošt), ale aj parochus, či plebanus (farár), sigla C. canonicus (kanonik).

¹³⁸ AMB, MG-B, Spisy, škat. 30, lad. 19/XIV; NOVÁK, J.: c. d., s. 229–231. Na väčšom typáriu (pečať z roku 1601) je kruhopis STEP(hanus) SZVHAI EP(iscopus) AGRI(ensis).

¹³⁹ AMB, MG-B, Listy a listiny, inv. č. 7543.

¹⁴⁰ NOVÁK, J.: c. d., s. 54–55.

¹⁴¹ ŠA Ba – pob. Trnava, MG-Trnava, Missiles, škat. cirkevní hodnostári.

M. P. – *Mathias Pálffy Archiabbas Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae*, resp. G. AE. G. A. A. S. M. S. M. P. – *Georgius Aegidius Génchy Archi Abbas Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae*.¹⁴² S titulátúrou nižšieho preláta sme sa stretli na pečati pilišského opáta Blažej Jooa (1599).¹⁴³ Nachádzame na nej nápis B. I. A. P., ktorý rozvádza ako *Blasius Ioo Abbas Pilisiensis*.

V pomoháčskom období v dôsledku osmanských vojen a reformácie spustli mnohé uhorské kláštory, prepoštvá, konventy, ba zanikli aj niektoré diecézy v centrálnej a južnej časti kráľovstva. Hodnosti biskupov, opátov a prepošov týchto zaniknutých cirkevných inštitúcií potom zväčša získavali titulárne kanonici existujúcich kapitúl. Títo navyše zastávali aj skutočné funkcie v cirkevnej správe (dekani, arcidekani) uhorskej katolíckej cirkvi. Tak sa stávalo, že titulátúry kanonikov zo 17. a 18. storočia boli mnohokrát zložitejšie ako titulátúry biskupov. Napríklad na pečati Joachima Luženského (1663), v Trnave žijúceho kanonika, nachádzame legendu I. L. A. D. Z. A. N. C. S.¹⁴⁴ Tak zložitá titulátúra sa dá rozviesť až keď dokonale poznáme biografiu majiteľa pečate. V prípade kanonika Joachima Luženského ju uverejnil F. Kollányi, takže legendu rozvádza ako *Ioachimus Luzenszky Abbas de Zebegény, Archidiaconus Nitriensis, Canonicus Strigoniensis*.¹⁴⁵ Podobne zložitú pečatnú legendu používal aj bratislavský kanonik Ján Jozef Beitel. Legendu I. I. B. P. B. M. V. D. G. C. P. na jeho pečati z roku 1740 vieme na základe jeho biografie rozviesť na *Ioannes Iosephus Beitel Prepositus Beati Mariae Virginis de Glagonicza, Canonicus Posoniensis*.¹⁴⁶

F. VOJACI

Poslednou skupinou osobných pečatí, v ktorých sa pomerne často nachádzajú zložené pečatné nápisy a kruhopisy so skrátenými titulátúrami, sú pečate cisárskych a uhorských vojenských veliteľov a dôstojníkov. Najmä v časoch osmanskej hrozby (16.–17. storočie) vysoké vojenské posty krajinských kapitánov, ale aj posty kapitánov pevností a hradov obsadzovali uhorskí magnáti a šľachtici, ktorí zároveň vykonávali aj iné svetské funkcie v krajinskej správe alebo na panovníckom dvore. Všetky svoje tituly, hodnosti a vojenské funkcie sa snažili vyjadriť vo svojej titulátúre, čím sa ich pečatné legendy značne rozširovali. Ilustrujeme si to na príkladoch viacerých vojenských hodnostárov. Sedmohradské knieža Juraj Rákoci I. v mladosti žil v Uhorsku. Od roku 1615 bol boršodským županom a cisárskym kapitánom pevnosti Onód. Jeho pečať z tohto obdobia (1619) publikoval J. Novák, k opisu pripojil aj kompletne rozvedenie pečatného kruhopisu.¹⁴⁷ Hornouhorský hlavný kapitán a krajinský sudca Ján Druget (Drugeth, † 1645) použil na svojej pečati (1639) kruhopis: COMES IOHANNES

¹⁴² AMB, MG-B, Spisy, škat. 88, lad. 46/c.

¹⁴³ AMB, MG-B, Spisy, škat. 90, lad. 40/m.

¹⁴⁴ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Dodatkové písomnosti, škat. 30.

¹⁴⁵ KOLLÁNYI, F.: *Esztergomi kanonokok 1100-1900*. Esztergom 1900, s. 251.

¹⁴⁶ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Kvitancie a obligácie, škat. 531, inv. č. 2807; RIMELY, K.: *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis*. Posonii 1880, s. 278.

¹⁴⁷ NOVÁK, J.: c. d., s. 210–211.

DRUGETH DE HOMONNA IVDEX CURIAE REGIAE PERPETVVS DE
UNGH AC ZEMPLIN CO(mi)T(a)TVVM SVPR(emvs) COMES SAC(rae)
CAES(areae) REGIAEQ(ve) MA(ies)T(a)TIS PART(ivm) REGNI HVNG(ariae)
SUPER(iorvm) GENERALIS NEC NON CONS(iliarivs) ET CAM(erarivs).¹⁴⁸

Na základe nej vieme, že bol navyiac dvojnásobným županom, kráľovským radcom a komorníkom. Podobne zložitú titulatúru, ale skrátenú prevažne siglovými skratkami, používal aj Drugetov a Rákociho súčasník, popredný uhorský vojvodca Štefan Pálfi († 1646). Na jeho pečati z roku 1627 nachádzame kruhopis: S. P. D. E. C. P. E. A. S. C. R. CON. ET CVB. P. C. D. G. ET P. V. S. CAPITAN., ktorý rozvádzame ako *Stephanus Pálffy de Erdöd Comes Posoniensis et Aulae Sacrae Caesareae Regiae Consiliarius et Cubicularius, Partium Cisdanubianarum Generalis et Praesidii Vivariensis Supremus Capitaneus*.¹⁴⁹ Pečatný kruhopis prezrádza, že tento veľmož bol bratislavským županom, cisársko-kráľovským dvorným radcom a komorníkom, preddunajským vojenským veliteľom a hlavným kapitánom pevnosti Nové Zámky. Vojakom bol aj Štefanov syn Mikuláš Pálfi. Ten v roku 1652 pečatil s nápisom C. N. P. D. E. S. C. R. M. C., ktorý rozvádzame ako *Comes Nicolaus Pálffy de Erdöd Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Capitaneus* a prekladáme ako gróf Mikuláš Pálfi z Erdödu, kapitán jeho cisársko-kráľovského veličenstva.¹⁵⁰ Ako problematické sa spočiatku ukazovalo rozvedenie nápisu na pečati cisárskeho vojaka Mikuláša Nadániho (Nadányi) z roku 1649 (obrázok č. 12).¹⁵¹ Nápis N. N. D. K. N. S. C. R. M. P. S. S. C. je skrátený v latinčine, v úvode je skrátené meno a prídomok vojaka, v záverečnej časti jeho vojenská hodnosť. Z dostupného životopisu Mikuláša Nadániho, známeho protitureckého bojovníka, podkapitána (Sečany, Novohrad) a kapitána viacerých pevností (Vráble, Novohrad), však žiadna jeho hodnosť na siglovú skratku nesedela.¹⁵² Až nález rozširujúcej pramennej zmienky o jeho živote, podľa ktorej bol v rokoch 1642–1643 hlavným kapitánom pevnosti vo Svodíne (maď. Szögyén, Ostrihomská stolica), pomohol legendu rozlúštiť.¹⁵³ Pečať dokazuje, že Mikuláš bol svodínskym hlavným kapitánom ešte aj v roku 1649 a jeho titulatúru rozvádzame ako *Nicolaus Nadányi de Körös Nadány Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Praesidii Szögyeniensis Supremus Capitaneus*. Nie všetci významní uhorskí vojenský velitelia v protitureckých bojoch však používali takéto zložené pečatné legendy. Záverom uvádzame pečatnú legendu filakovského hradného kapitána Tomáša Bošňáka (Bosnyák). Na jeho pečati z roku 1615 je len kruhopis TOMAS BOSNIAK F(ülekiensis) A(rcis) C(apitaneus).¹⁵⁴

¹⁴⁸ VRTEL, L.: c. d., s. 178.

¹⁴⁹ ŠA Ba – pob. Modra, MG-SJ, Spisy, škat. 65, inv. č. 1222.

¹⁵⁰ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Missiles, škat. 110, inv. č. 1396.

¹⁵¹ ŠA Ba – pob. Trnava, MG-T, Missiles, škat. 81.

¹⁵² NAGY, I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. VIII., Pest 1861, s. 10–11.

¹⁵³ SNA, Ústredný pálfyovský archív, korešpondencia, inv. č. 258, škat. 231.

¹⁵⁴ ŠA Ba – pob. Modra, MG-M, Acta varia, škat. 142, inv. č. 1463.

Ako ďalšiu pomôcku publikujeme najčastejšie latinské skratky označení najvyšších a najvýznamnejších vojenských veliteľov a hodnostárov, skratky súčastí ich titulátúr a ich správne rozvedenie:

SUPR. CAP. P. R. HUN. TRAN. – supremus capitaneus partium regni Hungariae Transdanubianarum, zadunajský hlavný kapitán Uhorska

SUPR. CAP. P. R. HUN. CIS. – supremus capitaneus patrium regni Hungariae Cisdanubianarum, predunajský hlavný kapitán Uhorska

SUPR. CAP. P. R. HUN. SUPER. – supremus capitaneus patrium regni Hungariae superiorum, hlavný hornouhorský kapitán

SUPR. CAP. CIV. MON. – supremus capitaneus civitatum montanarum, hlavný kapitán banských miest¹⁵⁵

V. GEN. P. R. HUN. S. – vicegeneralis partium regni Hungariae superiorum, zástupca hlavného hornouhorského kapitána

GEN. C. MAR. – generalis campi mareschallus, poľný maršál

GEN. C. MAR. LOCUM. – generalis campi mareschalli locumtenens, podmaršál (nem. Feldmarschalleutnant)

GEN. C. VIG. PRAEF. – generalis campi vigiliarum prefectus, generál (nem. General Feldwachtmeister)

V. E. R. COL. – vnus equestris regiminis colonellus, plukovník jazdeckého regimentu

L. P. O. HUN. COL. – legionis pedestris ordinis hungarici colonellus, plukovník pluku uhorských pešiakov

SUP. R. T. PRAEF. – supremus rei tormentaria praefectus, hlavný veliteľ delostrelectva

C. E. C. – certorum equitum capitaneus, kapitán oddielu jazdy

NOB. P. H. T. CAP. – nobilis-praetoriae hungaricae turmae capitaneus, kapitán čaty uhor. šľachtickej kráľovskej stráže

P. C. – praesidii capitaneus, kapitán pevnosti

F. C. – fortalitii capitaneus, kapitán pevnosti

A. C. – arcis capitaneus, kapitán hradu

S. C. – supremus capitaneus, hlavný kapitán

V. C. – vice capitaneus, podkapitán

A. V. M. – arcis vigiliarum magister, veliteľ hradných stráží.

¹⁵⁵ V titulátúre krajinských kapitánov sa miesto označenia *capitaneus* často používalo aj označenie *generalis*.

Obr. č. 7: 1617,
Matej Habsburg

Obr. č. 8: 1645,
Juraj Rákoci

Obr. č. 9: 1606,
Juraj Turzo

Obr. č. 10: 1731,
Michael Bobok

Obr. č. 11: 1630,
Peter Pázmán

Obr. č. 12: 1649,
Mikuláš Nadáni

IDENTIFIZIERUNG UND AUSSCHREIBUNG
VON ABKÜRZUNGEN IN UMSCHRIFTEN UND INSCRIFTEN
VON SIEGELN NATÜRLICHER PERSONEN
(ungarische Neuzeit 1526–1848, II. Teil)

Frederik Federmayer

Im zweiten Teil seiner Studie knüpft der Autor direkt an die Problematik der Methodologie sphragistischer Beschreibungen an, die von ihm schon im ersten Teil der Studie entwickelt wurde. Sein Thema sind In- und Umschriften auf Siegeln natürlicher Personen in Ungarn aus der Zeit nach Mohács. Er widmet sich vor allem ihrer richtigen Identifizierung, Interpretation und Transkription. Im ersten Teil der Studie galt seine Aufmerksamkeit vor allem privaten Siegeln natürlicher Personen. In diesem zweiten Teil

nun wendet er sich den amtlichen Siegeln natürlicher Personen zu, die ihre Inhaber als Angestellte staatlicher (königlicher), privater und kirchlicher Ämter benutzten. Die Studie ist in Kapitel gegliedert, sodass sie kontinuierlich an den ersten Teil anschließt. Ein Sonderkapitel widmet sich der Ausschreibung von Siegelinschriften, deren Bestandteil Initialen mit Kennzeichnung der Anstellung der Siegelinhaber ist. Das Thema eines weiteren Kapitels sind schwierige kombinierte Siegellegenden (Um- und Inschriften) mit einer umfassenden kombinierten persönlichen und amtlichen Titulatur auf Amtssiegeln. Der Autor analysiert sie ausführlich in besonderen Unterkapiteln nach einzelnen Siegeltypen aus der Sicht ihrer Inhaber – Siegel ungarischer und siebenbürgischer Herrscher, Siegel der höchsten Landeswürdenträger, der königlichen Gespane (Komitatsverwalter), der Beamten in königlichen Institutionen und Ämtern, der katholischen Prälaten und militärischen Würdenträger. Umfangreiche Titulaturen der Herrscher und Magnaten werden von ihm eingehend transkribiert, ausgeschrieben und übersetzt, wobei er bei jeder Kategorie mehrere Beispiele aus seinen eigenen Forschungen anführt. Die Studie hat das Ziel, vor allem als praktische Anleitung bei der Beschreibung von Siegeln, der Identifizierung, Interpretation, Transkription und Übersetzung der Siegelinschriften und Umschriften durch Sphragistikforscher zu dienen.

Übersetzt von Ute Kurdelová

K SČÍTANIU OBYVATEĽSTVA SLOVENSKA V ROKU 1919

PAVOL TIŠLIAR¹

Tišliar, P.: Slovak Census of 1919. Slovenská archivistika. Vol XLI, 2006, No 2, p. 94–122.

In 1919, the first and extraordinary census took place in Slovakia. Apart from learning about actual size of the population, its priority was ethnic structure of Slovakia after the formation of the Czechoslovak republic. Census conduct and census data were influenced by several factors and the results were partly published in the special Settlements Lexicon. The paper briefly describes conduct of the census and points out to some of its data in comparison with the Czechoslovak census of 1921.

Slovakia. Interwar period. Demography. Census.

PhDr. Pavol Tišliar, PhD., Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra archívniectva a pomocných vied historických, Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava

Napriek tomu, že sa prvé povojnové a prvé oficiálne sčítanie ľudu v Československej republike uskutočnilo 15. februára 1921, k pokusu o zistenie početného stavu obyvateľstva na Slovensku došlo už skôr, v roku 1919. Ako jedna zo základných pomôcok, o ktoré by sa mohla oprieť aj československá mierová delegácia na parížskych mierových rokovaníach, ale aj čisto z praktického dôvodu pre fungovanie vnútornej správy na Slovensku, vznikol plán na presné vyčíslenie početného stavu obyvateľstva a jeho národnostného zloženia na území Slovenska. Práve týmto predbežným sčítaním ľudu sa mali ukázať reálne národnostné pomery na území Slovenska a podporiť tak svojimi výsledkami aj pozície československej delegácie v Paríži.²

Sčítanie obyvateľov v roku 1919 vykonalo vo vlastnej réžii Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska.³ Stalo sa tak napriek tomu, že už od začiatku roku 1919 bol zriadený aj *Štátny štatistický úrad* s celorepublikovou pôsobnosťou.⁴

Už 30. decembra 1918 sa uzniesla ministerská rada, že na území Slovenska bude vykonané predbežné sčítanie obyvateľstva a poverilo *Zemskú štatistickú kanceláriu*, ktorá bola predchodcom štatistického úradu, aby vyslala na Slovensko ako odbornú výpomoc jedného zo svojich úradníkov.⁵ Prípravné práce sa sústredili prevažne do oblasti organizačno-štatistickej. Inštrukcie pre popisujúcich

¹ pavol.tisliar@fphil.uniba.sk

² MRÁŽ, J.: *O předběžném sčítání lidu na Slovensku roku 1919*. In: Československý statistický věstník, ročník II, 1920, sešit I., s. 1–2.

³ Soznam miest na Slovensku dl'a popisu ľudu z roku 1919. (ďalej Soznam miest) Bratislava: Ministerstvo pre správu Slovenska 1920.

⁴ Z. č. 49/1919 Sb. z. a n.; tiež http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/zakladni_informace_scitani_v_1_republice (17. apríl 2006).

⁵ MRÁŽ, J.: c. d., s. 2.

povereníkov (sčítacích komisárov), sčítacie hárky, sčítacie okrsky a celkový priebeh sčítania sa plánovali na niekoľkých poradách u ministra Vavra Šrobára. Predložením základných návrhov a plánov k spomenutým organizačným záležitostiam bol poverený hlavne vyslaný úradník Zemskej štatistickej kancelárie Jozef Mráz.⁶

Už začiatkom februára 1919 boli vytvorené definitívne návrhy tlačovín a po dohode o preložení tlačovín aj do maďarského a neskôr aj nemeckého jazyka sa postupne do konca februára základné prípravné štatistické práce ukončili. Deň sčítania bol spočiatku stanovený na 24. marec, čo však vzhľadom k technickým a organizačným komplikáciám nebolo možné dosiahnuť.⁷ Prvoradým technickým predpokladom k úspešnému sčítaniu bolo totiž dostatočné množstvo vytlačených sčítacích hárkov, sumárov a inštrukcií, čo sa ukázalo ako jeden z najväčších problémov. Celkovo išlo o niekoľko stotisíc výtlačkov, pričom ešte 12. marca 1919 sa vykonávala dotlač hlavne v nemeckom jazyku. Prvá zásielka bola do Bratislavy zaslaná až 15. marca, čo znamenalo, že termín 24. marec ako sčítací deň nebolo možné dodržať. Navyše posledná dotlač hárkov v nemčine a župných prehľadov sa uskutočnila až 4. apríla.⁸

Iným problémom sa ukázal absolútny nedostatok osôb, ktoré by mohli na Slovensku zastávať funkciu sčítacích povereníkov. V prvom rade pripadali do úvahy ako sčítací komisári učitelia a obecní notári, ktorí najlepšie poznali situáciu v jednotlivých obciach, v ktorých pôsobili. Ich výber podliehal jednotlivým županom. Časť z týchto úradníkov však patrila medzi politicky nespoľahlivých, následkom čoho bolo potrebné obrátiť sa so žiadosťou o pomoc k západnej časti republiky. Avšak až od 23. marca 1919 sa v Čechách uverejňovali v dennej tlači výzvy, hlavne k českým učiteľom, aby sa hlásili za popisujúcich povereníkov, čo bolo pochopiteľne neskoro.⁹

Napokon v súvislosti so zahraničnou politikou, postupnou mobilizáciou a vojnovým konfliktom so susedným Maďarskom nedošlo k sčítaniu ani v ďalšom zamýšľanom, májovom termíne. Termín bol napokon presunutý až na polnoc z 20. na 21. augusta 1919.¹⁰ Avšak, podobne ako v prípade marcového termínu, boli výzvy k obsadeniu funkcií povereníkov zverejňované pomerne neskoro.¹¹

⁶ Tamže, s. 2 a n.

⁷ Štátny archív v Košiciach, pobočka v Rožňave (ďalej ŠA Ke – pob. Rožňava), fond Obvodný notársky úrad v Strateni, 1895–1945 (ďalej f. Obv. Nú Stratená), neusporiadaný fond, škat. Administratívne 1918–1920, sign. č. 329/1919 adm.; tiež §2 Nariadenia ministra s plnou mocou pre Slovensko o sčítaní ľudu na Slovensku zo dňa 20. februára 1920 č. 13, pres. Publikoval v prílohe MRÁZ, J.: c. d., s. 18.

⁸ MRÁZ, J.: c. d., s. 4 a 5. Vytlačené boli 4 základné hárky – I. domový výkaz – 560 000 slovenských, 90 000 maďarských, 50 000 nemeckých; II. okrskový (príp. obecný) sumár – 30 000 slovenských; III. okresný sumár – 1000 slovenských; IV. župný sumár 200 slovenských; okrem toho 12 000 inštrukcií pre sčítacích komisárov v slovenčine a 1000 v maďarčine.

⁹ Tamže, s. 6 a 13.

¹⁰ ŠA Ke – pob. Rožňava, f. Obv. Nú Stratená, škat. Administratívne 1918–1920, sign. č. 329/1919 adm. §1 Nariadenia ministra s plnou mocou pre Slovensko č. 2558 zo dňa 8. augusta 1919.

¹¹ *Soznam miest*, vysvetlivky.

Tak ako v marci bola doba trvania sčítania naplánovaná na 10 dní, teda v čase od 21. do 30. augusta.¹² Počas tejto doby mali sčítací povereníci zapísať do sčítacích hárkov všetkých prítomných obyvateľov v rámci svojho sčítacieho okrsku. Do celkového počtu obyvateľstva bolo započítané aj vojsko.¹³

Nedostatok popisujúcich povereníkov sa prejavil aj pri stanovení sčítacích okrskov. Obce boli nútené pre potreby správneho zabezpečenia sčítania vytvoriť presné zoznamy obývaných domov, podľa ktorých sa povereníci riadili. Na jedného povereníka malo priemerne pripadnúť 600 obyvateľov žijúcich v 100 domoch na 10 km². Pôvodne sa uvažovalo o tom, že jeden sčítací okrskok bude predstavovať jednu obec. Avšak práve z dôvodu nedostatku sčítacích povereníkov sa toto pravidlo porušilo a sčítací okrskok tak mohli predstavovať aj dve, tri obce.¹⁴

Z vecného hľadiska sa za dôležité považovalo do sčítacieho hárka uviesť meno a priezvisko sčítanej osoby (aj prípadné predchádzajúce, teda pred prípadnou poslednou zmenou mena), jej pohlavie, vek v dokončených rokoch, pomer k majiteľovi domu, rodinný stav, znalosť jazykov, náboženstvo, rodisko (obec a stolicu) a stav gramotnosti. Z hľadiska dôležitosti však k prvoradým údajom patrilo zistenie národnosti obyvateľstva. K ďalším údajom, ktoré mali popisujúci povereníci zisťovať, patrila účasť vo vojne, invalidita, správne meno obce v slovenskom jazyku, údaj o dobe zavedenia maďarského jazyka do úradu, školy, v kostole a napokon koľko osôb zahynulo, prípadne koľkí boli nezvestní v dôsledku nedávno ukončenej svetovej vojny.¹⁵ Otázka zisťovania národnosti, či materinskej reči bola podobne ako v prípade neskoršieho prvého celorepublikového sčítania riešená v prospech priameho zisťovania národnosti sčítanej osoby, teda voľného prihlásenia sa.¹⁶ Preto sa v inštrukcii pre sčítacích povereníkov objavila definícia národnosti ako „*národno-politické presvedčenie u dospelých osôb (starších ako 14 rokov) podľa kmeňovej príslušnosti k určitému národnému celku alebo národu. Národnosť môže byť len jedna. Pri tom rozhodujúcou je jedine vlastná vôľa popísaného a jeho údaj treba považovať bezpodmienečne za správny...*“ V prípade osôb mladších ako 14 rokov mali sčítací povereníci prihliadať na uvedenú národnosť rodičov.¹⁷

¹² ŠA Ke – pob. Rožňava, f. Obv. Nú Stratená, škat. Administratívne 1918–1920, sign. č. 329/1919 adm. §2 Nariadenia ministra s plnou mocou pre Slovensko č. 2558 zo dňa 8. augusta 1919; tiež MRÁZ, J.: c. d., s. 6.

¹³ *Soznam miest*, vysvetlivky.

¹⁴ MRÁZ, J.: c. d., s. 13.

¹⁵ ŠA Ke – pob. Rožňava, f. f. Obv. Nú Stratená, škat. Administratívne 1918–1920, sign. č. 331/1919 adm. §§ 35–38 Podrobné poučenie pre popisujúcich povereníkov, s. 15; tiež §2 Nariadenia ministra s plnou mocou pre Slovensko o sčítaní ľudu na Slovensku zo dňa 20. februára 1920. Publikoval v prílohe MRÁZ, J.: c. d., s. 18–19.

¹⁶ ŠA Ke – pob. Rožňava, f. Obv. Nú Stratená, krab. Administratívne 1918–1920, sign. č. 331/1919 adm. §31 Podrobné poučenie pre popisujúcich povereníkov, s. 13; tiež MRÁZ, J.: c. d., s. 10.

¹⁷ ŠA Ke – pob. Rožňava, f. Obv. Nú Stratená, škat. Administratívne 1918–1920, sign. č. 331/1919 adm. §31 Podrobné poučenie pre popisujúcich povereníkov, s. 13; tiež BOHÁČ, A.: *Analytická časť*. In: *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února*

Predbežné sčítanie sa nezaoberalo viacerými údajmi dôležitými z demografického hľadiska. Nezistovalo sa napríklad zamestnanie sčítaného obyvateľstva (či už hlavné, alebo vedľajšie), z ktorého by bolo možné zostaviť štruktúru obyvateľstva podľa ekonomickej aktivity a sociálnu štruktúru práve v nadväznosti na postavenie v zamestnaní. Chýbal teda údaj o zdroji obživy. Rovnako absentovali pri riadnych sčítaniach bežne zisťované údaje o dĺžke pobytu v súčasnom bydlisku poukazujúce na migračné pohyby; súbor údajov charakterizujúci plodnosť a reprodukciu obyvateľstva a ďalšie. Tieto údaje však boli vzhľadom k hlavnému cieľu sčítania podružné. Doplnili sa až v neskorších riadnych sčítaniach v rokoch 1921 a 1930, v poslednom hlavne o viaceré znaky charakterizujúce plodnosť a reprodukciu populácie.¹⁸ Naopak, zaujímavo vyznievajú otázky, týkajúce sa zisťovania dôsledkov prvej svetovej vojny, prípadne údajov o možnom vplyve maďarizácie, ktoré v ďalších sčítaniach už nefigurovali.

Základnou sčítacou jednotkou sa stal obývaný dom, pre ktorý sa vypisoval samostatných sčítacích hárok. Z týchto hárov sa vychádzalo pri zostavení okrskových (príp. obecných) súhrnov, z ktorých potom vznikali okresné prehľady. Napokon sa vytvárali prehľady za jednotlivé župy. Najdôležitejšie údaje sa sústreďovali v okrskových výkazoch, ktoré sa ešte prípadne ďalej rozdeľovali po jednotlivých obciach, ak okrskom tvorilo viacero obcí. Obsahovali rubriky pre zaznačenie údajov o železnici, telegrafe, matričnom, poštovom, farskom úrade a i.¹⁹ a tieto údaje boli použité pre zostavenie lexikónu obcí.

Problémy, ku ktorým došlo počas sčítania obyvateľstva v roku 1919, boli rôzne. Z ankety, ktorú vykonal štatistický úrad, v snahe poučiť sa z chýb mimoriadneho sčítania z roku 1919, vyplynuli viaceré nedostatky, ktoré mohli ovplyvniť celkové výsledky sčítania. Tie sa týkali hlavne prípravných a organizačných prác. Nedostatok času a zároveň neskúsenosť s organizáciou podobných akcií sa tak plne odzrkadlilo na priebehu zbierania údajov. Jedným z problémov, ktorý sa opakoval už z predchádzajúceho „marcového termínu“, bol nedostatok vhodných osôb k výkonu funkcie sčítacieho povereníka a opätovné, už spomenuté neskoré zabezpečovanie obsadzovania voľných miest, najmä českými učiteľmi. Už februárová vyhláška ministra s plnou mocou určovala povinnosť osloveného prijať funkciu povereníka – komisára. Prijatie tejto funkcie bolo charakterizované ako občianska povinnosť. Odmietnuť mohla len osoba, ktorej túto úlohu nedovoľoval vykonávať zdravotný stav, alebo ktorá mala viac ako 60 rokov. Výzvy však, ako už bolo spomenuté, boli opätovne publikované až tesne pred začatím

1921. *Díl I. Československá statistika*, sv. 9, řada VI. (Sčítání lidu, sešit I) (ďalej ČSS, zv. 9). Praha: Státní úřad statistický v Praze, 1924, s. 77*.

¹⁸ Napr. v prípade vydatých žien sa zisťoval dátum posledného sobáša; počet detí v poslednom manželstve (narodených živo, mŕtvo); príp. dátum ovdovenia a pod. Bližšie pozri *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I.: Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Československá statistika sv. 98, řada VI., sešit 7. Praha: Státní úřad statistický v Praze 1934.

¹⁹ ŠA Ke – pob. Rožňava, f. Obv. Nů Stratená, škat. Administratívne 1918–1920, sign. č. 331/1919 adm. „Sostavenie okršľekového súhrnu“: §§ 42–45 Podrobné poučenie pre popisujúcich povereníkov, s. 17–19; tiež MRÁZ, J.: c. d., s. 17.

konania riadneho sčítania.²⁰ Veľkou nevýhodou sa ukázalo začleňovanie „českej výpomoci“ do prevažne maďarsky hovoriacich regiónov. Potrebovali totiž narychlo zháňať tlmočníkov, prípadne sa snažili komunikovať nemecky.²¹ V prípade niektorých regiónov došlo aj k predĺženiu sčítania, čo mohlo negatívne ovplyvniť výsledky. Napriek tomu, že sa predpokladala doba sčítania na spomenutých 10 dní odo dňa 21. augusta, teda v dobe od 21. augusta do 30. augusta, v niektorých prípadoch sa táto doba neúmerne predĺžila. Pochopiteľne, čím dlhšia doba uplynula od doby, keď sa mal zisťovať stav obyvateľstva, tým mohlo dôjsť k väčším omylom v odpovediach k jednotlivým otázkam zo sčítacích hárkov. V niektorých regiónoch sa aj s ohľadom k neúmerne veľkým sčítacím okrskom, prípadne ak mal jeden sčítací povereník okrskov viacero, predĺžilo sčítanie na oveľa dlhšiu dobu. V niektorých prípadoch sa vykonávalo sčítanie ešte aj v druhej polovici septembra a v jednom prípade sa doba sčítania predĺžila až na 101 dní.²²

Ohlasy sčítania boli medzi obyvateľstvom Slovenska rôzne. Niekde sa sčítací komisári stretli s nezáujmom a ľahostajnosťou obyvateľstva a v niektorých prípadoch bola nutná aj vojenská asistencia. V niektorých obciach Šarišskej a Zemplínskej župy sa napokon ani nepodarilo sčítanie uskutočniť, a preto sa brali do úvahy len výsledky zo sčítania ľudu z roku 1910.²³ Z dotazníkov, ktoré zaslali povereníci štatistickému úradu vyplýva, že sa medzi obyvateľstvom často šírili rôzne nepravdy o skutočných pohnutkách sčítania. Kým v niektorých regiónoch považovali za skrytý zmysel sčítania vyrubenie nových, vyšších daní, inde uvažovali o vojenských potrebách, v ktorých videli nové prípravy k vojne s Maďarskom a pod. Prípadne sa pomerne často hľadali rôzne hospodárske dôvody, v pozitívnom, či negatívnom chápaní, ako napríklad rozdelenie pôdy, alebo naopak prípravy na konfiškácie majetku a i.²⁴

Medzi negatívnymi skúsenosťami povereníkov sa v dotazníkoch vyskytli aj upozornenia na prípadnú možnosť dvojnásobného sčítania osôb. Toto dvojnásobné započítavanie mohlo nastať hlavne v súvislosti s pracovnou migráciou. V spojení s neskorším zisťovaním údajov tak mohla byť jedna osoba zapísaná, jednak v mieste trvalého bydliska, ale rovnako aj v mieste svojho zamestnania.

Výsledky mimoriadneho a narychlo uskutočneného sčítania obyvateľstva boli napokon publikované len čiastočne, a to formou lexikónu obcí. Blízkosť celoštátneho sčítania ľudu, ku ktorému došlo už 15. februára 1921 znamenalo, že sa pozornosť sústredila už na výsledky nového, „riadneho“ sčítania z roku 1921. „*Soznam miest dľa popisu ľudu roku z 1919*“ (ďalej iba *Soznam miest*) tak publi-

²⁰ §12 Nariadenia ministra s plnou mocou pre Slovensko o sčítaní ľudu na Slovensku zo dňa 20. februára 1920. Publikoval v prílohe MRÁZ, J.: c. d., s. 19.

²¹ MRÁZ, J.: c. d., s. 124.

²² Tamže, s. 126 a 128.

²³ Išlo o šarišské obce Lipovec (Lipovce), Mokrolúky (Mokroluh), Gulváš (Dulova Ves), Mlynárovce, Olšavka a o obec Kiskővesd (Klenová) na Zemplíne. *Soznam miest*, vysvetlivky.

²⁴ MRÁZ, J.: c. d., s. 133 a n.

kuje len tie najdôležitejšie výsledky a údaje, kvôli ktorým sa celé sčítanie v roku 1919 uskutočnilo.

Soznam miest sa okrem úvodu člení na 7 častí. Z nich najdôležitejši je miestopis zostavený podľa administratívneho členenia, teda podľa jednotlivých žúp, ktoré sa ďalej členili na slúžnovské okresy, či mestá so zriadeným magistrátom. Tie sa zaraďovali samostatne a samostatne boli zaraďované aj municipálne mestá, ktoré boli na úrovni jednotlivých žúp. Slúžnovské okresy boli ďalej členené na jednotlivé obce. V prípade, že k obci patrili samostatne oddelené časti, ako napríklad lazy, dvory, samoty a pod., boli tieto uvádzané pod rovnakým poradovým číslom po názve sídla.

Každé sídlo bolo charakterizované v 25 rubrikách. Po poradovom čísle abecedne zoradených sídel v rámci slúžnovských okresov nasledoval názov sídla. Ten bol uvedený po slovensky a v zátvorkách po maďarsky. V súvislosti s určením slovenských názvov lokalít spolupracoval s Administratívnym oddelením Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska univerzitný lektor Bohumil Haluzický. K určeniu slovenského názvu lokalít boli pri zostavení lexikónu použité práce prof. Lubora Niederleho „*Mistopis a národnostní statistika obcí slovenských*“ a Jána Lipského „*Repertorium Locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae Regnorum Hungariae*“.

Počet obývaných domov bol zapísaný do tretej rubriky. Charakteristiku obyvateľstva jednotlivých obcí predstavujú rubriky 4–17, v ktorých bolo obyvateľstvo rozdelené podľa pohlavia, národnosti a vierovyznania. Uvedený bol len počet sledovaných ukazovateľov v absolútnych číslach.

V nasledujúcich rubrikách boli postupne doplnené údaje, týkajúce sa sídla notariátu a matriky; okresného súdu; daňového úradu; poštového úradu; telegrafu, s uvedením jeho vzdialenosti od obce v kilometroch, rovnako ako železničná stanica a napokon sídlo četníckej stanice a farského úradu.

Druhá, tretia a štvrtá časť tohto lexikónu predstavujú porovnávajúce tabuľky a celkové sumáre, za ktorými bol zaradený k orientácii veľmi potrebný miestny register. Zmeny, ku ktorým došlo počas zostavovania lexikónu, a tlačové chyby tvoria záver *Soznamu miest*.

Keďže sa riadne, celoštátne sčítanie obyvateľstva uskutočnilo už v roku 1921, máme možnosť porovnať tieto dve časovo blízke sčítania. Definitívne výsledky sčítania ľudu z roku 1921 boli publikované v roku 1924. Z metodického hľadiska celorepublikového sčítania z roku 1921 však došlo k niekoľkým zmenám, ktoré bolo potrebné akceptovať a prispôsobiť tak sčítaný súbor osôb z roku 1919. V prípade sčítania z roku 1919 išlo o väčšie teritórium, na ktorom sa sčítavalo, než pri neskoršom sčítaní v roku 1921. Územie, na ktorom prebehlo predbežné sčítanie ľudu predstavovalo pôsobnosť úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Patrilo sem aj územie na západ od rieky Uh a železnica z Užhorodu do Čopu, ktoré administratívne podliehali správe Podkarpatskej Rusi.²⁵

²⁵ Porovnaj územie zobrazené na mape „*Podrobný přehled politického rozdělení Slovenska a Podkarpatskej Rusi*“ Vojenský zeměpisný ústav, 1924, mierka 1 : 360 000, uložená v Ústrednom archíve geodézie a kartografie SR; tiež PONÍČAN, P.: *Politický miestopisný*

Kvôli porovnaniu s výsledkami sčítania obyvateľstva z roku 1921 sme preto niektoré obce sčítané v roku 1919 vyčlenili. *Soznam miest* označuje v prípade okresov Snina, Sobrance a Veľké Kapušany viaceré obce, ktoré, ako obsahujú vysvetlivky, „...*patria dľa mierovej smluvy k Slovensku, ale doteraz nachádzajú sa v administratívnej správe Podkarpatskej Rusi*“. Zo slúžnovského okresu Kapušany patrili pod správu Podkarpatskej Rusi obce Botfala (Botfalva); Homoky (Homoky, Homok); Jovro-Derma (Óradrma); Ketergiň (Ketergény); Koncház (Konczháza); Lekart (Lakárd); Minaj (Minaj); Šišlovce (Sislóc) a Trnovce (Ungtarnóc), celkovo 9 obcí s 5 235 obyvateľmi.²⁶ K sninskému slúžnovskému okresu patrili aj obce Malé a Veľké Berezné ((Kis-, Nagy)berezna); Bystre (Verhovinabisztra); Domašina (Domasina); Kňahyňa (Knyahinya); Kostriny (Kosztrina); Ľubňa (Lubnya); Mirče (Mircse); Soľa (Szolya); Stričava (Sztricsava); Nová a Stará Stuzica (Uj-, Ósztuzsica); Užok (Uzsok); Volosjanka (Vološzánka); Záhorb (Zágorb) a Zausina (Zauszina). V sumáre to predstavovalo 16 obcí s 12 691 obyvateľmi.²⁷ Napokon z okresu Sobrance patrilo pod správu Podkarpatskej Rusi 7 obcí: Dubrinič (Dubrinicz); Huta (Unghuta); Kamenica (Ókemencze); Neviczky (Neviczke); Novoselica (Újkemencze); Onakovce (Felsődomonya) a Perečín (Perecsény), v ktorých bolo sčítaných celkovo 7167 osôb.²⁸ Celkovo teda 32 obcí s 25 093 obyvateľmi. Okrem spomenutých obcí, došlo k niektorým menším zmenám aj na okresnej úrovni. Do definitívnych výsledkov sčítania ľudu z roku 1921 bol samostatne započítaný okres Kremnica okolie, ktorý vznikol vyčlenením 7 obcí zo slúžnovského okresu Svätý Kríž (Žiar nad Hronom).²⁹ Túto skutočnosť sme vzhľadom k neexistencii okresu v roku 1919 neakceptovali a štatistické dáta za uvedený okres sme pripočítavali ku svätokrížskemu okresu. Samostatne vykazované bývalé municipálne mestá Bratislava, Košice, Komárno, Banská Štiavnica a Banská Belá sme štatisticky vykazovali samostatne, ale bývalé mestá so zriadeným magistrátom, neskôr prehlásené za veľké obce, sme pripočítali k okresom, ku ktorým boli neskôr pričlenené.³⁰ Samostatne pôsobiace slúžnovské okresy Turňa a Moldava sme vzhľadom k ich zlúčeniu v roku 1920 do spoločného okresu so sídlom v Moldave nad Bodvou prepočítali za rok 1919 spolu.³¹

Soznam Slovenska dľa župného a okresného sriadenia. Bratislava: Universum, 1923, s. 44–46.

²⁶ *SOZNAM miest*, s. 135–136. Názvy uvedené podľa tvaru publikovaného v *Sozname miest*.

²⁷ Tamže, s. 143–145. Názvy uvedené podľa tvaru publikovaného v *Sozname miest*.

²⁸ Tamže, s. 145–146. Názvy uvedené podľa tvaru publikovaného v *Sozname miest*.

²⁹ Obce: Blaufus (Krahule), Koprnica (Kopernica), Konošov (Kunešov), Lúčky, Piargy (Kremnické Bane), Šváb (Dolná Ves), Ves Hornia (Horná Ves).

³⁰ Bývalé mestá so zriadeným magistrátom – Modra, Pezinok, Trnava, Svätý Jur, Rimavská Sobota, Jelšava, Rožňava, Ružomberok, Nitra, Nové Zámky, Skalica, Lučenec, Kremnica, Trenčín, Žilina, Brezno, Banská Bystrica, Levice, Zvolen, Spišská Belá, Kežmarok, Levoča, Spišské Podhradie, Poprad, Spišská Nová Ves, Spišské Vlachy, Bardejov, Gelnica, Prešov a Sabinov (veľké obce) sme pri štatistických výpočtoch priradili k okresom, ku ktorým boli neskôr pričlenené podľa vl. nar. č. 275/1922 Sb. z. a n. a vyhlášky min. vnútra a ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 412/1922 Sb. z. a n.

³¹ Slúžnovské okresy Turňa a Bodva boli zlúčené vl. nar. č. 606/1920 Sb. z. a n. Na zlúčenie oboch slúžnovských okresov upozorňuje už *Soznam miest*, časť – „*Zmeny behom tlače*“.

Kartogram č. 1:

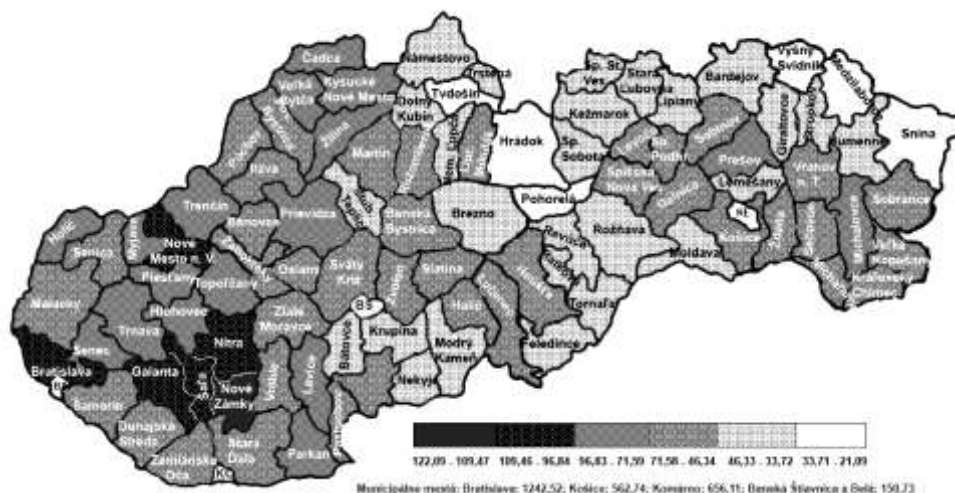

Počet obyvateľov na 1 km² v jednotlivých okresoch podľa predbežného sčítania obyvateľstva v roku 1919³²

Hustotu obyvateľstva podľa výsledkov sčítania ľudu z roku 1919 zobrazuje kartogram č. 1. Na ploche 48 936 km² bolo v čase sčítania prítomných 2 923 214 obyvateľov, čo znamená, že na km² pripadalo takmer 60 ľudí. Najvyššia koncentrácia obyvateľstva sa sústredila na juhozápadnom Slovensku. Tento stav sa udržal aj v nasledujúcom celoštátnom sčítaní ľudu v roku 1921. Celkový počet prítomného obyvateľstva sa zvýšil na 3 000 870 sčítaných osôb. Došlo teda k zvýšeniu počtu prítomného obyvateľstva o vyše 77 500 osôb, čo predstavovalo +2,66 %-ný prírastok prítomného obyvateľstva. Do sčítania ľudu v roku 1921 sa hustota na vtedajšom vymedzenom území Slovenska zvýšila na viac ako 61 prítomných obyvateľov na km².

³² Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 25–27; *SOZNAM miest*, s. 158–167. Základ kartogramov tvorí upravený kartogram publikovaný v ČSS zv. 9, v prílohe. Úpravy sa týkajú okresu Kremnica okolie, ktorý sme začlenili k okresu Svätý Kríž (Žiar nad Hronom) a použili sme oproti pôvodnému náčrtu úpravy názvov, príp. názvy okresov podľa jednotlivých sídel z roku 1919. V prípade okresu Komárno – Zemianska Oča (Zemianska Olča) – sídlo prenesené do Komárna na základe vl. nar. č. 436/1920 Sb. z. a n.; Rimavská Sobota – Hnúšťa; Veľdín – Feľdince (Jesenské); Bardiov – Bardejov; Medzi Laborce – Medzilaborce. Okrem toho sa v kartogramoch vyskytujú dobové názvy sídel – Párkan (Štúrovo), Nekyje (Vinica), Vyšný Svidník (Svidník), Slatina (Zvolenská Slatina), Štubňanské Teplice (Turčianske Teplice), Hrádok (Liptovský Hrádok), Pastuchov (Pastovce).

Kartogram č. 2:

Počet obyvateľov na 1 km² v jednotlivých okresoch podľa sčítania obyvateľstva v roku 1921³³

Z pohľadu jednotlivých okresov zaznamenal najvyšší nárast počtu obyvateľov okres Prievidza, kde sa hustota zvýšila o vyše 18 ľudí na km². Ide o extrémnu hodnotu, ku ktorej sa nepriblížil už žiadny zo služnovských okresov na Slovensku. Príčinu vysokého nárastu treba hľadať v rozdielnej dobe sčítaní obyvateľstva. Mimoriadne sčítanie obyvateľstva z roku 1919 prebiehalo v druhej polovici augusta, teda v období sezónnych prác, naopak riadne, celoštátne sčítanie začalo od 15. februára, teda „mimo sezóny“ poľnohospodárskych prác. Podľa nášho názoru práve táto skutočnosť mala rozhodujúci vplyv na prudké zvýšenie počtu prítomného obyvateľstva v prievidzskom okrese, a teda do značnej miery aj na rozdiel vo výsledkoch prvého a riadneho sčítania. V roku 1921 totiž obyvateľstvo Prievidzského okresu z hľadiska postavenia v povolani vykazovalo vyše 42,5 % poľnohospodárskych nádenníkov, bez pomáhajúcich členov rodiny, z celkového počtu ekonomicky aktívnych osôb v poľnohospodárstve.³⁴ Je teda pravdepodobné, že v čase sčítania obyvateľstva v roku 1919 bola časť nádenníckej skupiny obyvateľov okresu Prievidza na sezónnych prácach mimo hraníc okresu, a boli tak započítaní k prítomnému obyvateľstvu iného okresu.

Je pochopiteľné, že najvyšší nárast počtu obyvateľstva vykazovali bývalé municipálne mestá, pri ktorých sa prejavila zvýšená migračná atraktivita. V Bratislave sa zvýšil počet ľudí z 83 200 na takmer 93 200, čo predstavovalo zvýše-

³³ Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 25–27.

³⁴ Prepočítané podľa údajov SČÍTANIE ľudu v republike Československej zo dňa 15. februára 1921. II. Díel Povolanie obyvateľstva. 3. časť (Slovensko a Podkarpatská Rus). Československá statistika zv. 22, rada VI, sošit 4. Praha: Státní úřad statistický, 1925, s. 4.

nie hustoty o 133 ľudí na jeden km². Podobne sa zvýšila hustota v Košiciach o 64 ľudí a v Komárne o 43. V Banskej Štiavnici a Banskej Belej sa naopak znížil celkový počet obyvateľov a hustota poklesla o vyše 11 ľudí na km².³⁵

Kartogram č. 3:

Na 100 obyvateľov z roku 1919 pripadol v roku 1921 v jednotlivých okresoch prírastok/úbytok obyvateľstva³⁶

Relatívny prírastok, prípadne úbytok obyvateľstva medzi oboma sčítaniami, vyjadruje kartogram č. 3. Práve spomenutý kartogram zobrazuje extrémny rozdiel medzi prievdzským okresom a ostatnými slúžnovskými okresmi. Reálny prírastok vyše 13 000 ľudí, respektíve prírastkovosť takmer 31,5 % v prípade Prievdzského okresu za obdobie približne 16 mesiacov nevyjadruje štandardný populačný vývoj na vidieku. Naše tvrdenie možno podporiť aj konštatovaním, že v čase sčítania ľudu v roku 1910 (31. december) bol v tomto okrese vyšší počet obyvateľov o vyše 60 00 osôb ako ku dňu 21. augusta 1919.³⁷

V prípade ostatných okresov nedošlo k výraznejším zmenám. Vo väčšine južných okresov však došlo k miernemu úbytku počtu prítomného obyvateľstva do sčítania v roku 1921, čo opätovne podporuje závery o vplyve sezónnosti na celkový počet obyvateľov v jednotlivých regiónoch. Sezónnu migráciu však nemožno charakterizovať len ako vnútornú migráciu. Je pravdepodobné, že časť sezónnych pracovníkov odišlo na poľnohospodárske práce aj za hranice Sloven-

³⁵ Prepočítané podľa údajov *Soznam miest*, s. 4, 17, 36 a 40; ČSS zv. 9, s. 25–27.

³⁶ Prepočítané podľa údajov *Soznam miest*, s. 158–167 a ČSS zv. 9, s. 25–27.

³⁷ Porovnaj dáta v ČSS zv. 9, s. 25 a *Soznam miest*, s. 161.

ska – Morava, Maďarsko, Rakúsko. Ich počet však presnejšie číselne vyjadriť nemožno.

Kartogram č. 4:

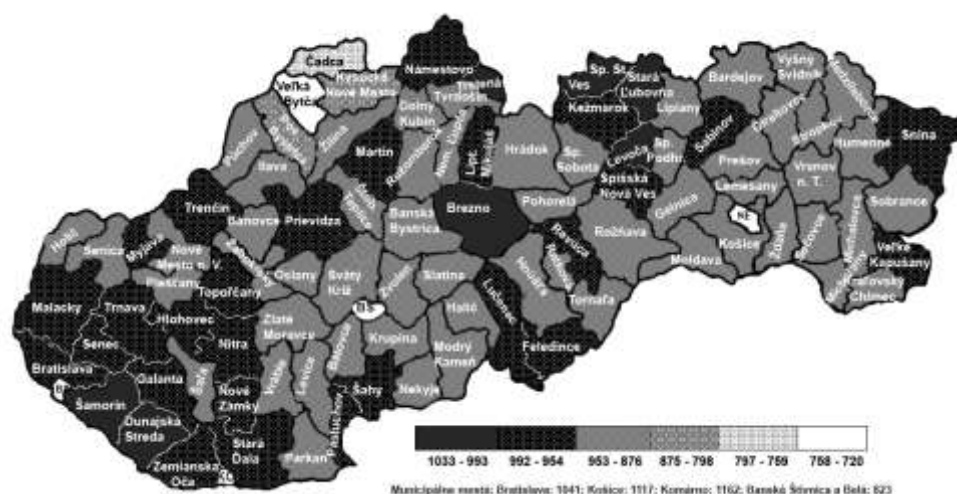
Pomer pohlaví podľa výsledkov predbežného sčítania ľudu v roku 1919. Na 1 000 žien v okrese pripadalo mužov³⁸

Vzájomný pomer pohlaví bol počas oboch sčítaní v prvom rade ovplyvnený sústredením obyvateľov v činnnej vojenskej službe. Keďže počty a sústredenie vojska boli považované za štátne tajomstvo, vo výsledkoch sa neobjavili presné údaje, na základe ktorých by bolo možné pomer pohlaví „poopraviť“ na správnu mieru“. Sledovať tak možno len prípadné zmeny, ku ktorým došlo počas krátkeho medzisčítacieho obdobia. V prípade oboch sčítaní bol najvýraznejší nepomer pohlaví v oblasti Kysúc. Čadca, Kysucké Nové Mesto, ale najmä okres Veľká Bytča, vykazovali výraznejšiu prevahu ženského pohlavia. Táto situácia sa od roku 1919 do roku 1921, ako na to poukazujú kartogramy č. 4 a 5, nezmenila. Išlo o jednu z najchudobnejších oblastí na území Slovenska, ktorá sa vyznačovala aj silnejšou snahou po vysťahovalectve. V prípade zásady sčítania prítomného obyvateľstva sa tak nesčítali osoby, ktoré sa z pracovných dôvodov nezdržovali v mieste bydliska. Navyše v prípade oboch sčítaní sa zisťoval stav z nedele na pondelok, a práve to mohlo tieto výsledky, napríklad „odchodom na týždňovku“, skresliť. Zamestnanosť sa v prvom rade viazala na mužskú časť populácie, teda v prípade odchodu za prácou celkom prirodzene vznikol nepomer medzi pohlaviami v prospech väčšieho zastúpenia ženskej časti populácie. *Soznam miest*

³⁸ Prepočítané podľa údajov *Soznam miest*, s. 158–167 s odpočtom dát vyššie spomenutých podkarpatoruských obcí z okresov Snina, Sobrance a Kapušany.

v jednom zo svojich sumárov ponúka aj pohľad na retrospektívny prepočet obyvateľstva podľa pohlavia. Z neho je jasne vidieť, že v prípade okresu Veľká Bytča, ale aj spomenutých kysuckých okresov nešlo o nejaký krátkodobý výkyv, ale skôr o dlhodobú tendenciu, ktorá existovala minimálne od roku 1900.³⁹

Kartogram č. 5:

*Pomer pohlaví v čase sčítania ľudu v roku 1921. Na 1000 žien okresu pripadalo mužov*⁴⁰

Opačná situácia, teda vyšší počet mužov, bola v roku 1919 výraznejšie zaznamenaná hlavne na juhozápadnom Slovensku. Tu sa pravdepodobne prejavila aj už spomenutá sezónnosť poľnohospodárskych prác, čo možno badať pri komparácii s výsledkami z mimosezónneho sčítania ľudu v roku 1921, keď sa vzájomný pomer mužov a žien vyrovnával. Podobne možno tieto „sezónne výkyvy“ sledovať aj v prípade ďalších, na poľnohospodársku výrobu zameraných okresov, čo sa napokon, ako sme už spomenuli, prejavilo aj v celkovom miernom úbytku prítomného obyvateľstva pri sčítaní ľudu v roku 1921.

Vo vtedajších veľkomestách Bratislava a Košice bol v prípade sčítania obyvateľstva v roku 1921 vzájomný pomer pohlaví výraznejší v prospech mužov, čo súviselo aj so spomenutou migračnou atraktivitou, ktorá sa viazala hlavne na možnosť zárobkovej činnosti. Tá bola v tomto období prioritne záležitosťou mužskej časti populácie, čím dochádzalo v oblastiach s lepšími zárobkovými možnosťami k silnejšiemu zastúpeniu mužov v produktívnom veku. Od roku 1919 sa vzájomný pomer pohlaví zvýšil v Bratislave s pôvodných 984 mužov na 1 000 žien v roku 1919 až na 1 041 mužov pripadajúcich na 1 000 žien v roku

³⁹ Soznam miest, s. 165.

⁴⁰ Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 8–10.

1921. V Košiciach sa za rovnaký čas zvýšil pomer pohlaví z 1 052 na 1 117 na 1 000 žien. S ohľadom na charakter prírastku v týchto lokalitách tak bezpochyby išlo o dôsledok pracovnej migrácie.

Tabuľka č. 1:

Pohlavie		Spolu	Národnosť									
mužské	ženské		československá		rusínska		maďarská		nemecká		iná	
			abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1 422 506	1 525 801	2 948 307	1 962 766	66,57	93 411	3,17	692 831	23,50	143 589	4,87	55 710	1,89

Základné výsledky predbežného sčítania ľudu z roku 1919⁴¹

Základné výsledky sčítania obyvateľstva z roku 1919 zobrazuje tabuľka č. 1. Tá vyjadruje celkový počet prítomného obyvateľstva podľa výsledkov publikovaných Administratívnym oddelením Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. V týchto údajoch boli započítané aj sídla, ktoré podliehali administratívnej správe Podkarpatskej Rusi. Tabuľka č. 2 už prispôsobuje výsledky sčítania z roku 1919 územiu, na ktorom prebehlo sčítanie v roku 1921.

Z tabuľky č. 2, ktorá popri prepočítanom stave obyvateľstva z rokov 1919 a 1921 vyjadruje aj diferenciaciu obyvateľstva podľa národnosti, možno zaregistrovať výraznejší pohyb počtu príslušníkov medzi jednotlivými národnosťami.

Tabuľka č. 2:

rok	počet obyvateľov	národnosť				
		československá	rusínska*	maďarská	nemecká	iná
1919	2 923 214	1 954 446	81 332	689 565	143 466	54 405
1921	3 000 870	2 025 003	88 970	650 597	145 844	90 456
rozdiel v abs.	+77 656	+70 557	+7 638	-38 968	+2 378	+36 051
podiel v %						
1919	100	66,86	2,78	23,59	4,91	1,86
1921	100	67,48	2,96	21,68	4,86	3,01

* v roku 1921 započítaná spoločne „veľkoruská, ukrajinská, karpatoruská národnosť“

Porovnanie výsledkov sčítaní ľudu podľa národností na Slovensku v rokoch 1919 a 1921⁴²

⁴¹ Tamže, s. 170.

⁴² Tamže, s. 170, bez 32 obcí v Podkarpatoruskej správe a ČSS zv. 9, s. 52–54 a 79–81. Tiež porovnaj prepočet A. Boháča – BOHÁČ, A.: c. d., s. 77*.

Kartogram č. 6:

Podiel prítomných obyvateľov československej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov predbežného sčítania obyvateľov roku 1919 v %⁴³

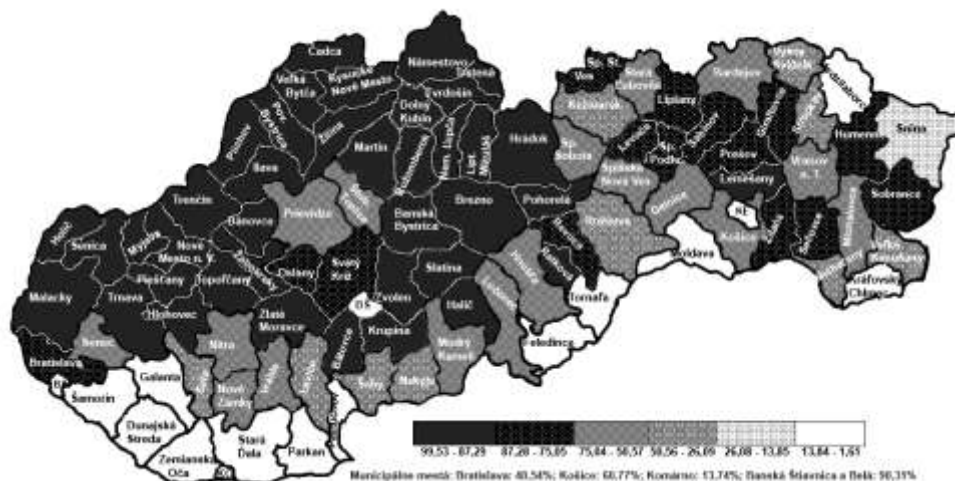
Celkovo možno konštatovať, že z národnostného hľadiska bolo obyvateľstvo na vtedajšom území Slovenska pestré. Rozdiely, ktoré vznikli medzi oboma sčítaniami boli sčasti zapríčinené zmenou metodiky zisťovania a chápania národnosti, jednak, pochopiteľne, aj rastom celej populácie Slovenska v tomto období.

Obyvatelia umelo vytvorenej československej národnosti tvorili väčšinu. Celkový prírastok tejto národnosti predstavoval +3,61 %. Najvyšší relatívny prírastok tejto národnosti oproti roku 1919 vykazovali mestá Bratislava a Košice, s priemerom vyše 36 %. Okrem extrémneho prírastku v okrese Stará Ľada (Hurbanovo), kde sa tento ukazovateľ pohyboval na úrovni vyše +150 %, spôsobeného vyše 2,5-násobným zvýšením počtu príslušníkov československej národnosti, došlo k výraznejšiemu zvýšeniu aj v okresoch Levoča, Prievidza (v oboch prípadoch nad +30 %), Humenné, Stará Ľubovňa, Spišská Sobota (Poprad) a Spišská Stará Ves, v ktorých sa prírastok pohyboval nad +20 %-nou hranicou.

Pri porovnaní kartogramov č. 6 a 7, ktoré graficky znázorňujú podiel sledovanej národnosti v oboch sčítaniach, výraznejšie rozdiely nebadáť. Výnimku tvorí okres Medzilaborce, kde sa v roku 1919 podiel československej národnosti pohyboval na úrovni takmer 36 %, ale v roku 1921 tento podiel poklesol pod 10 %-nú úroveň. Celkovo tak relatívny úbytok podielu obyvateľov, hlásiacich sa k československej národnosti v roku 1921 poklesol v tomto okrese o vyše -74 %

⁴³ Prepočítané podľa údajov *Soznam miest*, s odpočtom vyššie spomenutých podkarpatoruských obcí.

Kartogram č. 7:

Podiel obyvateľstva československej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania ľudu z roku 1921 v %⁴⁴

oproti stavu z roku 1919. Výraznejší úbytok však zaznamenali rovnako aj južne ležiace okresy – Šamorín, Dunajská Streda, Zemianska Oľa (Zemianska Olča, neskôr sídlom Komárno), Parkan (Štúrovo), Pastuchov (Pastovce) a Kráľovský Chlmec s vyše –40 %-ným poklesom.

Podiel osôb maďarskej národnosti predstavoval v roku 1919 vyše 23,5 % obyvateľov. Najvyšší podiel vykazovala táto skupina osôb prirodzene v prevažne južných častiach Slovenska. Najvyšší podiel tejto národnosti v roku 1919 zaznamenal okres Dunajská Streda s vyše 95 %-ným podielom. Obyvateľstvo maďarskej národnosti zaznamenalo pri sčítaní obyvateľstva pokles oproti roku 1919, a to na úrovni vyše –5,5 %. Úbytok tejto časti obyvateľstva bol z celoslovenského pohľadu výraznejší v okrese Stará Ďala (Hurbanovo), a to evidentne v prospech československej národnosti (približne 3 500 osôb zmenilo národnosť). Napriek tomu sa podiel osôb hlásiacich k maďarskej národnosti pohyboval v tomto okrese takmer na úrovni 85 osôb maďarskej národnosti na 100 obyvateľov okresu. Výraznejší pokles osôb hlásiacich sa k maďarskej národnosti v rámci jednotlivých okresov vykazovali prevažne severnejšie ležiace okresy, na Liptove priemerne cez –40 %; na Orave s priemerom –43 %; na Spiši –48 %, v ktorých však išlo počtom len o niekoľko stoviek osôb.

⁴⁴ Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 35–37 a 79–81.

Kartogram č. 8:

Podiel obyvateľstva maďarskej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov predbežného sčítania obyvateľov roku 1919 v %⁴⁵

Kartogram č. 9:

Podiel obyvateľstva maďarskej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania ľudu v roku 1921 v %⁴⁶

⁴⁵ Upravené a prepočítané dáta k definitívnym výsledkom sčítania ľudu z roku 1921. Pozri Soznam miest.

Vysoký rozdiel v počte obyvateľov, okrem spomenutého okresu so sídlom v Starej Ďali (Hurbanovo), vykazovali okresy Sečovce (vyše –2 500 osôb); Kráľovský Chlmec (takmer –2 000 osôb); Nové Zámky a Nitra (cez –3 000 osôb); no najväčší rozdiel zaznamenalo mesto Košice s úbytkom takmer 6 000 osôb maďarskej národnosti. Sčasti možno predpokladať zmenu maďarskej národnosti na československú, čo sa čiastočne dá sledovať napríklad na Nitrianskom okrese (prírastok československej vyše 5 000, pokles maďarskej vyše 3 000). Pochopiteľne hovoriť môžeme len o predpokladoch, keďže nemáme k dispozícii presné údaje o zmene národnosti. Nezistovalo sa totiž, či sa sčítaná osoba v minulosti hlásila k inej národnosti, ako uviedla pri prebiehajúcom sčítaní.

K oblastiam s výraznejším osídlením obyvateľstva nemeckej národnosti už tradične patril Spiš, hornonitriansko-kremnická oblasť, mesto Bratislava a malokarpatská oblasť. Potvrdilo sa to v prípade oboch sčítaní. Obyvateľstvo nemeckej národnosti nevykazovalo výraznejšie rozdiely vo výsledkoch oboch cenzov. Dokazuje to aj prírastok, ktorý bol na úrovni necelých +1,7 %, respektíve nárast o takmer 2 500 osôb (abs.). Pohľad na oba kartogramy (č. 10 a 11) tak nepoukazuje na výraznejší pohyb v tejto skupine obyvateľstva.

Kartogram č. 10:

Podiel obyvateľov nemeckej národnosti v jednotlivých okresoch podľa predbežného sčítania obyvateľov v roku 1919 v %⁴⁷

⁴⁶ Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 35–37 a 79–81.

⁴⁷ Upravené a prepočítané dáta k definitívnym výsledkom sčítania ľudu z roku 1921. Pozri *Soznam miest*.

Kartogram č. 11:

Podiel obyvateľov nemeckej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania ľudu z roku 1921 v %⁴⁸

Jedinou výnimkou, kde došlo k výraznejším zmenám, bol už spomínaný Prievidzský okres. K nemeckej národnosti sa v tomto okrese hlásilo v roku 1921 o vyše 4 000 ľudí viac než pri predchádzajúcom sčítaní z roku 1919. Aj túto skutočnosť však možno pripísať na vrub sezónnosti sčítania, čo nám opätovne dokladajú výsledky predchádzajúcich uhorských sčítaní.⁴⁹ Relatívny pohyb v podieloch bol najvýraznejší na Orave, kde sa v roku 1921 prihlásilo k nemeckej národnosti trojnásobne viac osôb ako v roku 1919. Išlo však celkovo len o 260 osôb.

Vysokú koncentráciu obyvateľstva nemeckej národnosti vykazovalo bývalé municipálne mesto Bratislava, v ktorom sa v roku 1919 prihlásilo k nemeckej národnosti vyše 36 % obyvateľov. Napriek 6,5 % poklesu v čase sčítania v roku 1921, patrila Bratislava s vyše 28 000 obyvateľmi sledovanej národnosti k najväčším strediskám na území Slovenska. Podobne vysoký podiel osôb nemeckej národnosti vykazovalo aj okolie Bratislavy. Vyššia koncentrácia obyvateľstva nemeckej národnosti, ktoré z celoslovenského hľadiska predstavovalo približne 5 %, bola znateľne viac sústredená v spišskej oblasti. Okres Kežmarok vykazoval v roku 1919 vyše 48 % obyvateľov tejto národnosti a do roku 1921 tento podiel síce poklesol, udržal si však vysokú úroveň s podielom vyše 45 %. Vyšší

⁴⁸ Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 35–37 a 79–81.

⁴⁹ V r. 1880 – vyše 11 000 materčina nem. jazyk; r. 1890 – viac ako 12 500; r. 1900 – vyše 13 000; r. 1910 – vyše 13 500; r. 1919 – niečo cez 10 500; r. 1921 – vyše 14 500 obyvateľov nemeckej národnosti. Porovnaj výsledky *Soznam miest*, s. 161 a kombináciu abs. údajov publikovaných v ČSS zv. 9, s. 35 a 79.

prírastok na území Spiša zaznamenal okres Levoča (više 32 % – nárast 500 osôb). Na južnom Turci zasa okres Štubňanske Teplice (Turčianske Teplice). S priemerom z oboch sčítaní takmer 39,5 % patrili tieto dva okresy k okresom s najvyšším podielom osôb nemeckej národnosti. Neskorší okres Kremnica okolo, ktorý bol samostatne publikovaný už pri definitívnych výsledkoch sčítania ľudu z roku 1921 by v čase predbežného sčítania v roku 1919 v prepočte vykazoval viššie 57,5 %-ný podiel obyvateľov nemeckej národnosti. V nasledujúcom, celorepublikovom, v roku 1921 by vykazoval viššie 51,5 %.⁵⁰

Problém s diferenciáciou rusínskeho obyvateľstva a jeho rozdielne chápanie sa napokon v roku 1921 odzrkadlilo do odlišnej charakteristiky tejto skupiny obyvateľstva. Následkom toho sa v roku 1921 vytvorila osobitná národnostná skupina, tvorená z osôb „veľkoruskej, ukrajinskej a karpatoruskej národnosti“.

Kartogram č. 12:

Podiel obyvateľov rusínskej národnosti v jednotlivých okresoch podľa predbežného sčítania obyvateľov v roku 1919 v %⁵¹

Vzhľadom k tomu, že počas sčítania obyvateľstva v roku 1919 bola ruská národnosť pripočítaná v sumároch ku skupine „iná národnosť“, možno zvýšenie počtu a podielu rusínskeho obyvateľstva vysvetliť hlavne dopočtom ruského obyvateľstva. Kartogramy č. 12 a 13 tak nemožno priamo porovnávať a vyvodzovať z toho priame závery, pretože predstavujú kvalitatívne odlišné skupiny obyvateľstva. Napriek tomu možno aspoň konštatovať, že jednak rusínske oby-

⁵⁰ Pozri poznámku č. 29. Prepočítané podľa abs. čísel *Soznam miest*, s. 102–104 a 108; ČSS zv. 9, s. 35 a 79.

⁵¹ Upravené a prepočítané dáta k definitívnym výsledkom sčítania ľudu z roku 1921. Pozri *Soznam miest*.

vateľstvo, jednak obyvateľstvo, ktoré sa v roku 1921 slobodne prihlásilo ku skupine veľkoruskej, ukrajinskej a karpatoruskej národnosti bolo koncentrované prevažne v oblasti východného a severovýchodného Slovenska. Najmä okresy Snina a Medzilaborce vykazovali vysokú, vyše 50 %-nú participáciu tejto národnosti na celkovom počte obyvateľov spomenutých okresov. Zmenou metodiky zisťovania sa tak zmenil pochopiteľne aj počet, a tým aj podiel novodefinovanej skupiny obyvateľstva. V roku 1921 predstavovala v Medzilaboreckom okrese skupina osôb s veľkoruskou, ukrajinskou a karpatoruskou národnosťou vyše 80 % z celkového počtu obyvateľov spomenutého okresu a v prípade Sninského vyše 68 %. Tým zároveň možno aspoň nepriamo vysvetliť pokles počtu prítomných obyvateľov československej národnosti, hlavne v prípade Medzilaboreckého okresu, ktorý sme vyššie spomenuli. A celkovo tak možno vysloviť domnienku, že pravdepodobne pri sčítaní ľudu v roku 1919 ešte nebola medzi obyvateľstvom zmiešaného severovýchodného Slovenska úplne vyjasnená otázka príslušnosti k rusinskej, či slovenskej – československej národnosti.

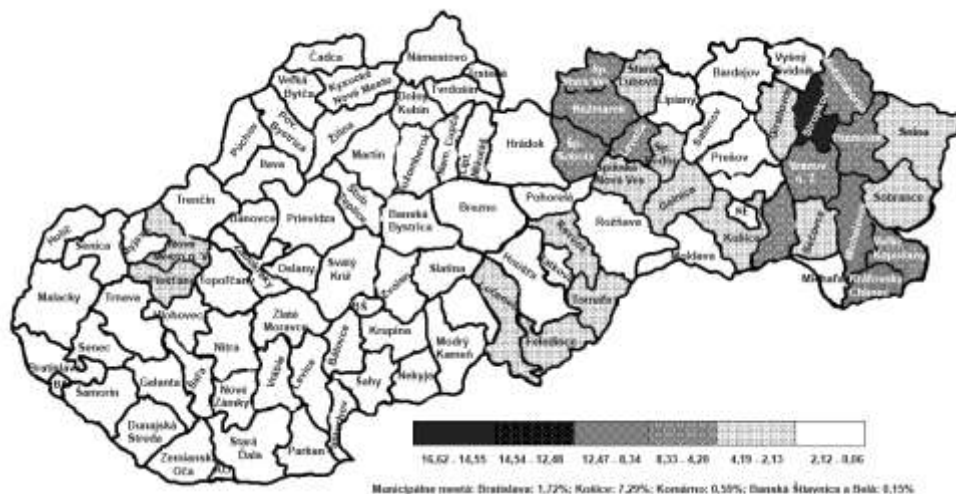
Kartogram č. 13:

Podiel obyvateľstva veľkoruskej, ukrajinskej a karpatoruskej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania ľudu roku 1921 v %⁵²

⁵² Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 35–37 a 79–81.

Kartogram č. 14:

Podiel obyvateľstva tzv. inej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania obyvateľstva v roku 1919 v %⁵³

Kartogram č. 15:

Podiel obyvateľstva židovskej národnosti v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania ľudu z roku 1921 v %⁵⁴

⁵³ Upravené a prepočítané dáta k definitívnym výsledkom sčítania ľudu z roku 1921. Pozri Soznam miest.

⁵⁴ Prepočítané podľa údajov ČSS zv. 9, s. 35–37 a 79–81.

Ostatné národnosti sa grupovali v skupine „iné národnosti“. Zaujímavé, hlavne pre porovnanie s neskorším sčítaním, by bolo porovnanie počtu obyvateľov židovskej národnosti. V *Sozname miest* však chýba samostatne vykázaný počet tejto skupiny obyvateľov. Tieto osoby tak mohli byť započítané k poslednej skupine – iné národnosti, kam podľa inštrukcií patrili všetky ostatné, samostatne nevykazované národnosti. Samostatne sa o židovskej národnosti v roku 1919 prakticky vôbec nehovorilo.⁵⁵ Prípadne sa mohli tieto osoby prihlásiť k inej, definovanej národnosti. O tom, že išlo počtom o pomerne veľkú skupinu obyvateľstva svedčia aj výsledky sčítania ľudu z roku 1921, kde sa židovská národnosť publikovala samostatne. Z výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 1921 vyplýva, že na vtedajšom území Slovenska bolo v čase sčítania prítomných vyše 73 500 osôb hlásiacich sa k sledovanej národnosti. Teritoriálne mala táto skupina osôb vyšší podiel hlavne na území východného Slovenska, najviac v okrese Stropkov, kde sa k tejto národnosti prihlásilo takmer 12 % obyvateľov okresu. Napriek istej zhode kartogramov č. 14 a 15 však nemožno automaticky konštatovať, že aj v roku 1919 tvorili v okrese Stropkov „iné národnosti“ z väčšej časti osoby hlásiace sa k židovskej národnosti. Možno to však predpokladať, ak porovnáme podiel osôb, hlásiacich sa k židovskému vierovyznaniu v tomto okrese (kartogram č. 16) v roku 1919. Celkovo bolo v stropkovskom okrese v roku 1921 zaevidovaných niečo cez 1 400 obyvateľov židovskej národnosti, v roku 1919 sa v tomto okrese hlásilo k židovskému vyznaniu niečo cez 1 500 osôb. Pochopiteľne to, že niekto vyznáva židovské náboženstvo ešte neznamená, že sa musí automaticky hlásiť k židovskej národnosti. Tak napríklad v roku 1921 sa k izraelskej národnosti prihlásilo takmer 136 000 osôb, k židovskej národnosti však len spomenutých, približne 73 500 osôb. K akej národnosti sa teda prevažne prihlásili osoby so židovským vierovyznaním v roku 1919? Pri sumárnom porovnaní v tabuľke č. 2 vidieť, že v čase medzi sledovanými sčítaniami poklesol počet obyvateľov maďarskej národnosti a naopak stúpol počet obyvateľov skupiny „iné národnosti“, kam sme započítali aj samostatne vykazovanú skupinu osôb židovskej národnosti z roku 1921. A práve tu možno hľadať čiastočný dôvod poklesu počtu a podielu obyvateľov maďarskej národnosti medzi rokmi 1919 a 1921. Teda už v roku 1919 sa časť obyvateľov, ktorí sa v roku 1921 hlásili k židovskej národnosti, hlásili z veľkej časti k národnosti maďarskej. Ako sme už spomenuli, v Košiciach poklesol počet osôb maďarskej národnosti o takmer 6 000. Časť osôb tejto skupiny sa v roku 1921 prihlásili akiste aj k česko-slovenskej národnosti. V roku 1921 však v Košiciach v skupine židovskej národnosti figurovalo vyše 5 600 osôb, skupina „iné národnosti“ v tomto meste v roku 1919 predstavovala len niečo cez 3 400 osôb a podiel nemeckej národnosti do roku 1921 poklesol o 200 osôb. Vysoký pokles osôb hlásiacich sa k maďarskej národnosti tak celkom jasne ukazuje, že časť tohto úbytku predstavovala možnosť slobodného prihlásenia sa k židovskej národnosti, definovanej samostatne

⁵⁵ Porovnaj Podrobné poučenie pre popisujúcich povereníkov – ŠA Ke – pob. Rožňava, f. Obv. Nú Stratená, škat. Administratívne 1918–1920, sign. č. 331/1919 adm; tiež BOHÁČ, A.: c. d., s. 77*.

v prípade sčítania ľudu v roku 1921.⁵⁶ Podobne to výraznejšie možno sledovať v prípade Prešovského okresu, keď sa v roku 1919 počet obyvateľov maďarskej národnosti pohyboval nad hranicou 4 000 osôb a v skupine „iné národnosti“ v tomto roku len niečo cez 600. V roku 1921 sa znížil počet skupiny osôb hlásiacich sa k maďarskej národnosti o vyše 1 800 osôb a samostatne vykazovaná skupina obyvateľov židovskej národnosti predstavovala súbor takmer 2 500 osôb, podobne aj v okrese Nové Zámky.⁵⁷ Takýchto príkladov možno uviesť viacero, hoci s menšími počtami osôb. Samozrejme istý vplyv na tieto výsledky mali aj migračné pohyby. Nemožno však predpokladať, že by boli natoľko výrazné, aby zmenili v niektorých okresoch národnostnú štruktúru o tisíce osôb.

Zo sčítania obyvateľstva v roku 1919 tak možno presne vyjadriť len počet, prípadne prepočítať podiel osôb so židovským vierovyznaním. Zobrazuje ho kartogram č. 16.

Kartogram č. 16:

Podiel obyvateľstva židovského vierovyznania v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania obyvateľstva v roku 1919 v %⁵⁸

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ Porovnaj výsledky z roku 1919 – *Soznam miest*, s. 4 a ČSS zv. 9, s. 37 a 81.

⁵⁸ Prepočítané podľa údajov publikovaných v *Soznam miest*. Z celkového počtu sídel boli odpočítané obce patriace pod správu Podkarpatskej Rusi.

Tabuľka č. 3:

rok	rímsko-katolícke	grécko-katolícke	ev. augsburské	ev. reformované	židovské	iné
1919*	2 088 751	203 255	369 414	143 807	139 134	3 946
1919	2 083 997	186 510	369 338	142 840	136 607	3 922
1921	2 128 205	193 735	382 428	144 549	135 918	15 945
podiel v %						
1919*	70,85	6,89	12,53	4,88	4,72	0,13
1919	71,29	6,38	12,63	4,89	4,67	0,13
1921	70,92	6,46	12,75	4,82	4,53	0,53

* výsledky publikované za územie Slovenska v roku 1919, vrátane 32 podkarpatoruských obcí

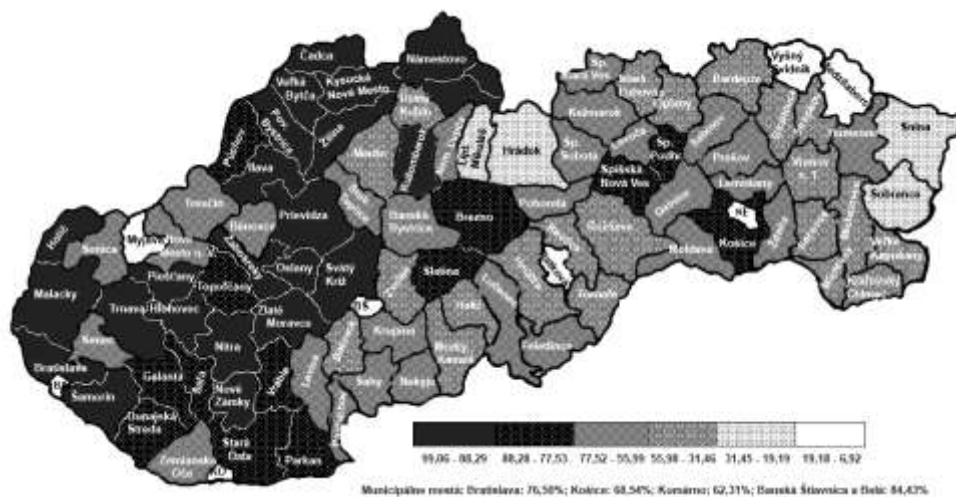
Porovnanie konfesionalnej štruktúry obyvateľstva na Slovensku podľa celkových výsledkov predbežného sčítania ľudu z roku 1919, podľa prepočítaných na územie z roku 1921 a podľa sčítania ľudu z roku 1921⁵⁹

Z pohľadu jednotlivých vierovyznaní možno prítomné obyvateľstvo na Slovensku v roku 1919, ale aj v roku 1921 označiť za prevažne rímskokatolícke. Priemerne sa k tomuto vierovyznaniu hlásilo viac ako 70% obyvateľstva Slovenska. Vidieť to aj v rámci jednotlivých okresov (kartogram č. 17). Väčšina okresov na Slovensku vykazovala nadpolovičný podiel obyvateľstva rímskokatolíckeho vierovyznania. Výnimku tvorili okresy na Gemeri (Ratková, Revúca, Rožňava, Hnúšťa – Rimavská Sobota a Tornaľa), kde sa podiel tejto skupiny osôb pohyboval na priemernej úrovni cez 37 % a časti Liptova, kde v okresoch Liptovský Mikuláš a Liptovský Hrádok rímskokatolícke obyvateľstvo tvorilo v roku 1919 len niečo cez 26 %.

Celkom prirodzene, aj s ohľadom k iným konfesiám, sa nižší podiel rímskokatolíckeho obyvateľstva nachádzal na severovýchodnom Slovensku. V tejto oblasti zase prevládalo gréckokatolícke vierovyznanie (kartogram č. 18). V porovnaní s národnostnou skladbou sa tak ukázal vysoký podiel gréckokatolíckeho vierovyznania prevažne medzi obyvateľmi rusínskej národnosti. V okresoch Vyšný Svidník (Svidník) a Medzilaborce tvorili gréckokatolíci takmer 85 % obyvateľov.

⁵⁹ Tamže, s. 170.

Kartogram č. 17:

Podiel obyvateľov rímskokatolíckeho vierovyznania v jednotlivých okresoch podľa sčítania obyvateľstva z roku 1919 v %⁶⁰

Kartogram č. 18:

Podiel obyvateľov gréckokatolíckeho vierovyznania v jednotlivých okresoch podľa sčítania obyvateľstva z roku 1919 v %⁶¹

⁶⁰ Upravené a prepočítané dáta k definitívnym výsledkom sčítania ľudu z roku 1921. Pozri Soznam miest.

Kartogram č. 19:

Podiel obyvateľov evanjelického – augsburského vierovyznania v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania obyvateľstva v roku 1919 v %⁶²

Evanjelická cirkev mala väčšie zázemie skôr na strednom a južnom Slovensku. Evanjelici augsburského vyznania mali vyšší podiel na strednom Slovensku, na Liptove, v Myjavskom okrese, kde sa podiel tejto skupiny obyvateľstva pohyboval na úrovni vyše 91 % (kartogram č. 19).

Najvyšší podiel reformovaných bol na južnom Slovensku, teda v oblasti s vyšším podielom obyvateľstva maďarskej národnosti (kartogram č. 20).

Ako ukázali prepočty za rok 1921, pohyb v konfesionalnej skladbe obyvateľstva na vtedajšom území Slovenska nebol vysoký.⁶³ Potvrdil sa teda výsledný stav zo sčítania obyvateľstva z roku 1919.

Soznam miest prináša v závere aj retrospektívny prepočet národnostného zloženia obyvateľstva na celom sčítanom území na základe predchádzajúcich uhorských sčítaní ľudu v rokoch 1880–1910 (tabuľka č. 4). Tu však treba povedať, že v prípade starších sčítaní sa zisťovala materinská reč, nie priame prihlásenie sa k národnosti. Na základe takto zostavenej tabuľky si možno všimnúť hlavne nápadný rozdiel v podieloch medzi jednotlivými skupinami osôb podľa materinskej reči v roku 1910, keď výraznejšie poklesol podiel osôb „československej“ – slovenskej národnosti v prospech maďarskej oproti predchádzajúcemu sčítaniu v roku 1900 a oproti mimoriadnemu sčítaniu v roku 1919, kde sa však už vykazovala národnosť.

⁶¹ Tamže.

⁶² Tamže.

⁶³ Porovnaj výsledné abs. hodnoty ČSS zv. 9, s. 98–103.

Kartogram č. 20:

Podiel obyvateľov evanjelickej – reformovanej cirkvi v jednotlivých okresoch podľa výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 1919 v %⁶⁴

Tabuľka č. 4:

Rok	Počet obyvateľov	Národnosť*				
		československá	rusínska	maďarská	nemecká	iná
1880	2 474 221	60,69	3,60	22,37	9,11	4,23
1890	2 606 655	61,52	3,70	24,77	8,98	1,03
1900	2 816 912	60,51	3,52	27,12	7,65	1,20
1910	2 952 781	57,22	3,77	30,54	6,74	1,73
1919	2 948 307	66,57	3,17	23,50	4,87	1,89

* v rokoch 1880–1910 materinská reč

Retrospektívny prepočet národnostného zloženia sčítaného územia v rokoch 1880–1919⁶⁵

Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919 predstavuje zaujímavú pramennú bázu o stave populácie na Slovensku tesne po vzniku Československej republiky. Napriek tomu, že vo väčšine prípadov sa ako prameň uprednostňuje štatistika vychádzajúca z prvého československého sčítania, výsledky pred-

⁶⁴ Upravené a prepočítané dáta k definitívnym výsledkom sčítania ľudu z roku 1921. Pozri Soznam miest.

⁶⁵ Tamže.

bežného sčítania majú svoj význam a opodstatnenie. Z hľadiska priprav na celorepublikové sčítanie, s ktorými sa už začalo v roku 1919, poslúžili viaceré podnety a závery vychádzajúce z praxe mimoriadneho sčítania k zdarnému priebehu celoštátneho sčítania z roku 1921.⁶⁶

Soznam miest nám zároveň ako prameň poukazuje na situáciu v jednotlivých slúžnovských okresoch z hľadiska dopravno-komunikačného, z hľadiska začlenenia obcí do jednotlivých správnych, či úradných obvodov. Je teda vhodné využiť tento prameň aj ako lexikón obcí so základnými informáciami o jednotlivých obciach pre obdobie tesne po vzniku Československej republiky.

Z pohľadu demografie možno *Soznam miest* označiť za významný statický prameň, ktorý zaznamenáva stav populácie Slovenska v diametrálne odlišnej časti kalendárneho roka ako moderné sčítania obyvateľstva, ktoré sa uskutočňovali v čase existencie Rakúsko-Uhorska 31. decembra (1869, 1880, 1890, 1900 a 1910), prípadne prvé sčítanie obyvateľstva v Československej republike 15. februára 1921.⁶⁷

SLOVAK CENSUS OF 1919

Pavol Tišliar

The first census on the territory of Slovakia after the formation of Czechoslovak republic met with several problems, both lesser and major ones. These problems caused that in comparison with the 1921 census the census data from 1919 demonstrated some differences in quantity and quality. Delays in data collection, contrary to the planned period of census conduct, were partly caused by lack of experience with organising such a count and were reflected in distinctive changes in basic population structure of Slovakia. Data of this extraordinary census were partly published in the Settlements Lexicon that stressed main purpose of the 1919 census. The 1919 census was the result of the practical need to find out up-to-date size of the population in Slovakia and its ethnic structure after the formation of Czechoslovak republic. The positive side of the 1919 census was that people could freely acknowledge their nationality. With some modifications was this mode of census conduct applied also in later census in 1921. Apart from nationality, census contained questions concerning gender, religious denomination, as well as some demographical indications that however, were not included in the published Settlements Lexicon.

The most relevant preliminary census data were finally published in the separate Lexicon – „Register of Settlements in Slovakia according to 1919 Census“ (*Soznam*

⁶⁶ Už od roku 1919 sa pripravovala akcia celoštátneho sčítania, ku ktorej napokon došlo v roku 1921. Podrobnejšie pozri napr. Výnos ministerstva vnútra č. 61.742/8 zo dňa 13. decembra 1919. In: *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*. Praha: MV ČSR, roč. I., 1919, s. 331–334.

⁶⁷ Podrobnejšie pozri napr. *Retrospektivní lexikón obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*. Díl I. Svazek I. Praha: Federální statistický úřad 1978, s. 27–29.

miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919) which from demographical point of view represents an interesting static source. Apart from the size of the population the census indicates seasonal migration during summer works after the formation of Czechoslovak republic.

Translated by Blanka Szeghyová

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

DIPLOMATICKÁ PRODUKCIA V STREDOVEKOM MESTE. Zostavila Júlia Ragačová. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR 2005. 259 s.

V dňoch 4.–6. septembra 2002 sa vo Zvolene uskutočnila konferencia s rovnomeným názvom s medzinárodnou účasťou, ktorú usporiadala Sekcia archívnictva a pomocných vied historických pri SAV v spolupráci s mestom Zvolen a Krajskou knižnicou Ľ. Štúra vo Zvolene. Odznelo na nej viac ako 30 príspevkov. Nie všetky však boli publikované. Tri z nich boli uverejnené osobitne a zvyšní prednášatelia svoje texty nedodali. Základné informácie prináša úvod zostavovateľky J. Ragačovej. Uvádza v ňom, že na konferencii sa zúčastnilo viac ako 80 odborníkov. Najviac boli zastúpení archivári, historici, archeológovia, múzejníci, umenovedci a pedagógovia. Hostiteľské mesto Zvolen predstavil R. Ragač vo fundovanom príspevku *Zvolenská mestská kancelária v stredoveku*. Vďaka podrobnému štúdiu zachovaných prameňov sa mu podarilo odhaliť mnohé omyly tradované v staršej i novej literatúre. Prínosná je aj jeho analýza filigránov na papieri vo zvolenskom mestskom archíve. V. Mislovičová v štúdiu *Diplomatická produkcia mesta Kežmarku do r. 1526* rozoberá jednotlivé kategórie písomností zachované v mestskom archíve. Heuristický záber rozšírila aj o jednotliviny zachované v Bardejove a Košiciach. Mestská kancelária vyvíjala svoju činnosť už na prelome 13./14. stor., najstaršia listina vydaná mestom je z roku 1301. B. Malovcová sleduje mestskú kanceláriu Spišskej Soboty v 15.–16. stor. Konštatuje, že počiatky samostatnej kancelárskej činnosti mestečka spadajú do začiatku 15. stor. Ako zaujímavosť uvádza vznik mestskej kroniky a od rovnakého autora pochádza aj najstarší prepis spišsko-nemeckého práva Zipser Willkühr. Z konca stredoveku pochádza aj najstaršia mestská kniha (Marckbuch). Z. Kollárová vo svojom príspevku *Písomnosti poľskej proveniencie v popradskom archíve z obdobia poľského zálohu v rokoch 1412–1772* približuje okolnosti zálohovania 13 spišských miest a hradného panstva Podolíneč Poľsku a potom identifikuje dodnes málo známe písomnosti poľskej proveniencie zachované v archívoch zálohovaných spišských miest a mestečiek. J. Ragačová si všíma počiatky diplomatickej činnosti turčianskych mestečiek, ktorých bolo v stredoveku celkom 6 (Martin, Mošovce, Slovenské Pravno, Sučany, Turany a Kláštor pod Znievom). Konštatuje, že prvenstvo v tomto smere patrí Martinu, ktorý prvé listiny vydal už v druhej polovici 14. stor. Pri ostatných sa podarilo zdokumentovať počiatky diplomatickej činnosti až v priebehu 15. resp. začiatkom 16. stor. P. Tišliar v štúdiu *Písomnosti listinného charakteru pre mesto Rožňavu do roku 1526 v archívnom fonde Magistrát mesta Rožňava (1323–1922)* charakterizuje 15 zachovaných dokumentov z obdobia

stredoveku. Konštatuje, že ani jeden z nich nie je produktom mestskej kancelárie. Predpokladá však, že už v 15. stor. muselo mesto vyvíjať kancelársku činnosť, pretože do tohto obdobia sa hlási najstaršia zachovaná mestská pečať. L. Krchnáková približuje diplomatickú produkciu Banskobystrickej komory v 16.–19. stor. a jej niektoré špecifiká. J. Novák sa vo svojom príspevku *Stav sfragistického bádania z hľadiska nárokov diplomatiky* nastolil zaujímavý problém pravosti pečate na stredovekých listinách. Vyzdvihol záslužné dielo prof. Húščavu o Jánovi Literátovi z Madočian a konštatuje, že sfragistické bádanie na Slovensku zostalo dodnes popoluškou. M. Čelko prezentuje činnosť mestského notára B. Štiavnice Baltazára Stecka, ktorý tu pôsobil koncom 15. a začiatkom 16. stor. Náplň činnosti mestských notárov v priebehu 16. stor. v Banskej Bystrici skúma na základe zachovaných údajov I. Graus. M. Marečková sleduje sociálne postavenie mestských notárov v Bardejove v prvej polovici 17. stor. J. Roháč sa vo svojom príspevku zaoberá najstaršou účtovnou mestskou knihou Trnavy z rokov 1394–1530, ktorá oproti starším mestským knihám predstavuje už jasne vyhranenú knihu evidencie príjmov a výdavkov mesta. V. Seges hodnotí význam stredovekých komorských kníh mesta Bratislavy ako vynikajúceho prameňa dejín každodennosti, ktoré sú zachované v súvislom rade od roku 1434. R. Marsina sa vo svojom príspevku zaoberá hodnovernosťou údajného privilégia kráľa Žigmunda pre žilinských mešťanov z roku 1414. Na základe vonkajších znakov, ako aj na základe obsahovej analýzy, ho klasifikuje ako novoveké falzum. L. Sokolovský hodnotí stredoveké listiny Rimavskej Soboty z hľadiska diplomatiky. Z vlastnej produkcie nateraz nie je známa žiadna stredoveká listina, čo má zrejme na svedomí ničivý požiar začiatkom 16. stor. S. Zavarský vo svojom príspevku približuje pomerne exkluzívnu činnosť verejných notárov v stredovekej Bratislave, ktorí sa tu objavovali viac či menej pravidelne od začiatku 14. stor. D. Hrnčiarová skúma reverzálne listiny z 18. stor. v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy, ktorými sa svetské inštitúcie zaväzovali cirkevnej inštitúcii poskytujúcej azyl, že azylantovi neudelia trest smrti. J. Kúkel sa zaoberá štatútmi, ktoré schvaľovala volená obec mesta Bratislavy v období 16. a 17. stor. Všíma si aj ostatné kompetencie tohto mestského orgánu. E. Javošová si všíma diplomatickú produkciu so vzťahom k stredovekým mestám vo fondoch hodnoverných miest. R. Hudec predstavuje diplomatickú produkciu františkánskych konventov v stredoveku a ranom novoveku. J. Šedivý skúma vzťahy v písomnej kultúre Bratislavskej kapituly a mesta v období stredoveku. Konštatuje, že okrem týchto dvoch inštitúcií tu pôsobili aj bratislavskí župani. M. Šorecová vo svojom príspevku predstavuje testamenty banskoštiavnických mešťanov na základe diplomatického a paleografického rozboru. J. Hričovská sa zaoberá testamentmi kanonikov Bratislavskej kapituly zo 16. stor., ktorých sa zachovalo celkovo 9. V záverečnom príspevku M. Duchoň hodnotí testamenty modranských a svätojurských mešťanov ako prameň k dejinám každodenného života v ranom novoveku.

Zborník *Diplomatická produkcia v stredovekom meste* je cenným príspevkom pre hlbšie poznanie života stredovekého mesta. Aj keď niektoré príspevky pre-

kračujú stanovenú chronologickú hranicu, možno privítať, že sa po dlhšom čase obrátil záujem historického bádania o diplomatickú problematiku.

Ján Lukačka

MODRÁ KRV, TLAČIARENSKÁ ČERŇ. ŠLACHTICKÉ KNIŽNICE 1500–1700.
Zostavila Klára Komorová. Martin: Slovenská národná knižnica 2005. 192 s.

Publikácia je slovenskou verziou katalógu rovnomennej medzinárodnej výstavy, ktorá od jesene 2005 putuje stredoeurópskymi metropolami (Záhreb, Bratislava, Martin, Budapešť a hrad Forchtenstein). V prvej polovici roku 2006 bola inštalovaná v priestoroch Bratislavského hradu a potom v Turčianskej galérii v Martine. Objektom skúmania boli knižnice popredných šľachtických rodov novovekého Uhorska. V katalógu je publikovaných spolu 10 sprievodných textov, ktoré dopĺňajú katalógové heslá s reprodukciami výstavných exponátov. Tri z nich, ktorým sa budeme venovať trochu širšie, sú od slovenských autorov.

István Monok sa v krátkom príspevku *Aristokrati a knižná kultúra v 16.–17. storočí na hraniciach dvoch ríš* venuje tureckej expanzii v Uhorsku a jej dosahom na knižnú kultúru, rekatolizácii a zmenám kultúrneho vkusu. Ivan Kosić v štúdiu *Bibliotheca Zriniana* opisuje rast a premeny knižnice tohto významného chorvátskeho šľachtického rodu. Knižnicu založil Mikuláš Zrínsky v prvej polovici 17. storočia. Bola uložená v Čakovci a v čase jeho smrti obsahovala vyše 600 jednotiek. Súčasťou príspevku je aj pohľad na Frankopanovcov, ako podporovateľov staviteľstva, hlaholíky a kníhtlače. Vladimír Magiće v štúdiu *Knižnica Janeza Vajkarda Valvasova* predstavuje jeho knižnicu v rozsahu vyše 2 600 titulov a niekoľko tisíc rytín. V. Valvasov, pôvodom z dnešného Slovinska, bol spisovateľ, cestovateľ a tlačiar. Ďalší príspevok z pera Istvána Monoka *Dvor rodiny Bánfiövcov v Dolnej Lindave a knižná kultúra* sa venuje okrem knižnice, ktorá sa nezachovala, intelektuálnemu okruhu okolo šľachtického dvora a tlačiarovi Rudolfovi Hoffhalterovi, ktorý pôsobil v Dolnej Lindave v rokoch 1571–1574. Z jeho produkcie sú známe štyri tituly. Tri z nich sú práce dvorného kazaťeľa Juraja Kulčára (Kulcsár). István Monok predstavuje aj prostredie dvora Nádašdyövcov – *Dvor rodiny Nádasdyövcov v Sárvári a Pottendorfe a knižná kultúra*. Na ich dvore už od roku 1539 pôsobila tlačiareň. Autor sa venuje rekonštrukcii pôvodne vyše tisíczväzkovej knižnice, ktorá sa roztratila po poprave Františka Nádašdyho v roku 1673. Ďalší príspevok István Monok nazval *Dvor rodiny Batánövcov v Güssingu a knižná kultúra*. Na dvore Batánövcov vznikla v 20. rokoch 17. storočia protestantská tlačiareň. Tlačiareň neskôr fungovala pod vedením Žigmunda Wechela v Mliečne (1637–1645) a v Šamoríne (1650). Rodová knižnica prenesená do Körmendu zanikla pravdepodobne počas druhej svetovej vojny a jej dnešné osudy nie sú známe. Stefan Körner predstavuje

v príspevku *Bibliotheca Esterházyana* najvýznamnejšiu šľachtickú knižnicu Uhorska. Knižnicu po roku 1620 založil gróf Mikuláš Esterházi na svojom sídle v Lackenbachu v Burgenlande a neskôr bola umiestnená na hrade Forchtenstein. Jej základom bolo dedičstvo po barónke Uršuli Deršfiovej, ktorej súčasťou bola aj knižnica ostrihomskeho arcibiskupa Mikuláša Oláha. Sobášom s Kristínou Náriovou získal Mikuláš Esterházi aj bytčiansku knižnicu palatína Juraja Turza. Aktívne podporoval kníhtlač a kultúru. Od roku 1611 existovala v Eisenstadte aj tlačiareň. Palatín Pavol Esterházi, sám aj literárne činný, zhromaždil v Eisenstadte veľkú knižnicu. Inventáre z nej zachytávajú 1 500 zväzkov. V testamente určil, že knižnicu, *ako prístupnú odbornej verejnosti!*, mali spravovať a zo zverenej nadácie rozširovať eisenstadtskí františkáni. Jeho pranie bolo zrealizované až vyše štyridsať rokov po jeho smrti, v roku 1756. Je to jediná z opisovaných knižníc, ktorá je doteraz vo vlastníctve toho, ktorý ju založil.

Eva Frimmová je autorkou príspevku *Pálfiovská knižnica*. Pri zrode rodovej knižnice stál Mikuláš Pálfi, ktorý sobášom s Máriou Fuggerovou získal a čiastočne kúpil v roku 1583 nielen hrad Červený Kameň, ale aj časť knižnej zbierky Antona Fuggera. Autorka mapuje osudy červenokamenskej knižnice a s tým súvisiace kultúrne aktivity jej majiteľov na základe zmienok od 16. storočia, cez katalógy z 18. storočia až po jej smutné osudy v 20. storočí.

Helena Saktorová sa v príspevku nazvanom *Knižnica palatína Juraja Turza a rodová knižnica Ilešháziovcov* venuje ich aktivitám v tejto oblasti. Turzovci patrili na začiatku 16. storočia medzi bohatých uhorských magnátov. Do tohto obdobia spadajú aj počiatky cieľavedomého zhromažďovania ich rodových knižných zbierok. Zo 16. a začiatku 17. storočia poznáme viaceré inventáre rodových knižných zbierok uložených v Augsburgu, Bytči, na Spiši a v Šintave. Časť šintavskej knižnej zbierky Alexia Turza († 1543) sa pravdepodobne dostala do knižnice Trnavskej univerzity. Najvýznamnejšou z nich bola nepochybne knižná zbierka palatína Juraja Turza, známeho mecena literatúry, školstva a kultúry uložená v jeho bytčianskom sídle. Knižnicu v roku 1611 skatalogizoval jeho košický tajomník Samuel Hammel. Po palatínovej smrti sa knižnica obsahujúca hlavne tlače zo 16. – zač. 17. storočia rozdelila medzi dedičov a postupne roztratila. Autorke sa podarilo identifikovať 2 stredoveké rukopisy z 15. storočia, 4 inkunábuly a asi 150 tlačí, ktoré boli pôvodne jej súčasťou. Na základe posesorských záznamov opisuje, ako sa knižnica postupne rozširovala. Jej súčasťou bol aj bohato iluminovaný kódex, ktorý pôvodne patrila do knižnice Mateja Korvína. V roku 1611 palatínovi venoval ďalší vzácny taliansky stredoveký rukopis z 15. storočia kaločský biskup Demeter Naprági. Ilešháziovci si rodovú knižnicu vybudovali v kaštieli v Dubnici nad Váhom. Jej základy položil Štefan Ilešházi, prvý uhorský protestantský palatín Uhorska, sám aj literárne činný. Bol podporovateľom evanjelického školstva a knižnej kultúry. Súpis jeho knižnice uloženej na Trenčianskom hrade poznáme z roku 1603. Jej základom boli filozofické a teologické práce. Štefanov synovec Gašpar Ilešházi bol taktiež literárne činný, podporoval kníhtlač (exulantská tlačiareň Václava Vokála a jeho vdovy Doroty) a finančne podporoval vydávanie školských téz, z ktorých mu boli mnohé aj venované. Sobášom s Helenou, dcérou Juraja Turza, získal ako jej veno pre ileš-

háziiovskú knižnicu aj dva už spomínané stredoveké rukopisy a ďalšie staré tlače. Ilešháziiovská knižnica dopĺňaná jednotlivými príslušníkmi rodu mala v roku 1835 spolu 8 000 zväzkov a mnoho rukopisov, medzi nimi aj slávnu Dubnickú kroniku. Štefan Ilešházi ju v uvedenom roku daroval Széchényiho knižnici.

Klára Komorová v príspevku *Rodinná knižnica Révaiovcov na Sklabinskom hrade* opisuje do súčasnosti nezachovanú knižnicu dedičného turčianskeho župana Františka V. Révaia – absolventa štúdií v Krakove, ktorej prvý súpis poznáme až z roku 1651. Knižnica bola bohatá na teologickú a právnickú literatúru, nachádzali sa v nej aj práce z geografie. Medzi historickými prácami boli zastúpené vydania antických autorov, kroniky, uhorských reálií sa týkala práca Antonia Bonfina. Autorka predpokladá, že počiatky knižnice museli byť staršie, pretože medzi príslušníkmi rodu bol aj významný vzdelanec a kráľovský radca Peter Révai, autor viacerých historických prác. Zatiaľ sa to však nepodarilo presvedčivo preukázať.

Príslušné katalógové heslá sú radené za jednotlivými textami. Prekvapivo rušivo pôsobia katalógové heslá k slovenským exponátom, najmä za textom Kláry Komorovej venovaným Révaiovcom. Nelogický je text pod obrázkom č. 14/s. 179. Autorka tvrdí, že antverpské vydanie biblie z rokov 1570–1572 daroval františkánom z Katarínky v roku 1643 Alexius Révai. Z tohto pohľadu je však v publikácii úplne nelogický mladší posesorský záznam Ladislava Révaia z roku 1644. Omyl a ďalšie gramatické chyby v prepise exlibrisu vznikli chybným čítaním. Knihu daroval katarínskym františkánom Alexius Révai až v roku 1673. Na s. 177 je zobrazené mladšie vydanie diela Petra Révaia o uhorskej kráľovskej korune z roku 1652, pripojený popis však hovorí o vydaní z roku 1613. Komplexným problémom je frankfurtské vydanie diel rímskeho historika Jozefa Flaviana z roku 1580 zobrazené ako položka č. 17/s. 180. Je ilustráciou textu, kde sa hovorí o tom, že knižnica Františka Révaia z roku 1651 obsahovala aj túto prácu Jozefa Flaviana. Kniha, ktorá je zaujímavým svedectvom o kultúrnych pomeroch v 16.–17. storočí, sa však súčasťou révaiovskej knižnice stala až omnoho neskôr. Autorka pri popise spolu splietla texty dvoch exlibrisov Karola Révaia na titulnom liste. Na škodu veci vôbec nespomína staršie osudy knihy. Na územie Slovenska sa dostala už krátko po svojom vydaní. Svedčí o tom starší, zle čitateľný, exlibris z roku 1592 patriaci pravdepodobne Jurajovi Turzovi?. Autorka nespomína ani viditeľný, dokonca dvojité!, rukopisný exlibris čachtického farára Jakuba Haška (neskôr nitrianskeho biskupa a novomestského prepošta) z roku 1662 aj s prípisom, týkajúcim sa jeho úmrtia v roku 1695. Časť knižnice Jakuba Haška získali po jeho smrti beckovskí františkáni. Dá sa predpokladať, že Révaiovcia získali knihu taktiež neskôr v tomto období. Otázne je tvrdenie, že už v 17. storočí vlastnili Révaiovcia aj publikáciu Bartola de Sassoferato (č. 19/s. 181). O opaku svedčí exlibris Leopolda Rotha de Rothen Fels, príslušníka významného šľachtického rodu usadeného v Kremnici. Viacerí príslušníci rodu sa preslávili ako rytci medailí, vlastnili aj významnú knižnicu. Leopold je pravdepodobne totožný s Leopoldom Rothom, ktorý bol v prvej polovici 18. storočia kremnickým mestským notárom. Položka č. 6/s. 175 je opísaná ako *fotografia obrazu* Petra Révaia. Evidentne však ide o reprodukciu medirytiny. Takto je hes-

lo opravené aj v nemeckej verzii katalógu. Prekvapí i zaradenie nekvalitnej fotografie náhrobku Petra Révaia z roku 1553 (č. 4/s. 174). Obsahovo nesprávne je opísaná aj položka č. 2/s. 172 – *Blatnický hrad*. K historickej pohľadnici je priradený odpis listiny – *dekrétu* Ferdinanda I. z roku 1561, ktorá sa však týka hlavnožupanskej hodnosti Révaiovcov a vlastníctva panstva Sklabiňa. Portálny súpis navyše autorka premenovala na *portálový*.

Problematické miesta, avšak v omnoho menšom rozsahu, môžeme nájsť aj v príspevku Heleny Saktorovej. V popise k číslu 19/s. 163 je chybný dátum (nie 2., ale 20. august) a tiež titul darcu Michal Ascania. Na s. 165/č. 10 je uvedený aj neplatný názov Štátneho archívu v Bytči.

Samostatnou kapitolou je rešpektovanie autorských práv. V slovenských príspevkoch sú bez citácie publikované erby patriace Turzovcom (pol. 4/s. 155), Révaiovcov (pol. 7/s. 175) pochádzajúce z publikácie Jozefa Nováka *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí*, ktorých autorom je Ján Švec. Najzvláštnšie je to v prípade révaiovského erbu publikovaného na s. 175. Autorka K. Komorová do popisu odkopírovala aj časť hesla venovaného erbu rodu Révai z pera prof. J. Nováka. Vynechala však základný fakt, že ide o ojedinelý variant rodového erbu, kde je vyobrazená figúra opísaná ako kôň a predstavuje ju ako vlka. Podotýkame, že rovnakým spôsobom sú erby prezentované aj v expozícii (videli sme martinský variant výstavy).

Napriek uvedeným výhradám je katalóg významným príspevkom k našim kultúrnym dejinám. Ide o hlbokú sondu do uhorských kultúrnych pomerov v nepokojnom období 16.–17. storočia. Predstavuje pre historikov *iný* pohľad na významné uhorské magnátske rody a ich kultúrnu úroveň cez ich knižné zbierky. Tie sú nielen odrazom meniaceho sa vkusu, ale aj citlivým barometrom zmien politických pomerov v krajine. Autori jednotlivé rody (a ich dvory) prezentujú nielen ako zberateľov kníh, ale tiež ako významných nositeľov kultúry a vzdelanosti v širokom zmysle slova (školsťvo, cirkev, kníhtlač, umelecké objednávky a pod.). Osobitne významný je medzinárodný rámec katalógu, v ktorom sa predstavuje aj málo známe kultúrne dedičstvo Slovenska.

Radoslav Ragač

OROS, Z. – ŠIŠMIŠ, M.: *RODOVÉ POSTUPNOSTI A ICH GRAFICKÝ VÝVOJ*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2004. 214 s.

V posledných už takmer dvadsiatich rokoch sa máloktorý vedný odbor teší takému záujmu širokej verejnosti a tak intenzívne sa pestuje, ako práve genealógia. Zmena politických pomerov a v súvislosti s tým aj istá diferenciácia v spoločnosti oživila záujem o šľachtickú genealógiu, avšak stále populárnejšou sa stáva občianska genealógia. Neustále sa rozširujú rady tých, ktorí prepadli

vášni spoznať svojich predkov a minulosť vlastnej rodiny. Bádateľne a agendu archívov ovládli genealógovia a genealogické žiadosti. Zasvätení iste vedia, ale laici niekedy ani netušia, ako nato a koľko námahy to obnáša. V tomto smere sa veľmi pozitívne a úspešne etablovala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v Martine, ktorá sa už 15 rokov snaží podchytiť všetkých týchto laických, domácich i zahraničných záujemcov. V spolupráci s odborníkmi usporadúva rôzne odborné aktivity (vedecké a vzdelávacie podujatia, letné školy genealógov, heraldické semináre, vydáva vlastné periodikum, ale aj ďalšie publikácie), ktoré v konečnom dôsledku znamenajú tiež prínos a prospech pre rozvíjanie genealógie ako vedy.

V roku 2004 vydala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť v Martine reprezentačnú publikáciu autorov Zuzany Orosovej a Milana Šišmiša *Rodové postupnosti a ich grafický vývoj*.

Práca pôvodne vznikla z experimentálnej štúdie s interaktívnym rodostromom, ktorej teoretická časť sa stala základom Z. Orosovej diplomovej práce grafického dizajnu na Vysokej škole výtvarných umení.

Atraktívny, neobyčajne zaujímavý, výtvarne a faktograficky bohatý materiál, ktorý sa autorke podarilo zhromaždiť, nakoniec spracovala v publikácii, ktorú aj touto cestou chceme priblížiť a zároveň ponúknuť do pozornosti nielen genealógom, či heraldikom, ale tiež archivárom, lebo by azda nemala chýbať v žiadnej príručnej knižnici štátnych archívov.

Kniha má pomerne stručnú, no výstižnú, 34 stranovú textovú časť a veľmi bohatú obrazovú časť, ktorá tvorí takmer tri štvrtiny publikácie. Textová časť práce, na ktorej sa autorsky zúčastnil aj Milan Šišmiš, redaktor *Genealogicko-heraldického hlasu*, zostavovateľ viacerých zborníkov s genealogickou a heraldickou tematikou a tajomník Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, ktorá prácu vydala, má nasledovné časti:

Historický prehľad o hľadaní a pátraní po predkoch od čias starovekých priekopníkov cez genealogickú prax v stredoveku, novoveku až k modernej „rodokmeňománii“.

Nasledujúce kapitoly sú venované vývoju genealógie v Uhorsku, rodopisným systémom – východiskovým schémam (ako sú vývody, rozrody a rodokmene) a ich výtvarnému spracovaniu (t. j. jednotlivým konštrukčným prvkom a kompozíciám z nich).

Ďalšie tri kapitoly sú venované stromom v rodových postupnostiach, ich symbolike a výtvarnému stvárneniu v kresťanskej ikonografii, ale aj stromom vo svetských genealógiách, ďalej erbom a portrétom v rodových postupnostiach, ako aj alegóriám a iným symbolom.

Predposledná kapitola, nazvaná *Rodostromy v čase a priestore – tvorcovia a trendy*, obsahuje podkapitolu Od úžitkového štandardu k výtvarným prototypom, ale rozoberá tiež vplyvy dobových umeleckých štýlov.

Vzhľadom na súčasný trend v oblasti genealógie, ktorý bol aj impulzom pre spracovanie tejto dnes nanajvýš populárnej problematiky, je posledná kapitola venovaná prezentácii rodových postupností v súčasnosti.

Obrazová časť publikácie obsahuje 147 farebných, ale aj čiernobielych reprodukcii rodostromov takmer z celej Európy – samozrejme zo Slovenska, z Maďarska, Rakúska, Čiech a Poľska, Chorvátska, Srbska, Nemecka, Francúzska, Talianska, Španielska, Portugalska, ale aj Ukrajiny, či Nórska.

Rozdelená je ešte do 8 menších častí s odborným úvodom venovaným problematike zobrazenia súvislostí (diagramy a stromy), schémam príbuzenských vzťahov, biblickým a duchovným genealógiám (pôvod a príbuzenstvo Krista a svätých), prvotným genealógiám (profánnym, rukopisným schémam a diagramom), prechodným typom (popisno-dekoratívnym genealógiám), reprezentatívnym genealógiám (profánnym), tlačným (sádzaným) genealógiám a priestorovým a multimediálnym prezentáciám.

Okrem popisu vyobrazení nezaradených do obrazovej prílohy má publikácia samozrejme záverečné časti ako sú zoznam literatúry a menné, miestne a provenienčné registre.

Kniha bola vytlačená na kvalitnom kriedovom papieri. Vysoko kultivovaná, elegantná grafická úprava publikácie svedčí o nadaní a vkuse autorky, ktorá vyštudovala grafický dizajn na VŠVU a od roku 2001, keď získala ocenenie Mladý výtvarník roka, pôsobí ako grafická dizajnérka multimédií a tlačných prezentačných materiálov.

Jednotlivé kapitoly uvádzajú citáty z diel predstavujúcich svetové, kultúrne, literárnohistorické duchovné bohatstvo.

Genealogická časť práce zdanlivo pokrívá za profesionálnym graficko-výtvarným spracovaním témy, čo je však zanedbateľné a tiež pochopiteľné, keďže cieľom projektu bolo zmapovať práve grafický vývoj rodových postupností. Avšak sprievodné texty k vyobrazeným genealógiám sú faktograficky veľmi bohaté a obsahujú množstvo veľmi dôležitých a zaujímavých informácií, ktorými dopĺňajú a rozširujú teoretickú časť knihy. Okrem množstva poznatkov z oblasti samotnej genealógie identifikujú výtvarné stvárnenie genealogického zobrazenia v slovenčine, v latinčine, či inom pôvodom jazyku. Popisujú členov rodu, prípadne legendu rodu, ale aj výtvarné zobrazenie a hodnotia nápaditosť výtvarného zobrazenia. Uvádzajú tiež o aké vyhotovenie, či zachovanie ide z výtvarného hľadiska, či ide o rytinu, maľbu, maľbu na sklo, drevorez, vyhotovenie na pergamene, papieri, čiernobiele či kolorované, kresbu ceruzou, ďalej meno autora, obdobie vzniku, príležitosť, čas a okolnosti vzniku, rozmery originálu, jeho zachovanie, miesto uloženia, publikovanie, zdroj získania reprodukcie a poznámky. Uvádza osobné údaje a zaujímavé informácie o iniciátoroch genealógií, zväčša osobnostiach historických, či iných osobnostiach z rôznych umenovedných odborov i časových období.

Napr. Rozrod čs. politika a štátnika Dr. Milana Hodžu obsahuje dôvod jeho vzniku a vyhotovenia, popis zobrazenia legendy o pôvode rodu, ktorá dala rodu meno Hodža.

V závere práce v snahe dotiahnuť problematiku až do súčasnosti autorka konštatuje, že v posledných rokoch sa objavujú tiež trojrozmerné a multimediálne

prezentácie genealógií, ktoré vznikajú pomocou už rozšírených genealogických softvérov.

Jana Schullerová

HISTORICKÉ ROZHĽADY I., II. Trnava: Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2004, 2005. 301 s., 396 s.

Katedra histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave (UCM) v roku 2004 vydala svoj prvý katedrový zborník pod názvom *Historické rozhľady*. Tento zborník obsahuje popri príspevkoch členov spomenutej katedry aj príspevky absolventov histórie UCM.

Je rozdelený na štyri časti. Prvú, ťažiskovú časť tvoria odborné štúdie, ktoré sú radené chronologicky. Počiatky gréckej historiografie a jej ústrednú postavu Herodota sledovala vo svojom príspevku Eva Juričková. Koncepciu bádania a trendy na Slovensku v oblasti výskumu všeobecných dejín stredoveku v rokoch 1993–2003 prezentoval Ivan Varšo. Svoj príspevok o. i. doplnil aj výberovou bibliografiou k bádaniu stredovekých svetových dejín slovenskej proveniencie za spomenuté roky. Silvia Haladová čitateľom priblížila problematiku gregoriánskeho kalendára na posledné tri mesiace roku 1583 a problémy, s ktorými sa reforma nového kalendára na území Uhorska stretla. Cárske Rusko v prvej pol. 19. storočia bolo ústrednou problematikou príspevku Vratislava Mojša. Autor v nej popísal vnútropolitický a zahraničný vývoj Ruskej ríše v období od Viedenského kongresu po ukončenie Krymskej vojny. Dejiny 20. storočia a problematika vojenstva sa dotýkala viacerých publikovaných príspevkov. Zuzana Holčáková sa zaoberala otázkami dezercie slovenských vojakov z rakúsko-uhorskej armády na konci prvej svetovej vojny. Problematike druhej svetovej vojny sa venovali viacerí autori – Martin Lacko: *Skaza Delostreleckého pluku 31 pri Charkove*; Andrea Pazúriková: *Osudy vojakov z Oravy v nacistických lágroch*; Jana Oravcová: *Osudy banskobystrických Židov v rokoch 1939–1942*; Boris Súdny: *Warrant Officer (Štábný rotmajster letectva) Pavel Jozef Pukančík*. Peter Sokolovič vo svojom príspevku charakterizoval vývoj miestnej organizácie Hlinkovej gardy v Trnave, a to do vyhlásenia autonómie Slovenska (6. októbra 1938). Problematikou povojnových vzťahov Sovietskeho zväzu a Spojených štátov sa zaoberala Silvia Osuská v príspevku *Kenanov Dlhý telegram*. Michal Duchoň sa vo svojom príspevku zamyslel nad dejinami každodennosti a o ich mieste v slovenských dejinách a napokon Andrej Halada sa vo svojom príspevku zaoberal vzťahom štátu a liberalizmu.

Osobitnú časť zborníka tvorí rubrika *Materiály – Dokumenty*, v ktorej Martin Lacko publikoval spomienky štyroch obyvateľov Slovenskej republiky (1939–

1945), ktorí vyslovili svoj názor k problematike vzťahu Slováci a Židia v roku začatia deportácií (1942).

Nasledujúca časť zborníka bola venovaná niekoľkým recenziám a anotáciám a napokon poslednú sekciu zborníka tvorí zoznam obhájených diplomových prác študentov Katedry histórie UCM.

Podobne ako prvý ročník (2004) ani zborník z roku 2005 nie je zameraný tematicky. V trinástich štúdiách sa tak členovia katedry, príp. absolventi histórie na UCM, zaoberali rôznymi problematikami. Martin Hurbanič sa vo svojej štúdii zaoberal problematikou identity v stredoveku. Spisbu zaoberajúcu sa husitstvom a husitizmom vo svojom príspevku popísal Matúš Kučera. Michal Duchoň na základe dochovaných pezinských, svätajurských a modranských testamentov podrobne opísal domácnosť malokarpatských mešťanov v 17. storočí.

Problematikou mešťanstva, tento raz v Trnave, sa zaoberala aj Ivana Tomová. Ústrednou témou tejto štúdie bol kultúrno-spoločenský život trnavských mešťanov v 18. storočí. Tematika života obyvateľstva v Trnave v 18. storočí zaujala aj Alenu Ochrankovú, ktorá popísala mravnostnú kriminalitu v spomenutom meste, neobišla cudzoložstvo, smilstvo, prostitúciu a iné mravnostné delikty. Ostatné štúdie zborníka sa už zaoberali problematikou 20. storočia. Diana Dikáčzová sa dotkla otázky začleňovania Slovenska do Československej republiky. Ústrednou témou jej príspevku sa stali boje o Nové Zámky v rokoch 1918–1919. Na medzivojnové školstvo sa vo svojej práci upriamril Stanislav Hurčík. Zaoberal sa vznikom prvej vysokej školy technickej na Slovensku v rokoch 1918–1938. Štúdia Petra Sokoloviča je pohľadom na vzájomný vzťah trnavského národného výboru a Hlinkovej gardy v roku 1938. Príspevok k dejinám správy Slovenskej republiky (1939–1945) predstavuje práca Karola Janasa, týkajúca sa sídiel župných úradov. Vojnová problematika sa stala ústrednou témou práce Pavla Mičianika: *Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci*. Prvé skúsenosti slovenských vojakov s dôsledkami sovietskeho režimu popísal Martin Lacko v príspevku *Slovenskí vojaci a sovietsky raj (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941)*. Povojnové obdobie a atmosféru po februárovom prevrate na Slovensku v mnohom charakterizuje práca Petry Polťákovéj, týkajúca sa politického procesu s Otakarom Vítkovským. Napokon scientizmom v historiografii sa zaoberal Jevhenij Sachnovskij.

Rubriku zborníka Materiály – Dokumenty tvoria publikované pramene: inventár grófký Eufrozíny Balassovej z roku 1630 (pripravila Diana Dikáčzová); slovenská listina grófa Juraja Erdödyho obyvateľom Hradišťa pod Vrátnom (pripravil Ivan Mrva). Martin Lacko publikoval niektoré menej známe zaujímavosti z obdobia Slovenského národného povstania a výpoveď učiteľa Ernesta Maurera pôsobiaceho počas druhej svetovej vojny v obci Gromoš na poľskom pohraničí.

Záver zborníka tvorí zoznam obhájených diplomových prác, ako aj správa o činnosti Katedry histórie FF UCM za rok 2004.

Pavol Tišliar

SEGEŠ, V.: *PREŠPORSKÝ PITAVÁL. ZLOČIN A TREST V STREDOVEKEJ BRATISLAVE*. Bratislava: Perfekt 2005. 219 s.

Knihy z radu *Ilustrované dejiny* vydavateľstva Perfekt by v zásade nemuseli byť recenzované vo vedeckých periodikách, keďže ich hlavným cieľom nie je vedecká syntéza, ale pútavý laický výklad. Takmer každý titul zo spomenutého radu je však zároveň výsledkom dlhoročného pôvodného výskumu, navyše v prípade recenzovaného titulu ide o výskum archívno-historický, ktorý realizoval pôvodne vyštudovaný archívár. Viac než je to obvyklé je vyzdvihnutý aj archív, z ktorého autor čerpal. Aj preto je na mieste zhodnotiť túto prácu aj na stránkach Slovenskej archivistiky.

Recenzovanú prácu môžeme charakterizovať ako vedecko-populárnu. Teda jednoduchšia forma, na dodržiavanie ktorej iste striehol vydavateľ, limitovala autora v možnostiach uplatniť prísnejšiu vedeckú metodiku (chýba poznámkový aparát a polemické pasáže s viacerými pohľadmi – o to bohatší je obrazový a výkladový materiál). Vzhľadom na danú formu knihy je však práca prínosom. Vzdelanému laikovi ponúka slovníček dôležitých termínov a javov, ktorý je pre väčšiu prehľadnosť graficky odlišený od hlavného textu. Autor vysvetľuje termíny z dejín správy (taverník, osobník/personál atď.), z pomocných historických vied (Varadínsky register, privilégium, konfirmácia, kategorizácia mestských úradných kníh a pod.), zo stredovekých dejín (tridsiatok, dobová mena a jej prepočítavacie kurzy atď.). Autor často cituje pasáže z dobových prameňov (najmä právnej povahy), čo neslúži len na ilustráciu vzdelanému laickému čitateľovi, ale môže obohatiť aj nejedného autorovho kolegu – stredovekára. Vladimír Segeš oprášil niektoré veľmi pekné pramene (napr. zrkadlo správneho richtára z právnej knihy alebo mená bratislavských žoldnierov s miestami, kde slúžili).

Autor delí svoju prácu v zásade do troch hlavných častí. Pod názvom *Mestské ovzdušie oslobodzuje* uvádza kapitolu o dejinách uhorských miest vo všeobecnosti („hostia“ a vznik miest, privilégiá, mestské právo, práva a povinnosti mešťanov, kategorizácia uhorských miest, mestské zväzy, spoločenská a etnická štruktúra miest, samospráva, základy mestskej ekonomiky a pod.). Na niektorých miestach je autor poplatný slovenskej „izolacionistickej“ koncepcii našich dejín – napríklad pri vymenúvaní mestských privilégií spomína iba mestá na Slovensku (s. 8), podobne aj pri veľkostnej kategorizácii uhorských miest spomenul okrem miest na Slovensku iba Budín (s. 17). Relevantné informácie k dejinám Bratislavy organicky vkladá do jednotlivých tematicky členených podkapitol, takže nepotrebuje vyčleniť samostatnú kapitolu dejinám tohto mesta. Ilustruje, ako Prešporok rástol, no zachytáva iba situáciu od 14. storočia. Zrejme čerpajúc z práce *Slovenské mestské a obecné erby* prepisuje text najstaršej pečate mesta Bratislavy so zlou predložkou (s. 47): *SIGILLUM.CIVIVM.DE.PRESPURCH* (má byť +*SIGILLVM.CIVIVM.IN.PRESPVRCH*).

Záver prvej kapitoly tvoria dáta ku topografii mesta Bratislavy, k rieke Dunaj a bratislavským mostom, k mestskému opevneniu, cirkevným inštitúciám a pod. Asi najpôsobivejšia je časť popisujúca každodenný život v meste, kde čitateľ obrazne povedané zapojí všetky svoje zmysly (odbíjanie zvonov na vežiach,

smrad v uliciach, mazľavé blato na topánkach po daždi...). Autor nevynecháva popis reálií, ako sú cesty a púte, trhy, krčmy, kúpele, nevestinec.

Pod názvom *V mene práva a spravodlivosti* je v druhej kapitole sústredený materiál k dejinám práva v stredovekej Európe a najmä v Uhorsku. Okrem zdrojov práva (kráľovské zákonníky, dekréty, Tripartitum) spomína autor klasifikáciu trestných činov, ktoré v krátkosti charakterizuje spolu s trestami. Cenná je táto kapitola najmä preto, že v poslednom polstoročí je po prvýkrát podaný aspoň takouto základnou formou ucelený obraz o právnom systéme v stredovekom Uhorsku.

Titul *Panoptikum zločinu a trestu* uvádza vlastné jadro práce s kapitolami o jednotlivých deliktoch v stredovekej Bratislave. Popisované trestné činy začínajú až v roku 1382. No aj v prvých dvoch kapitolách sa autor venuje prednostne neskorému stredoveku, čo vyplýva z podstaty prameňov, ktoré pre svoj výskum použil. Popisované delikty, žiaľ, nezostali obmedzené iba na neskorostredoveké obdobie: znásilnenie, výtržníctvo, sprenevera, vražda, porušenie azylu, sprisahanie, nactiutňhanie, krádež, krvismilstvo, podpaľáčstvo, židovský pogrom. Autor sa pri popise jednotlivých káuz nestráca v zbytočných detailoch, ale podáva nám na pozadí konkrétnych prípadov plastický obraz o všeobecných trestnoprávných problémoch v hociktorom uhorskom meste a následných právnych možnostiach riešenia. Treba vyzdvihnúť, že sa informácie o prípadoch snažil získať kombináciou výskumu viacerých mestských písomností (kniha rozsudkov, komorná kniha, zápisnica zo zasadania mestskej rady, listiny a pod.).

V texte je niekoľko nevhodných formulácií (tlačových chýb?): Keď sa hovorí o „hostoch“ je lepšie použiť tvar *hospites* miesto *hospes* (s. 8), podobne Woch nebol *cives*, ale *civis Posoniensis* (s. 135). Na jednom mieste je zle preložený dobový nemecký termín *haussfraw*, ktorý neznamena „domácu“ (s. 166), ale označuje zákonitú manželku. Trochu otázne je konštatovanie, že prvým písomne doloženým šľachticom usadeným v Bratislave nebol gróf Mikuláš z Jura a Pezinka (s. 19–20). Podobne, ako v neďalekej Viedni, kde tvorili časť patriciátu aj lokálne šľachtické rody (*Ritterbürger*), aj v Bratislave mohla miestna nižšia šľachta hrať úlohu pri „boome“ mesta v druhej polovici 13. storočia (ako *comes* nebol označený len Jakub I., ale aj *civis Woch*).

Trochu tradicionalisticky hodnotí Vladimír Segeš cirkevné stavby a cintoríny v rámci stredovekej Bratislavy: ranostredoveká centrála na hrade označovaná za karner (s. 66) býva dnes (vzhľadom na to, že sa v nej nenašli kosti) označovaná skôr za baptistérium (P. Ratkoš). Cintorín okolo sv. Mikuláša nesiaha „až do 13. storočia“ (s. 66), ale až do prelomu 11. a 12. storočia (A. Vallašek). Autor by pri vymenúvaní cintorínov mohol spomenúť aj cintorín, ktorý bol pri kostole františkánov (J. Majorossy). Ďalej by stálo za úvahu nahradiť použitý termín „kryptová kaplnka“ (s. 67) za neutrálnejšie označenie „cintorínska kaplnka“. Termín „osobník“ by možno tiež bolo vhodnejšie ponechať v známejšej forme „personál“. V prípade, že chcel byť autor v slovakizovaní konzekventný, mal potom použiť výraz „osobnícke mestá“ a nie „personálske mestá“ (s. 15). Z vedeckého hľadiska je významnou limitou knihy absencia poznámkového aparátu. Čitateľ sa preto napríklad nedozvie, odkiaľ autor čerpal údaj o „veľkej povodni

v Bratislave v roku 1012“ (s. 69). Je škoda, že finančný stav v našej kultúre neumožňuje vydať výsledky takého potrebného výskumu aj v „prísne vedeckej“ forme. Napriek spomenutému obmedzeniu sa autorovi podarilo do textu prepasovať aj metodicky inšpiratívny pokus o kvantifikujúcu metódu – vyčíslenie rôznych druhov popráv v stredovekej Bratislave medzi rokmi 1490 a 1527.

Náročnejší čitateľ si môže pomôcť menným a miestnym registrom. Vecný index by zvýšil využiteľnosť hesiel, vložených do hlavného textu (napr. terragium, taverník, renta, oppidum, Tripartitum a pod.). Výraznú, a vzhľadom na charakter práce aj nevyhnutnú, súčasť knihy tvoria početné kvalitné reprodukcie.

Celkovo treba vyzdvihnúť, že práca Vladimíra Segeša je prvou publikovanou prácou, ktorá sa komplexnejšie zaoberá justíciou v stredovekej Bratislave. Vzhľadom na limity, ktoré iste stanovil vydavateľ, určite nebolo ľahké nájsť kompromis medzi formou a obsahom, no zdá sa, že autorovi sa to podarilo. Má cit pre zaujímavosť, pre fakty, ktoré oslovia aj súčasníka a ktoré nie sú iba „drobnokresbou“, ale vystihujú aj analogické štruktúry a procesy v iných podobných mestách Uhorska, resp. blízkeho okolia na sklonku stredoveku.

Juraj Šedivý

SITUAČNÉ HLÁSENIA OKRESNÝCH NÁČELNÍKOV JANUÁR–AUGUST 1944: Z PRAMEŇOV K DEJINÁM I. SLOVENSKEJ REPUBLIKY 1939–1945. I. diel. Zostavil Martin Lacko. Trnava: Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave 2005. 270 s.

Obdobie existencie Slovenskej republiky 1939–1945 dodnes zahŕňa množstvo nejasností, nezodpovedaných otázok, rôznych, diametrálne odlišných hodnotení a interpretácií. V centre pozornosti doposiaľ stáli rôzne témy z dejín Slovenska v rokoch 1939–1945, pričom dominovala najmä problematika tzv. židovskej otázky. Napriek tomu, že sa v posledných rokoch stáva toto obdobie z hľadiska výskumu sledovanejšie a autori sa častejšie zaoberajú čiastkovými problematikami, existuje len málo publikovaných dokumentov, ktoré by objasňovali aj bežný život v jednotlivých regiónoch. Treba preto privítať snahu Martina Lacka, ktorý zostavením tejto publikácie upriamil pozornosť práve na regióny a ich vývoj v prvej polovici roku 1944.

S určitosťou možno súhlasiť s názorom zostavovateľa, že „*publikovanie archívnych dokumentov patrilo odjakživa k najtrvalejším a najhodnotnejším častiam historiografie*“ (s. I.). Skutočne, sprostredkovanie a sprístupnenie dokumentov širokej verejnosti formou publikovania má zmysel a svoj význam. Potvrdzuje to aj táto publikácia, ktorou zostavovateľ zozbieraním a publikovaním archívnych dokumentov jednoznačne prispel k poznaniu regionálnych dejín v období existencie Slovenskej republiky 1939–1945.

Hlásenia okresných náčelníkov patria bezpochyby svojou komplexnosťou a výpovednou hodnotou k najdôležitejším prameňom k regionálnym dejinám. Obsahujú hlásenia o politickej, hospodárskej, národnostnej, spoločenskej či náboženskej, kultúrnej a i. situácii v okresoch. Napriek tomu, že boli tieto hlásenia často značne subjektívne a ich výpovedná hodnota plne závisela od osoby okresného náčelníka, ide o prameň, ktorý nám približuje život bežných obyvateľov, ich reakcie na vojnové udalosti a približuje všetky dôležité udalosti, ku ktorým v priebehu kalendárneho mesiaca v rámci okresu došlo. Jednotlivé hlásenia boli povinní okresní náčelníci zostavovať a zasielať každý mesiac. Od roku 1942 už novozriadenej Ústredni štátnej bezpečnosti (ÚŠB), ktorá z nich vytvárala mesačné prehľady pre potreby Ministerstva národnej obrany Slovenskej republiky 1939–1945. Práve tieto prehľady tvoria základ tohto prvého zväzku edície k dejinám Slovenskej republiky 1939–1945.

Zostavovateľ, ako uviedol v redakčnej poznámke, publikoval dokumenty v pôvodnom znení, bez štylistických úprav, so zachovaným dobovým pravopisom. Ide teda o transliteráciu. Poznámky k dokumentom sa poväčšine dotýkajú uvádzania súčasného názvu dnes už zaniknutých obcí. Napriek tomu občasne unikli pozornosti zostavovateľa niektoré lokality ako napríklad Dolný Turček, Horný Turček (s. 19–20), dnes súčasť Turčeka; Piargy, dnes Kremnické Bane (tamže), a pod., prípadne existujúce dnes pod iným názvom ako trebárs Sv. Kríž nad Hronom (s. 22), dnes Žiar nad Hronom. Podľa môjho názoru by bolo vhodné názvy zaniknutých obcí uvádzať, buď v prípade každej ich zmienky v texte bežným odkazom pod čiarou, alebo formou osobitného zoznamu, ktorý by bol prehľadne usporiadaný a samostatne zaradený, podobne ako napríklad zoznam skratiek. Uvedenie názvu dnes už zaniknutej obce v prípade prvého výskytu v texte totiž čitateľa nepríjemne stavia až do pozície „bádateľa“. Keďže edícia neobsahuje miestny register, čitateľ v prípade lokalizácie dnes neexistujúcich sídel, prípadne lokalít, ktorým sa názov zmenil, musí nájsť v publikácii odkaz na súčasný názov, prípadne je nútený si počas práce s dokumentmi robiť osobitné výpisky názvov takýchto lokalít, či napokon použiť topografický lexikón, alebo inú pomôcku na lokalizáciu. Napríklad dnešná Rača, vtedajší názov Račištorf (na s. 135 objasnené v poznámke a na s. 255 bez uvedenia súčasného názvu), podobne napr. Tartschendorf – Nová Lipnica (s. 71 a 135); Mischdorf – Nové Košariská (s. 71 a 135) a i. Práve absenciu registrov možno označiť za nedostatok tejto publikácie. Orientáciu po jednotlivých dokumentoch tak umožňuje jedine obsah, v ktorom sa uvádzajú odkazy na čísla strán jednotlivých hlásení okresných náčelníkov, a to chronologicky počnúc januárom, končiac augustom 1944. Poradie jednotlivých hlásení bolo ponechané v pôvodnom radení, teda ako boli zostavené ÚŠB. Registre by tak bezpochyby vniesli svetlo v prípade klasickej orientácie po dokumentoch, jednotlivých lokalitách, či v prameňoch spomínaných osobách. Pri vhodnom určení hesiel by sa azda najviac uplatnil z dôvodu veľkej rôznorodosti a obsahovosti dokumentov vecný register.

Publikácia obsahuje potrebný zoznam skratiek, všeobecne používaných v jednotlivých dokumentoch.

Význam a využitie tohto typu dokumentov v slovenskej historiografii je vzhľadom k ich charakteru veľmi široké. Uplatnia sa jednak pri výskume regionálnych dejín, rovnako aj pri práci historika, zaoberajúceho sa rôznymi čiastkovými problematikami z celoslovenského pohľadu.

Ako už napovedá názov, ide o vydanie prvého dielu prameňov k dejinám Slovenskej republiky 1939–1945. Edičný plán, ktorý zostavovateľ v úvode tejto práce skôr nepriamo naznačil, dáva do budúcnosti predpoklady k vzniku perspektívnej a svojím obsahom bohatej edície prameňov k výskumu dejín Slovenskej republiky 1939–1945. Neostáva tak záverom iné, ako zaželať veľa ďalších pracovných úspechov pri zostavovaní druhého zväzku prameňov.

Pavol Tišliar

UČEBNICE ČTENÍ STARÝCH TEXTŮ K VÝUCE V KURSECH ČGHSP I PRO SAMOUKY. Praha: Česká genealogická a heraldická společnost v Praze 2003. 127 s. (z toho 50 obr. príloh).

Zatiaľ čo v období socializmu bolo ideálne mať predkov plebejských a proletárskych, po novembrovej revolúcii sa rozmohlo hľadanie šľachtických koreňov. Archivári dokonca tvrdia, že niekde tvoria „rodopisci“ viac ako polovicu bádateľov. Niektorí z nich sú profesionáli (resp. laici pracujúci na profesionálnej úrovni), ale mnohí ďalší sú odkázaní na pomoc archivárov alebo platených geneológov. Práve takýmto začiatočníkom je určená jednoduchá paleografická čítanka, ktorú zostavil Ing. Václav Hásek (v spolupráci s Mgr. Janom Kahudom, Martinom Holubom, Romanom Fischerom a ďalšími).

V úvode nás autor informuje, že učebnica má nadväzovať na *Slabikář a čítanku pro laické genealogy* (Praha 1998). Nová práca má staršiu „nahradit“, ale v niektorých ohľadoch aj predstihnúť“ (s. 5). Autori chceli nadviazať na to, čo sa osvedčilo a tak 29 textov (z celkovo päťdesiatich) prevzali zo spomenutého *Slabikáře*. Autor osvetľuje ďalej štruktúru čítanky – prvých sedem textov je jednoduchších, ďalších dvanásť predstavuje praktické ukážky z matrik, takmer toľko (13) je prebratých z pozemkových kníh. Desiat ukážok je rôzneho charakteru (listy, zmluvy a pod.). Z jazykového hľadiska prevažujú písomnosti latinské, posledných deväť ukážok je nemeckých.

Nasleduje kapitola *O historickom vývoji písma*. Je síce zovšeobecňujúca a miestami až príliš zjednodušujúca, ale v zásade je väčšina vyjadrení korektných. Trochu zavádzajúco znie iba tvrdenie, že „Teprve během vývoje se vytvořila malá písmena, nazývaná minuskuly, a tak vzniklo písmo zvané kurzivní“. V skutočnosti neexistuje žiaden priamy kauzálny vzťah kapitála – minuskula – kurzíva. Skôr než sa vytvorila prvá minuskula, tak sa už niekoľko storočí používalo kurzívne písmo (staršia rímska kurzíva). Takýchto slabších miest nájdeme

v texte iba minimum (napr. vzťah medzi „veľkým rozmachom remesiel a obchodu, vďaka ktorému stúpala počet ľudí, ktorí museli písať“ a vznikom humanistických a neogotických písiem – s. 7). Viacero základných poznatkov však v kapitole o vývoji písma chýba: Pri systematickom – hocako skratkovitom – náčrte vývoja gotického písma nemožno nespomenúť gotickú minuskulu a bastardu (vo výklade je spomenutá iba kurzíva). Neogotické písma člení autor na kurent (kurzíva), polokurzívu a kreslené písmo (až o niečo nižšie sa pridáva k bežnejšie používanému členeniu: kurent (kurzíva), kancelárske písmo (polokurzíva) a fraktúra). Pri definícii fraktúry mi chýba u paleografov bežne používaný terminus technicus „slonie choboty“ (nem. Elefantenrüssel – t. j. ozdobné predĺžené náprahy na majuskulách typické práve pre fraktúru). Pri popise pomeru neogotických a humanistických písiem trochu absentuje zmienka o tom, že aj v neogotických textoch boli cudzie slová písané humanistickým druhom písma (ako to propagoval už v 16. storočí písársky majster Urban Wyss). Na druhej strane treba pochváliť, že autor jasne zadefinoval švabach ako tlačene písmo, venoval sa aj písárskym príručkám, ktoré sú v ranonovovekom vývoji veľmi dôležité, a celkovo pekne (aj keď krátko) charakterizoval vývoj písma v strednej Európe od 16. do 20. storočia.

Trochu anorganicky nasleduje kapitola o forme knihy (*Seznámení s učební pomůckou*), ktorú by sme očakávali hneď za úvodom (resp. ešte ako jeho súčasť). Autor nás v nej oboznamuje s pravidlami, podľa ktorých vykonal prepis textov. Základom prepisu je transliterácia. Kritický a vysvetľujúci aparát tvoria poznámky pod čiarou (vysvetlivky, rozpis niektorých skratiek atď.). V tejto časti treba uviesť, že nahrádzanie niektorých značiek pre skrátenie pri prepise podobným písmenom nie je najsprávnejšie. Stretávame sa s ním však často aj inde (napr. aj pri zlom citovaní môjho materiálu v Pamiatkach a múzeách 2/2006, kde sa v texte objavili akési turecké „ş“ miesto pôvodných oddeľujúcich bodiek).

Do ďalšieho textu sú včlenené kapitoly o všeobecných zásadách čítania starých písiem a rôzne didaktické rady, ako sa učiť čítať staré texty. Autor uvádza množstvo praktických rád (ako postupovať v prípade cudzojazyčného textu, aké slovníky odporúča začiatočníkom a pod.). Až za týmito textami nájde čitateľ kapitoly prinášajúce výklad rímskych a arabských číslíc a najpoužívanejších skratiek, ligatúr a značiek. Logika by zrejme radila poradie: úvod, štruktúra učebnice, didaktické rady, kapitoly o vývoji písma, o skratkách, číslliciach a iných značkách. V zozname (odporúčanej) literatúry chýba najpodrobnejšia práca, ktorá obsahuje množstvo abecedných šablón práve pre obdobie novoveku od Františka Muziku (*Krásné písmo a jeho vývoj*, 1. vyd. Praha 1963).

Výber praktických ukážok v cvičebnici novovekých písiem sa obmedzil na príklady z diplomatickej oblasti, čo nie je náhodné. Knižné písmo v „jeseni stredoveku“ zväčša len dožívalo v podobe ustrnutej textúry alebo rôzne ovplyvnenej bastardy. Použitie novej fraktúry sa v dôsledku šírenia kníhtlače obmedzilo v rukopisoch už väčšinou len na incipity, explicity a pod. V diplomatickej oblasti však naopak nastal naozajstný rozkvet – či už v oblasti neogotической (kurrent) alebo humanistickej (kurzíva).

Oproti staršiemu Slabikári prináša autor nové tabuľky s abecedou kurentu, humanistickej kurzívy a švabachu (približne v polstoročných intervaloch medzi koncom 16. a polovicou 20. storočia). V tejto časti uvádza formy niektorých najpoužívanejších skratiek a čísloviek (mylne uvedených ako číslic).

Prepis ukážok predstavuje transliteráciu textu s vlastnými pravidlami. Pisárom použité skratky nie sú rozpísané v okrúhlych zátvorkách, ako je to bežnejšie, ale sú zväčša rozvedené v poznámke pod čiarou. Autorove emendácie textu nie sú v hranatých, ale okrúhlych zátvorkách. V okrúhlych zátvorkách nájdeme aj preklady cudzojazyčných vsuviek napr. „Eodem die (téhož dne)“. Autor svoje (z diplomatického hľadiska trochu netradičné) pravidlá však používa konzekventne, čo je pre porozumenie prepisu najdôležitejšie. Samotná transliterácia je pritom na veľmi dobrej úrovni. Napriek pomerne dôkladnému skúmaniu sa mi nepodarilo nájsť chyby pri prepise. Iba v ojedinelých (aj to diskutabilných) prípadoch – text 9: „ostré s“ v slove *Ignatiusz* prepísané ako „ss“, text 14: miesto „z netřebicz“ je text prepísaný ako „z netřebic“), text 17: miesto „Ehefrau“ iba „ehefau“. V prepise bolo zachované požívanie *u* vo funkcii *v* a opačne, taktiež písanie veľkých a malých písmen verne kopíruje originál.

Keďže správne čítanie historických textov súvisí najmä s paleografiou, nedá mi, aby som neporovnal recenzovanú prácu s paleografickými tabuľkami, ktoré postupne vydáva Hana Pátková z Karlovej Univerzity v Prahe. Tie sú určené širšej odbornej verejnosti (počnúc študentmi histórie a archívniatva a končiac profesionálnymi paleografmi). Recenzovaná čítanka nemá takto zadaný zámer, je didakticky bližšia absolútnemu začiatníkovi, no zo spomenutej práce by sa mohla inšpirovať formálnou výstavbou (napr. chronologické zoradenie ukážok v rámci učebnice je z didaktického hľadiska lepšie pre pochopenie vývoja písma). Preto sa mi z hľadiska formálnej výstavby zdá slovenská Paleografická čítanka lepšia. Naopak paleografická nomenklatúra a výklad vývoja písma sú v recenzovanej českej práci správnejšie.

Neobvyklú formu recenzovanej knihy dokladá napokon aj paginácia. Strany sú číslované iba po číslo 24, potom nasleduje vždy rovnako usporiadaná dvojstrana (verso strana, obrazová ukážka a recto strana, jej prepis). Po 50. takýchto dvojiciach nasleduje doslov a príloha – ale už bez paginovania (teda sa prakticky nedajú citovať). Kvalita použitej reprografickej techniky a papiera je vcelku dobrá, čo je dôležité pri prácach podobného zamerania. Trochu škoda, že použité texty sa v prípade hlbšieho záujmu nedajú lokalizovať (zistiť miesto ich uloženia). Práca končí upozornením na kurz, ktorý predstavuje pre nádejného genealóga pomocnú ruku zo strany profesionálov. Celkovo treba hodnotiť prácu ako vydarený pokus o jednoduchú (aj keď v teórii miestami trochu zjednodušenú) príručku pre prvé čítanie historických textov.

Juraj Šedivý

XXVIII. MIKULOVSKÉ SYMPOZIUM: MODERNÍ ARCHIVNICTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH A NA SLOVENSKU, 12.–13. října 2004. Brno: ČR – Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2005. 188 s.

V jubilejnom roku päťdesiateho výročia vydania vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívniectve, ktoré položilo základy jednotne organizovaného archívniectva v Československu po druhej svetovej vojne, sa konalo v Českej republike a Slovenskej republike niekoľko ústredných podujatí (Trenčín, Praha, Mikulov, Bratislava). Z jedného z týchto podujatí – XXVIII. sympózia v Mikulove, ktorého ústrednou témou bolo *Moderné archívniectvo v Čechách a na Slovensku*, vydaný zborník referátov predstavujeme širšej slovenskej archívárskej sociéte. Na tomto zaujímavom, obsahom bohatom a pestrom podujatí oddelovo spolu dvadsať referátov k ústrednej téme (štyri hlavné referáty a šesťnásť koreferátov).

I. Hlavné referáty – Václav Babička: *Archivnictví v systému státní správy, vědy, kultury a informatiky podle nového zákona* (7–14). Pohľad na úlohy a vzťah archívov k štátnej správe a samospráve v minulosti a prítomnosti, ako aj na riešenie ďalších činností archívov po vydaní novej právnej úpravy archívniectva v Českej republike (zákon č. 499/2004 Sb. o archívniectve a spisovej službe a o zmene niektorých zákonov). – Peter Kartous: *Slovenské archívy v stredoeurópskom priestore* (15–21). Prezentácia dejín archívov na území Slovenska, rozvoja moderného slovenského archívniectva a jeho legislatívnej úpravy, ako aj intenzívnej spolupráce na úseku archívniectva v rámci Európskej únie. – Peter Draškaba: *Co nové přináša slovenská a česká archivní legislativa (komparácia)* (23–29). Rámcové porovnanie zákona NR SR č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov a zákona č. 499/2004 Sb. o archívniectví a spisové službě a o změně některých zákonů. – Jaroslav Šilar – Jiří Úlovec: *Vývoj archivnictví a archivní metodiky v letech 1945 až 1989* (31–41). Retrospektívny pohľad na organizačnú štruktúru českého a slovenského archívniectva a legislatívne opatrenia na úseku archívnej teórie a praxe, rešpektujúce provenienčný princíp. Napriek určitým rozdielom v organizačnej štruktúre v minulosti pri riešení spoločných otázok v metodickej oblasti prístup nebol protichodný.

II. Koreferáty – Václav Ledvinka: *Poznámky k novému českému zákonu o archivnictví a spisové službě* (45–55). Genéza zákona o archívniectve a spisovej službe – základné ciele prípravy nového zákona, pripomienky Vedeckej archívnej rady, závery zo seminára o zákone v Poslaneckej snemovni, vypracovanie komplexného pozmeňovacieho návrhu zákona o archívniectve a spisovej službe a napokon jeho schválenie 11. mája 2004. – Mária Mrižová: *Vplyv reforiem verejnej správy na kvalitu správy registratúry v orgánoch miestnej štátnej správy na Slovensku* (57–63). Základom informačného systému akéhokoľvek subjektu, ktorý vytvára alebo prijíma registratúrne záznamy, je správa registratúry. Na príklade orgánov miestnej štátnej správy na Slovensku aj o negatívnych vplyvoch reformy verejnej správy na kvalitu a komplexnosť registratúry pôvodcu. –

Ivan Štarha: *Moravský zemský archiv na cestě k socialismu. Od zemského ke krajskému archivu* (65–69). O zmene postavenia Moravského zemského archívu, ktorý sa po vydaní vládneho nariadenia o archívnictve dostal na úroveň krajského archívu, ako aj o delimitovaní jeho archívnych fondov. – Karel Chobot: *Světly zítřek okresních archivů?! (71–72)*. Jemnou iróniou ladený príspevok o budúcnosti štátnych okresných archívov podľa novej právnej úpravy. – Martin Martinovský – Ludmila Sulitková: *Mezinárodní standardy popisu archiválií a české archivnictví* (73–81). K otázke medzinárodných štandardov pre popis archívnych dokumentov, ktorá sa dostáva stále viac do popredia rozvojom informačných technológií, možnosťou prezentácie a výmeny informácií prostredníctvom internetu, ako aj jej nadväznosti na novú archívnu legislatívu. – Miloš Kouřil: *Začleňování církevních archivů do archivů státní správy (na příkladu olomoucké arcidiecéze)* (83–87). Prehľad o postupe preberaní cirkevných archívov z Olomouckej arcidiecézy vrátane cirkevných matrik v päťdesiatych a sčasti aj šesťdesiatych rokoch minulého storočia do siete štátnych archívov. – Ivan Hlaváček: *Poznámky ke středověkým a raně novověkým dějinám českých archivů* (89–94). Na príklade novších západoeurópskych publikácií k výskumu starších dejín českých a moravských archívov, o jeho doterajších výsledkoch a prioritných úlohách v budúcnosti. – Václav Babička: *Slovenské archivnictví v letech 1919–1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze* (95–141). Príspevok publikovaný aj v Slovenskej archivistike č. 2/2005 (3–38), okrem príloh č. 1–11, 13–16, nadväzuje na štúdiu v Slovenskej archivistike č. 1/1986 (54–72), sa zaoberá situáciou v slovenskom archívnictve za predmníchovskej republiky na podklade archívnych dokumentov Ministerstva školstva a národnej osvety. – Jaroslav Vaculík: *Archivní prameny k dějinám českého hospodářského vystěhovalectví v 19. a 20. století* (143–145). Kapitola z dejín českého vystěhovalectva na prelome 19. a 20. storočia informuje o archívnych dokumentoch k tejto problematike v Národnom archíve, ako aj v ďalších archívoch v Českej republike. – Ladislav Vrtel: *Heraldický register Slovenskej republiky* (147–151). Nový štatút Heraldickej komisie z roku 1991 konštituoval aj Heraldický register Slovenskej republiky ako centrálnu evidenciu mestských a iných erbov a vlajok, ktorú vedie odbor archívnictva a spisovej služby resp. odbor archívov a registratúr MV SR. – Marie Bláhová: *Využití archivních pramenů v historiografii doby Karla IV.* (153–159). O využívaní listín z kráľovského archívu v Českej kronike, ktorú písal na pokyn Karola IV. Přibík Pulkava z Radenína a zahrnul do nej aj text listín, hlavne dokumentujúcich postavenie českého štátu a jeho panovníka. – Miroslav Bayer – Martin Seidler: *Využívání elektronických pomůcek v Zemském archivu v Opavě* (161–164). Skúsenosti z riešenia rôznych typov elektronických evidencií archívnych fondov a zbierok, archívnych pomôcok a ďalších informačných prameňov v zemskom archíve a okresných archívoch. – Ludislava Šuláková: *Odborná knihovna mikulovského archivu* (167–169). Informácia o príručnej odbornej archívnej knižnici, ktorá spravuje niekoľko vzácných súborov: zbierku časopisov, zborníkov a ročníkov, v knižničnom fonde vlastivedné publikácie nemeckých krajanských spolkov, knižnicu z pozostalosti archivára Metoděja Zemka a súbor kníh kanonika

Alfréda Macka. – Vlastimil Svěrák: *Uplatnění provenienčního principu v jihlavském archivu v 50. a 60. letech* (171–174). Z minulosti sprístupňovania archívnych fondov v Štátnom okresnom archíve v Jihlave, zvlášť fondu Archívu mesta Jihlavy, ako aj z nadväzujúceho sceľovania a delimitovania archívnych fondov. – František Spurný: *Počátky okresního archivu Šumperk* (175–181). Retrospektívny pohľad na konštituovanie okresných archívov v päťdesiatych rokoch minulého storočia. Predchodcom Štátneho okresného archívu v Šumperku pred správnu reformou v roku 1960 boli tri okresné archívy – Šumperk, Jeseník a Zábřeh. – Jiří Adámek: *Vývoj Krajského soudu v Brně v letech 1945 až 1989* (183–186). Súdnictvo po druhej svetovej vojne prekonalo tiež zložitý vývoj. Popri klasickom krajskom súde pôsobili aj mimoriadne ľudové sudy (1945–1948) a štátne sudy (1948–1952 v Prahe, Brne a Bratislave), ktoré sa od 1. 1. 1953 včlenili do krajských súdov.

Mária Stieberová

REPORT ON ARCHIVES IN THE ENLARGED EUROPEAN UNION. INCREASED ARCHIVAL COOPERATION IN EUROPE: ACTION PLAN. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities 2006. 248 s.

Európska komisia vydala prvú správu k problematike koordinácie činnosti na úseku archívnictva „Archívy v Európskej únii“ v roku 1994 na základe rezolúcie zo 14. novembra 1991.

Rada ministrov pre kultúru reagovala na rozšírenie Európskej únie na 25 členov a rýchle zmeny archívnej praxe aj ako dôsledku rozvoja nových informačných technológií prijatím rezolúcie zo 6. mája 2003 o archívoch v členských štátoch (2003/C 113/02), v ktorej žiadala Európsku komisiu vytvoriť na návrh príslušných orgánov členských štátov a pristupujúcich krajín skupinu expertov s úlohou zaoberať sa situáciou vo verejných archívoch v členských štátoch Európskej únie. Skupina mala predložiť do júna 2004 Rade ministrov pre kultúru správu, ktorá by obsahovala aj návrh orientácie budúcej rozšírenej spolupráce archívov na európskej úrovni.

Skupina národných expertov a zástupcov inštitúcií a orgánov EÚ ukončila prácu na správe a odporúčaníach (executive summary) v júni 2004.

Výtlačok správy v anglickom jazyku odovzdal zástupca Komisie účastníkom prvého zasadnutia Združenia európskych archívov v Bruseli v apríli tohto roku. Jeden jej výtlačok bude záujemcom k dispozícii aj v príručných knižniciach štátnych ústredných archívov a štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou. S anglickým znením správy sa archívna komunita bude môcť oboznámiť aj na internetových stránkach EÚ (http://europa.eu.int/comm/secretariat_general)

/edoc_management/index_en.htm) alebo Národného archívu Anglicka a Walesu (www.nationalarchives.gov.uk/interaktivita/europe/report.htm). V budúcnosti by malo byť k dispozícii aj jej slovenské znenie.

Publikácia obsahuje stručný úvod, zhrnutie opatrení, ktoré sa navrhuje vykonať (executive summary), sedem vecných častí členených na kapitoly; ôsma časť obsahuje prílohy.

Obsah a charakter publikácie, samotných siedmich vecných častí a ich kapitol, striktne vychádza z požiadaviek rezolúcie rady ministrov zo 6. mája 2003. Správa opisuje súčasný stav verejných archívov v členských štátoch EÚ a inštitúciách EÚ v danej oblasti s osobitným dôrazom na jej rozšírenie bez toho, aby sa nejakým spôsobom porovnávala úroveň v jednotlivých krajinách. Cieľom je podať celkový obraz, definovať spoločné znaky a okruhy spoločných problémov, určiť predpokladané smery rozvoja riadenia archívov a správy dokumentov a archívnych služieb v budúcnosti; súčasne navrhnúť spôsoby skvalitnenia tejto činnosti a činnosti verejnej správy v prospech občanov EÚ berúc do úvahy nové technológie. V úvode každej kapitoly sa preto uvádzajú navrhované opatrenia v danej oblasti a budúca orientácia.

Prvá časť (kapitoly 1a–1d) sa venuje organizácii archívniectva v Európe; poskytuje základné informácie o archívoch a európskych inštitúciách, ďalej o postavení a úlohách verejných archívov v 25 členských štátoch, ako aj o ich vzájomných vzťahoch a spolupráci medzi verejnou správou; táto kapitola obsahuje aj základné údaje o súkromných archívoch.

Predmetom druhej časti (kapitoly 2a–2g) sú inštitucionálne, technické a odborné aspekty prístupu k archívnym dokumentom. Osobitný dôraz sa kladie na relevantnú európsku a národnú legislatívu, archívne pomôcky a archívny opis, prístup on-line a nové vyhľadávacie prostriedky, vybudovanie internetového portálu k dokumentom a archívnym dokumentom v Európe, ako aj na spoluprácu medzi európskymi sieťovými projektmi v tejto oblasti, pravidlá platiace v bádateľniach archívov, hodnotenie, vyradovanie a iné aspekty správy dokumentov a archívnych dokumentov.

V tretej časti čitateľ získa informácie (kapitoly 3a–3d) o špecifickej úlohe archivára v 21. storočí, archivára ako strážcu pamäti spoločnosti a poskytovateľa autentických archívnych informácií verejnosti s cieľom posilniť demokraciu, zodpovednosť a dobré spravovanie vecí verejných; text obsahuje aj požiadavky na budúce vzdelávanie a možné uznávanie archívnych diplomov v rámci Európy.

Do štvrtej časti (kapitoly 4a–4c) sú zaradené opatrenia na predchádzanie poškodenia archívnych dokumentov v Európe ako dôsledku prírodných a iných katastrof, ochrana a reštaurovanie dokumentov a archívnych dokumentov, štandardy a normy pre výstavbu účelových archívnych budov na národnej a európskej úrovni.

Piata časť (kapitoly 5a–5b) sa venuje problematike posilnenia európskej interdisciplinárnej spolupráce k otázke autenticity a dlhodobého uchovávaní elektronických dokumentov a archívnych dokumentov a osobitne so vzťahom k uplat-

ňovaníu prioritných cieľov DLM Fora (Document Lifecycle management) a vybudovania európskej siete DLM.

Šiesta časť sa zaoberá s možnosťami zaradiť v budúcnosti do správy ďalšie príbuzné činnosti na úseku archívnictva na európskej úrovni, osobitne e-Europe a Lisabonskú stratégiu, e-Europe Action Plans a projekty digitalizácie archívnych dokumentov.

Obsah siedmej časti je dôkazom narastajúceho významu audiovizuálnych archívov osobitne v kontexte aplikovania nových multimédií na národnej a európskej úrovni.

V ôsmej časti sa nachádzajú štyri prílohy – zoznam členov skupiny pre prípravu správy, zoznam autorov jednotlivých kapitol, ďalej zoznam navrhovaných opatrení a orientácie budúcej spolupráce; štvrtá príloha obsahuje zoznam akronymov a skratiek.

Najdôležitejšou časťou správy je zhrnutie opatrení, ktoré sa navrhuje vykonať (executive summary). Vychádzajúc zo stavu verejných archívov opísaného v jednotlivých častiach a kapitolách navrhuje sa uskutočniť päť prioritných opatrení, ako aj ďalších opatrení, ktoré členské štáty a inštitúcie EÚ musia zohľadniť a zabezpečiť v najbližších troch rokoch.

Navrhuje sa uskutočniť opatrenia týkajúce sa

- ochrany archívnych dokumentov a predchádzaniu škodám na archívnych dokumentoch v Európe,
- posilnenia európskej interdisciplinárnej spolupráce na úseku elektronických dokumentov a elektronických archívnych dokumentov,
- vybudovania a aktualizovania internetového portálu k dokumentom a archívnym dokumentom v Európe,
- európskej a národnej legislatívy správy a prístupu k dokumentom a archívnym dokumentom,
- krádeží archívnych dokumentov.

Na zabezpečenie uskutočnenia opatrení sa navrhuje vytvoriť oficiálny Výbor archivárov („Official Archivists Committee“)¹ zložený zo zástupcov členských krajín a zástupcov európskych inštitúcií.

Úlohou tohto výboru bude výmenou informácií a osvedčených praktických postupov, zabezpečením konsenzu a pri rešpektovaní princípu subsidiarity zabezpečiť zvýšenú vyššie opísanú koordináciu činnosti archívov. Uvedený výbor má vypracovať program pre obdobie prvých troch rokov, posudzovať jeho plnenie a rozširovať potvrdené výsledky a osvedčené postupy na použitie v členských štátoch a inštitúciách EÚ. Koncom trojročného obdobia sa uskutoční vyhodnotenie plnenia programu; o výsledkoch a predpokladaných ďalších opatreniach sa podá správa Rade ministrov EÚ.

¹ Rada ministrov pre kultúru prijala 14. novembra 2005 Odporúčanie Rady o prioritných činnostiach zameraných na prehĺbenie spolupráce v oblasti archívov v Európe (2005/835/ES, Ú. v. EÚ L312, 29. 11. 2005, s. 55), v ktorom vyzýva zriadiť Združenie európskych archívov. Z poverenia ministra vnútra Slovenskú republiku v ňom zastupuje Peter Kartous, riaditeľ odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy ministerstva.

Riadiaci orgán archívniectva v Slovenskej republike v skupine pre prípravu správy zastupovala Mária Španková; v zozname autorov jednotlivých kapitol čitateľ nájde meno Ing. Jozefa Hanusa, CSc., ktorý je autorom a gestorom spracovania kapitoly 4b „Ochrana a reštaurovanie dokumentov a archívnych dokumentov“.

Mária Španková

VODNIK PO URBARJIH ARHIVA REPUBLIKE SLOVENIJE. I. zv. Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev. Danijela Juričič Čargo, Lilijana Žnidaršič Golec. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije 2005. 326 s.

V roku 2005 vydal Archív Slovenskej republiky niekoľko hodnotných publikácií (napr. Slovenski dokumentarni film 1945–1958; Slovenke na prehodu v socializem), z ktorých sme pre slovenských archivárov vybrali niekoľko zaujímavostí o Sprievodcovi po urbároch tohto archívu. Sprievodca je súčasťou rozsiahlejšieho projektu, na ktorom začal archív pracovať v roku 2001. Bude mať tri zväzky. Prvý, ktorý vyšiel v minulom roku, sa venuje urbárom zo Zbierky urbárov archívu a urbárom z fondov panstiev.

V úvode sprievodcu sú načrtnuté stručné dejiny používania urbárov na území dnešného Slovenska, opis využívaných archívnych fondov a zbierok a samozrejme aj rozbor jednotlivých častí zvolenej štruktúry opisu urbárov.

Hlavnú časť sprievodcu tvorí popis 673 urbárov, 150 urbárov pochádza zo samotnej zbierky a 523 z 34 fondov svetských i cirkevných panstiev. Popis zahŕňa 14 bodov: signatúru; predchádzajúcu signatúru; názov v slovinskom jazyku, názov v origináli; časový rozsah všetkých zápisov; obsah; vonkajší opis (písacia látka, počet strán, rozmery, typ a materiál väzby); zvláštnosti, osobitosti; reštaurovanie, konzervovanie; stav zachovania urbára podľa stanovenej stupnice (od I.–IV.); eventuálne poškodenia; jazyk urbára (nemecký, latinský, taliansky alebo slovinský); právny status (overený odpis, kópia); sekundárna proveniencia; prípadné vydanie tlačou urbára, jeho publikovanie. Pri všetkých urbároch je uvedená signatúra, názov v slovinčine, časový rozsah záznamov, vonkajší opis, stav zachovania a jazyk.

Najstarším originálnym urbárom v zbierke archívu a zároveň najstarším aj v prvom zväzku sprievodcu je urbár cisterciánskeho kláštora Kostanjevica z roku 1350. Najvzácnejší pochádza z roku 1458 a je z kláštora dominikánok vo Velesove. Najmladší urbár časovo spadá do polovice 19. storočia.

Najviac urbárov je vyhotovených v nemeckom jazyku, za ním nasleduje latinčina, taliančina, zriedkavo sa vyskytuje aj slovinčina a niektoré zápisy sú aj vo francúzštine. Od polovice 18. storočia sa u niektorých vyskytujú už predtlačené rubriky. Podľa rozmerov sú rozdelené do štyroch skupín (formát menší ako

20 × 30 cm; 20 × 30 cm, 25 × 35 cm a 30 × 40 cm (šírka × výška)). Urbáre sú zoradené abecedne podľa jednotlivých lokalít.

Dúfame, že anotovaný prvý zväzok sprievodcu urbárov Archívu Slovinskej republiky sa stane motiváciou aj pre slovenských archivárov, aby pokračovali v prerušenom súpise a publikovaní urbárov našej proveniencie.

Júlia Ragačová

LEVÉLTÁR ÉS HELYTÖRTÉNET. A KOMÁROMI LEVÉLTÁROS SZAKMAI NAP ELŐADÁSAI. Archív a regionálna história. Prednášky na Komárňanských odborných dňoch archivárov 1994–2004. Zost. Csombor, E. – Tóth, É. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára. Esztergom 2005. 368 s.

Zborník predstavuje v maďarskej a slovenskej jazykovej mutácii súhrn prednášok a referátov, ktoré odzneli v rokoch 1994–2004 na Komárňanských archívnych odborných dňoch v maďarskom Komárome. Toto inšpirujúce kolektívne podujatie slovenských a maďarských archivárov z oboch strán Dunaja sa začalo pravidelne organizovať od roku 1994 pri príležitosti otvorenia komárňanskej pobočky Archívu Komárňansko-Ostrihomskej župnej samosprávy so sídlom v Ostrihome. Pôvodným cieľom pri organizovaní týchto dní bola vzájomná spolupráca s archívmi v južnej časti Slovenska, ktorá vyplynula aj z územnej rozlohy historickej Komárňanskej a Ostrihomskej stolice a župy (ich historické územia, rozkladajúce sa pôvodne z oboch strán Dunaja, rozdelili nové štátoprávne pomery po roku 1918 medzi Československo a Maďarsko) a z toho plynúcimi dôsledkami pre uloženie archívneho materiálu. Jeden ročník organizoval Štátny archív v Komárne; u ostatných podujatí bola ich organizácia v rukách maďarských archivárov, ale každoročne s hojnou účasťou zo Slovenska. Cieľom podujatí je nielen snaha po prehĺbení vzájomných priateľských vzťahov a prezentácia archívnych dokumentov v jednotlivých archívoch, ale je tu aj ambícia vzájomnej výmeny a konfrontácie nových poznatkov vo výskume regionálnych dejín.

Do vydania zborníka zorganizovali predovšetkým maďarskí kolegovia postupne 11 odborných stretnutí. Na prvých dvoch sa prezentovali zahraničné archívy; nasledovné archívne stretnutia venovali postupne pozornosť otázkam verejnej správy, významným osobnostiam slovenského Komárna a maďarského Komáromu (do roku 1918 šlo územnosprávne o jedno mesto), revolúcii 1848/1849, novému zákonu o archívoch, archívnym dokumentom zahraničnej proveniencie vo vzťahu k územiu dnešného Maďarska, rodinným (rodovým) archívom, prírodných katastrofám a židovskej perzekúcii.

V predstretom zborníku je publikovaných spolu 23 vybraných referátov a prednášok s veľmi pestrým tematickým zameraním. Podstatná časť sa týka svojím obsahom Slovenska. Z hľadiska archívnej teórie je významný prvý publi-

kovaný príspevok od Jánosa Lakosa, pracovníka Krajinského archívu v Budapešti, s názvom *Aktuálne otázky archívneho hodnotenia* (11–26). V archívnej teórii je to stále aktuálny problém aj u nás. Autor v príspevku upozorňuje na terminologické zamieňanie dvoch odlišných pojmov „vyraďovanie“ a „hodnotenie“, venuje sa zásadám a kritériám hodnotenia a úlohe archívov v tomto procese. – Šarlota Drahošová, *Archívne pramene k dejinám Komárna a okolia v Štátnom oblastnom archíve v Nitre* (27–32). Autorka informuje o najdôležitejších prameňoch k dejinám mesta Komárna a širšieho komárňanskeho regiónu. Najstarší a najcennejší súbor prameňov k nim predstavuje archív historickej Komárňanskej stolice a župy a privilegiálne listiny vzťahujúce sa na mesto Komárno. Výskum sťažuje skutočnosť, že do roku 1848 nie je fond Komárňanskej stolice vôbec spracovaný a prístupný bádateľskej verejnosti. – Beatrix Sinková, *Archívne dokumenty v Štátnom okresnom archíve v Nových Zámkoch* (33–36). Novozámocký archív ako pobočka Štátneho archívu v Nitre eviduje v súčasnosti 324 fondov a zbierok, avšak viac ako 70 % nie je v súčasnosti spracovaných a prístupných. K najcennejším archívnym fondom archívu pri výskume regionálnych dejín patrí Magistrát mesta Nové Zámky, ktorý obsahuje pramene k dejinám mesta už od konca 17. storočia a fondy obvodných notárskych úradov. – Suba János, *Technická dokumentácia komárňanskeho pevnostného systému vo vojenských archívoch a zbierkach máp* (37–53). Príspevok sa zameriava na prezentáciu máp a plánov k výskumu tzv. komárňanskeho pevnostného systému v zbierke máp v Hadtörténeti Térképtár v Budapešti, ktorá sa rozširuje aj kópiami z viedenských archívov. – Šarlota Drahošová, *Rodové fondy v Štátnom oblastnom archíve v Nitre a ich využitie* (58–61). Rodové archívne fondy, t. j. archívy šľachtických rodov a fondy správy feudálnych panstiev rodov sú jednými z najcennejších fondov Štátneho archívu v Nitre. K dejinám širokého regiónu Ponitria a čiastočne aj dolného a stredného Pohronia a Považia obsahujú dokumenty v origináloch už od 13. storočia. Autorka si všima spôsob ich akvizície, obsah a upozorňuje na najvýznamnejšie z nich (Medňanský, Huňady, Uzovič, Očkai, Botka, Bodó a Friesenhof). Sú nepostrádateľné aj pri výskume dejín miest a obcí ponitrianskeho regiónu, avšak pre ich nespracovanosť je ich obsahová informačná hodnota medzi regionálnymi bádateľmi prakticky málo známa. Tento stav sa však po personálnom dobudovaní archívu postupne začína meniť k lepšiemu. – Fülöp Éva, *Údaje k dejinám archívu mladšej grófskej vetvy rodiny Esterházy z Forchtenau/Fraknó* (62–83). Zakladateľom vetvy bol František Esterházi (1641–1684), hlavný kapitán Šintavy, brat palatína Pavla Esterháziho. Na území Komárňanskej stolice patrilo tejto vetve panstvo Gesztes-Tata a na území Nitrianskej panstvo Šintava. Autorka si okrem spôsobu nadobudnutia a veľkosti majetku gestešského panstva všima aj centrálny archív mladšej grófskej vetvy, ktorý sa sformoval v Pápe (dnes je uložený v Maďarskom krajinskom archíve). Najcennejším prínosom štúdie je ozrejenie osudov jej prvého archivára Jozefa Heringa, ktorý ho začal od roku 1778 postupne spracovávať. – Veronika Lakatošová, *Pramene ku genealogickému bádaniu v Štátnom okresnom archíve v Komárne* (86–87). Autorka informuje o možnostiach genealogického výskumu v komárňanskej pobočke Štátneho archívu v Nitre.

V tomto smere je najcennejší fond Magistrát mesta Komárno, ktorý žiaľ nie je doteraz úplne spracovaný a sprístupnený. Zápisnice mestskej rady sa zachovali už od roku 1587, od roku 1709 sa zachovali aj daňové súpisy mesta. Vo fonde sa nachádzajú originály 4 armálesov z rokov 1625–1627 (Ján Tarič, Michal Pataši, Peter Kajdáči a Štefan Kot). – Nyulásziné Straub Éva, *Rodinné archívy ako pramene genealogického výskumu v Maďarskom krajinskom archíve* (88–103). Pri preklade príspevku do slovenčiny by bolo v súlade s našou archívnu terminológiou azda správnejšie uprednostniť termín rodové archívy, nie rodinné. Autorka sumarizuje svoje poznatky o vzniku rodových písomností, hovorí o starostlivosti šľachtických rodov o ne a informuje o získaní a uložení rodových fondov a fondov feudálnych panstiev v Krajinskom archíve v Budapešti. – Bencze Cs. Attila, *Prechádzky minulosťou v meste Nitra a Šaľa. Dedičstvo je spoločné: „Voda odteká, no kameň ostáva“* (104–109). Mikuláš Konkoly-Thege – v čase jeho života na zemi (110–117). Oba esejisticky zamerané príspevky reflektujú autorove bádateľské skúsenosti a objavy pri výskume regionálnych dejín komárňanského regiónu v šalianskom a nitrianskom archíve. – Šarlota Drahošová, *Keď v Nitre vína bolo málo* (118–126). Autorka osvetľuje dôsledky výskytu a prevenciu proti výskytu filoxény viničovej v Nitre a jej okolí, ktorá sa v tomto významnom vinohradníckom regióne objavila v osemdesiatych rokoch 19. storočia. – Hetvesné Barátosy Judita, *Ostrihom v zrkadle súpisov obyvateľov* (127–150). Jozef I. vyňal v roku 1708 mesto spod právomoci Uhorskej komory a povýšil ho na slobodné kráľovské mesto. Štúdia sa venuje narastaniu počtu remeselníkov v meste po skončení tureckých vojen na základe analýzy mestských kníh a daňových súpisov z rokov 1715–1828. Do mesta prichádzalo veľa nových remeselníkov aj z územia Slovenska, najmä z Nových Zámkov a Komárna. – Csics Gyula, *Banské nešťastia v uhoľnej panve Taty* (151–168). Štúdia sa sústreďuje na málo známe banské katastrofy v tamojšom banskom revíri v rokoch 1939–1971, kde sa uhlie začalo ťažiť od roku 1897. K najčastejším príčinám patrili podľa autora výbuchy plynov, požiare a návaly vody; počas storočnej existencie bane zahynulo v revíri 576 baníkov. – Számadó Emese, *Oheň, povodeň a neduhy v Komárne od 16. storočia do súčasnosti* (169–203). Autorka rozoberá katastrofy, ktoré postihli Komárno počas 16. až 20. storočia. Strategická poloha mesta v zovretí Dunaja a Váhu, blízke močiare a neskôr pevnostným systémom zúžená plocha mesta a z toho plynúce dôsledky mestu z tohto hľadiska nevelmi prospievali. Azda preto sa v ňom požiare, povodne a epidémie vyskytovali o niečo častejšie ako v iných lokalitách. Zaujímavý je autorkin údaj o výskyte tzv. kretenizmu v obci Monostor pri Tate, spôsobený nedostatkom jódu vody v tamojších studniach a prejavujúci sa rodením väčšieho počtu abnormálnych detí. – Veronika Nováková, *Dokumenty k holokaustu v štátnych archívoch na Slovensku* (204–210). V slovenských archívoch sa započal súpis dokumentov týkajúci sa holokaustu v roku 1990. Autorka informuje o dokumentoch k dejinám holokaustu predovšetkým na úrovni bývalých okresných archívov. – Éva Vrabcová, *Archívne dokumenty k holokaustu na Slovensku v rokoch 1939–1945 uložené v Slovenskom národnom archíve* (211–221). Slovenský národný archív v Bratislave poskytuje najmä pra-

mene k deportáciám židovského obyvateľstva zo Slovenska v roku 1942, prameňe k dejinám pracovných táborov a stredísk pôsobiacich na Slovensku od jesene 1941 a dokumenty k arizácii židovského majetku. Tieto dokumenty možno hľadať predovšetkým vo fondoch ústredných štátnych inštitúcií. – Kalakán László, *Písomná dokumentácia Historického archívu Služieb štátnej bezpečnosti a „obdobie ohrozenia“* (222–239). Maďarský Historický archív Štátno-bezpečnostnej služby vznikol 1. apríla 2003 ako samostatná rozpočtová organizácia a jeho cieľom je uschovávať a ochraňovať písomnosti z obdobia činnosti štátnej bezpečnosti z rokov 1944–1990. – Bonhardt Attila, *Maďarská kráľovská armáda a otázka židovstva* (210–269). Autor v štúdií upozorňuje na postupnú diskrimináciu vojakov židovského vierovyznania v maďarskej armáde v rokoch 1937–1943. Ich účasť v armáde bola postupne znížená len na výpomocnú pracovnú službu. – Ortutay András, *Ostrihomské židovstvo v rokoch 1944–1945* (269–283). Koncom 19. storočia žilo v meste už len 5,5 % židovského obyvateľstva. K deportácii miestnej židovskej komunity došlo 5. júna 1944 cez Komárno a Nové Zámky do Auschwitzu. – Szita Szabolcs, *Deportácie z pevnosti Csillag na jeseň roku 1944* (284–312). Autor sa podrobne zaoberá deportáciami väzňov z pevnosti Csillag na pravom brehu Dunaja v Komárome, kam boli po roku 1939 posielaní nielen politickí väzni, ale aj veľmi pestré a vtedajšiemu režimu (strany šípových krížov) „nežiaduce elementy“. Deportácie asi 15 000 Maďarov a maďarských Slovákov smerovali do koncentračných táborov v Neuengamme, Buchenwalde a Sachsenhausene. – Halász Iván, *Osudy Židov na území Slovenska so zmiešaným obyvateľstvom, ktorí sa vrátili bezprostredne po druhej svetovej vojne. Levice a okolie v rokoch 1945–1946* (313–328). Autor prináša zaujímavú mikrosundu do života tých málo levických Židov, ktorí sa vrátili do mesta po skončení druhej svetovej vojny. Všíma si obojstranný vzťah – obyvateľia mesta verzus Židia a Židia verzus nové štátoprávne pomery. Smutné je autorovo konštatovanie, že antisemitizmus a jeho priame prejavy pretrvali medzi (nielen) levickým obyvateľstvom aj po roku 1945. Za všetko hovorí slovný zvrat veliteľa stanice národnej bezpečnosti v Kalnej nad Hronom ako predstaviteľa novej, antifašistickej moci v jeho správe z 23. novembra 1945, v ktorej navrhoval riešenie cigánskej otázky ich sústredení do koncentračných táborov! – Ladislav Bukovský, *Paralely maďarsko-slovenskej výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta a Nyíregyháza* (329–360). Štúdia venuje pozornosť nielen činnosti Československej presídľovacej komisie v okresoch Galanta a Nyíregyháza a príprav na presídľovanie, ale aj problémom, dôsledkom a vzájomným napätím medzi presídľovaným obyvateľstvom. – Beatrix Sinková, *Dodatky k odsunu Maďarov žijúcich na Slovensku na územie Čiech. Dodatky k reslovakizácii Maďarov žijúcich na Slovensku v rokoch 1946–1948 v spisových materiáloch Okresného národného výboru v Štúrove* (365–368). Stručný príspevok prináša niektoré štatistické údaje k odsunu Maďarov na územie Čiech z okresu Štúrovo a zaujímavé údaje k reslovakizačnej akcii v okrese. Autorkine doklady svedčia, že maďarské obyvateľstvo reslovakizovalo predovšetkým z materiálnych dôvodov a zo strachu.

Rôznorodosť a pestrosť príspevkov jednoznačne obohatila odborné stretnutia počas jedného desaťročia a zároveň priniesla propagáciu výsledkov práce slovenských archivárov v zahraničí. Je len potešiteľné, že výsledok tejto pozoruhodnej vzájomnej spolupráce vyšiel aj knižne. Názov a obsah predostretého zborníka *Archív a regionálna história* len potvrdil, aké dôležité miesto zohrávajú archívy a archivári pri objasňovaní regionálnej histórie, nerozlučne a nevyhnutne nutnej pri sledovaní širších makrohistorických dejinných súvislostí. Medzi nimi je totiž skutočne vzájomná spojitosť, závislosť a čo je veľmi dôležité – potrebnosť, veď celok a časť historického diania sú naozaj vnútorne neodlučiteľné a vzájomne potrebné javy. Preto je treba regionálne bádanie naozaj systematicky rozvíjať a prehĺbovať. Od jeho výsledkov závisí úroveň poznania tzv. veľkej histórie. Stále treba hľadať nové metódy práce, ako aj pramene; sprístupňovať a upozorňovať na nové archívne fondy a uplatňovať nové zretele a podnety nevyhnutne idúce s pokrokom vedeckého bádania. Archívy v tomto robia priekopnícku a záslužnú prácu. Je azda len na škodu, že súčasné finančné možnosti a finančná nesamostatnosť slovenských archívov neumožňujú u nich knižne prezentovať podobné výstupy. Bez hmotnej prezentácie archívov v podobe knižných zborníkov z prednášok a konferencií, ale napokon aj knižne vydaných inventárov alebo katalógov ich najvýznamnejších fondov môže úloha a význam archívov pri objasňovaní regionálnej histórie v budúcnosti ustrnúť. Veď napokon každý regionálny bádateľ, najmä ak nie je školený historik, je popri svojej práci odkázaný na štúdium práve takýchto odborných prác a pomôcok.

Peter Keresteš

ANNALES UNIVERSITATIS APULENSIS. SERIES HISTORICA 9/II. Mârza, Iacob (ed.). Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918“. 169 s.

Kultúrno-náboženské rozdelenie sa do dejín Európy zapísalo hlbšie a trvalejšie než iné diverzifikačné faktory na tomto kontinente. Nepriamo sa premieta prekvapujúcim spôsobom aj v javoch, ktoré sprevádzajú súčasné zjednocovacie procesy v hospodárskej, politickej a kultúrnej sfére. Tento plod duchovného od cudzenia, ktoré vyklíčilo z divergentného vývinu už vnútri grécko-rímskeho sveta, je traumatizujúcim bremenom Európy. V jeho ťažisku sa nachádza tzv. veľká či východná schizma, ktorá sa v lone cirkvi inštitucionalizovala r. 1054. V centre pozornosti prác, ktoré v predložennom zborníku publikovala historicko-filologická fakulta Albajulskej univerzity v spolupráci s viedenskou fundáciou Pro Oriente, stojí jeden z historicky najvýznamnejších pokusov o prekonanie uvedenej rozkolu: únia sedmohradských Rumunov byzantskej tradície s rímskou cirkvou r. 1697–1701.

Zborník uvádza koncepčná štúdia *Chápanie únie u zástancov a protivníkov zjednotenia sedmohradských Rumunov s rímskou cirkvou* (s. 7–20). Jej autor, prof. Ernst Christoph Suttner z Inštitútu pre teológiu a dejiny kresťanského Východu Viedenskej univerzity, najprv predstavuje činnosť zástancov únie: jezuitov, miestnych biskupov a rumunskej synody, uhorského prímasa kardinála Kolloniča, stanovisko Ríma voči jeho krokom, najmä voči znovuvysväteniu biskupa Atanasia vo Viedni v apríli 1701; na strane protivníkov potom komentuje postoj kalvínskych cirkevných vrchností, sedmohradských stavov a rumunských antiunionistov podporovaných spoza Karpát a zo Srbska. Napokon načrtáva ďalší zložitý proces, v ktorom sa únia etablovala. Keďže zásluhu na tom mal aj vzdelanostný rast jej elity, hodnotí účasť rumunských gréckokatolíkov na rozvíjaní národnej identity ako neodškriepiteľný historický prínos.

Dvanásť príspevkov v rumunčine s nemeckým resumé preberá jednotlivé aspekty zmieneného procesu: Dorin Oancea predstavuje citlivý pojem *Zákon predkov* v dejinnom kontexte krajiny a približuje jeho doktrínalnu, liturgicko-kanonickú i sociálno-etnickú rovinu. Gábor Sipos načrtáva tie šťastné paradoxné javy v kalvínsko-pravoslávnych vzťahoch, ktoré vzhľadom na ciele reformovanej cirkvi stať sa štátnou cirkvou spolupôsobili ako katalyzátor úniových projektov. József Marton približuje z dobových prameňov a z poznatkov rumunskej i maďarskej historiografie tie rímskokatolícke inštitúcie a osobnosti, ktoré najviac prispeli k zrodu únie. Opierajúc o archívne dokumenty rímskokatolíckeho biskupstva v Albe Iulii, rímskej kongregácie De propaganda fide a úniové rozhodnutie biskupa Teofila a jeho územia, Laura Stanciuová sa pokúša vrhnúť viac svetla na kontroverzné udalosti jari 1697. Záveru formálneho zjednocovacieho procesu r. 1701 sa venuje príspevok Grety-Moniky Mironovej, ktorá akcentuje ciele hospodárskej a kultúrnej emancipácie východného kléru a rumunského etnika ako významný faktor. Daniel Dumitran aj cez dokumenty publikované in extenso ilustruje prejavy odporu voči únii dezinterpretovanej ako faktické opustenie východného obradu. Mihai Sășăujan založil najmä na viedenských archívnych materiáloch expozé o zmene prístupu cisárskeho dvora k rumunským nezjednoteným pravoslávnyim po konfliktoch v polovici 18. st. Úniu s Rímom približuje z aspektu gréckokatolíckej teológie Alexandru Buzalic; do centra stavia náboženské motívy zjednocovacieho procesu, ktorý organicky zaraduje do kontextu zjednocovacích snáh 13. stor., Florentského snemu (1439), Brestskej (1596) a Užhorodskej únie (1646). Cristian Barta sa vo svojej štúdii zaoberá osobnosťou teológa, historika a filológa Samuila Micu Claina a dôvodmi jeho kritického postoja voči potridentskej ekleziológii, ktorú do procesu zjednocovania presadila časť jezuitov na úkor konceptu Florentského snemu. Remus Câmpeanu v rozsiahlom príspevku ukazuje, že medzi hybné sily sedmohradskej únie historik George Bariț právom zaradil náboženskú politiku vedenú kalvinistami a slabosť východného kléru v zastávaní vlastnej tradície, takže východisko sa črtalo v zjednotení s Rímom, ktoré prinieslo svoje pozitíva aj do rumunského národného života. Iacob Mârza pertraktuje hodnotenie vzťahov s kalvinistickou dominantnou komunitou 17. storočia v diele gréckokatolíckeho kňaza a historika Zenovia Pâclișanua (†1957) a vyzdvihuje jeho

objektivitu a modernosť. Na Pâclișanua nadväzuje aj Ioan Mitrofan: analyzuje proces kalvinizácie sedmohradských Rumunov, pokusy luteránskej reformácie o ich konverziu, vzťahy medzi kalvinizmom a rumunskou komunitou byzantskej tradície v období pred úniou, zástoj Habsburgovcov a ich protivníkov v uvedenom procese.

Medzi kľúčové otázky danej problematiky očividne patrí fakt, že kým pri únii Ruténov/Rusínov r. 1595/6 sa ešte rešpektovala ekleziológia Florentského koncilu, ktorému vtisli pečať vitálne renesančno-humanistické ideály, pri sedmohradskej únii sa už presadil nový koncept hostilnejší voči schizmatickému Východu. Preto sa k týmto otázkam vracia E. Ch. Suttner v záverečnej štúdii, kde vyzdvihuje závery snemu vo Florencii ako zásadné pre otvorenie cesty k jednote, no vyčíta koncilovým otcom, že nedbali o to, aby si závery osvojila aj širšia spoločnosť kléru a veriaceho ľudu. Pripomína, že ak rusínski biskupi svoje úsilie o sviatosťnú jednotu s Rímom koncipovali vo florentskom duchu, na latinskej strane sa už koncom 16. storočia presadzoval postoj superiority, ktorý však zostril odpor pravoslávneho prostredia. Podľa Suttnera od 18. st. pretrvalo to vnímanie, ktoré rozdiel medzi latinskou a gréckou tradíciou chápe ako rozdiel konfesionálny, ako vieroučné rozdelenie, čo znemožnilo biskupom zasadiť na spoločnom sneme tak, ako sa to stalo vo Florencii.

Prezentovaná problematika ponúka ako širšie poučenie to, že by bolo ilúziou očakávať, že taká hodnota – hoci nespochybniteľná, biblicky zakotvená! – akou je jednota kresťanského spoločenstva, sa rodí hladko a bezbolestne. Dôležité je však už samo „očistenie pamäti“. Naň nabádal pápež Ján Pavol II., na ktorého sa v záverečnom príspevku zborníka odvoláva profesor bukureštskej pravoslávnej teologickej fakulty Viorel Ionița.

Pokiaľ ide o odbornú verejnosť, zborník si rozhodne zaslúži pozornosť aj zo strany slovenských historikov čo i len preto, že sa týka aj našich dejín. Bohatý poznámkový aparát ukazuje, že rumunskí historici majú za sebou už veľký kus práce vo vecnom zachytení a interpretácii zmienených procesov. Je to o to cennejšie, že autormi prác sú bádatelia nielen z profánnych univerzitných pracovísk, ale aj z gréckokatolíckej a z pravoslávnej teologickej fakulty. Keďže v tomto spoločnom hľadaní prislúcha znamenitý podiel prof. Suttnerovi, jeho osobnosti je venovaná *laudatio* prof. I. Márzu pri príležitosti udelenia titulu doctor honoris causa.

Daniel Škoviera

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published semi-annually by the Society of American Archivists, Fall/Winter 2005, Volume 68, No 2.

Číslo 2. Philip B. Eppard, *Making an Impact on the Archival Profession* (204–207). Editorial šéfredaktora časopisu predstavujúci články a štúdie publikované v tomto čísle časopisu. – Mark A. Greene a Dennis Meissner, *More Product, Less Process: Revamping Traditional Archival Processing* (208–263). Trvalým problémom archívov je zaostávanie sprístupňovacích prác za požiadavkami bádateľskej verejnosti o. i. aj uplatňovaním tradičných postupov pri spracúvaní archívnych fondov a zbierok. Publikovaný výskumný projekt hodnotí odbornú literatúru k tejto téme a pokračuje prehľadom praktických sprístupňovacích činností s cieľom identifikovať problémy a ich dopad na výšku nákladov potrebných na spracovanie a zabezpečenie prístupu k archívnym fondom a zbierkam. Štúdia vyzýva archivárov, aby opätovne posúdili pracovné metódy používané pri sprístupňovacích prácach, najmä pokiaľ ide o rozsiahle moderné fondy. – Heather MacNeil, *Picking Our Text: Archival Description, Authenticity, and the Archivist as Editor* (264–278). Viaceré podnety vychádzajúce od archivárov požadujú venovať pozornosť vzťahu opis archívneho dokumentu verzus jeho pravosť. Autorka príspevku uvádza základné príčiny umožňujúce pochopiť podstatu tohto vzťahu na základe posúdenia odbornej literatúry týkajúcej sa problematiky opisu archívneho dokumentu a jeho pravosti, porovnania overujúcej funkcie archívneho opisu spojenej s textovou kritikou a pomenovania troch línií výskumu, ktoré autorka prezentuje v tejto štúdii na základe ich vzájomného porovnania. – Richard J. Cox, *Public Memory Meets Archival Memory: The Interpretation of Williamsburg's Secretary's Office* (279–296). Jednou z reštaurovaných budov koloniálneho Williamsburgu je budova z roku 1747–48, najstarší archív v anglicky hovoriacich kolóniách. Pravdepodobne iba máloktoí archivári vedia, že predchodcovia ich profesie sídlili v takej turisticky atraktívnej budove. Autor príspevku formuluje tri poučenia pre archivárov, ktorí sa dožadujú väčšieho pochopenia a podpory profesie u širokej verejnosti: 1. upozorňuje na skutočnosť, že ani archivári, resp. tí, ktorí majú záujem o ochranu nášho dokumentárneho dedičstva, dejiny tejto budovy nepoznajú; 2. podrobne hovorí o tom, ako málo využívame historické miesta amerických priekopníkov na tlmočenie dedičstva archívu a nakoniec naznačuje, že nedostatočnou prezentáciou strácame príležitosť ukázať širokej verejnosti, aké miesto majú archívy v spoločnosti, prečo sú dôležité a čo je obsahom archívnej práce. – Joel A. Blanco-Rivera, *The Forbidden Files: Creation and Use of Surveillance Files against the Independence Movement in Puerto Rico* (297–311). V roku 1987 sa prevalila aféra, že portorická polícia založila tisíce tajných spisov na tzv. podvrtné živly. Článok pojednáva o zakladaní tajných spisov na ľudí sledovaných políciou, ich

vedení, doplňování, využívání při soudních procesoch, o úlohe FBI a nakoniec o rozhodnutí súdu odovzdať tieto citlivé dokumenty obetiam prenasledovania. Dwayne Cox, *The Rise of Confidentiality: State Courts on Access to Public Records during the Mid-twentieth Century* (323–322). Podľa zvykového práva prístup k verejným dokumentom bol obmedzený ľuďom, ktorých sa informácie bezprostredne dotýkali. Proti tejto tradícii namietali tí, ktorí považujú slobodný prístup k dokumentom za jedno z občianskych práv. Štátne sudy v 20. storočí postupne právo voľného prístupu k dokumentom uznávali, ale upozorňovali na to, že jeho uplatňovanie nastoľuje celý rad nových problémov vyžadujúcich stanovenie tých kategórií informácií, ku ktorým môže byť prístup obmedzený. Angelika Menne-Haritz, *Ernst Posner's Archives and the Public Interest* (323–332). Úvodná esej ku knihe E. Posnera *Archives and the Public Interest* (Archívy a verejný záujem). Ďalšia z publikácií vychádzajúcich v edícii „Archívna klasika“, autorkou ktorej je známa archivárka, riaditeľka Nemeckého spolkového archívu. – *Reviews* (333–359) – *Society of American Archivists* (360–380) – *Editorial Policy* (381–383) – *Annual Index* (385–388).

Peter Draškaba

DER ARCHIVAR. Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen. Herausgegeben vom Landesarchiv Nordrhein – Westfalen 2005, 58. Jahrgang. Heft 1–4.

Zošit 1. – Heiner Schmitt, *Internationaler Archivkongress 2004 in Wien* (3–6) stručne informuje o priebehu Medzinárodného kongresu archívov v roku 2004 vo Viedni, ktorého hlavným mottom bolo „Archívy, pamäť a veda“. Ako príloha sa zverejňujú rezolúcie tohto najreprezentatívnejšieho podujatia archívárov vo svete. – Peter Müller, *Vollregist, Findbuch oder Informationssystem – Anmerkungen zu Geschichte und Perspektiven der archivischen Erschliessungen* (6–15). Archívny opis je jednou z hlavných úloh archívu. So zreteľom na obmedzujúce sa finančné prostriedky, ale aj možnosť prezentovať archívne pomôcky na internete je potrebné sa zamyslieť nad prioritami a metódami archívneho opisu. Z historického pohľadu v 18. stor. opis archívnych dokumentov uľahčoval prístup k informáciám pre právne účely, v 19. stor., keďže archívy slúžili historickej vede, prevládal detailný opis dokumentov, osobitne listín, o ktoré mali historici eminentný záujem. V 20. stor. silnela požiadavka na čo najširšie sprístupnenie archívnych dokumentov. Tieto tendencie ovplyvňovali činnosť archívárov až do konca 20. stor. V súčasnosti prevládajú nové elektronické metódy výskumu, ktoré synchronne vyžadujú aj rozvoj globálnych a hierarchických archívnych informačných systémov. – Hans-Holger Paul, *Zentrale Quellen zur Sozial- und Zeitgeschichte: Gewerkschaftsakten im Archiv der sozialen Demokratie der Friedrich-Ebert-Stiftung* (15–21). Za ostatné dve decéniá sa

Archív sociálnej demokracie základiny Friedricha-Eberta zlúčením s odborárskym archívom Nemeckej odborárskej únie stal najväčším archívom Nemecka, Európy a medzinárodného odborárskeho hnutia s rozsahom takmer 16 000 bm dokumentov. Autor upozorňuje na archívne fondy, pozostalosti a depozity, na možnosti ich vedeckého výskumu a naznačuje problematiku ich sprístupnenia. – Peter Rütters, *Notariatsakten als Quelle historischer Forschung* (21–24). Notárske spisy z nacistickej éry ako prameň historického výskumu sa využívali dosiaľ len zriedkavo. Nevyplývalo to len z obsahovej kvality takýchto spisov, ale aj z toho, že notárske spisy sa len nedávno dostali do siete štátnych archívov. Navyše príslušná legislatíva o notároch prísnyimi opatreniami obmedzila prístup k nim. Až opatrenia z roku 2002 umožnili berlínskemu štátnemu archívu sprístupniť notárske archívy aj pre historický výskum. – *Archivtheorie und -praxis* (25–47). – *Auslandsberichterstattung* (48–51). – *Literaturbericht* (51–65). – *Personalnachrichten* (65–68). – *Nachrufe* (68–69). – *Kurzinformationen, Verschiedenes* (69–73). – *Mitteilungen des VdA-Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V.* (74–75).

Zošit 2. – Christa Becker, „*Das historische Erbe sichern! Was ist aus kommunaler Sicht Überlieferungsbildung?*“. Spolkové stretnutie mestských archívárov definovalo poslanie mestských archívov. Proces hodnotenia a preberania archívnych dokumentov obsahuje všetky aspekty administratívy, správy a života v meste. Realizovanie tohto poslanca je podmienené perfektnou znalosťou všetkých administratívnych súkolí a dokumentov týkajúcich sa mestského života. Táto akvizičná koncepcia zahŕňa aj dokumenty organizácií, ktoré spolupracujú s mestskými orgánmi. Takto získané dokumenty môžu spätne slúžiť mestskej administratíve, ale len za podmienok, že archív disponuje potrebnými zdrojmi. – Robert Kretzschmar, *Positionen des Arbeitskreises. Archivische Bewertung im VdA-Verband deutscher Archivarinnen und Archivare zur archivischen Überlieferungsbildung* (88–100). V októbri 2004 pracovná skupina pre hodnotenie Spoločnosti nemeckých archívárov predložila stanovisko (v prílohe článku) k problematike archívneho hodnotenia. Hodnotenie je archívna funkcia, ktorá umožňuje archívom premeniť registratúrne záznamy politických procesov a spoločenského života na archívne dokumenty. V stanovisku pracovná skupina zdôraznila základné princípy archívneho hodnotenia a metodické parametre, ktoré si vyžaduje kompetentné archívne hodnotenie. – Martina Wiech, *Steuerung der Überlieferungsbildung mit Archivierungsmodellen* (94–100). Na príklade Krajinského archívu Nordrhein-Westfalen poukazuje na činnosť archívu pri hodnotení a preberaní archívnych dokumentov od pôvodcov. V predarchívnej starostlivosti archívu je 1314 organizácií. Je to obrovské množstvo pôvodcov a zohľadniť v nich procesy hodnotenia a preberania archívnych dokumentov vyžaduje účinné metódy archívneho hodnotenia. Krajinský archív vypracoval novú koncepciu usmerňovania archívneho vyradovania. Zameral sa v nej na viac ako 20 funkčných oblastí v rámci štátnej správy a ich priority. Analyzovali sa funkcie a záznamy každého administratívneho orgánu. Sprísnené kritériá výberu znamenajú, že na trvalú úschovu sa preberá len 1 % z celkovej masy

hodnotenej registratúry. – Lothar Götttsching, *Bewertung des Alterungsverhaltens von Papier* (100–105) zaoberá sa dejinami výroby papiera a najmä komponentmi, ktoré ovplyvňujú stárnutie papiera. – *Archivtheorie und -praxis* (105–124). – *Auslandsberichterstattung* (124–127). – *Literaturbericht* (128–143). – *Personalmeldungen* (143–146). – *Nachrufe* (146–150). – *Kurzinformation, Verschiedenes* (150–155). – *Gesetzliche Bestimmungen und Verwaltungsvorschriften für das staatliche Archivwesen und zur Archivpflege in der Bundesrepublik Deutschland* (156–160).

Zožit 3. – Robert Kretzschmar, Edgar Lersch, Roland Müller, *Stuttgart als Ort nutzbarer Archive* (171–183). Pri príležitosti konania výročných 75. nemeckých archívnych dní v Stuttgarte kolektív autorov predstavuje pestrú mozaiku archívov a ich archívnych fondov, ktoré pôsobia v tejto metropole. – Wilfried Schöntag, *Verwaltungsstrukturenreform in Baden-Württemberg* (183–185) hovorí o reforme verejnej správy v Baden-Württembersku, ktorá nadobudla účinnosť 1. januára 2005. Zmenila sa štruktúra orgánov verejnej správy na úrovni krajiny a miest. Ovplyvnilo to aj predarchívnu starostlivosť Krajiniského archívu, ktorý takisto k 1. 1. 2005 nadobudol novú organizačnú formu. – Nicole Bickhoff, *Reform der baden-württembergischen Archivverwaltung* (186–188). V roku 2005 nadobudla platnosť nová štruktúra archívnej správy v Baden-Württembersku. Dôsledkom je proces zmien, ktoré sa pripravovali aj s externými poradcami. Na početných pracovných stretnutiach sa vypracovala strategická koncepcia na základe metódy nazvanej „strategický manažment“. Ten formuluje strategický plán archívu a popisuje, s akými zdrojmi sa dajú ciele splniť. – Jürgen Treffeisen, *Erweitertes Auswahlmodell der staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg bei Massenakten der Justiz* (188–193). – Katharina Tiemann, *Kommunalarchive und Verwaltungsreform* (193–198). Reforma verejnej, osobitne municipálnej správy, ktorá má za cieľ ozdraviť mestské financie, evokuje aj otázku opodstatnenosti a efektívnosti mestských archívov, ktoré často pre stratu finančných a personálnych zdrojov len s ťažkosťami zápasia s plnením svojich hlavných úloh. V súčasnosti sa mestské archívy v rámci novej stratégie zameriavajú najmä na efektívnosť vzájomného vzťahu so samosprávou, na účinné hodnotenie a vyradovanie písomností a na využívanie internetu pre zlepšenie služieb voči užívateľom archívu. – *Archivtheorie und -praxis* (198–211). – *Auslandsberichterstattung* (211–214). – *Literaturbericht* (215–229). – *Personalmeldungen* (230–232). – *Nachrufe* (232–233). – *Kurzinformationen, Verschiedenes* (233–237). – *Mitteilungen des VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V.* (237–238).

Zožit 4. – Jürgen Kloosterhuis, *Ein „Staatsarchiv ohne Staat“ – Solitär unter den Staatsarchiven* (252–254) zverejňuje sa text pracovníkov Tajného archívu Pruského kultúrneho dedičstva. V ňom sa archívna societa i verejnosť informujú o možnostiach štúdia v tomto „štátnom archíve bez štátu“ a o jeho hlavných úlohách. – Thomas Güssmann, Kurt Ortmanns, Leo Peters, *Archivische Aufgaben der Kommunen im digitalen Zeitalter* (254–255) uvádza

krátky metodický materiál pre komunálne orgány o úlohách ich archívov pri preberaní archívne cenných elektronických záznamov a o povinnostiach miest a obcí vytvárať pre túto archívnu činnosť finančné a materiálne – technické podmienky. – Thomas Fitschen, „*Archive“ im modernen Völkervertragsrecht – ein problematischer (Rechts-) Begriff* (255–260) konštatuje, že medzinárodné zmluvné právo sa zaoberá „archívmi“ predovšetkým v oblasti diplomatického a konzulárneho práva, práv medzinárodných organizácií, vo vojnovom práve a pri ochrane kultúrneho majetku pred neželaným vývozom resp. privlastnením. – Hermann Schreyer, *Das neue Archivgesetz der Russischen Föderation* (260–265) analyzuje súčasne platný zákon o archívoch Ruskej federácie z októbra 2004. – Daniel Bohse, Henrik Eberle, *Foto- und Filmdokumente zum Kriegsende in Mittel- und Ostdeutschland 1944/1945 und zur Sowjetischen Besatzungszone Deutschlands im Russischen Staatsarchiv für Film- und Fotodokumente* (265–269) informujú o svojej študijnej ceste do Štátneho archívu kino-fotodokumentov v Krasnogorsku pri Moskve. Oboznamujú s možnosťami štúdia obrazových archívnych dokumentov, ktoré vznikli na sklonku 2. svetovej vojny 1944–1945 v strednom a východnom Nemecku a počas sovietskej okupačnej zóny v Nemecku. – Hartmut Bickelmann, *Archivbericht Finnland 1990–2002* (269–273) poskytuje informácie o fínskom archívniectve v rokoch 1990–2002, do ktorého spadá búrlivý rozvoj archívov, vrátane elektronizácie všetkých ich odborných činností. – Jörg Ludwig, *Archivbericht Katalonien (Spanien)* (274–277) sústreďuje pozornosť čitateľa na archívnu sieť Katalánska, na jej archívnu legislatívu, správu registratúry, ochranu, sprístupňovanie a prístup k archívny dokumentom. – *Archivtheorie und -praxis* (278–305). – *Literaturbericht* (305–320). – *Personalnachrichten* (320–323). – *Nachrufe* (324–327). – *Kurzinformationen, Verschiedenes* (327–346).

Peter Kartous

ARCHIVEN PREGLED, Glavno upravljenje na archivite pri Ministerskija sâvet, Sofija 2005, č. 1–2, 3–4.

Číslo 1–2. Redakčný článok, *Meždunarodno sâtrudničenstvo* (5–9). Redakcia uverejňuje v plnom znení dohodu o spolupráci na archívnom poli medzi Bulharskom a Tureckom a medzi Bulharskom a Srbskom a Čiernou Horou. – Redakčný článok, *Otčet za dejnostta na Glavno upravljenje na archivite pri Ministerskija sâvet prez 2004 g.* (13–64). Výsledky činnosti hlavnej archívnej správy a hodnotenie odbornej činnosti štátnych archívov. Dopĺňovanie a ochrana štátneho archívneho fondu. Využívanie, informatika a vydavateľská činnosť. Finančná správa a čerpanie prostriedkov. Materiálno-technická základňa. Tabuľky o dosiahnutých výsledkoch z jednotlivých archívov. – Valentina Petrova, *Frenski-*

ja opit pri rabotata s elektronite dokumenti (65–75). Účasť bulharských odborníkov na medzinárodnej archívnej stáži v Paríži 15. 11.–3. 12. 2004. Témou stáže boli Archívy a informačné a oznamovacie technológie. Skúsenosti z Francúzska na úseku práce s elektronickými dokumentmi. Na akcii sa zúčastnili odborníci zo 16 krajín. – Obsiahlejšie je rubrika *Istorija na instituciite* (76–116). Marina Kalčeva píše o zriaďovaní vojenských múzeí, pamätníkov a hrobov pri armádnych štáboch. Margarita Dančeva spomína dejiny speváckeho spolku v meste Razgrad. Irena Vasileva načiera do histórie textilnej školy v meste Vraca. – V rubrike *Ličnosti* (95–98) Todor Bilčev krátko pripomína život a dielo biskupa Nestora Smolenského. – *Dokumenti* (99–116). Darina Biljarska uverejňuje 8 dokumentov z roku 1885 o činnosti Červeného kríža, hlavne v mestách Kjustendil a Samokov. Avrora Koteva publikuje v plnom znení 13 dokumentov z rokov 1941–1944 o praktikách sovietskej výzvednej služby v Bulharsku. – *Izvoroznanie* (117–120) – *Pregledi* (121–157) – *Recenzii i otzivi* (158–171) – *Chronika* (172–188).

Číslo 3–4. Redakčný článok, *Profesor Stefka Petkova na 70 godini* (3–30). Životné jubileum poprednej bulharskej archívárky a historičky Stefky Slavovej-Petkovej. Bibliografia prác z rokov 1960–2004. – *Meždunarodno sâtrudničestvo* (31–42). Rumjana Nedjalkova publikuje dohody o spolupráci v archívnictve medzi Bulharskom a Ruskom z roku 2005. Evgenija Grigorova pripomína významné výročie poľského archívára J. Skowroneka v súvislosti s jedenástou konferenciou archívov v Toruni 20.–21. 5. 2005. – *Archivistika* (43–95). Petár Pejkov píše o regionálnych konferenciách archívov, Ivanka Bacharova o elektronických dokumentoch v súvislosti s problémami archívnej teórie a praxe, podobne aj Nedjalka Petrova a Plamka Bošnjakova. Metodické a praktické problémy pri práci s pôvodcami fondov v štátnych archívoch sú náplňou článku Dobrinky Ignatovej, ako aj Krasimiry Milčevovej. – *Archivite v čužbina* (96–109). Činnosť krajských archívov vo Francúzsku približuje Valentina Petrova. Archívnictvu v Albánsku sa venuje Rumjana Nedjalkova. – *Istorija na instituciite* (110–133). Lidija Bukareva pripomína štyridsiate výročie vzniku ústredného reštaurátorského laboratória. Todor Panajatov píše o vydavateľských spolkoch a o najdlhšie vychádzajúcom periodiku *Mir* v rokoch 1899–1947. – *Dokumenti* (134–170). Lilijana Vanova a Valentina Petrova oboznamujú s dokladmi o srbsko-bulharskej vojne roku 1885, ktoré opatruje Ústredný vojenský archív v meste Veliko Târnovo. Ide o 38 dokumentov uverejnených v plnom rozsahu. – *Pregledi* (171–177) – *Chronika* (178–187).

Slavko Churý

IZVESTIJA NA DÂRŽAVNITE ARCHIVI. Glavno upravlenie na archivite pri Ministerskija sâvet, Sofija 2005, č. 89–90.

Číslo 89. – Andrej Pantev, *Edna neosâšestvena balkanizacija* (3–8). Význam zjednotenia Východnej Rumélie a Bulharského kniežatstva do nového štátneho útvaru roku 1885. Bol to výsledok boja a obetí v obidvoch častiach rozdelenej krajiny. Východná Rumélia, vlastne južná časť dnešného Bulharska s centrom v Plovdive, existovala v rokoch 1879–1885. Bola umelým výtvorom európskych mocností po skončení rusko-tureckej vojny roku 1878. Cieľom bolo rozdelenie balkánskych národov a oslabenie vplyvu Ruska. – Dojno Dojnov, *Nacionalnoobeditelnata i organizacionno-komitetskata priemstvenost v deloto na Sâedinenieto 1885 g.* (9–22). Autor zdôrazňuje, že vznik nového Bulharska roku 1885 spojením Východnej Rumélie a Bulharského kniežatstva nebol v nijakom prípade jednorazovým aktom. Bol to výsledok tvrdého zápasu, na čele ktorého stál výbor Jednota v Sofii a masy obyvateľstva vo vtedajšej umelo vytvorenej Východnej Rumélii. Akt zlúčenia obidvoch území bol vyhlásený v Plovdive 6. septembra 1885. Bolo to vlastne pokračovanie národnooslobodzovacieho boja bulharského národa proti osmanskej nadvláde v duchu myšlienok Bulharského tajného ústredného revolučného výboru pod vedením Zachari Stojanova, ktorý bol apoštolom aprílového povstania proti Turecku roku 1876. – Todor Tašev, *Edin neutraliziran protivnik ili neočakvan sâjuznik pri Sâedinenieto* (24–30). Nový pohľad na vznik zjednoteného Bulharska roku 1885. Bulharským národovcom na čele so Zachari Stojanovom sa podarilo primäť k spolupráci Bulharov moslimského vierovyznania, ktorí žili prevažne v pohorí Rodopy. Tiež turecká menšina usadená v krajine od stredoveku sa stala nechtiac spojencom bulharských snáh a podarilo sa ju neutralizovať. Autor pri koncipovaní článku využil súdobú periodickú tlač, najmä údaje z periodík Borba, Marica, Naroden glas a Sâedinenie. – V rubrike dokumenty je uverejnených viacero statí opierajúcich sa o archívny materiál, ktoré majú charakter samostatných štúdií. Milena Todorakova píše o význame zjednotenia, ktoré umožnilo vznik bulharskej štátnosti a vybudovanie národných inštitúcií a úradov. V plnom znení publikuje 75 dokumentov z rokov 1885–1886. Čísлом 1 je označený manifest kniežaťa Alexandra I. z 8. septembra 1885, vydaný v meste Veliko Târnovo. Potvrdzuje ním zjednotenie Bulharského kniežatstva a Východnej Rumélie. Asja Dertlieva-Kiselinovska po krátkej úvodnej štúdii prináša dokumenty o zjednotení z archívu Ivana Andonova. Ten bol aktívnym účastníkom zápasu o zjednotenie, neskôr sa stal jedným z vedúcich činiteľov národno-liberálnej strany. Jeho osobný fond je uložený v Ústrednom štátnom archíve v Sofii. Autorka uverejňuje 15 dokumentov z rokov 1879–1913. Najvýznamnejším prameňom sú Andonovove spomienky. Stilijan Noikov a Saška Žečeva publikujú materiály o zjednotení a následnej srbsko-bulharskej vojne roku 1885 z pohľadu bavorskej diplomacie. Ide o 60 dokumentov z rokov 1885–1886. Sú to predovšetkým relácie bavorských diplomatov v Berlíne, Petrohrade, Viedni a v iných mestách bavorskému kráľovi Ludovítovi II. o udalostiach v Bulharsku a na Balkáne. Marijana Lečeva prináša pohľad belgického generálneho konzula v Sofii na

udalosti v Bulharsku roku 1885 a na srbsko-bulharskú vojnu. Ide o 17 relácií zaslaných Ministerstvu zahraničných vecí v Bruseli. Emil Dimitrov oboznamuje verejnosť s doposiaľ neznámym svedectvom o zjednotení roku 1885. Je to list varnensko-preslavskeho metropolitu Simeona zo 7. septembra 1885. Objavili ho v osobnom fonde Evlogi a Christo Georgiev v sofijskom ústrednom archíve. – *Dnevni i spomeni* (251–298) – *Pregledi na archivni fondove i dokumenti* (299–433) – *Otzivi i recenzii* (434–441).

Číslo 90. – Antoaneta Kirilova, *Idei za materialno osigurjavane na osvoboditelno delo v navečerieto na sâzdavaneto na BRCK (juli 1868–septemvri 1869)* (3–18). Bulharské národnooslobodzovacie hnutie po rozprášení oddielu Chadži Dimitra roku 1868 čiastočne upadlo. Aj po vzniku Bulharského revolučného ústredného výboru roku 1869 revolucionári hľadali finančné prostriedky na zabezpečenie činnosti. Autor čerpá údaje z bulharskej emigrantskej tlače, hlavne z periodík *Dunavska zora* a *Narodnost*, ako aj z rozličnej korešpondencie a pamätí. Cenné pramene obsahuje osobný fond Najden Gerov. Osvetľujú aj finančné zabezpečenie dvoch propagačných ciest Vasila Levského po Bulharsku. – Milkana Bošnakova, *Ot Vârchovizâm kam federalizâm (Biografija na Vladislav Michajlov Kovačov)* (19–63). Život a dielo Vladislava (Slavčo) Michajlova Kovačova, tajomníka Hlavného macedónskeho výboru. Vzdelaním bol právnik, pracoval ako novinár, v bulharskej armáde dosiahol hodnosť podplukovníka. Zavraždili ho v Sofii priamo v centre mesta 13. septembra 1924 pred očami jeho detí. Celý život zasvätil oslobodeniu Macedónska spod tureckej nadvlády. Pripísali mu spoluvinu na zavraždení Todora Alexandrova, vodcu Vnútornej macedónskej revolučnej organizácie, čo sa však nikdy nedokázalo. Autorka sa oprela o literatúru a o materiály v Ústrednom štátnom archíve v Sofii. – Bohatá je rubrika *Dokumenti* (64–143). Evgenij Kandilarov píše o účasti Bulharska na medzinárodnej hospodárskej výstave roku 1970 v Osake v Japonsku a o upevňovaní bulharskej ekonomiky. Nikolaj Kotev a Avrora Koteva publikujú in extenso 20 doteraz neznámych dokladov o ústupe bulharskej armády zo západnej Trákie a egejského Macedónska. Donka Biljarska oboznamuje s dvoma dokumentmi a vzťahmi a spolupráci historika profesora Vasila Zlatarského s profesorom Nikolom Milevom. Materiály opatruje Vedecký archív Bulharskej akadémie vied v Sofii. Marija Zlatkova uvádza niektoré neznáme údaje o bulharskom literárnom historikovi prof. Ivanovi Šišmanovovi. Dokumenty opatruje Národné historické múzeum v Sofii. *Pregledi na archivni fondove i dokumenti* (144–151) – *Otzivi i recenzii* (152–158).

Slavko Churý

Číslo 2. – Helen Forde, *Access and Preservation in the 21st Century. What Has Changed?* (193–200). Autorka úvodnej štúdie si kladie otázku, aké zmeny sa na začiatku v 21. storočia odohrali na úseku zabezpečenia prístupu k archívnym dokumentom a ich ochrany. Zlepšený prístup je výsledkom zvýšeného záujmu verejnosti o archívy, ďalej technického pokroku, ktorý uľahčuje šírenie informácií, a to aj pre zdravotne postihnutých občanov a zahrnutie problematiky archívniectva do vládnych programov. Zvýšený záujem o bádanie podporuje aj vyhotovovanie študijných kópií z archívnych dokumentov, čím sa zvyšuje ochrana originálov archívnych dokumentov. Naďalej však existuje obrovský počet menších a malých archívov, kde sa prístup a situácia na úseku ochrany archívnych dokumentov, či už tradičných alebo elektronických záznamov, naďalej zhoršuje. Jediným riešením, ktoré zabezpečí prístup a ochranu archívnych dokumentov uložených vo všetkých archívoch, je vzájomná spolupráca archívov. – Hector L. MacQueen, *Reform of Archival Legislation: A Scots Perspective* (201–213). Článok je upravený text referátu, ktorý autor predniesol na konferencii írkej Spoločnosti archivárov roku 2004 v Dubline. Autor v ňom venuje pozornosť stratégií ďalšieho rozvoja Škótskeho národného archívu, hodnoteniu riadenia archívniectva a uplatňovaniu zákona o slobodnom prístupe k informáciám v Škótsku. Zároveň porovnáva súčasný stav archívniectva v Škótsku a Írsku a konštatuje, že nezávislý poradný orgán (archívna rada) je dôležitým garantom širokého záujmu verejnosti o archívy. – Judith Brimmer, *Providing a National Resource: The Management of Music Manuscripts in the UK* (215–232). Autor sa pokúša pomenovať hlavné otázky na úseku správy hudobných rukopisov vo Veľkej Británii. Ide o zbierkovú činnosť (akvizíčná politika, úschova a konzervovanie), katalogizáciu (tvorba archívnych pomôcok a šandardizácia opisov) a zabezpečenie prístupu k dokumentom. Skúmanie týchto otázok umožní zlepšiť a zjednotiť metodiku na týchto úsekoch práce s rukopismi. Zároveň navrhuje vypracovanie špecifických noriem pre ochranu a opis týchto dokumentov a vytvorenie špeciálnych pracovných skupín, ktoré budú spolupracovať s príbuznými domácimi i zahraničnými odbornými inštitúciami. – Zoë A. Smyth, *Adopting a Functional Classification of Business Processes in Northern Ireland* (233–242). Najdôležitejšou súčasťou EDRM (Electronic Document and Records Management) projektu je vypracovanie registratúrneho plánu. Autorka článku skúma niektoré otázky správy registratúry z pohľadu vypracúvania funkčných triediacich registratúrnych plánov inštitúcií verejnej správy v Severnom Írsku. – John Abdul Kargbo, *Archives Management in Post-war Sierra Leone: Luxury or Necessity?* (243–253). Po dlhotrvajúcej občianskej vojne si spoločnosť v Sierra Leone postupne uvedomuje význam kultúrnych inštitúcií ako primárneho zdroja informácií potrebných pre ďalší rozvoj krajiny. Predmetom diskusií je dôležitosť Národného archívu v procese povojnovej obnovy krajiny ako správcu dokumentov z produkcie ústredných úradov štátu. – *Obituary*

(251–253) – *Reviews* (255–271) – *Notices of New Publications Received* (273–274).

Peter Draškaba

LA GAZETTE DES ARCHIVES. Revue de l'Association des Archivistes Français. No 197, 198, 199, 200, Paris 2005.

Číslo 197. – Bruno Galland, *Une cité au services des archives* (1–16). Autor podrobne oboznamuje s históriou snáh o vybudovanie nového sídla Národného archívu. V roku 2001 bola založená asociácia „Une cité pour les Archives Nationales“, ktorej cieľom bolo poukázať na alarmujúci stav Národného archívu. Tento brzdí rozvoj a činnosť archívu a najmä zabraňuje prijímať prírastky. Snahy o zlepšenie situácie našli živú odozvu v archívnej, odbornej i širokej verejnosti a pomohli k realizácii týchto snáh. Francúzsky prezident 4. marca 2004 oznámil rozhodnutie podporiť vybudovanie nového sídla Národného archívu v Saint-Denis-Pierrefitte, otvorenie ktorého by sa malo uskutočniť v roku 2009. – Jean-Baptiste Auzel, Christine Nougaret, Denise Ogilvie, *Les Fonds: du respect au réseau, expériences au Centre historique des Archives Nationales* (17–36). V Historickom centre Národného archívu (Centre historique des Archives Nationales – CHAN) sa nachádzajú viaceré písomnosti verejných a súkromných archívov, najmä z 19. storočia, ktoré nie sú usporiadané do fondov. Príspevok podrobne informuje o skúsenostiach s aplikáciou medzinárodnej normy popisu archívov ISAD/G z roku 1994 a jej definitívnou verziou z roku 2000 na tieto písomnosti. – Françoise Mosser, *La Commission des archives notariales et l'animation d'un réseau* (36–44). – Notárske archívy uchovávajú množstvo písomností a sú značne využívané bádateľmi. Notári sú prví zodpovední za ich uchovávanie a už od stredoveku existujú početné inštrukcie, ktoré im nariaďujú uchovávať originály ich písomností pomerne dlhú dobu, skôr než ich odovzdajú do archívov, teraz do Národného archívu a departementálnych archívov. Starostlivosť o tieto archívy vyžaduje spoluprácu notárov a archivárov. Pre zlepšenie spolupráce bola vytvorená 28. júna 2002 komisia pre notárske archívy pozostávajúca z tridsiatich členov: notárov, archivárov a univerzitných odborníkov. Autorka uvádza počiatky vzniku, úlohy a pôsobenie komisie. – Stéphanie Rivoire, Valérie Brousselle, *Le Pôle de conservation des archives des mouvements de jeunesse et d'éducation populaire (PAJEP)* (45–55). Zapodieľajú sa snahami zabezpečiť uchovávanie písomností rôznych mládežníckych hnutí a inštitúcií ľudovej výchovy, ktoré sú značne rozptýlené. V roku 1999 bola uzavretá dohoda medzi ministerstvom kultúry, ministerstvom mládeže a športu a Generálnou radou departementu Val-de-Marne o vytvorení siete na čele s asociáciou Pôle de conservation des archives des mouvements de jeunesse

et d'éducation populaire (PAJEP). Príspevok oboznamuje so šesťročnými aktivitami v tejto oblasti, vzťahom medzi rôznymi zložkami siete, realizáciou plánov a perspektívami. – Tristan Vuillet, *Aide memoire(s), les archives de Lyon s'engagent* (57–61). – Stručná informácia o snahe dvadsiatich mestských kultúrnych inštitúcií, vrátane archívov, v meste Lyon o nadviazaní kultúrnej spolupráce. Za tým účelom dňa 2. apríla 2000 uzatvorili dohodu o spolupráci. Autor uvádza dôvody vzniku dohody, jej ciele a doterajšie plnenie. – Margaret Crockett, *Les réseaux d'archives au Royaume-Uni* (63–73). – Archívy Spojeného kráľovstva patria k najbohatším a najdôležitejším v západnom svete. Kniha „British archives: A guide to archives in the UK“ z roku 2001 uvádza informácie o rozmanitosti a pramennom bohatstve 1 231 archívnych zariadení. Od roku 1990 možno nájsť informácie o sprievodcoch a inventároch aj na internete. Autorka upriamuje pozornosť na situáciu archívov. Uvádza projekty, ktoré začali budovať automatizované siete o archívoch a inventároch. Snahou je vytvoriť národnú automatizovanú sieť. Informuje tiež o profesionálnych archívnych spoločnostiach. Poukazuje aj na legislatívne prostredie, pretože neexistuje jednotná legislatíva o archívoch, je však snaha o jej vytvorenie. – Dominique Taffin, *Pour une mémoire partagée, pistes pour un projet caribéen, d'accès aux sources de l'histoire des Antilles* (75–90). Článok sa zapodieva situáciou v karibskej oblasti, ktorá predstavuje veniec 44 ostrovov so 45 miliónmi obyvateľov. Ostrovy sú rozdelené do 24 rozličných politických celkov s rôznymi jazykmi. Rozličné sú aj archívne tradície. Niektoré ostrovy majú dobre vybavené archívy, iné takmer žiadne. Pre zlepšenie spolupráce navrhuje sa projekt siete prameňov karibskej oblasti. Ciele a podstata projektu. – Gilbert Coutaz, *L'Obligation de dépasser les limites institutionnelles: deux réseaux impliquant les Archives cantonales vaudoises (Suisse)* (91–96). Stručná informácia o dvoch aktivitách archívu frankofónneho švajčiarskeho kantónu Vaud. V novembri 1995 vyšiel podnet na založenie Spoločnosti pre prírodné a kultúrne dedičstvo kantónu Vaud a v marci 1998 bola vytvorená báza údajov zv. Inventaire général des archives communales vaudoise avant 1961. – *Archives publiques genevoises: un exemple de collaboration dans le domaine du Records continuum* (97–113). Kolektívny príspevok siedmich švajčiarskych archivárov. V úvode oboznamujú s ústavnými dejinami Švajčiarska, ktoré je konfederáciou kantónov. Tieto sú suverénne a samostatne riadia svoje záležitosti. Priamym dedičstvom tejto situácie je aj archívna organizácia, kde vlastne neexistuje jednotný švajčiarsky archívny systém. Federálny archív nemá nijaký vplyv na kantonálne archívy. Taktiež nik nemá vplyv na súkromné archívy. Absencia centralizácie vyúsťuje v rozmanitosti archívnej praxe i formácie archivárov a vedie k zamedzeniu výmeny skúseností a informácií ako aj rozvoju práce na spoločných projektoch. Pre odstránenie týchto nedostatkov archivári Štátneho archívu Ženevy a ženevských departementov uzavreli spoluprácu na vytvorení siete s dvomi úrovňami. – Sylvain Mainville, *Les missions des Archives nationales et la circulaire du 2 novembre 2001: quelle gestion des archives dans les administrations centrales et les établissements public de l'état?* (115–126). Článok zhrňuje trojročnú bilanciu aplikácie obežníka predsedu vlády z 2. novembra 2001 ústredným a verejným úradom pre čin-

nosť misií archivárov Národného archívu. Pre pochopenie výsledkov aplikácie obežníka najskôr oboznamuje s úlohou a tradičnou organizáciou misií Národného archívu v ministerstvách a iných ústredných úradoch. Vo všeobecnosti zmeny zavedené obežníkom nie sú veľmi zjavné, tento však predstavuje základ pre lepšiu spoluprácu archivárov a pôvodcov fondov. – Claire Sibille, *La seconde édition de la norme ISAAR (CPF)* (127–146). V auguste 2004 na viedenskom kongrese vyšlo druhé vydanie medzinárodnej normy ISAAR (CPF), ktoré značne modifikuje prvé vydanie tejto normy a má logickejšiu štruktúru a obsahuje početné príklady. Autorka oboznamuje s obsahom normy, rozdielmi medzi obooma vydaniaми a v prílohe prináša dva podrobné príklady popisu. – Danièle Munari, *Fiche d'expérience: archivistes communaux et intercommunaux des deux Savoie* (147–148). Stručná informácia o spolupráci archivárov dvoch francúzskych savojských departementov, ktoré v roku 1995 vytvorili spoločnú pracovnú skupinu. Táto sa pravidelne stretáva každé dva mesiace na jeden deň, kde sa spoločne preberajú aktuálne problémy, najmä legislatívneho a normatívneho charakteru. – *Tables des matières* (150).

Číslo 198. Historická asociácia železníc – Association d'histoire des chemins de fer (AHICF) v spolupráci so Spoločnosťou francúzskych archivárov usporiadala v dňoch 15.–16. mája 2003 v Montpellier „Vedecké dni“. Hlavnou témou sympózia bola otázka významu, využívania a spracovania orálnych prameňov, ako aj vzťah medzi osobnými a ústnymi archívmi. Predložené číslo časopisu obsahuje príspevky týkajúce sa týchto tém. – Christian Chevandier, *Ne pas construire d'aporie* (5–14). Autor poukazuje na postupný vývoj využívania ústnych prameňov, ktoré slúžia na nahradenie a doplnenie písomných dokumentov. Uvádza problémy s ich využívaním, ktoré možno zoradiť do troch okruhov: prvý okruh je epistemologický, druhý sa týka zberu a zhromažďovania prameňov a tretí ich uschovávanie. Zdôrazňuje, že na ústne archívy je potrebné hľadieť ako na archívy a tak ich aj spracovávať. – Florent Montagnon, *Archives des normes, archives des pratiques. Les flexibilités dans la gestion du personnel des transports public urbains lyonnais, 1890–1980* (15–28). Rozoberá písomnosti zamestnancov Spoločnosti omnibusov a električiek mesta Lyon (Compagnie des omnibus et tramways de Lyon – OTL), ktoré umožňujú podrobne sledovať život práce jednotlivcov, odhaľovať zložitost' organizácie práce a riadenia pracovníkov. Tieto písomnosti obsahujú aj také údaje (podmienky práce, zdravie, záujmy, postavenie žien, rasizmus a i.), ktoré nemožno nájsť vo verejných archívoch, pretože sa týkajú jednotlivcov a ich kariéry. – Josy Rajaobelison, *Une collecte demandée par un comité d'établissement régional de la SNCF (Nord-Pas-de-Calais) sur la mémoire collective cheminote et les conflits. I. Mémoire collective cheminote, témoignages sur les conflits: genèse du projet et médiation* (29–36). Oblast Nord-Pas-de-Calais, ako pohraničná oblasť severného Francúzska hrala významnú a špecifickú úlohu v odboji počas vojny. Dôležitú úlohu mali najmä železničari, a to aj v povojnovom období pri rekonštrukcii železníc. V snahe zachytiť históriu obdobia rokov 1938–1948 bola vytvorená v roku 1990 päťčlenná pracovná skupina, ktorá mala uskutočniť projekt zberu

písomných dokumentov, hmotných predmetov a svedectiev jednotlivcov, ako aj spracovanie tohto zberu. V roku 1997 sa projekt rozšíril o novú iniciatívu – zisťovanie pamäti železničiarov o sociálnych konfliktoch rokov 1986–87 a 1995. Článok obsahuje prvú časť, v ktorej autorka uvádza genézu projektu a postup prác. – Olivier Kourchild, *Une collecte demandée par un comité d'établissement régional de la SNCF (Nord-Pas-de-Calais) sur la mémoire collective cheminote et les conflits. II. Déroulement de la recherche et question de méthode* (37–61). Pokračovanie tematiky predchádzajúceho článku, v ktorom autor poukazuje na niektoré problémy týkajúce sa orálnych archívov. Hlbšie uvádza svoje názory na ich význam a úlohu a podrobne informuje o projekte, ktorý má zachytiť kolektívnu pamäť železničiarov o sociálnych konfliktoch rokov 1986–87 a 1995. Uvádza chronológiu výskumov, počnúc od ich počiatkov v roku 1996, priebeh výskumu, spôsob rozhovorov, otázky účastníkom a výsledky výskumov. Na záver uvádza obsiahlejšiu bibliografiu podľa tém. – Anna-Marie Arborio, *Quelques questions concernant l'utilisation des „sources orales“ à partir d'une enquête sociologique sur le personnel des hôpitaux* (63–71). Autorka uvádza svoje skúsenosti a poznatky získané pri uskutočnení sociologického výskumu nemocničných sestier, ktorý mal zistiť ich pracovné a sociálne postavenie. – Florence Descamps, *Mémoire orale et mémoire écrite au Ministère des Finances* (73–92). V roku 1987 na ministerstve financií sa utvoril Výbor pre ekonomickú a finančnú históriu (Comité pour l'histoire économique et financière – CHEFF), ktorý v roku 1988 začal uskutočňovať projekt zberu ústnych svedectiev. Článok podáva genézu projektu a jeho priebeh. Na záver uvádza niekoľko kritérií, ktoré sú podstatné pre úspech a trvácnosť autobiografických ústnych alebo písomných zbierok a pre ich všeobecné využívanie. – Élise Feller, *Dossiers du personnel, mémoires des personnels, démarche et difficultés des chercheurs* (93–105). Cieľom autorky je ukázať ako bádatelia – historici, sociológovia a etnografi, ktorí sa stále viac zaoberajú dejinami pracovníkov, využívajú klasické písomné pramene, ako aj orálne pramene a svedectvá. Uvádza práce prvých bádateľov – priekopníkov v tejto oblasti z rokov 1970–1980, postupný nárast prác v rokoch 1990–2000. Poukazuje na ťažkosti, s ktorými sa bádatelia stretávajú pri svojej práci. – Christian Perrot, *Les problèmes posés par la conservation des archives du personnel de la SNCF: informatisation et conservation des informations* (107–111). Stručne informuje o problémoch spojených s uschovávaním písomností pracovníkov francúzskych železníc. Vzhľadom na možnosti sa pozornosť venovala dvom okruhom: 1. individuálnym písomnostiam pracovníkov s dlhšou uschovávacou lehotou; 2. písomnostiam z finančnej oblasti vyžadujúce strednú dĺžku uschovávania (10 rokov). – Sébastien Jeanpierre, *Le sauvetage des voix du passé: numérisation, restauration et valorisation des archives orales* (113–128). Generálna rada departementu Haute-Saône vytvorila v archíve departementu nové oddelenie určené zberu a hodnoteniu orálneho dedičstva departementu. V novembri roku 2000 sa stal vedúcim oddelenia autor článku. Uvádza skúsenosti získané pri zbere, numerizácii, reštaurovaní a hodnotení orálnych dokumentov. – Catherine Omnès, *Biographies individuelles, biographies collectives* (129–138). Sociálne otrasy v máji 1968 hlboko zmenili tvár

hospodárskej a sociálnej histórie vo Francúzsku. Historici sa začínajú viac venovať geografickým, profesionálnym, sociálnym, sídelným a iným zmenám. Historik sa už nemohol uspokojiť s tradičnými prameňmi produkovanými štátom alebo profesionálnymi organizáciami, ale musel pristúpiť k využívaniu životopisných prameňov a vo väčšej miere venovať pozornosť aj jednotlivcom. Pri využívaní týchto prameňov sa používali dve metódy: mikro- a makroanalýza. Autorka popisuje tieto metódy a informuje o prínosoch jednotlivých a kolektívnych biografii. – Coralie Immelé, *La résistance des cheminots entre 1940 et 1944, une histoire à la croisée des engagements individuels et collectifs* (139–149). Napriek viac ako sedemdesiatim prácam zaoberajúcimi sa odbojom železničiarov v rokoch 1940–1944, tento ešte stále ostáva mŕtvym miestom dejín odboja. Toto spočíva v skutočnosti, že archívy francúzskych železníc boli donedávna málo prístupné. Pre komplexný pohľad je však potrebné využiť aj archívy súdov, archívy odbojových zložiek a ústne pramene. Autorka informuje o rozmanitých prameňoch, ktoré sa ponúkajú bádateľom a uvádza príklady svojho využitia. – Marie-Louise Goergen, *De l'individu au collectif: le cas du Maitron cheminots* (151–156). Autorka informuje o projekte spracúvania biografického slovníka železničiarov zv. *Maitron cheminots*. Uvádza genézu projektu ako aj pramene v rôznych archívoch. Dôležité miesto však majú aj individuálne biografie, ako pramene pre štúdium sociologického charakteru. – Natalie Mallet-Poujol, *Recherche et vie privée: du droit du citoyen au droit du chercheur* (157–175). Historik pri svojej práci naráža na bariéru súkromného života. Autorka sa podrobne zapodieva právnymi problémami vzťahu medzi badaním a súkromným životom. Vysvetľuje pojem súkromný život, čo pôsobí ťažkosť, pretože neexistuje právna definícia súkromného života. Všimá si možnosti prístupu k informáciám z tejto oblasti, ako aj prípady, keď ide o prezradenie informácií. – Jean-Louis Robert, *Conclusions* (177–180). Zhrnutie priebehu sympózia, v ktorom autor sa nechce priamo vracáť k príspevkom a diskusiám, a tak sa pokúsiť o syntézu, ktorá je nemožná pre bohatosť a rozmanitosť materiálov. Podáva však stručný prehľad histórie využívania orálnych prameňov, ktorú možno rozdeliť do troch období: roky šesťdesiate, roky sedemdesiate a posledné dvadsať rokov dvadsiateho storočia. – Nicolas Offenstadt, *Archives, mémoires, oralité. Remarques médiévistes* (181–185). Aj keď osobné archívy a archívy orálne sú predmetom bádania historika súčasnosti a najmä odborníka na sociálnu históriu, diskusia podnietila autora k niekoľkým stručným pripomienkam zo svojho pohľadu medievalistu. – *Table des matières* (188–189).

Číslo 199. – *Note du Bureau de la section des archives municipales* (1). Informácia o obsahu tohto čísla časopisu *Gazette des Archives*, kde sa nachádzajú príspevky z dvoch sympózií. V prvej časti sú materiály z V. sympózia, ktoré sa uskutočnilo v Toulouse v dňoch 14.–16. júna 2000 na tému „Les archives et la politique de la ville“. V druhej príspevky zo VI. sympózia municipálnych archívov, ktoré prebehlo v Dunkerque v dňoch 9.–11. októbra 2002 pod názvom „Archives et intercommunalité, nouveaux territoires, nouvelles pratiques“. V prvej časti časopisu je uverejnených osem, pomerne stručných príspevkov, čo je

len časť z príspevkov, ktoré odzneli na sympóziu. – *Archives et politique de la ville* (3–6). Program sympózia s menami prednášajúcich a názvami príspevkov. Sympóziu malo tri časti: „Les archives issues de la politique de la ville“, „Archives et citoyenneté“ a „Mémoire et politique de la Ville: ville, patrimoine, identité, mémoire, lien social...“. – „*Archives et citoyenneté*“ (8). Stručný úvod k téme archívy a občianstvo. Zapojenie archivárov do projektu politiky mesta v oblasti histórie a pamäti, prinieslo viaceré skúsenosti, ktoré sa v tejto časti sympózia budú prezentovať. – Jean-Luc Pohrel, „*Mémoires de quartiers*“. *Une expérience d'animation de quartiers par les archives municipales de Dunkerque. 1997–1999* (9–16). Oboznamuje so skúsenosťami pracovníkov mestského archívu v Dunkerque, ktoré získali v rámci akcie mestského sociálneho rozvoja pod názvom „mémoires de quartiers“. Projekt sa týkal troch mestských častí. Informuje o dôvodoch voľby týchto častí, cieľoch akcie, jej priebehu a s výsledkami. – Pascal Foschi – André Guffroy, *Le Beau-Maraais, un quartier pour mémoire* (17–21). V meste Calais sa akciu mestského sociálneho rozvoja „Le quartier pour Mémoire“ rozhodli uskutočniť v mestskej časti Beau-Maraais. Táto má 18 000 obyvateľov a tvorí viac ako štvrtinu mesta Calais. Cieľom akcie bolo tiež pozdvihnúť pocit spolupatričnosti obyvateľov a ich identifikácie s mestskou časťou. Autori oboznamujú s charakteristikou a sociálnym zložením obyvateľov, cieľom projektu, jeho priebehom, bilanciou a perspektívami. – Sylvie Clair, *La Belle-de-Mai, Les archives de Marseille au coeur de la politique de la ville* (22–27). Oboznamuje s kultúrnymi aktivitami mestského archívu v Marseille v rámci kultúrnej politiky mesta v časti Belle-de-Mai. Táto mestská časť je robotníckou štvrťou postihnutou zatvorením viacerých tovární. Autorka značnú pozornosť venuje sporu o budovu pridelenú v roku 1994 archívu a v roku 1995 mestskému divadlu. – Marie-Andrée Houillon, *L'expérience d'une classe archives en „Ville nouvelle“* (28–31). Pre lepšie oboznámenie žiakov s históriou mesta a urbanizmu a ich hlbšiu zaangažovanosť ako občanov mesta, vytvorila sa v meste Villeneuve d'Ascq „archívna trieda“ s 27 žiakmi. Cieľom bolo porovnať dve mestské časti: starú časť Annapes a novú l'Hôtel de ville a oboznámiť žiakov so životom v mestských častiach, s ich históriou a stavebným vývojom. Uskutočnilo sa 8 zasadaní triedy. Článok stručne popisuje priebeh zasadaní, ich obsah a výsledky akcie. – Jean-Marc Dabin – Geneviève Michel – Françoise Vasseur, *Mémoire de la RN2: cinq services d'archives autour d'un projet intercommunal de restructuration urbaine* (32–36). Trojica autorov oboznamuje s akciou, ktorá vznikla pri príležitosti rekvalifikácie národnej cesty č. 2 na mestský bulvár. Starostovia piatich miest departementu Seine Saint-Denis v parížskej oblasti sa rozhodli uskutočniť akciu, ktorá by prispela k súdržnosti obyvateľov a povzneseniu v kultúrnej oblasti, v ktorej mali byť zainteresovaní aj archivári. Autori oboznamujú s účasťou archivárov. J-M. Dabin píše o počiatkoch a priebehu akcie, G. Michel všeobecnejšie popisuje prácu archivárov a F. Vasseur uzaviera bilanciou a perspektívami. – Michèle Mornet, *Un projet intercommunal entre archivistes dans le cadre d'un contrat d'agglomération* (37–42). Dňa 17. decembra 1998 podpísalo päť miest departementu Hauts-de-Seine protokol o súhlase s budúcim uzavretím dohody o aglo-

merácii týchto miest. Dohoda mala umožniť ich lepší ekonomický a kultúrny rozvoj. Príspevok informuje o počiatkoch projektu, jeho cieľoch, priebehu a výsledkoch. – Jean-Pierre Roger, *L'inter-réseaux du développement social urbain* (43–48). V roku 1997 deväť asociácií DSU (developpement social urbain) vytvorilo vzájomnú sieť (Inter-réseaux DSU), ktorá v súčasnosti zahŕňa dvadsať regionálnych sietí DSU. Autor informuje o dôvodoch vzniku siete, predstavuje pracovníkov DSU, píše o spolupráci s archivármi a problémoch, ktoré je potrebné riešiť. – Claude Bartolone, *Les archives et la politique de la ville* (49–52). Prihovor ministra pre záležitosti miest. Oboznamuje s náročným plánom vlády na obnovu miest, ktorého cieľom je pripraviť mestá na život zajtrajška a zaviesť také formy organizácie územia, ktoré by uľahčili prechod k renesancii miest. Významnú úlohu majú aj archivári. Uvádza oblasti, kde archivári môžu byť užitoční. – V druhej časti časopisu sú uvedené materiály zo sympózia v Dunkerque. Uverejnené sú štyri príhovory a osem príspevkov, čo je tiež len časť. *Archives et intercommunalité: nouveaux territoires, nouvelles pratiques* (53–55). Program sympózia, obsahuje mená a názvy diskusných príspevkov. Sympóziu pozostávalo z úvodného zasadania a dvoch častí: „Aspect juridique de l'intercommunalité“ a „La réalité intercommunale des archives. Séance d'ouverture“ (56–75). Na úvodnom zasadnutí odzneli štyri príhovory, ktoré predniesli Michel Delebarre, Martine de Boisdeffre, Elisabeth Verry a Anne-Catherine Marin. Cieľom príhovorov bolo bližšie osvetliť počiatok, význam a perspektívy interkomunálnej spolupráce miest a určiť úlohy archivárov a archivárov v tejto spolupráci. – Pierre Boyer, *Histoire de la décentralisation et de coopération intercommunale* (76–80). Zaoberá sa právnymi hľadiskami interkomunality. Uvádza históriu tak decentralizácie, ako aj interkomunálnej spolupráce, ktorej počiatky siahajú do 19. storočia. – Rosine Cleyet-Michaud, *La loi Chevènement* (81–86). Zapodieva sa zákonom zv. Chevènement z 12. júla 1999 týkajúceho sa posilnenia interkomunálnej spolupráce. Základným princípom zákona je najmä ochrana obce ako základu demokracie. Vysvetľuje jednotlivé druhy: komunita obcí, komunita aglomerácií a komunita miest. Rozvádza ich orgány a kompetencie. V závere venuje pozornosť úlohe archivárov. – François Lucas, *Situation de l'intercommunalité en 2002* (87–92). Uvádza niektoré problémy, ktoré sú v súčasnosti aktuálne v problematike interkomunality. Niektoré z nich môžu zaujímať aj archivárov, najmä pri budovaní archívnej služby v tejto oblasti. – Éliane Lochot, *Les archives des communes et intercommunalité en l'an 2000: bilan d'une enquête* (93–99). Oboznamuje s výsledkami ankety uskutočnenej sekciou municipálnych archívov Spoločnosti francúzskych archivárov v októbri 2000 o archívoch pochádzajúcich z interkomunálnej spolupráce. V prílohe je uvedený dotazník ankety. – Eric Joret, *Archives des communes rurales et structures intercommunales en Ile-et-Villaine* (100–104). Informuje o spôsoboch konkrétnej pomoci, ktorú od roku 1981 poskytuje archív departementu Ile-et-Vilaine vidieckym obciam departementu. – Anne Lebel, *Dunkerque et le projet de création d'un centre d'archives communautaire à vocation intercommunales* (105–112). Mestské spoločenstvo Dunkerque spája 18 obcí odlišnej veľkosti a charakteru. V snahe o zlepšenie starostlivosti o pí-

somnosti obcí vznikol projekt vybudovania archívneho centra interkomunálneho charakteru. Autorka oboznamuje s počiatkami projektu a súčasným stavom. – Gérard Ermisse, *Archives de Bayonne et du Pays Basque* (113–119). Popisuje komplikovanú situáciu v oblasti Baskov v Bayonne, na juhu Francúzska, ktorá má vplyv aj na situáciu v archívniectve. V snahe zlepšiť situáciu archívov vzišiel projekt vybudovania centra archívov tejto oblasti. Informácia o genéze a stave projektu. – John Barzmann, *Localisation des archives et villes universitaires: l'exemple des ateliers et chantiers du Havre* (120–127). V júni 2000 boli zrušené lodenice v Le Havre, ktoré existovali dve storočia. Ich archív mal byť presťahovaný do departementálneho archívu Seine-maritime mimo mesta. Autor opisuje snahy o ponechanie archívu v Le Havre, pretože obsahuje dôležité pramene nielen k histórii lodného priemyslu, ale i mesta. – *Tables des matières* (128–129).

Číslo 200. – Philippe Henwood – Paule René-Bazin, *Des „Services historiques des armées“ au „Service historique de la Défense – 25 ans pour une réforme (1980–2005) (1–20)*. Dlhý proces vývoja v histórii vojenských archívov sa zavŕšil dňa 27. 1. 2005, keď vznikla „Service historique de la Défense“, čím začala nová etapa rozvoja. Počiatky vojenských archívov siahajú do 17. storočia, väčší rozvoj nastal v 20. storočí. Existovala však veľká roztrieštenosť, pretože archívy podliehali viacerým zložkám armády: pozemným silám, námorníctvu, letectvu, ale aj viacerým iným. Autori oboznamujú s históriou a prvými snahami o reformu v roku 1980, jej priebehom počas 25-tich rokov až po ukončenie v roku 2005. – Françoise Hiraux, *Des archives pour participer au devenir universitaire. Record management et action patrimoniale à l'Université catholique de Louvain* (21–28). Archívy belgických univerzít patria k súkromným archívom a neodovzdávajú svoje písomnosti verejným archívom. Autorka informuje o archíve Katolíckej univerzity v Louvaine, ktorý vznikol v roku 1982. Oboznamuje s jeho počiatkami, súčasným stavom, prácou archivárov a prínosom pre univerzitu. – Jean-Daniel Zeller, *La gestion d'un service d'archives intermédiaires: Processus, procédures et tableaux de bord. L'exemple des Archives centrales des Hôpitaux universitaires de Genève* (29–54). Podrobne sa zapodieva problémami riadenia a činnosti medziarchívu, a to na príklade Ústredného archívu univerzitných nemocníc v Ženeve. Hlbšiu pozornosť venuje procesu vyradovania písomností. Na záver uvádza v prílohe 10 tabuliek a schém, osvetľujúcich text článku. – Elodie-Cécile Marrel, *E-Domec: Electronic Document Management in the European Commission. Lorsqu'une politique d'archivage soutient les actions pour une administration responsable* (55–59). Zvýšenie kompetencií Európskej komisie, ako aj rozšírenie zemepisnej sféry jej aktivity (zvýšenie členov EÚ z 12 na 25) spôsobuje aj zvýšenie písomnej produkcie. Článok informuje o snahách ako čeliť tejto situácii, najmä využívaním programu E-Domec. – Olivier de Boisboissel, *Le poids d'une fusion dans le rapprochement des cultures archivistiques des grands groupes internationaux* (61–70). Autor zameriava pozornosť na narastajúci jav súčasnosti – fúziu podnikov. Objasňuje čo znamená fúzia, aké má dopady, rozoberá záväzky, ktoré z toho vyplývajú pre archivárov a nakoniec poukazuje na možnosti, ktoré fúzia ponúka. –

Rosine Lheureux, *Les conséquences de la loi organique relative aux lois de finances (LOLF) sur les services d'archives de l'échelon central* (71–81). Od januára 2006 nadobudol účinnosť základný zákon a finančných zákonoch (LOLF). Autorka sa zamýšľa nad dôsledkami zákona pre archívy ústredných orgánov. Všíma si postavenie týchto archívov, pričom venuje pohľad na históriu archívnych misií Národného archívu. – Isabelle Rambaud, *Archives, patrimoine, musées: mariage de raison ou liaisons dangereuses? L'exemple de la Seine-et-Marne* (83–100). V roku 1983 generálna rada departementu Seine-et-Marne rozhodla o vytvorení spoločného orgánu pre archívy a kultúrne dedičstvo, neskôr aj pre múzeá. Autorka podrobne oboznamuje s dôsledkami, ktoré mal tento krok pre archívy. V závere odpovedá na tri otázky: akú úlohu má departementálny archív v tejto situácii? Či špecifikum Seine-et-Marne, ktoré už 20 rokov spojilo archívy, kultúrne dedičstvo a múzeá môže byť vzorom i pre iných? Či tento vzor nie je prekonaný? – Sonia Mailliet, *Les archives de la Maison de l'agriculture de l'Aisne: conserver la mémoire agricole du département* (101–109). Dom poľnohospodárstva v Aisne zoskupuje okolo 15 verejných i súkromných organizácií, ktoré úzko spolupracujú na poskytovaní informácií pre oblasť poľnohospodárstva. V roku 2000 v jeho organizačnom rámci vznikol aj archív, ktorého počiatky však siahajú do roku 1995. Autorka informuje o desaťročných skúsenostiach s týmto experimentom a popisuje rozličné etapy vývoja. – Agnès Dejob, *Construire une identité dans un contexte mouvant. Quelle place pour les Archives régionales?* (111–129). – V súčasnosti existuje vo Francúzsku 26 regiónov, ktoré vznikali etapovito v priebehu uplynulých dvadsiatich piatich rokoch. Podobne len postupne sa konštituovali regionálne archívy a hľadali svoje miesto v sústave archívov. Autorka na skúsenostiach regionálneho archívu Pays-de-la-Loire oboznamuje so zásadami decentralizácie vo Francúzsku a jej priebehom, ako aj s vývojom regionálnych archívov, ktorý ešte nie je zavŕšený. – Claire Sibille, *Le 69e congrès annuel de la Société des archivistes américains* (130–144). Podrobný referát o programe, priebehu a výsledkoch 69. kongresu Spoločnosti amerických archivárov. Spoločnosť vznikla v roku 1936 s cieľom podporovať základné princípy archívnictva a uľahčiť vzájomnú spoluprácu archivárov a archívov. V súčasnosti má 4 300 členov a vyvíja rozmanitú činnosť. Kongresu sa zúčastnilo 1 200 členov. Uskutočnilo sa 72 rôznych zasadnutí, 10 formačných stáží a 50 schôdzí. – Georges Cuer, *Transferts de compétences, transferts d'archives. Dévolution des archives courantes, intermédiaires et définitives dans l'acte II de la décentralisation* (145–154): Referát o priebehu 4. výročného stretnutia Sekcie departementálnych archívov Spoločnosti francúzskych archivárov v dňoch 3.–4. 2. 2005 v Beauvais. Na stretnutí sa rozoberal problém decentralizácie štátnej správy od jej prvých počiatkov v roku 1980 a jej dôsledkoch na organizáciu, kompetencie a činnosť archívov. *Table des matières* (156).

František Palko

Príspevky 51. zväzku Správ Rakúskeho štátneho archívu sú časovo i tematicky rôznorodé. V prvom z nich sa Matej F. Müller venuje vývoju štýlu kreslenia Albrechta Altdorfera okolo roku 1515. Rozoberá ho podľa „Histórie Fridricha a Maximiliána“, ktorá je opisom života cisára Fridricha a jeho syna cisára Maximiliána I. a nachádza sa v Rakúskom štátnom archíve. Popri nespočetnom množstve miniatúr (Miniaturentriumphzug) v grafickej zbierke Albertina vo Viedni patrí k najdôležitejším historickým a obrazovým prameňom, ktoré sa zachovali z obdobia cisára Maximiliána I. „Historia“ nás najprv oboznamuje s genealógiou rodiny Habsburgovcov, potom so životom Fridricha a Maximiliána. Autorom je humanista Jozef Grünpeck, ktorý je zobrazený aj na dedikačnej ilustrácii. Dielo napísal podľa vzoru veľkých antických spisovateľov, pričom sa orientoval na Homérovho Achilla a Alexandra Veľkého, na Vergíliovho Aenea a na Suetoniovu prácu Vitae. „Historia“ však nie je vzácna a dôležitá len kvôli kultúrnohistorickému, či humanistickému obsahu, ale aj z hľadiska dejín umenia. Obsahuje 46 vysokokvalitných kresieb, ktoré sú veľmi dôležité aj z hľadiska dejín umenia. Nakreslil ich majster z Regensburgu Albrecht Altdorfer sám alebo neznámy umelec z jeho okruhu. Odborníci sú dodnes nejednotní. Diskutuje sa aj o tom, či je „Historia“ čistopis alebo len návrh (koncept). Rozboru štýlu A. Altdorfera a chronologickému zaradeniu kresieb v rámci jeho celoživotného diela (porovnaním s konkrétnymi kresbami a ich zaradením medzi ne) sa venovalo a venuje niekoľko odborníkov. M. F. Müller ich zaraďuje k jeho strednej tvorivej perióde. Zdôrazňuje ich vnútornú vecnosť, ktorá nevznikla samoúčelne alebo z vôle autora, ale kvôli vyrovnaníu sa vtedy moderným prácam H. Burgkmaiersa, L. Becksa alebo A. Dürera. Súčasťou štúdie je 24 kvalitných reprodukcii kresieb na kriedovom papieri.

V príspevku o misiách Mikuláša Warkotscha do Ruska v rokoch 1589–1595 opisuje Juraj Procházka diplomatické cesty vyslanca cisára Rudolfa II., ktoré patrili k najvýznamnejším udalostiam dejín európskej diplomacie skorého novoveku. Šľachtic M. Warkotsch pochádzal z horného Sliezska a už pred cestou do Ruska bol vyslancom Habsburgovcov v Poľsku. Misie sú podobné literárne známejším cestám Žigmunda Herbersteina začiatkom 16. storočia do Moskvy. Obaja diplomati navštívili Rusko viackrát v čase, keď Turci bezprostredne ohrozovali strednú Európu. Obaja hovorili sčasti rusky. Aj výsledky oboch ciest boli podobné. Herberstein aj Warkotsch sa vrátili späť po vzniku protitureckej koalície. M. Warkotsch prišiel do Ruska trikrát (1589, 1593, 1594) a hlavnou náplňou jeho ciest bolo získať diplomatickú, materiálnu a finančnú pomoc na vojnu proti Turkom. V súvislosti s rokovaniami a pobytmi Warkotscha vo východnej Európe v rokoch 1589–1595 sa autor zaoberá aj niektorými podrobnosťami, ktoré získal priamo z archívnych prameňov.

Rudolf Agstner vo svojom príspevku informuje o výskume, týkajúcom sa konzulárnych a diplomatických vzťahov Rakúska (Rakúsko-Uhorska) s africkými štátmi, ležiacimi južne od Sahary: Angola, Etiópia, Botswana, Burkina Faso,

Pobrežie Slonoviny, Džibuti, Eritrea, Gambia, Ghana, Guinea, Kamerun, Kap Verde, Kenya, Kongo, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauretánia, Maurícius, Mozambik, Namíbia, Niger, Nigéria, Rwanda, Zambia, Senegal, Seychely, Sierra Leone, Zimbabwe, Somálsko, Sudán, Južná Afrika, Swazijsko, Tanzánia, Togo, Uganda, Stredoafrická republika. Na rozdiel od konzulátov v Alexandrii, Tripolise a Tunise, ktoré vznikli v 1. polovici 18. storočia, sú ich staršie dejiny temer neznáme. Prvým konzulátom južne od Sahary bol „cisársky a kráľovský konzulát pre centrálnu Afriku“ v Chartúme, vtedy súčasť Egypta a Osmanskej ríše. Prvým konzulom sa podľa rozhodnutia cisára Františka Jozefa zo 14. januára 1850 stal Ján Viliam von Müller, spoločník Alfréda Brehma. V nasledujúcich rokoch vymenoval panovník konzulov v ďalších krajinách. Niektoré zastupiteľstvá po krátkom pôsobení zanikli. Celý proces bol až do zániku monarchie veľmi zložitý. Konzulárna prezentácia Prvej rakúskej republiky bola ešte slabšia než počas monarchie a držala sa starých vzorov. Druhá rakúska republika začala najprv vytvárať honorárne konzuláty v niektorých afrických kolóniách, prvý z nich vznikol v roku 1948 v Leopoldville vo vtedajšom Belgickom Kongu (dnes Konžská demokratická republika) v hlavnom meste Kinshasa. Prvý skutočný – oficiálny konzulát začal činnosť v roku 1950 v Johannesburgu, postupne vznikli ďalšie. Rakúske konzuláty a veľvyslanectvá v Afrike južne od Sahary boli problematické najmä preto, lebo boli bez výnimky minizastupiteľstvami, ktoré mali len dvoch zamestnancov, prípadne ešte jedného stážistu. V hlavnej časti príspevku autor podrobne podľa jednotlivých krajín rozoberá popisno-tabuľkovým spôsobom diplomatické zastupiteľské úrady (aj konzuláty a misie pre zahraničný obchod). Vymenúva množstvo údajov týkajúcich sa vzniku, prípadne zániku a ďalšie podrobnosti z dejín týchto úradov. V súvislosti s napísaním štúdie v januári roku 2005 upozorňuje, že v tomto období Rakúska republika rokovala o možných honorárnych konzulátoch v Benine a na Madagaskare.

Júlia M. Nauhaus opisuje na základe archívnych prameňov oslavu Goetheho storočnice, ktorá sa konala od 27. do 29. augusta 1849 vo Weimare. Prílohu k príspevku tvorí podrobný zoznam archívnych dokumentov z knižnice vojvodkyne Anny Amálie a z Goetheho a Schillerovho archívu vo Weimare aj s presnými signatúrami. Podrobne rozoberá program, ktorý bol veľmi bohatý a skladal sa zo slávnostného pochodu mestom, slávnostných prejavov, vystúpení speváckych zborov a koncertov, ľudovej veselice atď. V roku 1849 vyšlo v celom Nemecku mnoho slávnostných spisov a tlačí a 90 nových vydaní Goetheho kníh.

Juraj Spira rozoberá spisy generála Artura Görgeiho, v ktorých vlastnoručne opísal udalosti, týkajúce sa porážky honvédskeho vojska 13. augusta 1849 pri Világosi, kde sa vzdalo ruskej armáde pod velením generála – poľného maršala Ivana Fjodoroviča Paskeviča, u ktorého sa A. Görgei zdržiaval od 15. do 29. augusta, čakajúc na rozhodnutie mladého cisára Františka Jozefa. Ten ho skutočne omilostil a poslal do vyhnanstva do Klagenfurtu v Korutánsku. V prvých dňoch pobytu napísal listy veliteľom troch ešte neodzbrojených uhorských armád a veliteľom štyroch pevností, ktoré boli stále v uhorských rukách. Na podnet generála Paskeviča napísal aj pamätný spis o činnosti oddielov podliehajúcich jeho priamemu veleniu dva mesiace pred kapituláciou. Tento po nemecky napí-

saný rukopis, na ktorého listoch sa popri Görgeiho texte nachádza koncept súčasného prekladu do ruštiny, ležal spolu s inými jeho písomnosťami v doposiaľ nezverejnenom zvláštnom fonde Domáceho, dvorského a štátneho archívu vo Viedni s označením: Zvláštny fond Artur Görgei, spis č. 7. Autentický text dokumentu, ktorý však na rozdiel od čistopisu súdobého ruského prekladu nie je datovaný ani podpísaný, je súčasťou príspevku. Fotografia prvej strany spisu „Krátky prehľad vojenského ťaženia v Hornom Uhorsku od začiatku ruskej intervencie až po zloženie zbraní pri Világosi“ a podobizeň generála sú súčasťou príspevku. A. Görgei napísal neskôr, počas núteného pobytu v Klagenfurte ešte jeden spomienkový spis, ktorého niektoré tvrdenia sa odlišujú od formulácií v prvom, napísanom bezprostredne po porážke. V texte, ktorý napísal v roku 1850–51 a v roku 1852 publikoval v tlačovej podobe, presunul napríklad väčšiu časť viny za porážku na neschopnosť a zradcovstvo dvoch poľských generálov (Dembiński a Bem), ktorí slúžili v uhorskej armáde. V období, keď dával spomienky na papier druhýkrát, už vedel o obžalovaní Kossutha, preto vypustil všetky poznámky, ktoré by mohli použiť proti nemu. Práve preto majú väčší význam skoršie spomienky, pri písaní ktorých mu ešte natoľko nezvážovali ruky úvahy o vlastnej obhajobe.

Engelbert Deusch rozdelil štúdiu o pokuse rozšíriť Rakúsko-Uhorsko o kniežatstvo Montenegro (Čierna Hora) na štyri časti. V predhistórii opisuje udalosti, ku ktorým došlo kvôli Montenegro v predvečer Krymskej vojny. Išlo o nehody medzi Ruskom a Rakúskom, nároky naň mala aj Osmanská ríša, ktorej predstaviteľ Osman Paša ju pokladal za provinciu svojho pašalíka. Historické nároky Rakúska spísal koncom roka 1852 do memoranda na rozkaz rakúskeho ministra zahraničných vecí Boula Schauensteina podplukovník Stratimirovich. Doslovný preklad je súčasťou štúdie. Podrobne v ňom rozoberá najmä politické a vojenské príčiny nárokov Rakúska na Čiernu Horu od 17. storočia. V januári 1853 vystúpil na podporu rakúskych záujmov v Čiernej Hore guvernér Mamula. Rakúsko poskytlo na tento účel finančné prostriedky, z ktorých sa mala financovať armáda (velitelia, vojaci, ich materiálne zabezpečenie a munícia). Aj obsah ďalších častí sa týka najmä získavania finančných prostriedkov v súvislosti s ovládnutím Čiernej Hory Rakúskom. Najdôležitejším v tomto zmysle boli misie generála von Kellnera a poľného maršala grófa Leiningena v januári 1853.

Príspevok Andreja Gottsmanna nás oboznamuje s okolnosťami zavraždenia krajinského súdneho radcu Juraja Essela v Udine dňa 20. augusta 1865 s cieľom odpovedať na otázku, či to bol politický atentát. Essel sa angažoval v súdnom vyšetrowaní, týkajúcom sa tzv. Friaulského puču, najväčšieho pokusu o povstanie týchto rokov v Benátkach a nakoľko sa už niekoľkým rakúskym zamestnancom vyhrážali smrťou, vzniklo podozrenie, že vražda má politické pozadie a za vydanie páchatel'a vypísali odmenu 1 000 zlatých. Mäsiar G. Taddio, ktorý už predtým poskytol informácie hlavnému policajnému komisárovi V. Jenkovi, identifikoval dýku, ktorou bol Essel zavraždený, ako vlastníctvo obuvníckeho tovariša P. Candottiho, ktorého zatkli. Neskôr zatkli ďalších možných spolupáchatel'ov. Súдне vyšetrowanie však spochybnilo politickú sprisahaneckú teóriu. Všetci zatknutí boli postupne prepustení, ale v Udine spôsobila táto udalosť

nepokoje. Polícia obvinila súdy a civilnú správu z kolaborácie s nepriateľom štátu, sťažila tým prácu správnych orgánov a posilnila vo verejnosti negatívny dojem z rakúskej administratívy. Autor podľa podrobného rozboru stavu rakúskeho správneho systému vo Friaule (nedostatky v bezpečnostnom systéme, zlé hospodárenie, korupcia) konštatuje, že ak aj atentát nemal politické pozadie, situácia v provincii bola vo všetkých oblastiach natoľko kritická a nepriateľská k Rakúsku a jeho predstaviteľom, že vraždu možno označiť za dôsledok všeobecného odporu voči Rakúšanom a v tomto zmysle má nepriamo politické pozadie.

Peter Groller oboznamuje čitateľov s najvýznamnejšími prúdmi a názormi, týkajúcimi sa rakúskeho štátneho práva okolo roku 1900. Názory a stav bádania v tejto oblasti zachytávajú listy dvoch významných vedcov, vysokoškolských profesorov Juraja Jellineka a Edmunda Bernatzika z rokov 1891–1903, ktoré sa našli v pozostalosti prvého z nich. Pisatelia v týchto listoch rozoberajú problémy, týkajúce sa rakúskeho štátneho práva prelomu 19. a 20. storočia a pri výklade vedy o ňom ich nemožno obísť. V rámci vedeckých debát v listoch sa venovali viacerým problémom, ktoré autor príspevku rozdelil do nasledovných okruhov: vedecké divergencie medzi Jellinekom a Bernatzikom, Jellinek a Bernatzik proti L. Gumpłowiczovi, F. Tezner ako intímny nepriateľ Jellineka a Bernatzika, Jellinek a Bernatzik o „rakúskom štátnom probléme“. V politicky zameranej korešpondencii sa profesori zaoberali podstatou, prípadne rozpadom habsburskej monarchie, robotníckym hnutím, socializmom, národnostným bojom a antisemitizmom v 90. rokoch 19. storočia. Temer vo všetkých listoch sa nachádzajú aj Bernatzikove poznámky o meštianskej salámovej kultúre, o štylizovaných literárnych a umeleckých salónoch, o afektovanej humanistickej výchove, o nadšenej záľube k divadlu a o nábožensky kultovom zbožňovaní hudby.

Juraj Lehner píše o vzdelávaní zamestnancov zastupiteľských úradov Rakúsko-Uhorska v Číne so zameraním na vyučovanie čínskeho jazyka. Po organizačných zmenách na zastupiteľstvách vo východnej Ázii pôsobili v Pekingu v rokoch 1897–1900 dvaja tlmočníci – elévi. Od roku 1897 sa čínština vyučovala aj v Orientálnej akadémii vo Viedni (od roku 1898 Konzulárna akadémia). Predtým sa rakúski vyslanci a ďalší úradníci učili svojpomocne spravidla pod vedením skúseného diplomata inej krajiny, ktorá mala zastupiteľský úrad v Číne alebo vo východnej Ázii už dlhšie. Autor veľmi podrobne popisuje okolnosti a postupné kroky jednotlivých vyslancov a rakúskych úradov v súvislosti s výučbou čínštiny. V štúdií spomína množstvo mien (úradníkov aj sinológov) a dopodrobna opisuje, čo kvôli výučbe urobili. Súčasťou príspevku sú tri tabuľky účastníkov kurzov čínskeho jazyka Konzulárnej akadémie, ktorých služby neskôr využili zastupiteľské úrady v Číne.

Príspevok Tibora Ballu má charakter štatistiky. V úvode píše o základných zemepisných údajoch. V roku 1914 bolo Rakúsko-Uhorsko temer polstoročie vedúcou mocnosťou Európy, v roku 1910 malo rozlohu 676 443 km², 51,4 milióna obyvateľov, z toho malo Uhorsko 325 400 km² a 20,9 mil. obyvateľov (41 %). O obyvateľoch Uhorska píše autor ako o jednotnej maďarskej národnosti, ktorá bola po Nemcoch najväčšou. V hlavnej časti opisuje zloženie rakúsko-

uhorskej armády a presne číselne vyjadruje celkový počet vojakov (aj v percentách) v jednotlivých rokoch vojny a zachytáva tak aj posuny a zmeny, väčšinou však nerozoberá príčiny. V samostatnej podkapitole vyzdvihuje húževnatosť uhorských bojových útvarov a ich úspechy. Nakoniec vyčísluje vojnové straty Uhorska, ktoré boli dovtedy nevídané. Bilancia vyšla na uhorskej strane extrémne negatívne. Viac ako 50 % vojakov v aktívnej službe zomrelo hrdinskou smrťou, bolo zranených alebo padlo do zajatia. Straty rakúsko-uhorskej armády celkovo boli 3 605 000 mužov. Z vojakov, ktorí sa vojny zúčastnili, padlo 1 016 200 v poli, 518 000 sa stratilo, 1 691 000 padlo do zajatia, zranených bolo 1 943 000, z toho 380 000 na následky zranení zomrelo. Uhorské kráľovstvo malo 660 000 mŕtvych, čo je 47 % zo všetkých vojakov, ktorí padli. Nakoľko dejiny Uhorska sú aj dejinami Slovenska a Slovákov je hodné povšimnutia, že v štúdiu sa nevyskytuje slovo slovenský v nijakej podobe, na rozdiel od zmienky o chorvátčine: honvédska armáda sa skladala z vojakov, ktorých služobný jazyk bol maďarský a chorvátsky. Na záver možno azda pripomenúť známu skutočnosť, že v jazyku štúdie sa nerozlišujú slová uhorský a maďarský.

V úvode ďalšej štúdie Róbert Tarek Fischer vysvetľuje smerovanie orientálnej politiky Rakúsko-Uhorska od roku 1914 a jej spätné pôsobenie na rakúsko-uhorských Židov v Palestíne po uzavretí spojenectva monarchie s Osmanskou ríšou (2. augusta 1914), čo znamenalo jej zásadnú premenu. Po vzniku vojny bola Palestína chránená, lebo britskí vojaci v Egypte sa v prvých rokoch sústreďovali na ochranu Suezského prielivu. Až do prelomu rokov 1916/17 sa na Blízkom Východe nekonali nijaké boje. Po hospodárskej a turistickej stránke boli však levantínske prístavy odrezané od sveta kvôli britsko-francúzskej blokáde na mori. Obyvateľstvo tohto regiónu tým bolo ťažko postihnuté. Neosmanskí Židia (napr. ruskí, rakúsko-uhorskí) stratili aj konzulárnu ochranu. Nový miestodržiteľ Sýrie, Palestíny a Hedžasu (od 17. dec. 1914) vykázal tisíce Židov s ruským občianstvom, štátnych príslušníkov monarchie zase nútil pracovať na výstavbe ciest, ktoré boli určené na vojenské transporty. Rakúsko-uhorskí Židia sa ocitli vo veľmi nebezpečnej situácii v apríli 1916, keď osmanský vojenský súd v Jeruzaleme odsúdil sedmohradskú obec na zaplatenie peňažnej pokuty preto, lebo nebola (obec) oficiálne uznaná. Intervencie kompetentných orgánov, ku ktorým patrilo aj Ministerstvo zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska, boli aj v ďalších podobných prípadoch málo účinné. Situácia v a okolo Jeruzalema sa neustále zhoršovala. Napriek úsiliu ortodoxných organizácií a sionistických zväzov Nemecka a Rakúsko-Uhorska došlo už na jar 1917 k rozpadu ôsmich obcí v Palestíne, o rok neskôr boli v rozpade už všetky. Mnohé rodiny nevideli perspektívu ďalšieho života v Jeruzaleme, Safede a Tiberiase a napriek katastrofálnym podmienkam cestovania v kolabujúcej Osmanskej ríši cestovali späť. Mnohí cestu neprežili, mnohí ochoreli a nákazu preniesli do monarchie. Situáciu využili aj Židia nepochádzajúci z Rakúska, kam sa dostali na podvodom získané víza. Po rozpade Osmanskej ríše a nastolení britského protektorátu sa pomery v Palestíne a Sýrii zlepšili z hľadiska zásobovania obyvateľstva potravinami i zdravotnej starostlivosti. Z 85 000 Židov, ktorí v roku 1914 žili v Palestíne,

prežilo vojnu 56 000. Koľko z nich sa tam po konci prvej svetovej vojny ešte nachádzalo sa kvôli chaosu v kolabujúcej Osmanskej ríši nepodarilo zistiť.

S výsledkami výskumu v oblasti iniciatív verejnosti za užšie vzťahy Rakúsko-Uhorska a Bulharska v prvej svetovej vojne nás oboznamuje Roumina Prešlenova. Väčšinu poznatkov získala z fondu archívu ministerstva zahraničných vecí v Domácom, dvorskom a štátnom archíve vo Viedni. Zvláštnu skupinu tvoria verejné iniciatívy, ktoré neinicioval štát: rakúska módna prehliadka viedenskej Modelovej spoločnosti, plavba modelu lode po Dunaji a v Čiernom mori, výstavy obrazov, vojnových spomienkových predmetov, koncerty klaviristu Grussa, návšteva cisársko-kráľovskej vojenskej kapely, misie grófa Apponyiho a Bánffyho, návšteva sekretára viedenskej obchodnej a remeselnej komory. Kvôli prehĺbeniu rakúsko-bulharských vzťahov boli prijaté dôležité opatrenia aj v oblasti kultúrnej politiky. Veľmi zaujímavou iniciatívou bola napr. stála rakúsko-bulharská výstava, ktorá sa vyvíjala, nebola uzavretá a na jej dopĺňaní sa podieľali spoločenské a vládne kruhy oboch štátov. Veľkú zásluhu na jej otvorení 12. júna 1918 mal Spolok na rozvíjanie kultúrnych a hospodárskych vzťahov medzi Rakúsko-Uhorskom a Bulharskom. Výstava podnietila myšlienku stavby stáleho výstavného domu v Sofii, vznikli aj dva projekty, ktorých realizáciu znemožnila situácia na fronte a kapitulácia Bulharska 29. septembra 1918.

O situácii rakúskych zastupiteľských úradov v Bavorsku v rokoch 1918–1938 píše Michal Weigl. Po rozpade monarchie bolo v roku 1918/19 zlikvidované cisárske a kráľovské vyslanectvo. Vznikol generálny konzulát ako jediný výkonný zastupiteľský úrad Rakúska v Bavorsku až do rozpustenia úradu v dôsledku pripojenia k Nemeckej ríši v roku 1938. Administratívny úrad Generálneho konzulátu v Mníchove sa musel angažovať tak ako máloktoré konzulárne zastupiteľstvo Rakúska v rokoch 1918–1938 aj politicky. Spolu s vyslanectvom v Berlíne a s Generálnym konzulátom v Kolíne tvoril mníchovský úrad v celom medzivojnovom období chrbtovú kosť rakúskych zastupiteľstiev v Nemeckej ríši, a preto získal aj eminentný politický vplyv.

Premenovanie Leningradu znovu na Peterburg iniciovalo Ericha Schlössa na prepísanie a sprístupnenie archívnych dokumentov o pobyte ruského cára Petra Veľkého vo Viedni, ktorý bol poslednou zastávkou jeho asi jednoročnej cesty po Európe. Vo Viedni sa stretol s cisárom Leopoldom I., cisárskou rodinou a s ďalšími vedúcimi osobnosťami. Cár bol vo Viedni od 26. júna do 29. júla 1698. Publikovaný text z ceremoniálneho protokolu (sg.: ZA Prot. 5, listy 411–452 z roku 1698, miesto uloženia autor neuvádza) sa skladá z fotokópie autentického textu v kurente a z doslovného prepisu v latinke. Jazykom písomností je väčšinou nemčina, sčasti latinčina. Súčasťou príspevku sú dva plány, na ktorých sú vyznačené miesta, kadiaľ cár najčastejšie chodil a kde sa stretol s cisárom.

Elmar Lechner, Mária Nikirsa a Sergej Osaczuk nás oboznamujú s výsledkami výskumu archívnych fondov Štátneho archívu v Černoviciach (Csernowitz, Černivci, hlavné mesto Bukoviny), týkajúcich sa dejín vzdelávania v Bukovine v rokoch 1775–1918, keď bola súčasťou Rakúsko-Uhorska. Popri Ústrednom štátnom archíve vo Lvove je to najstarší archív Ukrajiny a je priamym nástupcom Bukovinského krajinského archívu. V úvodnej časti podrobne

rozoberajú dejiny archívu a jeho fondy všeobecne, potom nasleduje rozbor dokumentov piatich gymnázií (z toho štyroch štátnych), direktorátu filozofického učebného kurzu, učňovskej školy pre stolárstvo, sústružníctvo, rezbárstvo a spracovanie kovov, reálnej školy dievčenského lýcea a gymnázia, učiteľských ústavov, siedmich ľudových (povinných) škôl, krajinských a okresných školských rád. Na záver podrobne opisujú činnosť cisársko-kráľovskej Univerzity Františka Jozefa. Školy sa nachádzali v Černoviciach, vo Wiznitze a v Kotzmane. Väčšina archívnych dokumentov je napísaná po nemecky. Kvantitatívne a kvalitatívne najvýznamnejším fondom sú spisy Krajinskej školskej rady v Bukovine s väčšinou archívnych podkladov k jednotlivým školám. Všetky archívne fondy sú chronologicky usporiadané a ich výskum nie je ničím obmedzený.

Artur Stromenger upozorňuje na zaujímavé vedľajšie produkty výskumu archívnych prameňov – citáty, resp. poznámky ľudí, ktorí ich písali. Osobné postrehy väčšinou veľmi významne dopĺňajú oficiálne údaje v korešpondencii, vyskytujú sa však napríklad aj v matrikách. Autor ich rozdelil do niekoľkých skupín. V úmrtných knihách sú zapísané nielen normálne úmrtia, ale aj popravy s podrobným popisom zločinov a priestupky voči morálke. Najmä v evanjelických matričných knihách sa stretávame s opisom prírodných katastrof, požiarov, nešťastí a vojnových udalostí podobne ako v kronikách. Farári mali zase sklon podrobne zaznamenávať udalosti, ktoré mali podľa ich názoru význam pre náboženský život v ich farnosti. Približne od polovice 18. storočia sú v matrikách zomretých zaznamenané aj lekárske príčiny úmrtí na rozdiel od predchádzajúcich rokov, keď bolo skôr dôležité napísať, či nebožtík zomrel duchovne zaopatrený a či sa pokojne a rozumne rozlúčil so svetským životom. Do poslednej skupiny autor zaradil citáty a poznámky rôzneho charakteru. Súčasťou štúdie je zoznam značiek a skratiek, archívnych prameňov a literatúry.

Eva Ortlieb píše o rozsiahlej výskumnej úlohe, týkajúcej sa Ríšskej dvorskej rady. Oboznamuje nás so štruktúrou a obsahom jej archívnych dokumentov a zároveň odôvodňuje dôležitosť ich výskumu, ktorému sa doteraz nikto podrobne nevenoval. Na financovaní tohto projektu sa podieľa nadácia nemeckého Volkswagenu. Autorka obzvlášť upozorňuje na 213 škatúl (kartónov) tzv. „Starých pražských spisov“, ktoré patria k najmenším sériám archívu. Ide o zvyšok tzv. pražskej filiálky Ríšskej dvorskej rady, ktorá zostala po smrti cisára Rudolfa II., ktorý sídlil prechodne v Prahe, v dome menovanej pražskej pobočky a až v rokoch 1771–1773 spisy odviezli do Viedne.

Gert Polster informuje o elektronickom spracovaní repertória k procesným spisom Ríšskej dvorskej rady v Domácom, dvorskom a štátnom archíve vo Viedni (Das Wolfsche Repertorium). Na projekte sa pracuje od roku 1999. Z hľadiska obsahu možno procesné spisy využiť v prvom rade na výskum právnych a ústavných dejín Svätej ríše rímskej nemeckého národa a Ríšskej dvorskej rady. V prameňoch možno však nájsť aj jedinečné informácie, týkajúce sa výskumu jednotlivých území, rodín a osôb. Databáza „RHR“ ponúka množstvo najrozličnejších možností hľadania, ktoré sa môžu vzťahovať na celú dátovú banku alebo len na jednotlivé polia. Možno vykonať úplne samostatné úkony a vyčleniť (odčleniť) jednotlivé skupiny od iných alebo naopak môžeme spojiť

viaceré polia a súčasne na ne žiadať odpoveď. Databáza „RHR“ je však v prvom rade pomôckou na vyhľadávanie spisov.

51. zväzok Správ Rakúskeho štátneho archívu zakončuje 29 recenzií odborných prác s rôznou tematikou z 19. a 20. storočia, ktoré vyšli v rokoch 1985 až 2003 (Acta Borussica 1817 – 1934/38, nové vydanie – úvod a 1., 3., 5., 7. a 10. zväzok; Lode cisárskeho a kráľovského vojnového loďstva v obrazoch; Obraz a dejiny; Rakúsko v novej Európe; Protokoly rakúskej ministerskej rady 1848–1867 – 2., 4. a 5. oddelenie; Zločinci a zloduchovia, kriminalita a kriminalizovanie v Tirolsku a vo Vorarlbergu v 19. storočí; Rakúsko a Svätá zem, výber dokumentov konzulátu z Jeruzalema 1849–1917; Fotografická cesta podplukovníka E. Balcareka cez Bosnu a Hercegovinu 1907–1908; Dejiny a právo, slávnostný spis k 70. narodeninám G. Stourzha; Detské vraždy a ich dejiny vo vnútornom Rakúsku 1787 až 1849; Exilová krajina Švajčiarsko, životné podmienky a osudy rakúskych utečencov 1938–1945; Zlatá strecha cisára Maximiliána I. a začiatky innsbruckej rezidencie; Mária Karolína vojvodkyňa z Berry, životné cesty princeznej romantiky; Rakúske Taliansko – talianske Rakúsko? Medzikultúrna pospolitosť a národné rozdiely od 18. storočia po koniec prvej svetovej vojny; Ochrana novín a ich sprístupňovanie, zborník zo sympózia v Londýne 1987; Hornorakúšania, životopisy, 7. zväzok; Koniec storočia v Tirolsku, provinčná kultúra a spoločnosť okolo prelomu storočí; Dejiny rakúskych spolkových zemí od 1945; Štúdie k dejinám Oberhautzentalu; Predpolie katastrofy, hospodárska politika stavovského štátu, Rakúsko 1934–1938; Hnutie voľnomyšlienkárov v Rakúsku v 20. storočí; Najmenšia byrokracia, organizácia práce rakúskych vládnych úradov v Benátkach).

Anna Buzinkayová

ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ АРХИВЫ. МОСКВА 2004, No. 6; 2005, No. 1–6. Vychádza od roku 1923.

V anotovaných číslach ruského odborného časopisu Otečestvennyje archivy, ročník 2004 a 2005 sú ako vždy zastúpené všetky tradičné rubriky. Vyberáme z tých najdôležitejších: články a referáty, publikácie dokumentov, archívne nálezy, výmena skúseností, zahraničné archívy.

Číslo 6. Traja autori sa zaoberajú archívnu teóriou: T. I. Bondarevová publikuje rozhovor s poslankyňou Štátnej dumy o schvaľovaní Federálneho zákona o archívniectve Ruskej federácie (3–7), A. G. Čerešnja hodnotí prínos archívára V. V. Caplina v oblasti archívnej metodiky, najmä na vypracovaní princípov skartácie písomností (19–33) a I. A. Kurnikovová informuje o zborníku zákonných noriem o archívniectve vydanom Európskou úniou a organizáciou „Občianska kontrola“ v r. 2002. Zborník obsahuje text odporúčania Rady

Európy jednotlivým krajinám vypracovať jednotný princíp pre sprístupnenie archívnych dokumentov. Autorka porovnáva kanadské, anglické a maďarské zákonodarstvo s ruským (34–44). R. F. Pant'juchinová zdôrazňuje význam regionálnych vedecko-metodických rád, v súčasnosti jednej z mála foriem spolupráce a výmeny skúseností regionálnych archívov (45–49). Potvrdzujú to aj dva nadväzujúce príspevky N. I. Chiminovej a N. G. Puškarevovej (49–56). Súčasný rastúci záujem o „ženskú otázku“ reprezentujú ďalšie dva príspevky. P. P. Ščerbinin skúma prostredníctvom písomností Štátneho archívu Tambovskej oblasti vplyv vojenského faktora na bežný život žien, konkrétne „vojačiek“ a ich rodín v 19. a začiatkom 20. storočia (56–66). Zaujímavý je uhol pohľadu S. F. Faizova na činnosť moslimských organizácií a ich antifeministické akcie v roku 1917 zachytené vo fonde Výkonného výboru Všeruskej moslimskej rady (67–71). Múzeá, knižnice, archívy – tri informačné podsystémy jednotného systému sústreďovania, ochrany a využívania historickej pamäti sú témou úvahy V. P. Kozlova. Stat' vyvolala bohatú diskusiu, ktorá je tiež publikovaná (71–86). E. R. Kurapovová uverejňuje ďalšiu časť z denníkov známej historičky, akademičky M. V. Nečkinovej (91–124). V. M. Osin informuje o medzinárodnej konferencii Ruskej akadémie vied v septembri 2004, ktorej účastníci prezentovali netradičný prístup k hodnoteniu I. svetovej vojny. Kým v minulosti sa interpretovala ako predzvesť revolučných udalostí v Rusku, súčasné výskumy podchyťávajú širšie spektrum problémov geopolitických, sociálnych a ďalších (125–126).

Číslo 1. Úvod tvorí kompletný text zákona o archívniectve v Ruskej federácii z roku 2004. Publikovaný materiál možno porovnávať s platným archívnym zákonom v Slovenskej republike (3–22). Obsiahla štúdia A. I. Kostanova sa zaoberá archívnymi fondmi, ktoré vznikali od polovice 19. stor. na území ostrova Sachalin. V tejto oblasti a východnej Sibíri vôbec sa začala rozvíjať nielen ťažba uhlia, ale boli tu umiestnené aj pracovné tábory pre väzňov a vyhnančov. Tu sa zrodil aj termín „archív katorgi“. Uvedené skutočnosti rámujú obsah jednotlivých archívnych fondov t. č. uložených v Štátnom archíve Ruskej federácie v Moskve. Zaujímavé je, že jedným z prvých bádateľov sachalinských fondov bol spisovateľ a dramatik A. P. Čechov, ktorý získané poznatky využil vo svojej literárnej tvorbe (34–44). S. G. Kovčinskaja sa vo svojom príspevku zaoberá sovietsko-finskými vzťahmi v 20. rokoch 20. storočia z aspektu vzájomnej výmeny archívnych dokumentov (44–51). L. I. Borodkin, O. N. Kopylovová, T. N. Kotlovová, E. L. Lunačarskij a V. I. Širokov hodnotia spoločný projekt Štátneho archívu Ruskej federácie a Lomonosovovej univerzity, ktorý analyzoval sociálne zloženie osôb evidovaných cárskou tajnou políciou v prvých dvoch decéniách 20. storočia. V tomto období došlo v Rusku k dynamickému vnútropolitickému vývoju (vznik nových politických strán a hnutí, vznik Štátnej dумы, revolučné udalosti v rokoch 1905, 1917) (51–56). L. M. Sorinová opisuje osud ohrozených sovietskych archívov Tverskej oblasti evakuovaných počas II. svetovej vojny (57–63). Fondom Národného archívu republiky Tatarstan, ich obsahu a ich vnútornej štruktúre s osobitným prihliadnutím na

misionársky zjazd v Kazani roku 1910 sa venuje D. R. Šarafutdinov (64–70). V. I. Michejev podáva informáciu o kríze NEP-u a rastúcom odpore dedinského obyvateľstva voči represívnej politike sovietskeho režimu v druhej polovici 20. rokov. Autor vo svojom rozbere vychádza z oficiálnych hlásení úradov o situácii a náladách medzi obyvateľstvom (71–80).

Číslo 2. V úvode je uverejnený zoznam federálnych štátnych inštitúcií podliehajúcich „Rosarchivu“ (pendant nášho odboru archívov a registratúr) a správa jeho vedúceho V. P. Kozlova o činnosti archívov za rok 2004. Autor za najpálčivejší problém v súčasnosti považuje platy pracovníkov federálnych archívov (4–6). S. L. Solodovnikovová na príklade archívov Smolenskej gubernie potvrdzuje známu skutočnosť, že najväčším nepriateľom archívov sú vojny, prevraty a revolúcie. Šokujúce sú autorkine údaje, že po roku 1917 množstvo písomností, resp. celé fondy skončili na miestnych trhoviskách ako baliaci papier, na výrobu cigariet, obálok a pod. (8–15). Archívnej teórii sa venujú dvaja autori. V. A. Savin sa zaoberá archívnu terminológiou. Porovnáva pojmy Archívny fond Ruskej federácie a Štátny archívny fond ZSSR, resp. rozdiely medzi nimi. Úroveň ich spracovanosti považuje za veľký problém (21–28). Výrazné zmeny v politickom, ekonomickom a sociálnom živote Ruska po roku 1991 a s nimi súvisiaca reforma štátnych orgánov vyvolala potrebu zavedenia základných pravidiel triedenia dokumentačného materiálu do fondov. Ambíciou referátov T. E. Šabanovovej, A. V. Jelpaťjevského a N. A. Chiminovej je podnietiť na túto tému diskusiu (28–43). Prekvapujúcu informáciu prináša D. E. Komarov, ktorý podáva prehľad o periodických i neperiodických publikáciách (vyše 300 titulov) vydávaných Nemcami počas II. svetovej vojny na okupovanom sovietskom území, kde žilo asi 70 miliónov ľudí. Autor analyzuje túto tlač, jej obsah i metodiku a delí ju na tri kategórie: V Nemecku vydávaná tlač bola určená dôstojníckemu zboru Wehrmachtu, nemeckým osídlencom v ZSSR a nemeckej okupačnej administratíve; pre príslušníkov nemeckej armády vydávalo velenie Wehrmachtu noviny a letáky; najzaujímavejšie sú tlačoviny vydávané pre miestne obyvateľstvo v jeho jazykoch. Metódy goebelsovskej propagandy využili aj komunistické slogany ako napr. „Proletári všetkých krajín, spojte sa v boji proti boľševikom!“ (44–52). V tomto čísle sa prezentuje aj zahraničný autor, poľský archivár A. Bernat s témou o inštitúciách spoločenskej pamäti (knížnice, múzeá, archívy) (60–65). Problémom zahraničných archívov sa venujú dva príspevky: T. S. Volkovová oboznamuje so stupňami štátnej ochrany písomných prameňov, ktoré vznikli z činnosti prezidentov USA až do r. 1981. Legislatívnym otázkam archívnictva v Austrálii sa venuje O. I. Ryskov (82–86).

Číslo 3. Úvod je venovaný známemu genealógovi L. M. Savelovovi a jeho prínosu pre rozvoj ruského archívnictva (3–12). Pozoruhodnou témou sa zaoberá E. V. Buljulinová. Rozoberá rolu archívneho dokumentu, ktorý pôsobí ako nástroj, alebo prostriedok realizácie riadenia štátu a spoločnosti. Najvýraznejšie sa to prejavovalo v praxi sovietskej vlády, ktorá uprednostňovala poli-

tiku pred ostatnými sférami života spoločnosti (12–21). T. A. Meščerinová nastoľuje latentnú otázku spracovania písomností federálnych orgánov výkonnej moci po rozpade ZSSR (21–26). N. V. Sereda na základe dobových písomností mestských inštitúcií Tverskej gubernie analyzuje mestskú reformu Kataríny II. (32–39). T. N. Litvinovová poukazuje na nedostatočné využitie písomných prameňov o úlohe ruskej šľachty v 18.–19. storočí (39–46). Na donedávna tabuizovanú tému upozorňuje V. A. Vsevolodov. Píše o materiáloch vzťahujúcich sa na tragické osudy sovietskych ľudí, resp. vojnových zajatcov odvlečených počas II. svetovej vojny do Tretej ríše. Tieto obete po návrate do vlasti sa stali objektom stalinských perzekúcií. Bohaté pramene o ich osudoch zhromažďujú mimovládne spolky a organizácie v rámci medzinárodného projektu *Zajatci Tretej ríše* (50–57). Predmetom archívneho výskumu sa už stáva aj posledné – gorbačovské obdobie sovietskej éry. Svedčí o tom článok E. O. Naščekina a D. G. Selčera, ktorí na príklade Centra dokumentácie najnovších dejín Tambovskej oblasti poukazujú aké pramene má regionálny bádateľ k dispozícii (57–63). M. V. Larin a V. D. Banasjukevič prinášajú správu o súčasnom vietnamskom archívniectve (71–74). Z. K. Vodopjanovová a N. S. Zelov publikujú dokumenty o pôsobení umelcov medzi bojujúcimi jednotkami Červenej armády v čase II. svetovej vojny (75–86). Výber prameňov o opatreniach na zvýšenie efektivity štátneho aparátu Ruského impéria začiatkom 20. storočia uverejňuje S. V. Ljubičankovskij (86–93). Dokumenty k nadčasovej téme úplatkárstva publikuje A. T. Strelkov. Sú to hlásenia okresných policajných veliteľov Kurskej oblasti z rokov 1913–1914 (93–98).

Číslo 4. Celé číslo sa venuje dvom hlavným témam: 60. výročiu ukončenia 2. svetovej vojny a histórii pravoslávnej cirkvi. T. F. Pavlovová upozorňuje na odtajnené materiály k dejinám II. svetovej vojny v ruských federálnych archívoch. „Osobyj archív“, založený v r. 1946 sprístupnil svoje fondy s nemeckými dokumentmi z obdobia okupácie európskych krajín. Červená armáda ich získala ako vojnovú trofej na území Československa a Nemecka. K najvýznamnejším patria fond Štátnej polície, Nacionálno-socialistickej strany Nemecka, Ministerstva pre okupované územia, Osobnej kancelárie A. Hitlera a Generálneho štábu nemeckej armády. Štátny výbor obrany (jún 1941 – september 1945) uchováva odtajnené materiály Archívu prezidenta Ruskej federácie z obdobia J. V. Stalina. Sprístupnené sú aj fondy administratívy Sovietskej okupačnej zóny v Nemecku (3–10). L. S. Lasočková sa zaoberá osudom a stratami kurských archívov v dôsledku evakuácie v auguste 1944 (10–14). Rovnakej téme v Saratovskej oblasti sa venuje E. A. Belojedovová (15–20). K. A. Stepanov na základe materiálov Rostovského okresného sovietu interpretuje prípravu a prijatie evakuovaných detí počas blokády Leningradu (82–87). K tomuto okruhu patria aj spomienky bývalej riaditeľky leningradského Štátneho archívu októbrovej revolúcie E. N. Suslovovej na blokádu (editorka L. S. Georgievskaja) (88–99).

Druhú ťažiskovú tému tohto čísla otvára E. V. Starostin. Upriamuje pozornosť na spracovanie dejín ruskej pravoslávnej cirkvi, ktoré vďaka skoro 100 roč-

nému ideologickému tabu robí iba prvé krôčky (31–38). Ďalšej, málo prebádanej téme – dejinám byzantskej cirkvi sa venuje A. V. Meňšikov (38–48). V. A. Gurkin nastoľuje otázku skompletizovania roztratených častí málo známeho archívu K. I. Nevostrujeva, prof. moskovského a simbirského seminára a člena cárskej petrohradskej akadémie vied. Archív obsahuje bohatú zbierku písomností kláštorov (48–58). O novom prístupe a využití farských kroník z prelomu 19. a 20. storočia pre regionálnu históriu hovorí S. P. Sineľnikov (58–69). K hodnotným prameňom o šírení pravoslavia patria podľa I. I. Jurganovovej dokumenty Národného archívu republiky Čacha (Jakutsko) (70–74). Veľmi kuriózný je list mnícha Ilidora V. I. Leninovi z r. 1921 s výzvou na spoluprácu z fondu Caricynského sovietskeho štátneho archívu Volgogradskej oblasti (editori E. V. Buljulínová a I. V. Garškovová) (117–119). Z ostatných materiálov v tomto čísle upozorňujem na stať V. A. Volčeka o politike Ruska na východnej hranici v 19. stor. Protokoly zo zasadnutí II. sibírskeho výboru vypovedajú, že prioritou bol banský priemysel, osídľovanie a ochrana monopolu liehovarníckej výroby (72–82). Otázkou z archívnej teórie sa zaoberajú A. N. Artizov a S. D. Mjakušev. Navrhujú zmeniť pomenovanie tradičnej skupiny „osobné materiály“ na „dokumenty s osobnými údajmi“, aby sa mohli do nej začleniť aj novo vznikajúce druhy písomností. Konštatujú stúpajúci trend na ochranu informácií, ktorý môže ktorúkoľvek informáciu interpretovať ako dôvernú (20–29). Pre nášho čitateľa je zaujímavá správa o konferencii k téme ruskej emigrácie z rokov 1920–2000. Slovensko na podujatí reprezentovala knižnica Pravoslávnej fakulty Prešovskej univerzity (130–131).

Číslo 5. Toto číslo sa orientuje najmä na dejiny a interné otázky archívnej práce v menej známych regiónoch Ruskej federácie. D. I. Čydyim informuje o stave archívnictva v Národnej republike Tannu-Tuva (3–7). L. A. Volkovová predstavuje materiál Štátneho archívu Nižnegorodskej oblasti a Ústredného štátneho archívu Udmurtskej republiky o poprednom bádateľovi kultúry severných Udmurtov koncom 19. stor. N. G. Pervuchinovi (8–15). A. N. Maremkulov prináša netradičný pohľad na históriu pripojenia severného Kaukazu k Rusku. Analyzuje pramene z regionálnych archívov, najmä smernice, nariadenia a normy nepodchytené vyššími orgánmi. Spočiatku boli formou administratívnej komunikácie, neskôr sa stali oficiálnymi právnymi normami (16–25). A. B. Chramcov vo fondoch Štátneho archívu Tjumentskej oblasti a Štátneho archívu v Toboľsku skúma úlohu a postavenie miestnej samosprávy v školstve, zdravotníctve, atď. (26–34). Za bohatý prameň k štúdiu sociálno-ekonomického rozvoja Ruska v 17. – polovici 18. storočia považuje M. B. Bulgakov colné knihy, ktoré podchyťávajú výsledky colných prehliadok, colné poplatky, informujú o nájomnej pracovnej sile, trhových kontaktoch miest a i. Na príklade colnej knihy Rjazane poukazuje na vývoj a zmeny v colnej agende počas vlády cára Michaila Romanova (35–42). T. I. Bondarevová zaujala problematika krádeží v archívoch. Hlavné príčiny vidí v nedostatku financií, v nezodpovedných a nekvalifikovaných pracovníkoch. Vykresľuje všeobecnú situáciu, uvádza konkrétne postihy (trest do výšky 10 rokov nepodmienečne, pre organizovanú skupi-

nu 15 rokov). Uvádza protiopatrenia a za najúčinnéjšie považuje zavedenie elektronickej kontroly. Najväčším nebezpečenstvom je však profesionálne zlyhanie pracovníkov archívu. Uvedená téma je žiaľ celosvetovým i slovenským problémom (52–59). G. V. Romanovová na základe výskumu v Štátnom archíve Uljanovskej oblasti dopĺňa, resp. spresňuje populárne memoáre A. F. Koška (1867–1928), náčelníka kriminálnej polície v Rige a neskôr v Moskve, známeho ako najtalentovanejšieho detektíva svojej doby, „ruského Sherlocka Holmesa“ (73–76). Aktuálny je článok O. Zaslavskej k 10. výročiu Archívu „Otvorenej spoločnosti“. V archíve tejto mladej nezávislej organizácie, ktorá je súčasťou Európskej univerzity, pracuje 29 špecialistov z 9 krajín a obsahuje vyše 400 fondov o histórii krajín východnej a strednej Európy, vrátane ZSSR z obdobia „studenej vojny“. Materiál vypovedá o porušovaní ľudských práv, o činnosti organizácií a hnutí na ich obranu (80–84). V. N. Garmašová a N. I. Chiminová informujú o skúsenostiach s vytváraním zabezpečovacieho fondu v USA (85–91). N. V. Upadyšev uverejňuje pozoruhodný materiál zo Štátneho archívu spoločensko-politických hnutí Archangelskej oblasti o vysídľovaní kulakov a násilnej kolektivizácii v r. 1930 (94–107). Pre archivára je zaujímavá, možno inšpiratívna, informácia V. L. Bogdanova o súťaži o najlepšieho archivára roku 2005 v Štátnom archíve Uljanovskej oblasti (134). Z redakčnej pošty upúta príspevok Z. E. Gusakovovej a A. S. Majorovej, v ktorom spochybňujú opodstatnenosť založenia historického archívu povolžských Nemcov, ktorá je podľa nich len komerčnou záležitosťou (139–140).

Číslo 6. Úvod je venovaný problémom súčinnosti archívnych inštitúcií so správnymi a výkonnými orgánmi Ruskej federácie pri realizácii Federálneho zákona o archívnictve. Archívna rada pri Federálnej archívnej správe v rezolúcii vyzýva Ministerstvo kultúry urýchliť práce na novelizácii zákona. Novela by mala zakotviť chýbajúce formy spolupráce (6–30). Stať V. G. Tkačenka sa zaoberá otázkami ochrany písomností na území dnešného Čuvaška v 18. a prvej polovici 19. storočia (30–39). Problematika vedeckej interpretácie pojmu „dokument“ zaujala K. B. Gelmana-Vinogradova. Rozoberá nedostatky najužšej i najširšej definície a odmieta pokusy považovať za dokument všetky objekty slúžiace na odovzdávanie informácií v spoločnosti (39–50). O. G. Leontievová nastoľuje aktuálny problém regionálnych archívov – otázku výberu osobných fondov. Odborná ohodnocovacia komisia na rozdiel od minulosti, keď bolo „hlavné prevziať“, už odmieta prijímať písomnosti podľa preberacích zoznamov a vyžaduje ich úplný súpis (50–53). V. S. Treščov upozorňuje na metodické problémy súvisiace s integráciou bývalých stranických archívov do systému štátnych archívov Ruskej federácie. Archívy krajských a oblastných výborov komunistickej strany vznikali súčasne s regionálnymi štátnymi archívami v polovici 30. rokov a spočiatku fungovali na tradičných princípoch. S postupujúcou izoláciou a prísnou kontrolou stranických štruktúr narastali i rozdiely v metodike ich práce pri tvorbe fondov. V roku 2004 boli vypracované metodické pokyny na prepracovanie súpisov a opisov fondov (53–56). A. R. Sokolov nám predstavuje fondy inštitúcií cárovnej Márie (1828) z Ruského štátneho archívu ako vý-

znamný prameň k dejinám charity v Rusku (56–61). O. G. Agejevovú zaujali evidenčné knihy, osobné spisy a normatívne akty cárskeho dvora z obdobia Petra I. až Kataríny II., ktoré podávajú ucelený obraz o dvornom personáli a službe na dvore, svedčia o procese europeizácie a narastajúcom význame tejto sociálnej skupiny ruskej spoločnosti (62–68). P. N. Bazanov informuje o vzniku Archívu – knižnice petrohradského vedecko-informačného centra „Memorial“ začiatkom 90. rokov vďaka entuziasmom spolku rovnakého mena. Obsahuje dokumenty o politických represiách v ZSSR. Základ tvorí kartotéka politických väzňov (77–82). E. E. Koloskovová publikuje niekoľko fotografií z unikátneho albumu (453 ks) o živote ruských zajatcov z rusko-japonskej vojny v roku 1905. Tento ikonografický materiál vznikol vďaka francúzskemu konzulovi v Japonsku (87–91). L. A. Kyzjurov a I. V. Bukinová sa zaoberajú jedinečným fondom Národného archívu republiky Komi. Tvorila ho denníky komisára A. N. Smirnycha, veliteľa „I. sobieho oddielu“ Červenej armády. Vznikol na jeseň 1941 na území európskeho severu ZSSR. V podmienkach krutej zimy sa stal nenahraditeľným pri transporte ranených a zásob (104–116). Medzi informáciami nájdeme aj správu o konferencii k stále aktuálnej a politicky citlivej otázke Sachalinu a Kurilských ostrovov (118). Iste zaujme aj informácia o skompletizovaní pozostalosti básnika V. S. Vysockého v Ruskom štátnom archíve literatúry a umenia. Jeho manželka, francúzska herečka M. Vlady, odovzdala ďalšiu časť rukopisov (1. časť v r. 1982). Fond doplnila aj jeho prvá manželka a otec. Je čiastočne sprístupnený, lebo biografické materiály sa sprístupnia až po uplynutí 75 rokov od ich vzniku.

Sledovanie časopisu *Otečestvennyje archivy* prináša nielen prekvapivé poznatky, ale poskytuje aj podnety pre hľadanie nových netradičných tém v našej výskumnej činnosti.

Lýdia Kamencová

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ. Vydává odbor archivní správy v Tiskárně Ministerstva vnitra, p. o., Praha 2005, ročník LV, číslo 1, 2.

Číslo 1. Bibliografie zahraniční literatury 1999–2001 (3–213). Bibliografia zahraničnej literatúry z oblasti archívnictva evidovaná v knižnici odboru archívnej správy Ministerstva vnútra ČR, ktorá je pravidelne uverejňovaná v trojročných intervaloch. Sledovaná bibliografia obsahuje archívne periodiká a publikácie vydané v rokoch 1999–2001, zaradené sú však aj staršie knižné tituly, ktoré sa dostali do knižnice po redakčnej uzávierke predchádzajúcej bibliografie. Určité zmeny nastali v počte sledovaných periodík, pretože niektoré prestali vychádzať, a naopak – začali vychádzať nové. V členení bibliografie nenastali zásadné zmeny: I. Archívna bibliografia, II. Dejiny archívnictva a archívov, III. Archívne

organizácie a archívy, IV. Archívna teória a prax, V. Archívne dokumenty a archívne fondy, VI. Edičná činnosť, VII. Využívanie a propagovanie archívnych dokumentov, VIII. Archívna technika, IX. Spisová služba, X. Pomocné vedy historické, XI. Dejiny správy, XII. Archivári. Bibliografia je doplnená vecným, menným a zemepisným registrom. Bibliografiu usporiadala a registre vyhotovila Jana Pražáková. – Jaroslav Pažout, *Ohlas na perzekuci členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v roce 1979 (edice dokumentů)* (215–275). Edícia dokumentov z nedávnej minulosti Československa približuje čitateľovi zložitý úsek pôsobenia Výboru na obranu nespravodlivo prenasledovaných v období normalizácie. Výbor bol založený 27. apríla 1978 a jeho cieľom bolo sledovať prípady osôb, ktoré trestne stíhali a uväznili za prejavy ich presvedčenia, alebo sa stali obeťami policajnej a justičnej svojvôle. Snahou výboru bolo pomôcť prenasledovaným osobám pri zabezpečovaní právneho zastupovania a sprostredkovania finančnej pomoci pre nich, ďalej informovať o sledovaných prípadoch domácu a medzinárodnú verejnosť, ako aj pri dodržaní všetkých právnych formalít predkladať žiadosti o nápravu na príslušné československé úrady. Závažným dôvodom na založenie výboru bola však aj skutočnosť, že kým prenasledovaniu významných disidentov venovali veľkú pozornosť a záujem hlavne zahraničné médiá, zatiaľ o prenasledovaní menej významných osôb sa takmer vôbec nevedelo.

Všetci členovia výboru boli signatármi Charty 77, ale výbor sa nestal priamo jej súčasťou, nebol organizáciou s pevnou štruktúrou, ale len občianskou iniciatívou. Výbor od svojho založenia do konca roku 1989 vypracoval 1 125 správ rozličného rozsahu. Po ročnom pôsobení výboru vykonala Štátna bezpečnosť 29. mája 1979 dlhodobu pripravovanú akciu proti jadru disidentov, z ktorých sa väčšina aktívne podieľala aj na práci výboru. Zo zadržaných desiatich uväznili 31. mája, súdny proces sa konal so šiestimi 22. októbra na Mestskom súde v Prahe a rozsudok bol vynesený 23. októbra. Nepodmienečné tresty odňatia slobody v rozsahu 5–3 rokov dostali: Petr Uhl, Václav Havel, Václav Benda, Jiří Dienstbier a Otta Bednářová.

Najviac prameňov k perzekúcii členov výboru sa nachádza v knižnici samizdatovej a exilovej literatúry Libri prohibiti, kde je uložený fond Výboru na obranu nespravodlivo prenasledovaných. K ohlasu na prenasledovanie členov výboru je dôležitá aj zbierka MONITOR, ktorá je uložená v Národnom archíve v Prahe. Vyšetrovací spis štátnej bezpečnosti výber dokumentov v edícii neobsahuje, je uložený v Archíve Ministerstva vnútra ČR; súdny spis Mestského súdu v Prahe poškodila povodeň v roku 2002, ktorá zasiahla aj registratúrne stredisko súdu.

Edícia prameňov obsahuje 18 dokumentov a je skutočne len zlomkom z veľkého množstva ohlasov na perzekúciu členov Výboru na obranu nespravodlivo prenasledovaných. Kritériom výberu publikovaných textov bola ich obsahová hodnota, závažnosť a do určitej miery aj reprezentatívnosť. Pri výbere dokumentov sa prihliadalo na to, aby boli zastúpené z rôznych provenienčných okruhov: texty vypracované československou domácou a exilovou opozíciou, prejavy solidarity z ďalších krajín sovietskeho bloku, dokumenty svedčiace o veľkom záujme o proces v západnej Európe na jednej strane a na druhej strane: článok v Ru-

dom práve a správa zo zasadnutia Ústredného výboru KSČ o ohlase na proces medzi komunistickými a socialistickými stranami na západe. – *Recenze* (276–310) – V rámci tejto časti sú uvedené recenzie Ivana Hlaváčka o novinkách zahraničnej literatúry k stredovekým dejinám kultúry z odboru kodikológie, paleografie a historických knižníc, ako aj Ivana Maura o príručke venovanej náuke o prameňoch (*Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert) Ein exemplarisches Handbuch*).

Číslo 2. Jiří Bock, *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620* (315–378). K otázke historického vývoja Trutnova, jeho mestskej správy a najstarších zachovaných archívnych dokumentov zostala moderná historiografia veľa dlžná, zvlášť nebola dostatočne objasnená otázka založenia mesta. Štúdia sa venuje trom základným okruhom: dejinám mesta do roku 1620, hospodárskemu a správneému vývoju mesta do roku 1620, mestskej kancelárii a jej písomnostiam. Zaujímavá je časť o založení mesta Trutnova, kde autor dochádza k záveru, že trhová osada Úpa (dnešné Horné Staré Mesto), od polovice 13. storočia ako centrum úpskeho hradného obvodu, nadobudla postupne mestský charakter a v rokoch 1298–1300 bola za Václava II. prenesená aj so svojimi právami a výsadami na výhodnejšie miesto.

S mestskou správou a činnosťou jej orgánov je úzko spätá aj produkcia písomností. Z Trutnova sa však zo staršieho obdobia nezachovali priame správy o vývoji mestskej kancelárie a jej písomnej produkcie, pretože sa najstarší diplomatický materiál nezachoval, stal sa obeťou požiarov v 15. a 16. storočí. Dá sa však predpokladať, že Trutnov už v polovici 14. storočia využíval služby príležitostného a potom aj stáleho pisára. Najstaršia známa listina, ktorej vydavateľom je mesto, pochádza z roku 1409 a z konca 15. storočia sú zmienky o starších, nezachovaných mestských knihách. – Václav Babíčka, *Vývoj katolické religiozity v českých zemích v letech 1949–1989 (na základě zjišťování Státního úřadu pro věci církevní a Ministerstva kultury – sekretariátu pro věci církevní)* (379–506). Religiozita, teda charakteristika určitej skupiny ľudskej spoločnosti z hľadiska náboženskej viery a jej intenzity, uvedomelosti a tradičnosti je zložito zistiteľná a zmerateľná. Zisťovanie religiozity má záujem ako štát, tak aj cirkev. Charakteristika religiozity však nie je možné zistiť priamo a objektívne, len približne v závislosti na zvolenej metodike a vykonanej interpretácii. Náboženská a cirkevná príslušnosť sa v Československu zisťovala pri sčítaní ľudu do roku 1950 a potom opäť až v roku 1991, teda pre obdobie 1950–1991 neexistujú porovnateľné údaje. Túto medzeru môžu sčasti vyplniť štatistické prieskumy vykonané Štátnym úradom pre veci cirkevné (1949–1956) a po jeho zrušení pripadla cirkevná agenda Ministerstvu školstva a kultúry, od roku 1967 Ministerstvu kultúry a informácií. Po federalizácii Československa bol na Ministerstve kultúry ČSR zriadený sekretariát pre veci cirkevné. Na federálnej úrovni pôsobil v rámci Úradu vlády ČSSR sekretariát pre veci cirkevné. V archívnych fondoch uvedených úradov sa zachovali početné štatistické prieskumy a rozličné hlásenia, ktorých výskum a vyhodnotenie je však závislé aj na spracovaní archívnych fondov. Ďalej zistené údaje v rámci prieskumov nemusia byť spoľahlivé. Res-

pondenti buď nepochopia správne položenú otázku, alebo neodpovedajú na ňu pravdivo, niektorí vôbec nedajú odpoveď. Okrem toho aj niektoré exaktné zistené údaje napokon nemusia byť pravdivé. Autor štúdie sa zameriava v otázkach religiozity len na údaje týkajúce sa katolíckej cirkvi v Českej republike, pričom vychádza z archívnych dokumentov fondov Štátneho úradu pre veci cirkevné a Ministerstva kultúry ČSR – Sekretariátu pre veci cirkevné. Svoje výsledky opiera o štatistické pramene o vývoji religiozity a správy z vykonaných prieskumov; 99 tabuliek štatistických prehľadov sleduje podľa krajov odhady počtu veriacich, farností, duchovných, bohoslovcov, rehoľníčok, ďalej bohoslužieb a účasti na nich, účasť na procesiách, počty spovedí, krstu, birmovania, sobášov, pohrebov, ako aj výučby náboženstva a vydávanie časopisov. – Oskar Macek – Michal Wanner, *Řešení problematiky uchovávání digitálních dokumentů v Národním archivu USA a v Kongresové knihovně ve Washingtonu* (509–552). V roku 2004 sa pokračovalo vo výskume s názvom „Dlhodobé uchovávanie a sprístupňovanie dokumentov v digitálnej podobe“. Tento projekt nadväzoval na štúdiu vypracovanú v rámci grantového projektu „Príprava podkladov pre vznik štátneho pracoviska na dlhodobé uchovávanie a sprístupňovanie dokumentov v digitálnej podobe“, ktorý sa riešil v rokoch 2001–2002. Riešiteľom projektu bola Elektrotechnická fakulta Českého vysokého učení technického v Prahe. Súčasťou výskumu je aj návšteva inštitúcií v zahraničí zaoberajúcich sa touto problematikou. Z archívnych pracovísk sa realizovali dve študijné cesty v roku 2004 – v máji do Dánska a v októbri do USA, priebehom ktorej, výsledkami a získanými poznatkami sa zaoberá prítomná správa. V rámci študijnej cesty autori príspevku navštívili National Archives and Records Administration a Library of Congress vo Washingtone. Obidve inštitúcie sa dlhodobo zaoberajú so sledovanou problematikou: Národný archív má najdlhšiu tradíciu v dlhodobom ukladaní dokumentov v digitálnej podobe a Kongresová knižnica zodpovedá za všeobecnú stratégiu s používaním dokumentov v digitálnej podobe. Výsledky výskumu v zahraničí budú využité pri príprave projektovej dokumentácie pracoviska pre dlhodobé uloženie a sprístupňovanie dokumentov v digitálnej podobe, ktoré má vzniknúť v Národnom archíve v Prahe.

Mária Stieberová

SPRÁVY

XIII. ZJAZD SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV

V dňoch 25.–27. apríla 2006 sa v konferenčnej sále Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici uskutočnil v poradí už XIII. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Nad podujatím prevzal záštitu prezident SR Ivan Gašparovič. Účastníkom zjazdu zaslal pozdravný list, ktorý odznel pri otvorení podujatia. Na pôde Banskej Bystrice historikov privítal aj viceprimátor mesta Máriaus Mika a riaditeľ Múzea Slovenského národného povstania Stanislav Mičev.

Rokovanie prvý deň zjazdu otvoril Viliam Čičaj *Správou o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti v rokoch 2001–2006*. Zameral sa v nej na kontrolu uznesení zjazdu v Smoleniciach, na prácu a zloženie výboru, na komunikáciu výboru s členskou základňou. Objasnil financovanie jednotlivých podujatí, informoval o stave členskej základne. Konštatoval, že aj v uplynulom období pretrvával záujem o členstvo v spoločnosti aj napriek zvýšeniu členského príspevku v roku 2003. V súčasnosti spoločnosť eviduje 332 členov, čo je menej ako v polovici 90. rokov, keď došlo v dôsledku vnútorných zmien v Slovenskej historickej spoločnosti, ako aj celkových politicko-spoločenských zmien v slovenskej spoločnosti k výraznému zníženiu členskej základne. Spomenul aj každoročné vydávanie informačného bulletinu, kde sú uverejňované bližšie podrobnosti o pripravovaných akciách spoločnosti. Upozornil prítomných aj na existujúcu internetovú stránku www.dejiny.sk/shs/, kde nájdú okrem stanov spoločnosti aj každoročné správy o činnosti, informácie o pripravovaných podujatiach a jubileantoch, ako aj prihlášku za člena Slovenskej historickej spoločnosti.

V ďalšom bloku vystúpili predsedovia jednotlivých sekcií, klubov a krúžkov a prítomných informovali o uskutočnených podujatiach a aktivitách za uplynulé päťročné obdobie: Vladimír Segeš (Sekcia pre dejiny miest), Bohuslava Ferencuhová (Sekcia pre všeobecné dejiny), Miroslav Kamenický (Sekcia pre hospodárske dejiny), Juraj Roháč (Sekcia archívnictva a PVH), Mária Kohútová (Sekcia pre cirkevné dejiny), Miloslav Čaplovič (Sekcia pre vojenské dejiny), Ľubica Kázmerová (Sekcia pre najnovšie dejiny), Eva Frimmová (Sekcia pre dejiny knižnej kultúry), Rastislav Kožiak (Spolok banskobystričských historikov). Pre časový sklz neodznali správy všetkých sekcií, klubov a krúžkov Slovenskej historickej spoločnosti. Budú však spolu s ostatnými materiálmi zo zjazdu publikované na stránkach Historického časopisu ešte v tomto roku.

Po tomto bloku nasledovala živá diskusia k odzneným príspevkom, ako aj k ďalším aktuálnym problémom historickej obce. Do diskusie sa zapojili: J. Bartl, K. Hradská, V. Čičaj, V. Dangl, J. Roháč, P. Valachovič, V. Múcska, D. Kováč, I. Chalupický, L. Sokolovský, M. Zavacká, R. Kožiak, R. Marsina,

V. Segeš, V. Bystrický a. i. Diskutujúci sa vo svojich vystúpeniach zaoberali problematikou výučby dejepisu na školách, učebnicami dejepisu, komunikáciou spoločnosti s členskou základňou a informovanosťou verejnosti o pripravovaných podujatiach (napr. dôchodcovia, ktorí nemajú prístup k internetu, nie sú informovaní o podujatiach SHS), vstupom študentov do SHS, členskými preukazmi a zatiaľ neexistujúcimi zoznamami členov jednotlivých sekcií. Z radu diskutujúcich odznela nielen kritika, ale aj prípadné návrhy na zmenu či zlepšenie jednotlivých činností.

Druhý deň rokovania bol venovaný ústrednej téme XIII. zjazdu SHS *60 rokov Slovenskej historickej spoločnosti a slovenská historiografia*. Odznali štyri hlavné referáty. Ako prvý vystúpil Jozef Klačka s príspevkom pod názvom *Vznik a počiatky Slovenskej historickej spoločnosti*. Na základe zachovaných archívnych dokumentov uložených v Ústrednom archíve SAV sa pokúsil zrekonštruovať proces vzniku a prvé obdobie činnosti spoločnosti až do začiatku 50. rokov, keď spoločnosť prakticky zanikla a znovu bola obnovená na valnom zhromaždení 22. júna 1957 v Bratislave. Hneď v úvode J. Klačka konštatoval, že na základe prameňov sa mu nepodarilo zistiť, kto prišiel s myšlienkou založiť Slovenskú historickú spoločnosť. Mohol to byť dr. Vendelín Jankovič alebo univerzitný profesor Daniel Rapant. Obidvaja vyvíjali nadmerné úsilie, aby spoločnosť vznikla a bola zmysluplným združením. V príspevku opísal atmosféru, ktorá vládla v historickej obci tesne pred zakladajúcim valným zhromaždením. Podrobne sa venoval aj prvým dvom zjazdom SHS. Prvý sa konal 14.–16. apríla 1946 v Piešťanoch. Na zakladajúcom valnom zhromaždení bol zvolený predseda spoločnosti a výbor spoločnosti. Prvým predsedom sa stal prof. D. Rapant, podpredsedami B. Varsík a V. Wágner, tajomníkmi V. Jankovič a S. Danišovič, zapisovateľmi G. Sedlák a J. Dubnický, pokladníkom J. Barták a členmi výboru V. Ondrouch, E. Perfeckij, A. Húščava, J. Markov, S. Danišov, M. Jeršová-Opočenská, P. Vajcík a F. Bokes. Od roku 1946 pripravoval výbor druhý zjazd, ktorý sa uskutočnil 8.–10. októbra 1948 v Košiciach. Novým predsedom sa stal J. Barták, keď prof. D. Rapant musel po roku 1948 z vedenia spoločnosti odstúpiť. V období po II. zjazde, na rozdiel od obdobia po I. zjazde, chýbalo výboru nadšenie pre prácu a politické kruhy ho prakticky ignorovali, čo viedlo k jej zániku v novembri 1951. Povereníctvo vnútra zvolalo 23. novembra 1951 poradu predstaviteľov spolkov, ktoré nepredkladali správu o činnosti, na ktorej navrhol jeden z prítomných úradníkov jej zrušenie, čo odsúhlasil výbor spoločnosti na svojom poslednom zasadnutí. Predseda J. Barták sám priznal, že „spoločnosť je skutočne neživá, jej činnosť je skoro nijaká, v zásade však nie protiľudovodemokratická, niet o ňu záujem ani medzi členmi výboru“. Aj napriek týmto skutočnostiam spoločnosť od svojho vzniku vytvorila katalóg historikov, zorganizovala dva zjazdy, založila Združenie poslucháčov histórie a materiálne ho dotovala, poskytovala štipendiá na archeologický a archívny výskum, zasadila sa za zriadenie Ústredného banského a hutného archívu, navrhla zriadiť Priemyselný a obchodný archív a Ústredný archív pre administratívu a súdnictvo, nadviazala styky s českými archivármi, vyšla s iniciatívou vytvoriť Archívnu radu a pripraviť

archívny zákon, spracovať bibliografiu slovenskej histórie. Nepodarilo sa jej však preniknúť do zahraničia.

Na vystúpenie Jozefa Klačku nadviazali ďalší referujúci. Marek Havrila hovoril o niektorých problémoch vývinu slovenskej historiografie v 50. a 60. rokoch 20. storočia; Martin Lipka sa zamerail na zhodnotenie slovenskej historiografie v rokoch 1968–1989 a Július Bartl analyzoval vzťah slovenskej historiografie a historickej spoločnosti po roku 1989.

Referáty podnietili rozprúdenie veľmi živej diskusie, v ktorej sa prejavili názorové rozdiely medzi staršou a nastupujúcou generáciou historikov napr. pri otázke, akými smermi sa má uberať činnosť SHS v budúcnosti. Opätovne sa diskutovalo o učebniciach dejepisu, o vedeckej etike a plagiátorstve. Do popredia sa dostala znovu aj otázka koncepcie slovenských dejín, prezentácia historickej vedy doma aj v zahraničí.

Poobedňajšie rokovanie prebiehalo paralelne v dvoch sekciách – v sekcii starších slovenských dejín (do 19. storočia) a v sekcii novších dejín. Vstupné referáty k rokovaniam sekcií predniesli J. Bartl, M. Kohútová, R. Holec, B. Ferencuhová. J. Bartl načrtol problém vydávania prameňov k slovenským dejinám, M. Kohútová poukázala napr. na nedostatočný záujem o výskum novších slovenských dejín a problém časového vymedzenia pojmu slovenský novovek, R. Holec sa zamerail na obdobie 19. storočia a terminologické otázky, B. Ferencuhová predniesla niekoľko tém na diskusiu dotýkajúcich sa 20. storočia. Ku konečnému vyriešeniu nastolených otázok však nedošlo pre časový posun oproti plánovanému programu.

Posledný deň rokovania sa konalo valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Viedol ho predseda spoločnosti Viliam Čičaj. Zúčastnilo sa ho 80 členov spoločnosti. Úvodom valného zhromaždenia sa uskutočnila polhodinová diskusia, pretože nebola prítomná nadpolovičná väčšina členov spoločnosti tak, ako to predpisujú statuty Slovenskej historickej spoločnosti. Po voľbe návrhovej, mandátovej a volebnej komisie predniesla tajomníčka Katarína Hradská *Správu o činnosti výboru SHS pri SAV za roky 2001–2006*. Zhodnotila v nej prácu odstupujúceho výboru. Výbor sa od svojho zvolenia 26. apríla 2001 v Smoleniciach schádzal pravidelne trikrát do roka, aby riešil aktuálne úlohy súvisiace s činnosťou Slovenskej historickej spoločnosti. Na programe každého zasadnutia výboru bola aj otázka finančného zabezpečenia jednotlivých podujatí spoločnosti. Spoločnosť žije iba z členských príspevkov a z každoročne udeľovanej dotácie z Rady vedeckých spoločností Predsedníctva SAV, čo nestačí na zabezpečenie jej chodu a pokrytie všetkých nákladov na organizáciu podujatí. Problémom nie je len samotná výška dotácie a jej neskoré doručenie na účet spoločnosti, ale aj jej komplikované vyúčtovanie, čo pôsobí veľmi demotivujúco a často kontraproduktívne, konštatovala K. Hradská. Zameraila sa aj na aktuálne problémy spoločnosti. Jedným z nich je aj problém komunikácie vo vnútri historickej obce, čo je podľa K. Hradskej problém viac-menej umelo vyvolaný, pretože otázku komunikácie chápe každý zo svojho pohľadu. Slovenská historická spoločnosť je životaschopnou organizáciou a nebráni sa diskusii na túto tému, naopak uvíta všetky návrhy na zlepšenie obojstrannej komunikácie medzi vede-

ním spoločnosti a členskou základňou. Po krátkej diskusii predniesol *Správu o hospodárení spoločnosti* Július Bartl a *Správu revíznej komisie* Jozef Baďurík. Nasledovala voľba členov výboru, členov revíznej komisie a členov Slovenského národného komitétu historikov. Odovzdaných bolo 79 platných hlasovacích lístkov. Členmi novozvoleného výboru sa stali: V. Čičaj, J. Lukačka, I. Graus, J. Bartl, V. Múcska, P. Valachovič, P. Švorc, K. Hradská, M. Skladaný, B. Szeghyová, J. Ragačová. Revízna komisia bude v nasledujúcom období pracovať v takomto zložení: J. Baďurík, E. Machajdíkova, M. Kamenický. Za členov Slovenského národného komitétu historikov boli zvolení: R. Holec, L. Sokolovský, V. Segeš, P. Švorc, D. Kováč, B. Ferenčuhová, J. Lukačka, E. Ivaničková, P. Valachovič, S. Michálek a R. Kožiak.

Valné zhromaždenie schválilo správu o činnosti výboru SHS pri SAV za roky 2001–2006; správu o hospodárení a revízii hospodárenia SHS pri SAV; správu volebnej komisie a výsledky volieb; ustanovenie troch nových odborných sekcií (Sekcia pre dejiny knižnej kultúry, Sekcia pre rodové štúdie, Sekcia pre staroveké, byzantské a slovanské dejiny); úpravu Stanov SHS pri SAV (Valné zhromaždenie SHS pri SAV volí Slovenský národný komitét historikov, zároveň predseda výboru SHS je z titulu svojej funkcie členom SNKH s hlasom poradným a predseda SNKH je z titulu svojej funkcie členom výboru SHS s hlasom poradným.); úpravu § 4 týkajúceho sa členstva v Spoločnosti („Riadnym členom Spoločnosti sa môže stať každý, kto má ukončené vysokoškolské štúdium minimálne bakalárskeho stupňa v oblasti histórie alebo iných vedných disciplín“); „členovia SHS pri SAV sa dištancujú od tvrdení kolegu I. Mrva popierajúcich existenciu holokaustu na Slovensku, pretože práce mnohých historikov v posledných 15 rokoch presvedčivo zmapovali podstatu tohto tragického úseku slovenských dejín“. Valné zhromaždenie udelilo absolútorium odstupujúcemu výboru a uložilo mu upraviť stanovy v zmysle schváleného uznesenia a predložiť ich na schválenie Ministerstvu vnútra SR; novelizovať a doplniť e-mailové adresy a evidenciu členov odborných sekcií, regionálnych klubov a krúžkov SHS pri SAV; poslať pozdravný a ďakovný list prezidentovi republiky I. Gašparovičovi a sponzorom zjazdu. Valné zhromaždenie odporučilo iniciovať oživenie činnosti regionálnych pobočiek SHS; podporiť vydávanie katalógu – databázy slovenských historikov a vypracovať návrh informačnej stratégie a prezentácie historickej vedy.

Zasadnutie valného zhromaždenia i rokovanie XIII. zjazdu SHS pri SAV ukončil Viliam Čičaj. Poďakoval všetkým, ktorí sa podieľali na jeho príprave a ostatným za aktívnu účasť.

Júlia Ragačová

JUBILEJNÉ X. ARCHÍVNE DNI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Starobylá Levoča, historická metropola Spiša, sa stala v dňoch 20.–22. júna 2006 hosťiteľským mestom vyše 200 archivárom zo Slovenska i zo zahraničia – účastníkom jubilejného ročníka ich stavovského podujatia. Z odborného hľadiska bolo venované téme *Dejiny archívov na Slovensku*. Organizátori tohto stretnutia (Spoločnosť slovenských archivárov, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – odbor archívov a registratúr, Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Levoči) sa snažili, aby výber miesta, zvolená téma i celková atmosféra podujatia navzájom korešpondovali. Archivárom, ubytovaným i rokujúcim v samom centre mesta, pohľad do „svojej“ minulosti takto bezprostredne mohli umocňovať vzácné kultúrno-historické pamiatky pripomínajúce niekdajšiu slávu slobodného kráľovského mesta. A Levoča v minulosti už zažila mnohé vzácné návštevy. Patrili k nim napr. v roku 1494 piati bratia z poľského kráľovského rodu Jagelovcov so svojimi početnými sprievodmi, pápež Ján Pavol II. v roku 1995, či desať stredoeurópskych prezidentov na summite v roku 1998. Teraz Levoča za svojimi hradbami prichýlila archivárov, aby poodkryli dejiny tých inštitúcií, ktorých sú dnes sami súčasťou.

Krátko pred začiatkom podujatia boli zástupcovia účastníkov archívnych dní prijatí primátorom mesta Miroslavom Čurillom na mestskom úrade. Samotné rokovanie počas archívnych dní prebiehalo v kongresovej sále mestského divadla. V popoludňajších hodinách ich otvorila predsedníčka SSA Veronika Nováková. Pozdravné príhovory k účastníkom predniesli primátor mesta, za zahraničných hostí zástupca českých archivárov Bohumír Brom, za spoluorganizátorov Peter Kartous, riaditeľ odboru archívov a registratúr MV SR a František Žifčák, riaditeľ Štátneho archívu v Levoči. Riaditeľ archívu zároveň krátko predstavil skupinu historického šermu zo Spišskej Novej Vsi – gardu spišských kopijníkov, asistujúcu pri slávnostnom otvorení.

Odbornú časť podujatia začal Peter Kartous príspevkom *Dejiny archívnej správy na Slovensku*. Stručne v ňom prezentoval vyše 50 ročné obdobie dejín archívnej správy na Slovensku z hľadiska jej celkového organizačného vývoja a hlavných úloh, ktoré riešila ako riadiaci orgán archívnictva. Za priamych predchodcov súčasného riadiaceho archívneho orgánu označil celoštátnu Štátnu archívnu komisiu pri Povereníctve vnútra na Slovensku, ktoré pôsobili v rokoch 1951–1954. Zdôraznil význam vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívnictve pre konštituovanie a poslanie vrcholného orgánu archívnictva na Slovensku – Slovenskej archívnej správy. Tá v organizačnom vývoji prešla tromi etapami v rokoch 1954–1960, 1960–1968, 1969–2006. Pripomenul tiež počiatočné špecifikum riadenia archívnictva – krajské archívne oddelenia (1954–1956) a fungovanie dôležitého poradného orgánu od roku 1955 pre úsek archívnictva – Vedeckú archívnu radu. V hrubých rysoch poukázal na doterajšiu riadiacu, legislatívnu, metodicko-kontrolnú činnosť riadiaceho orgánu archívnictva na Slovensku, jeho medzinárodné aktivity a prípravu projektov pre výskum slovacikálnych archívnych dokumentov v zahraničných archívoch, ako aj pre úseky ochrany a infor-

matizácie v slovenských archívoch. V závere vyslovil názor, že vo vývoji slovenského archívniectva prevažuje pozitívny trend nad negatívnym.

Júlia Hautová predniesla príspevok na tému *Historický vývoj štátnych archívov na Slovensku*. Úvodné pasáže venovala predchodcom štátnych archívov – archívom žúp, ktoré majú svoje počiatky už v 16. storočí. Konštatovala nejednotnosť v evidencii a usporadúvaní ich písomností až do 2. polovice 19. storočia. Stav župných archívov po páde Bachovho absolutizmu hodnotila ako stagnujúci, ba priam žalostný. Na druhej strane pripomenula rast bádateľského záujmu o archívne dokumenty v tomto období a vydanie prvého kvázi informatívneho sprievodcu po župných archívoch v Uhorsku F. Zimmermannom v roku 1891. Situácia v týchto archívoch sa podľa nej príliš nezlepšila na Slovensku počas I. ČSR, ani po vzniku prvej Slovenskej republiky. Pri prezentácii povojnového vývoja do vydania vládneho nariadenia v roku 1954 si všimla postupné utváranie siete štátnych archívov: Archívu Povereníctva vnútra v Bratislave a krajských archívov (1945), Pôdohospodárskeho archívu (1947), Ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici (1950), Slovenského ústredného archívu (1952). Pri sledovaní ďalšieho vývoja štátnych archívov poukázala na význam vládneho nariadenia č. 29/1954 o archívoch, zlúčenie Štátneho ústredného archívu a Pôdohospodárskeho archívu v roku 1956 a organizačné zmeny štátnych archívov v rokoch 1960 a 1969. Zdôraznila zásadnú zmenu v sústave štátnych archívov najnovším zákonom o archívoch a registratúrach č. 395/2002 Z. z. Za pozitívum zákona označila zjednotenie riadenia štátnych archívov na všetkých stupňoch a vytvorenie podmienok pre komplexné riešenia ich personálnych a materiálnych potrieb.

V pomerne osobne ladenom príspevku *Slovenský národný archív a jeho osobnosti* Eva Vrabcová najskôr stručne prezentovala históriu najvýznamnejšieho verejného archívu na Slovensku. Jeho predchodcom bol Krajinský archív zriadený v roku 1928, ktorého agendu prevzali postupne Archív Ministerstva vnútra (1939), Archív Povereníctva vnútra (1945) a Slovenský ústredný archív (1952). Právnym nástupcom Slovenského ústredného archívu sa stal Štátny slovenský ústredný archív na základe vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívoch, čím bol oficiálne konštituovaný štátny archív s celoslovenskou pôsobnosťou. Medzi osobnosťami, ktoré v povojnovom období významne prispeli k rozvoju slovenského archívniectva a stali sa „zakladateľmi slovenskej archívnej školy“, vyzdvihla činnosť Júliusa Bartáka, riaditeľa Pôdohospodárskeho archívu a jeho kolegov, z ktorých časť pracovala vo vedúcich funkciách v Štátnom slovenskom ústrednom archíve. Išlo predovšetkým o Michala Kušíka, Jozefa Watzku, Richarda Marsinu a Františka Sedláka, spoluautorov významnej pramennej edície z roku 1959 – *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku v 16.–17. storočí*. Z ďalších osobností pôsobiacich v tomto centrálnom archíve uviedla Viktora Borodovčáka, Ladislava Hubenáka, Františka Bielika, Júliusa Sopka, Juraja Žudela, Jozefa Kočiša, Františka Palka a Ela Rákoša. V druhej časti príspevku zachytávajúcej históriu Slovenského národného archívu od roku 1960 do súčasnosti sa sústredila hlavne na legislatívne zmeny, ktoré sa dotkli archívu ako inštitúcie, na prezentáciu bývalej i súčasnej organizačnej štruktúry archívu. Stručne charakterizovala činnosť doterajších riaditeľov archívu (Michala Kušíka, Jána Pivolusku,

Dáriusa Rusnáka, Petra Draškabu) a vyzdvihla výsledky vedeckej práce E. Rákoša pre formovanie modernej slovenskej archivistiky a dejiny správy na Slovensku. V závere krátko spomenula aj pôsobenie ďalších svojich kolegov v archíve.

O archívároch Spišskej stolice do polovice 19. storočia hovoril František Žifčák. V úvode spomenul prínos Ivana Chalupeckého pre poznanie starších dejín archívu Spišskej stolice. Svoj príspevok považoval za pokračovania jeho doterajších dvoch štúdií. Zameril sa v ňom hlavne na obdobie konca 18. a začiatku 19. storočia, keď stolica už pravidelne obsadzovala miesto archívára a jeho pomocníkov. Prvým oficiálnym archívárom sa v roku 1798 stal právnik Alexander Várady-Szakmáry pochádzajúci zo starého šľachtického rodu, ktorého prví predkovia sa na Spiši objavili už v 16. storočí. Autor stručne prezentoval jeho základné biografické údaje, genealogicko-heraldické pamiatky rodu a činnosť ako archívára. Počas jeho pôsobenia v stoličnom archíve do roku 1813 sa ako pomocníci vystriedali Ján Glevický, Juraj Reisz a Gabriel Keil. V závere uviedol nasledovníkov Várady-Szakmáryho vo funkcii stoličného archívára: Alexandra Bárdossyho 1813–1838, Augustína Františka Raisza (1811) 1838–1844 a Emanuela Bobesta 1844–1849. Ako osobnosť vyzdvihol Raisza, pre ktorého nebol archív len „prestupnou stanicou“ v kariére, ale celoživotným poslaním.

Na tento príspevok chronologicky nadväzoval referát Ivana Chalupeckého s názvom *Archív Spišskej stolice v období Bachovho absolutizmu*. Podľa jeho výskumov práce v stoličnom archíve v tom čase ako archívári vykonávali Štefan Berzeviczy (1849–1855) a po jeho smrti Karol Klementisz (1856–1860). Mali k dispozícii pomocníka – diurnistu. Šlo o obdobie byrokratizácie administratívy, ktorá prirodzene zasahovala aj archív, keďže archívár bol zároveň aj správcom registratúry. Situácia sa komplikovala aj tým, že v roku 1852 župné archívy prešli pod súdy. Byrokratický prístup k archívu a neznalosť pomerov v archíve nariadenými súdnymi úradníkmi podľa autora príspevku viedli k istým sporom s archívárom Berzeviczym pri realizácii prác v archíve podľa inštrukcií Hlavného krajinského súdu v Prešove. K pozitívnej zmene došlo až v roku 1856, keď bola vydaná podrobná inštrukcia pre spracovávanie archívov v Predtisskom dištrikte. Riešila personálne otázky v archívoch, záležitosti evidencie, registrácie a usporiadania písomností. I. Chalupecký inštrukciu považoval v daných pomeroch za vyspelú. Hodnotil ju kladne, ako aj obrovský kus práce, ktorý na jej základe v stoličnom archíve vykonali Karol Klementisz so svojím pomocníkom Karolom Popovichom.

V príspevku *Dejiny archívu Liptovskej stolice* Ľubomír Michalko veľmi stručne načrtol vývoj archívu od 16. do 20. storočia. Konštatoval, že v staršom období sa archívu nevenovala dostatočná pozornosť a aj neskôr sa jeho priestory neriešili priaznivo. K prvému vážnejšiemu usporiadaniu stoličných písomností došlo až v rokoch 1786–1789. V ďalších pasážach uviedol 9 stoličných archívárov, ktorí pôsobili v rokoch 1809–1924. Podrobnejšie sa venoval len Fridrichovi Keberičovi, ktorý funkciu stoličného archívára vykonával v 90. rokoch 19. storočia a poslednému stoličnému archívárovi Jozefovi Ladislavovi Tholtovi (1902–

1924). V závere informoval o archívnej pomôcke k fondu Liptovská stolica. Podal tiež stručnú charakteristiku stoličných písomností a pripomenul, že obsahujú aj písomnosti známeho renesančného básnika Valentína Balassu.

Ján Lukačka predniesol príspevok na tému *Z dejín rodových šľachtických archívov v stredoveku*, v ktorom počiatky šľachtických archívov v Uhorsku položil do 13. storočia. Najvýznamnejšie šľachtické rody podľa neho využívali dve možnosti ochrany svojich narastajúcich písomností. Umiestňovali ich na vlastnom hrade, alebo ich zverovali do opatery cirkvi v archívoch hodnoverných miest, sakristiách biskupských katedrál alebo kláštorov. Ako príklad uviedol umiestnenie archívu šľachticov z Lefantoviec v nitrianskej katedrále a archívu šľachticov z Oslíčan v benediktínskom kláštore v Klíži. Ukázalo sa, že ani tam neboli v bezpečí. Kým prví prišli o svoje listiny pri požiari katedrály v roku 1317, druhým písomnosti ukradli zbojníci pri prepade kláštora. J. Lukačka v stredoveku prakticky nepredpokladá usporadúvanie šľachtických archívov. Od 15. storočia naznačil tendenciu tvorby menších osobných archívov v súvislosti s deľbou majetkov medzi príslušníkmi rodu. V závere informoval o existencii správ z konca stredoveku dokladajúcich určitý systém fungovania šľachtických archívov v Uhorsku. Dokumentoval to na príklade Forgáčovcov pri delení ich majetku.

Blok referátov venovaný dejinám mestských archívov začal Jozef Petrovič príspevkom *História bardejovského archívu*. V úvode informoval o absencii dôkazov o určitom usporiadaní bohatého mestského archívu v stredoveku. Z roku 1487 pochádza informácia o umiestnení privilegiálnych listín v Kaplnke sv. Barbory vo farskom Chráme sv. Egídia. Do novej radnice boli prenesené po jej dostavaní v roku 1511. Uložené boli za železnými dverami v samostatnej miestnosti a v špeciálnej skrini. Konštatoval, že archív prežil ďalšie storočia bez väčších strát. Bližšie sa zaoberal prvým usporiadaním archívu v roku 1835 mestským notárom Štefanom Fábrym a lekárnikom Emanuelom Krinnerom a potom v roku 1907 Bélom Iványim s dvomi pomocníkmi. Usporiadanie stredovekého historického archívu Iványim chronologicko-numerickým spôsobom bolo výsledkom odborného dohľadu Krajinského archívu v Budapešti. V ďalších pasážach prezentoval dramatické osudy tohto významného archívu počas I. a II. svetovej vojny, keď bol v správe miestneho farára a správcu múzea Gejzu Žebráckeho. V závere vyzdvihol prácu prof. Františka Drobniaka v mestskom archíve od roku 1954 a spomenul jeho splynutie s okresným archívom v roku 1955. Dlhoročné priestorové problémy archívu sa vyriešili účelovou stavbou archívu v 90. rokoch 20. storočia.

Históriu ďalšieho mestského archívu z východného Slovenska priblížila v referáte *Z dejín archívu slobodného kráľovského mesta Kežmarku* Božena Maláčová. Na začiatku pripomenula súvislosť vzniku archívu so starostlivosťou stredovekého mesta o svoje privilégia. Konštatovala, že Kežmarok mal tzv. tajný archív (najdôležitejšie listiny a mestské knihy) uchovávaný v zasadacej miestnosti radnice. Prvé zmienky o usporiadaní mestského archívu pod vedením notára Jakuba Kraya pochádzajú z roku 1764. Jeho výsledkom bol zostavený generálny elench písomností nájdených v archíve. Ďalší elench bol vyhotovený v 19.

storočí. Písomnosti boli v ňom vecne rozčlenené do XXXIX vecných skupín. Autorka citovala rozsiahle pozitívne hodnotenie archívu mesta Kolomanom Demkóom v štúdiu z roku 1889. Spomenula ďalšie usporádúvacie práce v kežmarskom archíve v roku 1927 (Fridrich Repp) a v roku 1944 (Ján Lipták). Záverečné pasáže venovala peripetiám evakuácie archívu do Nemecka v roku 1944, jeho návratu do Kežmarku i ďalším jeho viacerým sťahovaniam už po vojne.

Adriana Ezrová predniesla príspevok na tému *Kremnický archív a Pavol Križko*. V úvode zdôraznila dôležitosť Kremnice ako banského mesta v minulosti a v súvislosti s tým kremnickému archívu pripísala stredoeurópsky význam. Pripomenula Lamošove členenie vývojových etáp kremnického archívu: obdobie registrátorov (1602–1750), archivárov (1750–1872) a archivárov-historikov počnúc Pavlom Križkom (po roku 1872). Ťažisko svojho príspevku preniesla do tretieho obdobia. Stručne pripomenula 30 ročnú činnosť Pavla Križka ako archivára i historika a upozornila na hodnotenie jeho celoživotného diela T. Lamošom a D. Lehotskou. Stručne vyzdvihla tiež Križkových nástupcov: Michala Matunáka, predovšetkým ako historika a Teodora Lamoša, ako profesionálneho archivára a súčasne aj ako kremnického historika. V závere pripomenula významný medzník v dejinách kremnického archívu, keď bola v roku 1994 dokončená nová účelová budova archívu v Kremnici.

V diskusii J. Lukačka poukázal na aktivity archivárov v regionálnej histórii. Apeloval však na potrebu vydávania prameňov k dejinám Slovenska, kde videl vhodné pole pôsobnosti pre archivárov. E. Vrabcová vo svojej reakcii na jeho vystúpenie poukázala na to, že archivárom v tejto činnosti bránia „úradnícke práce“ pri vybavovaní početných správnych informácií. J. Roháč vo svojom krátkom vystúpení vyzval kolegov, aby nezabúdali na to, že sú predovšetkým archivári. Zdá sa mu, akoby sa vytratila ich stavovská hrdosť.

Po diskusii nasledovala krátka prezentácia výrobkov dvoch firiem (CEIBA a MERCATOR KOVO), ktoré už dlhšie spolupracujú s archívmi na úseku ochrany dokumentov, resp. dodávkach regálovej techniky. Obe patrili k významným sponzorom podujatia.

Na záver prvého dňa archívnych dní jeho účastníci mali možnosť zúčastniť sa prehliadky Chrámu sv. Jakuba a potom koncertu dobovej hudby na radnici.

Na druhý deň bola v programe najskôr exkurzia do Štátneho archívu v Levoči, kde si účastníci prezreli o. i. aj príležitostnú výstavku dokumentov. Odborná časť potom referátmi nadviazala na rokovanie z predchádzajúceho dňa. Ako prvý s príspevkom *Premeny štátnych okresných archívov* vystúpil Milan Mišovič. Zaoberal sa v ňom predovšetkým organizačným vývojom okresných archívov v rokoch 1951–1996. Kriticky hodnotil postoj štátu k týmto archívom v 50.–60. rokoch v oblasti ich personálneho obsadzovania i materiálneho zabezpečenia kladenia nereálnych cieľov. Upozornil na to, aby sa význam vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. vo vzťahu k okresným archívom, resp. archívom okresných národných výborov nepreceňoval. Ako „nefunkčný a cudzorodý medzičlánok nearchívnej povahy“ označil metodické riadenie okresných a mestských archívov v rokoch 1958–1966 archívnymi oddeleniami krajských správ ZNB. Pre rozvoj okresných archívov považoval za významné ich začlenenie do sústavy štátnych

archívov zákonom č. 149/1975 Zb. o archívniectve a vydanie Úpravy MV č. 17/1977 U. v. SSR, ktoré sa týkali mestských a okresných archívov, kde sa rozšírila pôsobnosť Archívnej správy MV SR smerom k štátnym okresným archívom. Dôkazom ich pozitívneho vývoja bol nielen rast archívnych pomôcok, zlepšovanie personálneho stavu, ale aj stavby viacerých účelových budov okresných archívov. V závere pripomenul organizačné zmeny po roku 1989 týkajúce sa tohto typu archívov.

Prvý konkrétny príklad dejinného vývoja okresného archívu uviedla vo svojom referáte *Naša minulosť – archív v Topoľčanoch* Oľga Kvasnicová. Súčasný archív vznikol zlúčením okresných archívov v Bánovciach nad Bebravou, Topoľčanoch a Partizánskom. Za počiatok dejín topoľčianskeho archívu považuje menovanie colníka Jána Pileka v roku 1945 za archívára na ONV v Bánovciach nad Bebravou. Jeho pôsobenie vo funkcii vedúceho okresného archívu v rokoch 1954–1960 hodnotila pomerne kladne. Horšia situácia bola po vzniku okresných archívov v Partizánskom a v Topoľčanoch, kde sa na miesta okresných archívárov dostali „robotnícke kádre“ – predovšetkým vyučený stolár Štefan Obert. Autorka príspevku „obertiádu“ v archíve v rokoch 1963–1983 zažila osobne. Jej pohľad na toto obdobie bol nielen kritický, ale miestami aj zhovievavý či úsmevný. Ocenila organizačné schopnosti Štefana Oberta, veď jeho zásluhou v Topoľčanoch bola v roku 1975 postavená prvá archívna účelová budova v Československu, na druhej strane nešetrla iróniou jeho „kúsky“ pri rozhodnutiach v odbornej práci s archívnym materiálom. Zlepšenie postavenia archívu uviedla počas vedenia Idy Rybanskej, absolventky knihovníctva, v rokoch 1983–1990, hoci ju samotnú z pohľadu odbornej archívnej práce vnímala skôr rozporuplne. Z etapy po roku 1990 vyzdvihla najmä personálne rozšírenie kolektívu archívu, počtu archívnych fondov a rekonštrukciu budovy archívu.

Pohľad Soňou Maťugovou na *Archív v Dolnom Kubíne 1952–2006* mal dve časti. V prvej prezentovala hlavné vývojové medzníky dejín archívu. Jeho počiatky položila k roku 1952, keď v troch oravských okresoch V Dolnom Kubíne, Námestove a Trstenej začala fungovať archívna služba. O dva roky neskôr sa pri týchto okresoch konštituovali okresné archívy, ktoré dostali k dispozícii jedného pracovníka. V roku 1960 sa zlúčili do jedného archívu so sídlom v Dolnom Kubíne. Jeho zamestnancami boli Ján Žilka, Ondrej Celušňák a Ján Kompan. Priestorové problémy archívu sa vyriešili až v roku 1981 za riaditeľa Pavla Šiku, keď bola dokončená účelová budova a sústredili sa do nej všetky archívne fondy. V 2. polovici 70. rokov bol podľa autorky archív personálne posilnený a vydal v tom čase 6 čísiel metodického spravodaja „Archivár“. Spomenula tiež dve významné podujatia archívárov a historikov v rokoch 1985 a 1995 na Orave venované pomocným vedám a komunikácii v archívoch, na ktorých participoval archív ako spoluorganizátor. Kým 80. roky vnímala ako optimálne pre sprístupňovanie fondov, v 90. rokoch skutočnú archívnu prácu spomalili narastajúce požiadavky verejnosti na správne informácie. V druhej časti príspevku sa autorka venovala prezentácii pokusov o usporiadanie písomností archívov mestečiek Veličná a Trstená v 18. a začiatkom 19. storočia.

Referát na tému *Z dejín špecializovaných verejných archívov na Slovensku* predniesla Júlia Ragačová. Hneď v úvode upozornila na ich dve osobitosti: jednou je pestrosť ich dokumentov a druhou skutočnosť, že nevznikli prostredníctvom určitej centrálnej normy, ale vo viacerých prípadoch individuálnym ľudským úsilím. Pripomenula metodickú pomoc riadiaceho archívneho orgánu na Slovensku prostredníctvom samostatného referenta pre ich optimálne fungovanie a vzájomnú výmenu názorov, ako aj vývoj pomenovania sústavy týchto archívov, ktorá má v súčasnosti 24 členov s vyše 3 000 archívnymi fondami a zbierkami. Tvoria ich archívy ústredných štátnych orgánov, archívy vedeckých, kultúrnych a školských inštitúcií, ako aj mediálne archívy. K najstarším zaradila Archív literatúry a umenia SNK a Archív mincovne Kremnica. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 pribudli archívy ústredných štátnych orgánov a po roku 2004 napr. Archív Divadelného ústavu či Archív Ústavu pamäti národa. V záverečných pasážach konštatovala, že hoci je skupina špecializovaných archívov bádateľom menej známa, upozornila na ich niektoré pozoruhodné aktivity smerom k verejnosti formou výstav.

Elena Machajdíková vo svojom príspevku na tému *Dr. Mária Jeršová-Opočenská a Archív Slovenského národného múzea* sa zamerala na prezentáciu zásluh prvej ženy – profesionálnej archivárky na Slovensku pri budovaní základov slovenského archívnictva v medzivojnovom a povojnovom období. Najskôr stručne informovala o jej štúdiách v Prahe a o odbornom raste pri výskumoch na edíciách prameňov k slovenským dejinám v domácich i zahraničných archívoch. Podrobnejšie sa venovala jej práci ako archivárky po nástupe do Archívu Slovenského národného múzea v Martine v roku 1929. Vyzdvihla jej vysokú odbornosť pri spracovávaní archívnych fondov, snahu o rešpektovanie zásady provenienčného princípu, jej zásluhy pri vydaní prvej tlačenej archívnej pomôcky na Slovensku v 30. rokoch, ako aj aktivity pri akvizíciách rodových archívov, pri príprave edícií prameňov k dejinám Slovenska. Upozornila tiež na jej publikačnú činnosť v oblasti genealógie a histórie, angažovanosť pri zakladaní Slovenskej historickej spoločnosti atď. V záverečných pasážach autorka referátu poukázala na isté sklamanie M. Jeršovej z povojnového vývoja, ktorý nepriaznivo vplýval na postavenie Archívu Slovenského národného múzea v Martine. Ten po rozhodnutí Zboru povereníkov č. 92 z roku 1957 vyústil koncom 50. rokov do delimitácie väčšiny fondov archívu do iných archívov na Slovensku.

Zo širšie koncipovaného referátu *Dejiny arcibiskupského archívu rímskokatolíckej cirkvi v Košiciach* autor Peter Zubko predniesol iba jeho prvú časť, ktorá sa týkala dejín archívneho fondu. Ostávajúce dve časti príspevku zaoberajúce sa kódexom kanonického práva o archívoch a pracovníkmi biskupskej kancelárie a archivármi budú zahrnuté do kompletného príspevku v zborníku. V úvode pripomenul spojenie dejín archívu s dejinami diecézy, resp. biskupstva, ktorého počiatky siahajú k roku 1804. Archív bol umiestnený od začiatku v troch miestnostiach budovy biskupského úradu, kde ostal až do roku 1993. Písomnosti archívu boli usporiadané v roku 1882 do 28 tematických (vecných) skupín, potom sa ukladali chronologicko-numericky. Autor ďalej prezentoval zložité územné a administratívno-organizačné zmeny v diecéze po rozpade Rakúsko-Uhorska

i v roku 1939 po pripadnutí južných oblastí Slovenska Maďarsku. Upozornil o. i. na stratu časti osobného archívu biskupa Čárskeho v povojnovom období, na neodborné zásahy do usporiadania biskupského archívu, na obsahové bohatstvo archívu (fondy Košického biskupstva, Kapituly, Seminára, zbierky pečatidiel, máp a plánov a fotografií) a stav súčasnej spracovanosti archívneho materiálu. Pripomenul tiež povýšenie Košickej diecézy na arcibiskupstvo v roku 1995 pápežom Jánom Pavlom II. a v súvislosti s tým zmenu registratúrneho poriadku kancelárie. V závere podčiarkol dôležitosť akvizičnej činnosti arcibiskupského archívu pri záchrane archívnych dokumentov v budúcnosti.

Martin Kováč sa vo svojom referáte *Konštituovanie Ústredného archívu evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku* zaoberal dlhoročným úsilím slovenských evanjelikov o zriadenie centrálneho archívu. Sám ho vnímal ako „dejiny opakovaných neúspešných snáh“. Uviedol, že myšlienka zriadenia generálneho archívu evanjelikov v Uhorsku pochádzala od Daniela Krmana. Realizovala sa však až v roku 1812, keď bol v Pešti zriadený generálny archív pod vedením rektora miestneho gymnázia L. Schedia, ktorý funguje doposiaľ. Na Slovensku táto otázka začala rezonovať po vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov v roku 1918. Riešil ju generálny konvent na viacerých zasadaniach v medzivojnovom i povojnovom období. Snahy stroskotávali raz na priestoroch, inokedy na rivalite miest, kde mal byť zriadený. V tomto smere nepomohlo ani ustanovenie funkcie generálneho archívára v 50. rokoch a od roku 1972 aj historicko-archívnej komisie. Po roku 1993 sa k tejto snahe pripojil aj riadiaci orgán archívnictva na Slovensku, ktorý upozorňoval na neutešený stav archívov v správe evanjelickej cirkvi. Dlhoročné snahy sa naplnili až v roku 2005, keď bol v Bratislave so súhlasom odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR konštituovaný Ústredný archív evanjelickej cirkvi a. v.

Pestrú škálu dejín archívov doplnil Ján Turinič posledným referátom *Dejiny podnikových archívov Istrochem a Matador*. V prvej časti sa venoval dejinám známeho bratislavského chemického podniku a jeho archívu. Slávnymi predchodcami podniku boli Chemické závody Juraja Dimitrova a predtým „Dynamitka“, ktorú v roku 1873 založil ako akciovú spoločnosť švédsky vynálezca Alfréd Nobel. Dejiny podnikového archívu siahajú k roku 1890. Napriek tomu, že počas vojny utrpel isté straty pri požiari, po vojne sa stal najväčším podnikovým archívom na Slovensku s 24 archívnymi fondmi a vyše 2 000 bm archívneho materiálu. Autor príspevku ocenil veľkú zásluhu na sprístupňovaní fondov tohto archívu podnikovým archívárom Františkom Tkáčom v rokoch 1960–1982, ktorý bol známy aj ako regionálny historik. Bádateľom je od roku 1997 k dispozícii sprievodca po fondoch archívu. Dokumenty archívu boli hojne využité pri publikáciách o A. Nobelovi a naposledy aj pri výstave v roku 2001 venovanej tomuto slávnemu človeku. V závere ešte priblížil dejiny gumárenského koncernu Matador založeného roku 1905 a jeho nového archívu, ktorý eviduje 19 fondov. Archívne dokumenty sa podstatnejšie využili nedávno pri príprave publikácie a výstavy k 100. výročiu založenia podniku.

V diskusii s pomerne rozsiahlym príspevkom vystúpila Antónia Hudcová. Prezentovala v ňom najmä povojnový vývoj i pramenné bohatstvo bývalého

okresného archívu v Čadci. Profesor Jozef Novák reagoval na niektoré prednesené referáty a vyzval k väčšej objektivite pri hodnotení práce jednotlivých archivárskych osobností. Postrádal tiež zhodnotenie činnosti archívnych inšpektorov v medzivojnovom období. Andrea Farkasová z Archívu hlavného mesta Budapešť pripomenula účastníkom jubilejných archívnych dní 250. výročie založenia Krajinského archívu (Archivum regni) v Budíne a upozornila na vydanie reprezentačnej publikácie pri tejto príležitosti. Juraj Šedivý hovoril o digitalizácii stredovekých listín a vyzval archivárov k spolupráci.

Popoludňajší program druhého dňa, ako to už tradične býva na archívnych dňoch, vyplnila exkurzia na Spišský hrad a Spišskú Kapitolu, ktoré tvoria súčasť svetového dedičstva UNESCO. Večer sa účastníci podujatia stretli na slávnostnej večeri v kongresovej sále.

V posledný poľdeň podujatia sa konalo valné zhromaždenie Spoločnosti slovenských archivárov, na ktorom členovia bilancovali svoju činnosť a zvolili si nové vedenie spoločnosti. Predsedníčkou sa stala Zuzana Kollárová z popradskej pobočky Štátneho archívu v Levoči. Po aktuálnych informáciách k slovenskému archívnictvu a krátkom zhodnotení celého podujatia sa jeho účastníci okolo poludnia rozišli do svojich domovov. Väčšinou s dobrým pocitom, že čas v Levoči strávil zmysluplne a aj príjemne.

František Žižák

VÝSTAVA PRAHA – VIEDENĽ – BRATISLAVA V DIPLOMACII 1920–2005

V januári roku 2005 uplynulo 85 rokov od nadviazania diplomatických stykov medzi Československom a Rakúskom. Toto význačné jubileum si na prelome rokov 2005 a 2006 pripomenuli odborníci, ale aj laická verejnosť v Rakúsku, Českej republike i na Slovensku.

Pripomenutím rôznorodej, spletitej a zaujímavej histórie vzájomného spolumoživania dvoch, resp. dnes už troch štátov – Rakúskej spolkovej republiky, Českej republiky a Slovenskej republiky, bola aj putovná výstava archívnych dokumentov, ktorá bola postupne sprístupnená v hlavných mestách týchto krajín – vo Viedni, v Prahe a v Bratislave.

V dňoch 4. až 30. novembra 2005 mala výstava prvú zastávku v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni. Na základe vystavených archívnych dokumentov sa návštevníkom odhalil vývoj vzájomných diplomatických, ale aj politických a kultúrnych vzťahov medzi Rakúskom a Československom v minulosti, ktorý sa konfrontuje s možnosťami ich rozvoja v súčasnosti – v rámci troch susediacich štátov, členov Európskej únie.

Na výstavu poskytli archívne dokumenty, fotografie, ba aj trojrozmerné exponáty diplomatické archívy, ale aj niektoré ďalšie inštitúcie zúčastnených štátov.

Bol to predovšetkým Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky, z ktorého pochádzala prevažná väčšina dokumentov. V rámci internej dohody organizátorov bolo stanovené, že originály archívnych dokumentov budú poskytnuté len z archívov príslušnej hostiteľskej krajiny. Z rakúskej strany to boli dokumenty pochádzajúce z Rakúskeho štátneho archívu, z Archívu Ministerstva zahraničných vecí Rakúskej republiky, ale aj zo súkromných archívov rakúskych diplomatov.

Spomedzi nich možno spomenúť napr. originál protokolu z politických rokovaní medzi význačným rakúskym medzivojnovým politikom, štátnym kancelárom dr. Karlom Rennerom a ministrom zahraničných vecí Československej republiky dr. Eduardom Benešom z roku 1920, alebo vlastnoručný list prezidenta ČSR Tomáša G. Masaryka adresovaný prezidentovi Rakúskej republiky Wilhelmovi Miklasovi pri príležitosti jeho zvolenia za prezidenta Rakúskej republiky v roku 1928. Rovnako zaujímavá bola aj dôverná správa rakúskeho veľvyslanca vo Washingtone z 21. augusta 1968 popisujúca vpád vojsk Varšavskej zmluvy do Československa.

Osobitosťou výstavy, ktorá bola inštalovaná vo výstavných priestoroch Rakúskeho štátneho archívu na Nottendorfskej ulici bolo to, že vyše 200 exponátov archívnych dokumentov a fotografií, bolo doplnených o trojrozmerné exponáty – makety budov rakúskych diplomatických zastúpení v Československu. Zaujímavo pôsobila fotogaléria všetkých veľvyslancov troch krajín od roku 1919 až po súčasnosť, ako aj farebné fotografie vrcholných politických predstaviteľov Rakúska, Čiech a Slovenska pri ich vzájomných oficiálnych návštevách, či politických rokovaníach.

Návštevníkov vo Viedni zaujali nielen vydarené zábery z návštev prezidentov Michala Kováča, Rudolfa Schustera a Ivana Gasparoviča u našich susedov, ale aj viaceré kópie medzinárodných zmlúv medzi Slovenskom a Rakúskom z Archívu Ministerstva zahraničných vecí SR.

Na vernisáži výstavy dňa 4. novembra 2005 sa z rakúskej strany zúčastnil a prítomných privítal generálny riaditeľ Rakúskeho štátneho archívu Dr. Lorenz Mikoletzky, za českú stranu s príhovorom vystúpil Dr. Vladimír Zavázal, štátny tajomník Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky, za Slovenskú republiku prispela krátkym osobným prejavom Magdaléna Vášáryová, štátna tajomníčka Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky.

K výstave bol vyhotovený aj kvalitný katalóg s popisom všetkých vystavených exponátov v nemeckom, českom a v prípade slovenských exponátov aj v slovenskom jazyku. Publikované farebné fotografie niektorých zmlúv, fotografie zo vzájomných stretnutí politikov ako aj interiérov a exteriérov budov diplomatických misí v Prahe vhodne dopĺňovali jeho obsahovú i estetickú úroveň. Škoda len, že v prípade niektorých slovenských fotografií došlo k omylom pri popise ich signatúr.

V termíne 2. až 24. februára 2006 bola výstava reinštalovaná v Prahe v priestoroch Toskánskeho paláca, ktorý je súčasťou komplexu budov Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky. Česká strana poskytla originály svojich ar-

chívnych dokumentov, pričom obohatila výstavu o niektoré nové zaujímavé exponáty z depotov Archívu Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky.

Aj na otvorení pražskej výstavy boli prítomné viaceré významné české, slovenské a rakúske osobnosti z oblasti diplomacie, ale aj archívnych či kultúrno-spoločenských kruhov.

Český variant katalógu, ktorý vo vlastnej réžii vydal Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR, už neobsahoval spomínané nedostatky v popisoch slovenských fotografií z rakúskej verzie. Českí kolegovia odstránili aj ďalšie drobné chyby v českých textoch popisiek pod jednotlivými dokumentmi.

Výstava nakoniec skončila svoju púť na Slovensku. V podzemných banketových priestoroch Palugyayovho paláca Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky bola prístupná verejnosti od 30. mája do 8. júna 2006. Na jej otvorení sa taktiež zúčastnili vysokí predstavitelia všetkých troch ministerstiev zahraničných vecí, niektorí veľvyslanci akreditovaní v Slovenskej republike, zástupcovia historických a archívnych kruhov, ako aj záujemcovia z radov verejnosti.

Archív Ministerstva zahraničných vecí SR poskytol originály niektorých archívnych dokumentov, ako aj farebné fotografie zo vzájomných stretnutí vedúcich predstaviteľov Rakúska a Slovenska, ktoré neboli vystavené vo Viedni ani v Prahe. O tieto exponáty bol taktiež obohatený slovenský variant katalógu, ktorý vydalo MZV SR v slovenskej a nemeckej mutácii.

Výstava poukázala popri historicko-faktografickej rovine aj na rôznorodosť a komplikovanosť každodennej práce diplomata a z pohľadu archívára predstavila najrôznejšie druhy dokumentov, ktoré diplomat spoluvytvára a ktoré prechádzajú jeho rukami. Od politických či ekonomických rozborov a hlásení, cez dôverné telegramy, rôzne pozvánky, až po prípravu medzinárodných zmlúv či poverovacie a odvolávacie listiny veľvyslancov.

Tvorcovia výstavy sa pokúsili aj o načrtnutie osudov jednotlivcov vo sfére diplomacie, ako napríklad rakúskeho vyslanca v Československu Dr. Ferdinanda Marka, pôvodom z Čiech, ktorý v Prahe pôsobil celé obdobie 1. ČSR a krátko po oslobodení v roku 1945.

Na záver môžeme konštatovať, že výstava, ktorá v priebehu vyše pol roka prešla troma spriatelенými susednými štátmi, prispela k poznaniu vzájomných vzťahov a dejín vzájomných diplomatických kontaktov medzi Rakúskom, Českom a Slovenskom. Dúfajme, že sa stane podnetom nielen pre práce historikov, ale aj pre archívárov a ich ďalšie aktivity v tejto menej prebádanej oblasti.

Daniel Kuzmík

STOROČNICA PROFESORA ALEXANDRA HÚŠČAVU

Na 4. januára 2006 pripadlo sté výročie narodenia univerzitného profesora PhDr. Alexandra Húščavu, DrSc., prvého profesionálneho vedca a vysokoškolského pedagóga v odbore pomocné historické vedy na Slovensku, zakladateľa študijného odboru archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Katedra archívniectva a pomocných vied historických FiF UK sa rozhodla pripomenúť si toto významné jubileum trochu neskôr, a to až začiatkom letného semestra 2005/2006, konkrétne v pondelok 20. februára 2006, aby sa na ňom mohli zúčastniť nielen predchádzajúci, ale aj súčasní študenti.

Najskôr, o 13. hodine, sa uskutočnilo pietne stretnutie pri hrobe pána profesora na cintoríne v Slávičom údolí. Zúčastnili sa na ňom všetci členovia katedry a približne desiatich ďalších kolegovia, v prevažnej väčšine bývalí žiaci prof. Húščavu. Krátku improvizovanú reminiscenciu na pána profesora predniesol prof. Jozef Novák. Potom prítomní položili na hrob kytice. Napokon počas symbollickej minúty ticha zotrvali v osobných spomienkach a modlitbách.

Akcia pokračovala od 15. hodiny slávnostným zhromaždením v Moyzesovej sieni na Vajanského nábreží. Okrem asi stovky študentov, absolventov a učiteľov študijného odboru archívniectvo bol na ňom prítomný tiež dekan FiF UK doc. Anton Eliáš, prodekan doc. Ladislav Kiczko a ďalší hostia. Na základe osobitného pozvania sa na zhromaždení zúčastnila aj manželka pána profesora Húščavu Matilda a jeho syn Dušan s manželkou.

Oficiálny program sa začal úryvkom z básne Jána Kostru *Každý deň stretnúť človeka*. Predniesla ho študentka 2. ročníka študijného odboru archívniectvo a PVH Františka Marcínová. Po doznení veršov sa úvodného slova ako moderátor ujal prof. Leon Sokolovský. Privítal všetkých prítomných a v mene katedry spolu s PhDr. Zuzanou Nemcovou odovzdali kyticu kvetov pani Húščavovej a Dušanovi Húščavovi s manželkou. Následne s pozdravným príhovorom vystúpil dekan FiF UK doc. A. Eliáš. Vyzdvihol skutočnosť, že katedra si takýmto slávnostným spôsobom pripomenula osobnosť zakladateľa svojho študijného odboru, čo je v plnom súlade s najlepšimi tradíciami fakulty. Potom pristúpil k mikrofónu žiak a nasledovník profesora A. Húščavu prof. Jozef Novák (absolvent z r. 1955). Priblížil jubilanta zasväteným spôsobom najmä z ľudskej stránky, ako vzácného človeka s jeho silnými i slabšími povahovými vlastnosťami. Na prejav prof. J. Nováka nadviazali svojimi osobnými impresiami a reflexiami prof. Július Bartl (absolvent z r. 1959), doc. Marián Skladaný (absolvent z r. 1962), PhDr. Peter Kartous (absolvent z r. 1965) a prof. Matúš Kučera.

Na oslavy storočnice prof. A. Húščavu chceli prísť a podeliť sa o rozpomienky aj ďalší kolegovia. Zo zdravotných, pracovných alebo iných vážnych dôvodov sa však nemohli dostaviť. Niektorí preto poslali aspoň pozdravné listy s prosbou o ich publikovanie. Prečítal ich prof. L. Sokolovský. Sú plné úprimnej úcty voči profesorovi Húščavovi.

Napríklad PhDr. Jozef Kočiš (absolvent z r. 1953) o. i. napísal: „...s kolegom Dr. J. Žudelom patrím k prvým poslucháčom pána profesora A. Húščavu ...

Bol to nielen vynikajúci odborník a vedec, ale aj nezabudnuteľný pedagóg a vzácny človek. V celom svojom živote, tak v archívnej, ako aj v historickej práci som sa riadil jeho príkladom. Som hrdý na to, že som bol a stále sa cítim byť jeho poslucháčom, i keď som už 14 rokov na dôchodku. “

Z listu Mgr. Milana Šoku (absolvent z r. 1964) vyberáme: „...V pamäti sa mi vynára hmlistý obraz prísneho, nekompromisného vedca, ktorý nepoznal zľutovanie s nesvedomitým prístupom, lajdáctvom, povrchnosťou a nepripravenosťou, hoci v očiach sa mu občas zablysla šibalská iskrička porozumenia. Pre mňa bol zosobnením konzervatívneho vysokoškolského učiteľa so všetkým, čo k tomu patrí: so vžitými životnými zásadami, ktoré vychádzali z rešpektovania a dodržiavania tradícií, v zachovávaní vážnosti a úcty k Alma mater, vede, odboru a stavu. Rozvážnym vystupovaním, presne formulovanými názormi a upraveným zovňajškom vyvolával príjemný dojem elegancie a noblesy. ... Sústavne nás pobádal k svedomitému štúdiu, kritickému mysleniu, činnorodej práci, budovaniu kartotéky odbornej literatúry, poznámkového aparátu s výpiskom s citáciami, či vedeniu denníka; neustále nám zdôrazňoval povestné nulla dies sine linea... “

A do tretice ešte zo spomienok doc. Jaromíra Slušného (absolvent z roku 1972): „...Predovšetkým si pamätám na staršieho statného pána, ktorý si dal tú námahu a prišiel sa pozrieť na časť môjho prijímacieho pohovoru... Vtedy som ešte nevedel, že tento človek, ku ktorému sa celá skúšobná komisia chovala nesmierne úctivo a hneď mu prenechala voľnú stoličku na kraji stola, je vedúcim archivárskej časti Katedry československých dejín a archívnictva, ako sa vtedy nazývala. Posedel, vypočul si moju odpoveď, položil mi niekoľko otázok, súhlasne pokýval hlavou a odišiel. Vtedy som nevedel ešte jedno: na archívnictvo som prijatý, pretože jeho názor bol jedným z najdôležitejších a najrozhodujúcejších v tomto smere. Celý prvý ročník, pokým nám pán profesor ešte prednášal, a my sme boli snáď posledným ročníkom, ktorý absolvoval celý komplex jeho prednášok a seminárov z paleografie, som sa potom snažil, aby som túto dôveru nesklamal. ... Dnešní študenti to už nevedia, ale pán profesor skúšal maximálne troch študentov denne, jedného doobeda, dvoch poobede a skúška jedného trvala aj tri hodiny. Jednotka u neho bola skutočne známkou kvality a pán profesor ju dával tak raz za dva roky. Mne sa to podarilo a už navždy zostanem posledným študentom, ktorý od neho jednotku dostal. ... “

Ďalším osviežením po prečítaných listoch bola báseň o zoborskej listine, ktorá svojho času vznikla ako originálny výstup zo seminára prof. Húščavu. Jej autoritou bola pravdepodobne vtedy ešte študentka, neskôr naša pani docentka Darina Lehotská. Zarecitoval ju doc. Juraj Roháč. Blok rozpomienok zakončila bodrým vystúpením pani Matilda Húščavová. Hovorila o svojom manželovi ako o vzácnom človeku, ktorý zanechal po sebe nasledovniahodný odkaz. Svojím prejavom všetkých prítomných doslova očarila.

V rámci poďakovania všetkým, ktorí vystúpili, a osobitne pani Húščavovej, oznámil prof. L. Sokolovský, že od akademického roku 2005/2006 bude Katedra archívnictva a PVH na FiF UK pravidelne vyhlasovať študentskú vedeckú súťaž o Cenu profesora Alexandra Húščavu.

Slávnostné akademické zhromaždenie ukončili študentky študijného odboru muzikológie z Katedry hudobnej vedy FiF UK Petra Kováčová a Jana Kyselová, ktoré zahrali 2. a 3. časť Kánonickej sonáty pre dve flauty od Georga Philippa Telemanna. Na samý koniec boli všetci účastníci pozvaní na neformálnu kolegiálnu návštevu do priestorov katedry na štvrtom poschodí v budove na Šafárikovom námestí.

V posluchárni všetkým študentom archívnictva známej ako 427-ička sa potom pri skromnom občerstvení rozprúdili spontánne debaty kolegov a priateľov. Spomínalo sa na pána prof. Húščavu, ale hovorilo sa aj o aktuálnej situácii slovenského archívnictva a pod. Do bývalej pracovne profesora Húščavu zavítala na chvíľu pani Matilda Húščavová aj pán Dušan Húščava s manželkou. V rámci milého posedenia im prof. J. Novák predstavil súčasných členov Katedry archívnictva a PVH, ktorá sa považuje za inštitucionálnu pokračovateľku pedagogického a vedeckého diela prof. A. Húščavu, hlási sa k jeho odkazu a usiluje sa rozvíjať hodnoty, ktoré po sebe na Filozofickej fakulte i v slovenskej historiografii zanechal.

Záverom sa chcem poďakovať všetkým, ktorí sa zaslúžili o zdarnú a dôstojnú oslavu 100. výročia narodenia pána profesora Alexandra Húščavu. Osobitne v mene celej katedry a ostatných zúčastnených vyslovujem srdečnú vďaku výboru Spoločnosti slovenských archivárov a vedeniu Sekcie archívnictva a PVH Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, ktoré nás pri zabezpečovaní tejto akcie zo svojich skromných prostriedkov finančne podporili.

Leon Sokolovský

VÝROČNÉ CENY ČASOPISU PAMIATKY A MÚZEÁ ZA ROK 2005 V RUKÁCH ARCHIVÁROV!

V Skalici 13. septembra 2006 už po pätnásty raz udeľovali prestížne ocenenia za najvýznamnejšie diela a činy z oblasti ochrany nášho kultúrneho dedičstva. Laureáti prevzali ceny pri príležitosti slávnostného otvorenia Dní európskeho kultúrneho dedičstva 2006 v Slovenskej republike. Ceny odovzdala redakčná rada časopisu Pamiatky a múzeá v spolupráci so Slovenským národným múzeom a Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky v týchto kategóriách:

- objav-nález-akvizícia;
- expozícia-výstava;
- publikácia-menšia publikácia-drobná tlač;
- film-video-audio-multimediálne dielo;
- obnova-reštaurovanie-adaptácie;
- akcia-netradičné podujatie.

V kategórii *expozičia-výstava* získali cenu Múzeum školstva a pedagogiky za expozíciu *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku* a autori výstavy *Slovensko na historických mapách v 16.–20. storočí* Elena Machajdíková a Bohuš Klein. Teší nás, že projekt prezentácie historických map zvíťazil spomedzi šestnástich nominácií aj napriek svojmu skromnému rozpočtu, vďaka však nadmernému úsiliu pár jednotlivcov z radov archivárov! Porazil aj vysokorozpočtové výstavy ako napr. *Slovenský mýtus* (SNG) či *Kým nevesta povedala áno* (SNM-Historické múzeum). (Bližšie o výstave pozri SA č. 2/2005, s. 174–176.) Výstava znova potvrdila, že archívne dokumenty môžu byť a stále sú atraktívnymi aj pre širokú verejnosť, preto by sa mali slovenské archívy neustále snažiť zviditeľňovať svoje uschovávané bohatstvo.

Okrem spomínanej výstavy mali archivári svoje zastúpenie aj v poslednej kategórii *akcia-netradičné podujatie*, kde boli navrhované na Výročnú cenu časopisu *Pamiatky a múzeá* za rok 2005 dve konferencie: *Miery a váhy v dejinách ľudskej spoločnosti* (Sekcia archívnictva a PVH Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV spolu so Slovenským metrologickým ústavom) a *Kultúrne pamiatky v zrkadle archívnych prameňov* (Archív Pamiatkového úradu SR). Aj keď zvíťazila Jana Chrappová s projektom podujatia *Noc múzeí a galérií*, je potešiteľné, že obidve podujatia sa ocitli medzi dvanástimi nominovanými.

Kurátorom výstavy Elene Machajdíkovej (Archív SNM) a Bohušovi Kleinovi blahoželáme k získaniu ceny a zároveň ďakujeme všetkým štátnym a špecializovaným verejným archívom, ktoré sa na príprave podujatia podieľali, pretože to ocenenie patrí aj im.

Dúfame, že tieto úspešné podujatia budú mať v blízkej budúcnosti svojich nasledovníkov!

Júlia Ragačová

BIBLIOGRAFICKÉ POMÔCKY V SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFII PO ROKU 1989¹

V Historickom ústave SAV má bibliografická práca svoju tradíciu. Prakticky sa rozvíjala od počiatkov existencie ústavu. Jej cieľom je zachytiť historickú literatúru, ktorá priebežne vychádza na Slovensku a literatúru publikovanú v zahraničí, ktorá má väzbu k slovenskej historiografii.²

¹ Príspevok súvisí s grantovým projektom VEGA č. 2/6200/6 *Slováci v zahraničí. Bibliografia slovenskej historiografie*. Grant sa rieši v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

² Znamená to jednak regionálne vymedzenie v tom zmysle, že sa zachytáva všetko, čo vychádza na Slovensku a týka sa dejín. Sú to pôvodné práce k národným a všeobecným dejinám, teoretické práce, práce z príbuzných vedných odborov a pomocných historických

V čase existencie Československa boli hlavnými výstupmi ročenky *Bibliografie k dejinám Československa*, ktoré vydával Historický ústav AV ČR v Prahe a na ktorých sa Historický ústav SAV podieľal. Obdobne boli vydávané výberové knižné bibliografie pri konaní medzinárodných historických kongresov pod názvom *Historiografie v Československu*, ktoré zachytávali dlhší časový úsek (päť až desať rokov).

Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 sa začali vydávať knižné bibliografie prezentujúce samostatne slovenskú historiografiu na medzinárodných historických kongresoch. V roku 1995 pri konaní kongresu v Montreale vyšla výberová bibliografia *Historiografia na Slovensku*³. V nej sa stretávame s prácami, ktoré boli publikované na Slovensku v rokoch 1990–1994. K medzinárodnému historickému kongresu v Oslo vyšla bibliografia už pod názvom *Slovenská historiografia*⁴. Podáva prehľad nielen o prácach vydaných na Slovensku, ale aj o prácach publikovaných v zahraničí v rokoch 1995–1999. V súčasnosti sa odovzdáva do tlače *Slovenská historiografia* za roky 2000–2004.

V roku 1997 sa podarilo vydať obsiahlu retrospektívnu bibliografiu pod názvom *Bibliografia k dejinám Slovenska. Literatúra do roku 1965*⁵. Zachytáva literatúru od počiatkov do roku 1965. Vyšla aj ako CD-R.

Od roku 1988 vychádza v Historickom časopise pravidelná bibliografická rubrika *Slovenská historiografia* (spravidla v štvrtom čísle), približuje literatúru zhruba s dvojročným sklzom.

Historický ústav SAV kooperuje s významnými medzinárodnými bibliografickými centrami a prispieva do periodicky vydávaných bibliografií v zahraničí.⁶

V roku 1990 sa zmenil v Historickom ústave SAV tradičný model bibliografickej práce. Prešlo sa od kartotečného systému k počítačovému spracovaniu a výsledkom sú bibliografické databázy, ktoré sú v súčasnosti vystavované na internete <http://www.dejiny.sk/> (Databázy historickej literatúry v SR).

Ide o dve databázy – *Historická literatúra vydaná od roku 1990*⁷ a *Historický časopis 1953–1989*⁸. Vyhľadávanie je možné pomocou registrov (autorský, biografický, geografický a register kľúčových slov). Ide o pracovné databázy, takže

vied ako aj preklady historických prác. Zahraničný záber sa týka evidencie prác našich historikov publikovaných v cudzine a prác k slovenským dejinám napísaných zahraničnými historikmi. Po formálnej stránke ide o knižné práce vo forme monografií, zborníkov, štúdií, odborné články a správy.

³ *Historiografia na Slovensku 1990–1994. Výberová bibliografia*. Zostavila Alžbeta Sedláková. Bratislava 1995. 188 s.

⁴ *Slovenská historiografia 1995–1999. Výberová bibliografia*. Zostavila Alžbeta Sedláková. Bratislava 2000. 342 s.

⁵ *Bibliografia k dejinám Slovenska. Literatúra do roku 1965*. Zostavil Vendelín Jankovič – Anna Škorupová. Bratislava 1997. 781 s.

⁶ Napr. *Bibliographie zur Geschichte der Böhmischen Länder und der Slowakei* (Marburg, Herder Institut), *International Bibliography of Historical Sciences* (International Committee of Historical Sciences), *International Medieval Bibliography* (International Medieval Institute University of Leeds), *Bibliografie dějin Českých zemí* (Praha, Historický ústav AV ČR).

⁷ V súčasnosti obsahuje cca 30 000 bibliografických záznamov.

⁸ V súčasnosti obsahuje cca 8 000 bibliografických záznamov.

uvítame upresnenia, doplnenia a pod. Databázy slúžia ako informačný zdroj pre odbornú i laickú verejnosť a tiež ako základ pri zostavovaní rôznych bibliografií.

Záverom chcem poďakovať všetkým, ktorí upozorňujú na menej známe práce, ktoré vychádzajú mimo knižnú distribučnú sieť a vďaka ktorým je bibliografia aktuálnejšia a kompletnejšia. Vo veľkej miere sú to práve archivári.

Alžbeta Sedliaková

7. EURÓPSKA KONFERENCIA ARCHÍVOV VO VARŠAVE

Medzinárodná rada archívov zvoláva európske konferencie archívov v päťročných intervaloch. Na tohoročnej siedmej sa v hlavnom meste Poľska v dňoch 17.–21. mája 2006 zúčastnilo 550 archivárov z 38 krajín Európy, ako aj zástupcovia archívnictva mimoeurópskych krajín. Hlavnou témou rokovania delegátov konferencie boli rôzne aspekty profesie archivára ako povolania budúcnosti v Európe. Slovenskú republiku na konferencii zastupovali Peter Kartous a Jozef Hanus.

Rokovania konferencie sa uskutočnili v paralelných zasadnutiach. Prvý blok sa zamerával na odbornú kompetentnosť európskeho archivára; v referátoch sa ich autori zamýšľali aj nad otázkou, či je možné vytvoriť model európskeho archivára schopného pracovať v každom európskom štáte alebo je to iba neuskutočniteľná predstava. V tomto kontexte odznelo aj porovnanie charakteru profesie archivára z tzv. „starej Európy“ s predstaviteľmi archívnictva „novej Európy“.

Ďalej sa delegáti venovali archivistike ako vedeckej disciplíne. Hlavný referát pripravilo Poľsko na základe odpovedí na dotazník (odpovede zaslala aj SR). Z hlavného referátu, ako aj koreferátov vyplynulo známe konštatovanie, že archivári z mnohých krajín pracujú aj vedecky, postavenie archivistiky v systéme historických vied v danej krajine závisí od historickej tradície a legislatívno-organizačných úprav. V rámci tohto bloku odzneli aj rôzne názory na sprístupňovanie archívnych dokumentov – či je to praktická činnosť alebo je súčasťou vedeckej disciplíny.

V druhej časti prvého paralelného zasadnutia sa diskutovalo o profile archivára v ustanoveniach národných archívnych legislatív. Zmeny legislatívneho a tým aj organizačného prostredia, nehovoriac o technologických zmenách, vyvolali aj nové požiadavky na odbornosť archivára aj v oblasti ochrany archívnych dokumentov. Všetky tieto zmeny by mali logicky nájsť odozvu v učebných programoch archívnictva.

V druhom tematickom bloku sa na paralelných zasadnutiach prerokovala problematika ciest dosiahnutia profesionálnej mobility európskeho archivára. Diskusia sa zamerávala na obsah vysokoškolského vzdelávania archivárov a na potrebu zmien obsahu, resp. vyhľadanie spoločných bodov, čím by sa mohol vy-

pracovať rámcový jednotný model európskeho štúdia obsahujúci interdisciplinárne a multikultúrne prvky. Vytvorenie takéhoto modelu vyvoláva otázku uznávania vzdelania a kompatibility získaných diplomov v inej krajine vzhľadom na vyššie spomínanú rôznorodosť historickej tradície legislatívy, administratívneho vývoja a tým aj rôznorodosť obsahu vzdelávania archívniectva. Tento „starý model“ môže byť východiskom, ale dnes si obsah vysokoškolského vzdelávania vyžaduje iný charakter. Z praktického hľadiska práca v zahraničí si vyžaduje vytvoriť aj súbor všeobecných odborných noriem a štandardov. Jednou z momentálne najjednoduchších možností oboznámiť sa s platnými systémami je vytvoriť európske portály k legislatíve, ochrane a k štandardom k vybraným odborným archívnym činnostiam. Ďalšou cestou je aj možnosť tzv. diaľkového štúdia archívniectva v elektronickej forme.

V záverečnom bloku konferencie sa hovorilo o vytvorení spoločnej európskej archívnej politiky. Na záver prijali delegáti konferencie rezolúciu adresovanú príslušným orgánom MRA. Odporúčali vypracovať analytickú štúdiu projektu dosiahnutia európskej kompetencie archívára, ďalej venovať pozornosť štandardizácii odborných činností, podporovať vznik virtuálnych foriem vzdelávania. Vlády európskych krajín by mali podporovať a umožňovať profesionálnu mobilitu archívárov. Delegáti odporúčali, aby najdôležitejšie archívne vzdelávacie inštitúcie zvýšili svoju spoluprácu a podnikli spoločné kroky s cieľom skvalitniť obsah archívneho vzdelávania, vypracovali postupy pre hodnotenie kvality archívneho vzdelávania pre účely akreditácie. Delegáti v rezolúcii zdôraznili aj význam školení k najdôležitejším problémom vrátane archívnej legislatívy, prístupu k archívnym dokumentom vo virtuálnom prostredí a ochrany archívnych fondov a zbierok.

Počas konferencie sa uskutočnilo aj zasadnutie Výkonného výboru regionálneho združenia MRA pre Európu (EURBICA) ako aj generálne zhromaždenie delegátov EURBICA. Na zasadnutí výboru sa prerokovalo záznam z ostatného zasadnutia (Abú Zabí, november 2005). Predmetom ďalšieho rokovania boli informácie o príprave legislatívnej databázy a podujatiach v rámci vzdelávania školiťel'ov pre oblasť správy registratúry; jednotliví členovia výboru referovali o účasti na iných medzinárodných podujatiach z poverenia MRA (Poľsko – Washington – konferencia o elektronických záznamoch a elektronických archívnych dokumentoch). Taktiež sa prerokovali otázky vzťahu a spolupráce so Združením archívov Európy pôsobiacom pri Európskej komisii a tiež s Radou Európy; odznela aj informácia o činnosti DLM Fóra (elektronické záznamy – štandard – MOREg). Všetky uvedené informácie boli predmetom rokovania generálneho zhromaždenia delegátov EURBICA.

Peter Kartous

EURÓPSKY PROJEKT MIP PRECHODNÉ PRVKY V PAPIERI
(TRANSITIONAL METALS IN PAPER)
TEMATICKÁ SIEŤ 5RP/EVK4-CT-2002-2010¹

Projekt *Prechodné prvky v papieri (MIP)* bol tematickou sieťou (Thematic Network) 5. rámcového programu Európskej únie. Konzorcium siete združovalo účastníkov z európskych univerzít, výskumných ústavov, knižníc, archívov, múzeí a reštaurátorských ateliérov (webová lokalita siete: www.miponline.org). V projekte spolupracovali nasledovné inštitúcie a experti: Netherlands Organization for Applied Research, TNO, Holandsko (John Havermans, koordinátor projektu), Národný archív Švédska (Jonas Palm, Jiri Kolar), Národný archív Estónska (Jaan Lehtaru), Národný archív Holandska (Ted Steemers, Gerrit de Bruin), Archivo de la Corona de Aragón, Barcelona (Maria Carme Sistach), Fakulta chemickej a potravinárskej technológie, Katedra polygrafie a aplikovanej fotochémie, STU Bratislava (Michal Čeppan), Univerzita Göteborg, Švédsko (Katarina Malaga), Slovenský národný archív (Jozef Hanus), EFTEK Fínsko (Istvan Kecskemeti), Museum Boijmans van Beuningen, Holandsko (Monika Marchesi), Northumbria University Newcastle upon Tyne, UK (Jean Brown), Jagelonska Univerzita, Krakow (Andrzej Baranski, Tomas Lojewski), Národná a univerzitná knižnica Slovinska, Ljubljana (Jana Kolar), Národná knižnica Nórska (Nina Hesselberg-Wang), Art Inovation, Holandsko (Denis Schipper), Netherlands Institute of Cultural Heritage, Amsterdam, Holandsko (Han Neevel), Univerzita Ljubljana, Slovinsko (Matija Strlič), Conservation atelier Quillet, La Rochelle, Francúzsko (Lionel Quillet), Univerzita La Rochelle, Francúzsko (Véronique Rouchon), Zentrum für Bucherhaltung, ZFB Lipsko, Nemecko (Manfred Anders), Univerzita of Roma, La Sapienza, Taliansko (Elisabeth Yeghis Kehen), Národná knižnica Francúzska, Paríž (Thi-Phuong Nguyen).

Tematická sieť bola obsahovo orientovaná na riešenie problémov spojených s procesmi, ktoré ohrozujú európske kultúrne dedičstvo na papierových nosičoch. Jedným z procesov, ktoré sa považujú za najnebezpečnejšie pre papierové dokumenty, je korózia spôsobená obsahom prechodných prvkov v historických písacích látkach, najmä korózia železozalových atramentov.

Cieľom projektu tematickej siete bolo:

- (A) Vytvorenie vertikálnej integrácie skúseností, produktov technológií a postupov, ktoré sa uplatňujú pri uchovávaní a konzervovaní európskeho kultúrneho dedičstva na papierových nosičoch a týkajú sa prechodných prvkov a ich úlohy pri starnutí a konzervovaní papiera a prepojenie s národnými programami v tejto oblasti.
- (B) Výmenny informácií o problematike technológie konzervovania papierových dokumentov a identifikácia požiadaviek na nové stratégie ochrany

¹ Autori príspevku: Jozef Hanus, Slovenský národný archív, Drotárska 42, 817 01 Bratislava, hanus.jozef@sna.vs.sk; Michal Čeppan, Fakulta chemickej a potravinárskej technológie STU, Radlinského 8, 812 37 Bratislava, michal.ceppan@stuba.sk.

a konzervovania papierových dokumentov vrátane metód hodnotenia a skúmania dokumentov.

Na ustanovujúcom stretnutí konzorcia boli ustanovené 4 pracovné tematické skupiny, v ktorých sa potom realizoval odborný program siete. *Tematická skupina 1* (zodpovedný M. Strlič, zástupca A. Baranski) sa venovala základným teoretickým aspektom degradácie papierových dokumentov s hlavným zameraním na analytické techniky, štúdium procesov degradácie a metódy hodnotenia stability dokumentov. *Tematická skupina 2* (J. Kolar, I. Kecskemeti) sa venovala chemickým aspektom aktívnej konzervácie so zameraním na konvenčné konzervačné techniky a použitie inhibítorov a deacidifikačných techník. *Tematická skupina 3* (M. Anders, V. Rouchon) bola orientovaná na fyzikálne aspekty aktívnej konzervácie, ako je štiepenie papiera, zosilňovanie papiera a čistenie dokumentov. Obsahom činnosti *Tematickej skupiny 4* (J. Havermans, J. Hanus) bola problematika preventívnej konzervácie a problematika prostredia uloženia historických dokumentov. Výsledky diskusií tematických skupín a ďalšie výsledky členov tematickej siete ako aj výskumných pracovníkov a tímov boli okrem technických stretnutí členov siete prezentované na medzinárodných seminároch a sympóziách poriadaných tematickou sieťou alebo s oficiálnou účasťou tematickej siete MIP.

V rámci projektu MIP bolo zorganizovaných sedem otvorených zasadnutí, tri zasadnutia manažmentu projektu, jedna finálna medzinárodná konferencia MIP (MIP2006/2nd International conference on iron gall ink corrosion; január 2006), jedna spoločná medzinárodná konferencia s ďalšími dvomi európskymi projektmi InkCor a Papyrus (Durability of paper and writing, Ljubljana 2004) a jedna spoločná konferencia s konzervátormi a reštaurátormi pobaltských krajín (Riga 2005).

Otváracie zasadnutie MIP-u sa konalo na prelome apríl/máj 2003 počas plavby z holandského IJmuidenu do anglického New Castle upon Tyne, kde na pôde Northumbria University prebiehal ďalší deň zasadnutia.

V septembri 2003 sa v Bratislave členovia tematickej siete zúčastnili medzinárodnej konferencie *Wood, Pulp, Paper WPP2003*, ktorú organizovala Katedra chemickej technológie dreva, papiera a celulózy FCHPT STU v Bratislave a na ktorom prezentovali svoje prednášky, uverejnené v zborníku *Proceedings of the International Conference Chemical Technology of Wood Pulp and Paper. September 17–19, 2003, Bratislava, Slovakia*.²

² BAUDIN, G. – FELLEGI, J. – GELLERSTEDT, G. – KATUŠČÁK, S. – PIKULIK, I. – PARIS, J. (ed.): *Proceedings of the International Conference Chemical Technology of Wood Pulp and Paper* (ďalej *Proceedings*). Slovak University of Technology, Bratislava ISBN80-227-1942-0, 490 p. (Prezentácia slovenských účastníkov: HANUS, J.: Integration of paper education, research and industry for cultural heritage preservation, In: *Proceedings*, p. 91–95; HANUS, J. – HAVLÍNOVÁ, B. – JANATOVÁ, Z. – MINÁRIKOVÁ, J. – HANUSOVÁ, E. – DUROVIČ, M.: Permanence evaluation of colour records made by ink-jet and laser printers. In: *Proceedings*, p. 366–373; MAKOVÁ, A. – HANUS, J. – MINÁRIKOVÁ, J. – KUKA, I. – KYŠKOVÁ, Z.: Woodpulp paper conservation from newspaper preservation point of view. In: *Proceedings*, p. 374–381; MINÁ-

Po konferencii sa konalo pracovné zasadnutie projektu, ktoré organizoval Slovenský národný archív v spolupráci s Katedrou polygrafie a aplikovanej fotochémie FCHPT STU.

V roku 2004 sa uskutočnili 3 semináre a medzinárodná konferencia. Vo februári v Museu Molí Paper de Capelades (Španielsko) seminár venovaný otázkam základného výskumu degradácie dokumentov s atramentmi obsahujúcimi prechodné prvky (železodubienkové atramenty),³ v júli na University La Rochelle (Francúzsko) seminár venovaný analytickým nástrojom monitorovania poškodenia dokumentov a detekcie atramentov obsahujúcich prechodné prvky. Tretí seminár, poriadany v septembri ústavom TNO v Haagu (Holandsko), bol venovaný otázkam uloženia archívnych a knižničných fondov s dôrazom na úpravu atmosféry a prostredia.⁴ Všetky semináre boli spojené s prezentáciou národných výskumných skupín v danej oblasti a širokou diskusiou.

V novembri sa uskutočnila v Ľubľane medzinárodná konferencia *Durability of Paper and Writing* poriadaná tematickou sieťou MIP spoločne s projektmi 5. RP Papyrus a InkCor. Na konferencii boli prezentované aj príspevky slovenských riešiteľských pracovísk, sú publikované v zborníku konferencie *Proceedings of the International Conference Durability of Paper and Writing*, November 16–19, 2004, Ljubljana, Slovenia ISBN 961-6162-98-5.⁵

Vo februári 2005 sa uskutočnilo 7. medzinárodné sympóziu *Transitional Metals in Paper* poriadané tematickou sieťou MIP na University of Rome „La Sapienza“, venované problematike využitia spektroskopických metód pri štúdiu a hodnotení dokumentov so železozalovými atramentmi. Na konferencii bola prednesená prednáška z riešiteľského pracoviska týkajúca sa problematiky identifikácie železozalových atramentov v historických dokumentoch.⁶ V júni 2005

RIKOVÁ, J. – HANUS, J. – KASÁKOVÁ, K. – HANUSOVÁ, E.: Some remarks to ion migration deacidification method. In: *Proceedings*, p. 430–433; HANUSOVÁ, E. – MINÁRIKOVÁ, J. – VLASKOVÁ, O. – HANUS, J.: Conservation and restoration of the 16th century historical book. In: *Proceedings*, p. 456–457.

³ HANUS, J.: Conservation proceedings at the Slovak National Archives Bratislava.

⁴ HANUS, J.: Macro- and micro-environment in storage conditions of archives and libraries. *Symposia Healthy Indoor Environment – Preventive Conservation of Objects Containing Cellulose Deteriorated by Metals*. TNO Building and Construction Research, The Hague, The Netherlands, September 16–17, 2004, *Proceedings*. ISBN 90-5986-099-3, p. 7–9.

⁵ REHÁKOVÁ, M. – VIZÁROVA, K. – JANČIOVÁ, D. – VALOVIČOVÁ, M. – VARGA, Š.: Preselection of Historical Books in the Process of Their Stabilization, s. 68–69; TURANOVÁ, M. – HAVLÍNOVÁ, B. – ČEPPAN, M.: Deacidification of Aged Newsprints, s. 70–71, HANUS, J. – RYCHLÝ, J. – MINÁRIKOVÁ, J. – MATISOVÁ-RYCHLÁ, L.: Estimation of the progress of oxidative ageing of various papers by chemiluminescence method and estimation of papers properties by other standard tests, p. 22–23; HANUS, J. – KATUČŠÁK, S. – KATUŠČÁK, D. – BUKOVSKÝ, V. – RYCHLÝ, J.: Integrated effort for paper cultural heritage preservation in the Slovak Republic, p. 86–87.

⁶ NEEVEL, H. – ČEPPAN, M.: Application of Fibre Optics Reflectance Spectroscopy (FORS) to Ink Identification, *Book of abstracts 7th International Symposium Transitional Metals in Paper*, University of Rome „La Sapienza“, February 17–19, 2005, Rome; ROUCHON, V. – BURGAUD, C. – PICHON, L. – SALOMON, J. – HANUS, J. – BAVAVEAS, M. T. – BOURLET, C.: Observation and analysis of an early XIVth

sa uskutočnilo v Lipsku sympóziu venované následkom požiaru Knižnice kňaznej Anny Amálie vo Weimare a problematike záchrany a konzervácie kníh a dokumentov poškodených ohňom a následným požiarom zásahom.

V decembri 2006 tematická sieť MIP prezentovala výsledky na Stretnutí konzervátorov baltskej oblasti v Rige.⁷ V rámci tohto podujatia sa uskutočnil workshop venovaný metódam identifikácie dokumentov so železozalovými atramentmi. M. Čeppan spolu s Dr. Neevelom zabezpečoval praktickú ukážku identifikácie železozalových atramentov v historických dokumentoch pomocou VIS-NIR reflexnej optovláknovej spektroskopie.

Záverečná konferencia tematickej siete MIP sa uskutočnila koncom januára 2006 na Northumbria University v New Castli. Slovenské riešiteľské pracoviská prezentovali dve prednášky a dva plagátové príspevky. Rozšírené abstrakty príspevkov boli publikované v zborníku konferencie *Pre-Conference Proceedings, MIP Final Conference New Castle Upon Tyne, UK, January 24–27, 2006*.⁸ Úplné texty príspevkov budú vydané knižne v najbližšej dobe.

Riešiteľské pracoviská sa spolu s ďalšími partnermi tematickej siete MIP zúčastnili prípravy návrhov troch projektov 6 RP EÚ: (I) výzva STREP, september 2004, návrh projektu New Insights of Indoor air quality and Healthy Storage; (II) výzva STREP, január 2005, návrh projektu Novel Insights of Indoor air quality and Healthy Storage; (III) výzva STREP, január 2005, návrh projektu Novel Preventive Lighting Strategies for Photographic Heritage During Temporarily Exhibitions. Návrhy (I) a (II) nepostúpili do druhého kola, návrh (III) nakoniec nebol zaradený medzi financované projekty kvôli zmene rozpočtu pre výzvu.

S partnermi konzorcia tematickej siete MIP sa zahájila príprava programu COST *Chemické interakcie medzi historickými artefaktmi a interiérovým prostredím*.

V rámci siete MIP sa v roku 2005 začala dvojstranná spolupráca s ústavom ICN (Holandsko) týkajúca sa chemometrickej identifikácie železodubienkových atramentov v súboroch spektier získaných optovláknovou reflexnou spektroskopiou vo VIS-NIR oblasti. Bola vypracovaná metodika snímania reflexných spektier vzoriek atramentov v historických dokumentoch in situ a postup analýzy

century manuscript: Some hypothesis to explain its state of conservation. Books of abstracts.

⁷ HANUS, J. – HANUSOVÁ, E. – MINÁRIKOVÁ, J. – SZABOOVÁ, Z. – BUKOVSKÝ, V. – KATUŠČÁK, S. – VRŠKA, M.: Preventive conservation – the principal task in preservation of archives and libraries. The 7th Triennial Meeting „Restoration: the Information Regained, Lost, Preserved“ for Restorers of the Baltic States including MIP conference, Riga, Latvia, 7–10 Dec., 2005. Proceedings from MIP conference on CD-ROM.

⁸ CSEFALVAYOVÁ, L. – HAVLÍNOVÁ, B. – ČEPPAN, M.: Monitoring of corrosive effects of iron-gall ink on paper, p. 24; HANUS, J. – HANUSOVÁ, E. – MINÁRIKOVÁ, J. – SZABOOVÁ, Z. – BUKOVSKÝ, V. – ČEPPAN, M. – KATUŠČÁK, S. – VRŠKA, M.: Preventive conservation – the role of macro- and micro-environment in archives and libraries, p. 45; ČEPPAN, M. – REHÁKOVÁ, M. – JANČOVIČOVÁ, V. – VOLTE-MAROVÁ, V. – HANUS, J.: Effect of Copper on Iron Gall Ink Corrosion – Kinetic and Colorimetric Study, p. 80; MAKOVÁ, A. – HAVLÍNOVÁ, B. – ČEPCOVÁ, K.: Deacidification and stabilization of wood containing paper, p. 96.

spektier metódami faktorovej analýzy. Zostavila sa základná databáza reflexných spektier vzoriek železogatových atramentov vo VIS-NIR oblasti. Doteraz dosiahnuté výsledky boli prezentované na 7. medzinárodnom sympóziu Transitional Metals in Paper vo februári 2005 v Ríme (uvedené vyššie) a na medzinárodnej konferencii Chemistry & Life v septembri 2005 v Brne.⁹ Spolupráca na danej téme pokračuje aj v nasledujúcom období.

Projekt tematickej siete MIP vytvoril aj prostredie na prepojenie dvoch národných projektov v oblasti záchrany kultúrneho dedičstva, úloha štátneho programu výskumu a vývoja KNIHA – *Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov v Slovenskej republike* a projekt APVV (predtým APVT) *Degradácia historických rukopisov a dokumentov vplyvom prechodných prvkov v písacích látkach* so zahraničnými a celoeurópskymi projektmi a výskumnými skupinami.

Priebežné hodnotenie práce tematickej siete MIP Európskou úniou v roku 2004 bolo pozitívne. Členovia konzorcia a koordinátor hodnotia činnosť siete MIP ako prínos v problematike degradácie dokumentov na papierových nosičoch a špeciálne problematike degradácie spôsobenej prechodnými prvkami v železogatových atramentoch. Seminára, sympóziá a konferencie siete MIP poskytli priestor na výmenu informácií a poznatkov na európskej úrovni. Diskusie k jednotlivým témam viedli k viacerým hodnoteniam a hlavné závery o súčasnom stave a smere ďalšieho vývoja možno zhrnúť do nasledujúcich bodov.

Tematická skupina I:

Existuje široká škála analytických metód a postupov poskytujúcich cenné informácie, stále sa však pociťuje praktická potreba nedeštruktívnych a mikrodeštruktívnych metód na štúdium reálnych objektov, vplyvu prostredia na objekty a identifikáciu atramentov a ich zložiek. Seminára MIP venované spektroskopii poukázali na existenciu zaujímavých aplikácií. Mnohé z nich však ešte nie sú vhodné na praktické používanie konzervátormi, pretože výsledky vyžadujú interpretáciu expertom. Ďalší vývoj týchto metód musí smerovať k takej modifikácii, aby sa dali použiť aj v bežnej praxi konzervátora.

Tematická skupina II:

Doteraz nie je dostatočne preskúmaný vplyv mnohých chemikálií používaných v konzervátorskej praxi, na stabilitu konzervovaných papierových objektov. Zlepšiť sa musí najmä komunikácia medzi výskumnými pracovníkmi, ktorí vyvíjajú nové konzervačné postupy a konzervátormi. Projekty podobné sieti MIP sa ukazujú ako jeden z najlepších spôsobov rozvoja ideí v konzervátorskom výskume a praxi.

⁹ ČEPPAN, M. – NEEVEL, J.: The application of factor analysis of VIS-NIR spectra to identification of iron-gall inks. In: *Chemické Listy*, zv. 99, 2005, s. 535–539.

Tematická skupina III:

Sieť MIP preukázala potrebu širokého štatistického výskumu v oblasti stavu historických dokumentov na papierových nosičoch v európskom meradle. Pre potreby tohto výskumu sa musí vyvinúť zodpovedajúca metodika zberu a hodnotenia informácií. Prvé pokusy v rámci siete MIP sa vyhodnocujú.

Tematická skupina IV:

Uloženie a prostredie, v ktorom sa archívne a knižničné fondy nachádzajú, významne ovplyvňuje prebiehajúce procesy degradácie. Na úrovni Európskej únie doteraz nie sú definované podmienky „dobrého uskladnenia“. Niektoré podmienky uskladnenia dokumentov na papierových nosičoch, sú definované normami ISO a v národných normách. Ukazuje sa však, že vhodnosť definovaných podmienok pre uloženie dokumentov s obsahom zlúčenín prechodných prvkov, ako sú dokumenty so železozalovými atramentmi, je problematická. Zaoberať sa treba aj vplyvom svetla a podmienkami na výstavách týchto dokumentov. Výsledky prezentované na seminároch a sympóziách siete MIP poukazujú na potrebu návrhu nových noriem.

Kontakty nadviazané s členmi konzorcia tematickej siete MIP sa budú rozvíjať aj v ďalšom období formou viacstrannej aj dvojstrannej spolupráce, výmeny vzoriek, spoločných publikácií a pod. Predbežne sa rokuje o možnostiach pobytov doktorandov, prípadne diplomantov, na pracoviskách partnerov.

Jozef Hanus – Michal Čeppan

ŘEŠENÍ PROBLEMATIKY STANDARDIZACE ARCHIVNÍCH POMŮCEK V DIGITÁLNÍ PODOBĚ V ČESKÉM ARCHIVNICTVÍ

Otázka ukládání archivních pomůcek v digitální podobě je řešena v mnoha evropských zemích. Jednotlivé země, ba dokonce i jednotlivé archivy, se liší přístupem k řešení dané problematiky. Úkolem tohoto článku je seznámit slovenské kolegy se způsobem, jak a proč k této otázce přistoupilo české archivnictví. Domníváme se, že uvedené skutečnosti nemusí být pro slovenské kolegy bez zajímavosti, neboť struktura a podoba archivních pomůcek na Slovensku má obdobný charakter jako v Česku a slovenské archivy využívají rovněž produkty pro pořádání a inventarizaci archiválií vytvořené českými firmami.

Ke vzniku archivních pomůcek v digitální podobě přispělo zásadní měrou právě zavedení specializovaných programů pro pořádání archivních souborů a tvorbu archivních pomůcek. Těchto programů je v České republice v současnosti již celá řada. Nejrozšířenější jsou programy JANUS nebo programové produkty firmy BACH System. Uplatnění různých programů v různých typech archivů uka-

zuje na rozdílnost potřeb, která do značné míry zabraňuje unifikaci na tomto poli. Je to pochopitelné, vzniká tím však problém přenositelnosti údajů a jejich srovnatelnosti.

Snaha překlenout tuto bariéru se v českém archivnictví odrazila v nové archivní legislativě, podmíněné přijetím zákona č. 499/2004 Sb.¹ Jednou z prováděcích vyhlášek k tomuto zákonu je vyhláška č. 645/2004 Sb.,² která se v souvislosti s předáváním stejnopisů archivních pomůcek zmiňuje možnost zasílat stejnopisy vybraných typů archivních pomůcek nejen v listinné, ale i digitální podobě.³ Klade zde ale podmínku, že digitální podoba musí odpovídat schématu, které vytvoří a dálkově zpřístupní Ministerstvo vnitra ČR. Tato možnost se projevila i v definici archivní pomůcky uvedené v příloze 2 této vyhlášky.

Co se však skrývá za obecným termínem schéma a jakou představu měli autoři vyhlášky, když formulovali toto ustanovení? Od počátku byla záměrem snaha definovat a standardizovat ukládací formát a základní logickou strukturu archivní pomůcky v digitální podobě. Vytvoření standardu představuje vyřešení několika problémů.

Prvním je určení formátu, ve kterém bude archivní pomůcka v digitální podobě uložena. Z dlouhodobého hlediska se ukazuje jako nevýhodné používat jakýkoliv interní firemní formát, který by dokument vázal na konkrétní program. Jako v podstatě jediný vhodný se v současnosti nabízí formát značkovacího jazyka XML.⁴ XML je ideální pro ukládání strukturovaného i částečně strukturovaného textu určeného pro šíření a publikování.

Druhým problémem je nutnost charakterizovat jednotlivé druhy archivních pomůcek v rozsahu potřebném pro uložení archivní pomůcky v digitální podobě. Základní požadavky na obsahovou a formální stránku u jednotlivých druhů archivních pomůcek uvádí příloha č. 2 vyhlášky č. 645/2004 Sb. Nejpodrobněji je zde specifikován nejčastější druh archivní pomůcky, a tím je inventář. Při tvorbě standardu se jeho tvůrci soustředili na tento typ archivní pomůcky, mimo jiné i proto, že vytvoření standardu pro inventář znamená současné vytvoření normy i pro příbuzné typy archivních pomůcek (prozatímní inventární seznam, dílčí inventář). Nelze vyloučit vytvoření standardů i pro další typy pomůcek (katalog) v závislosti na zkušenostech a potřebách českého archivnictví.

Definice inventáře uvedená ve vyhlášce č. 645/2004 Sb. je však velmi obecná a vystihuje pouze nutné, nikoli reálné rysy tohoto typu pomůcky. Při tvorbě standardu, který popisuje logickou strukturu inventáře, bylo proto nutné přihlídnout ke skutečné podobě pomůcky a rovněž k předpokládanému užití digitálních

¹ Zákon č. 499/2004 Sb. ze dne 30. června 2004, o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

² Vyhláška č. 645/2004 Sb. ze dne 23. prosince 2004, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

³ I podle nové archivní legislativy zůstává archivům povinnost zasílat stejnopisy vybraných archivních pomůcek odboru archivní správy Ministerstva vnitra ČR.

⁴ Extensible Markup Language – (angl. obecně XML). XML je standardem schváleným konsorciem W3C (World Wide Web Consortium) pro značkování dokumentů. Jde o podмноžinu standardu SGML (ISO 8879).

záznamů těchto pomůcek. Je zřejmé, že základním požadavkem je snadné publikování pomůcky. I zde ale existují značné rozdíly v závislosti na způsobu publikování. Je možné uvést několik příkladů:

První možnost nastává, jestliže existuje záznam archivní pomůcky napsaný v textovém editoru a publikovaný v digitální podobě zobrazením v tomto editoru nebo v jakémkoliv obecném prohlížeči, který zvládá příslušný ukládací formát. Jedinou vyznačenou logickou strukturou je v tomto zvláštním případě celý záznam archivní pomůcky a pro potřeby popsaného publikování to stačí. Nevýhodou je samozřejmě špatná orientace v textu archivní pomůcky.

Další možností vznikající při tvorbě archivní pomůcky, například inventáře, je uložit do jejího záznamu informaci alespoň o základní logické struktuře, například na úrovni členění na titulní list, úvod, inventární seznam, rejstříky, tiráž. Je zřejmé, že tuto informaci lze uložit do záznamu i při psaní pomůcky v textovém editoru, a to tak, že využít je např. aparát osnovy, styly určené pro nadpisy nebo jen prosté formátování textu. V tomto případě není problémem vygenerovat záznam archivní pomůcky ve formátu PDF (formát prohlížeče Adobe Reader), který bude obsahovat odkazový aparát na výše zmíněné logické úrovni, která v listinné podobě pomůcky odpovídá zhruba obsahu.

Rozhraní mezi oběma uvedenými příklady není příliš ostré, ale pro danou potřebu to není ani potřeba. Jejich společnou výhodou je, že k jejich aplikaci stačí existující standardní software. Další výhodou je, že nic nemusí být standardizováno a logickou strukturu archivní pomůcky si autor vytváří sám v procesu pořádání archivního souboru a psaní archivní pomůcky. Tato volnost je samozřejmě omezena metodickými pravidly, které upravují pořádání i tvorbu archivních pomůcek. Nevýhod je trochu více, zde se pokusíme popsat alespoň dvě.

Několik desítek nebo stovek archivních pomůcek uložených v různých formátech různých textových editorů nevypadá nijak hrůzně. Pokud si ale představíme takto uložené tisíce nebo dokonce desetitisíce archivních pomůcek je zřejmé, že v jistém okamžiku skoro určitě dojde ke ztrátě určitých informací. Celý mechanismus systému migrací mezi jednotlivými ukládacími formáty bude příliš komplikovaný a tedy náchylný k chybám. Teoreticky je možné systém zjednodušit standardizací ukládacího formátu použitého v textových editorech, ale problémem je, že žádný obecný a nezávislý standard v této oblasti v současnosti neexistuje. Formát PDF, který byl zmíněn, je sice relativně dobrým řešením, ale nejde o standardní formát textových editorů.

Další nevýhodou je nemožnost hromadného strojového zpracování záznamu archivní pomůcky napsaného v textovém editoru. O jaký problém jde? Pokud archivní pomůcku v listinné podobě čte člověk, automaticky si dělá představu o logické struktuře textu např. podle formátování, pozice textu na stránce, ale i podle obsahu textu. Pokud otevřeme archivní pomůcku je nám obvykle na první pohled zřejmé, co je názvem archivní pomůcky (název bývá větším písmem nebo kapitálkami a pod.), kdo je jejím autorem (podle obsahu rozliším např. autora a místo vzniku pomůcky) atd. Strojovým zpracováním záznamu archivní pomůcky rozumíme stejný proces, ale provádět jej musí „stroj“, tedy specializovaný program. Program musí na „první pohled“ ze záznamu archivní pomůcky

zjistit její název, autora, kdy vznikla, kde začíná úvod, kam odkazuje heslo rejstříku a pod.

Formátování textu lze využít i při strojovém zpracování jednotlivé archivní pomůcky. Lze například definovat, že všechny nadpisy kapitol v úvodu archivní pomůcky budou tím a tím fontem, řezem a velikostí písma. Tato informace umožní při strojovém zpracování zjistit, jak je úvod archivní pomůcky strukturován a umožní vygenerovat jeho obsah. Tento způsob je ale těžko představitelný u většího počtu archivních pomůcek, nehledě na to, že archivní pomůcka typu inventář je docela složitě strukturovaným textem. Kromě toho existují jednodušší možnosti jak značkovat text pomůcky, než jen definovat formát jednotlivých informací zaznamenaných v archivní pomůcce.

Lepším způsobem jak uložit informaci o struktuře textu je využití specializovaného značkovacího jazyka, a to např. XML. Tento způsob umožňuje uložit potřebné informace do záznamu archivní pomůcky ve formě čitelnější a jednodušší pro strojové zpracování. Nelze si ale dost dobře představit, že potřebné značkování bude do záznamu archivní pomůcky vkládat v textovém editoru archivář. K tomu samozřejmě musí sloužit v úvodu zmíněné programy určené pro pořádání archivních souborů.

Uložením pomůcek ve standardizované digitální podobě se zabezpečí jejich dlouhodobé uchování. Z hlediska potřeb archiváře je nutné uvažovat v perspektivě minimálně desítek či stovek let. Standard umožňuje jednoduše získat informace z více archivních pomůcek. Z hlediska potřeb českého archivnictví byla asi nejdůležitějším důvodem nutnost publikovat archivní pomůcky v různých informačních systémech. Pomůcky se tak již staly nebo se v budoucnu stanou součástí webových stránek archivů, uvažovat lze i o jejich integraci např. do systému PEvA⁵ nebo Přehledu archivních fondů a sbírek ČR.⁶

Z hlediska dlouhodobé perspektivy umožňuje uložení pomůcek ve standardizované podobě vytvoření podmínek pro tvorbu Národního archivního inventáře, jako centrální databáze inventárních záznamů s globálními rejstříky a dalším vyhledávacím aparátem. Inspirací jsou v tomto směru českým archivům především obdobně zaměřené nizozemské a britské projekty.

Pokud je archivní pomůcka strojově čitelná, není problém ji dále transformovat do různých formátů, které slouží k různým účelům. Příkladem jsou formáty určené k publikování na webových stránkách, formáty vhodné k vydávání pomůcek v digitální podobě. Významnou roli hraje rovněž výměnný formát pro předávání informací mezi různými informačními systémy např. různými specializovanými programy pro pořádání a inventarizaci archiválií.

Vytvoření standardu archivní pomůcky v digitální podobě je tedy podmíněno následujícími skutečnostmi:

⁵ Program vytvářený odborem archivní správy Ministerstva vnitra ČR, ve kterém archivy vedou základní evidenci archiválií (v dílci zákona č. 499/2004 Sb. evidence Národního archivního dědictví).

⁶ Evidence archiválií publikovaná formou databáze na webových stránkách Ministerstva vnitra ČR <http://www.mvcr.cz/archivy/peva>.

1. Musí být jednoznačně dána logická struktura příslušného druhu archivní pomůcky, a to až do úrovně, která je potřebná pro toto strojové zpracování. Je například nutné říci, že rejstřík inventáře může být předmětový, jmenný, zeměpisný, názvový a podobně⁷ a že jde o volitelnou součást inventáře.
2. Musí existovat jednotný ukládací formát, který umožní značkování jednotlivých částí archivní pomůcky.
3. Tyto značky musí být standardizovány.

Základní problém je skryt v první větě první podmínky, konkrétně ve slovech „a to až do úrovně, která je potřebná pro toto strojové zpracování“. Na archivní pomůcku je třeba pohlížet jako na publikaci a její strukturovanost nebude nikdy úplná. Požadavek na úroveň strukturovanosti vychází právě z požadavků na strojové čtení, a to zase z předpokládaného užití tohoto čtení. Požadavek na hodně hrubou strukturu, ve které je uložen záznam archivní pomůcky, znamená, že při čtení není možno zjistit potřebné informace. Pokud budou například v dokumentu vyznačeny jen základní části archivní pomůcky (úvod, inventární seznam, rejstřík a pod.), lze tak při strojovém zpracování vytvořit maximálně obsah pomůcky. Pokud ale bude požadavek na strukturovanost příliš velký, dojde ke dvěma problémům:

1. Začnou se množit speciální případy, které budou z vytvořeného standardu vybočovat. Archivní pomůcky i stejného druhu jsou hodně rozdílné a v archivnictví jsou vždy speciální případy např. nestandardní staré pomůcky.
2. Různé pořádací programy budou mít velké problémy, jak se do tak podrobné struktury „vejít“. Tím rozumíme problém převodu digitálního záznamu archivní pomůcky z interního formátu pořádacího programu do námi standardizované podoby.

Tyto dvě situace byly tvůrci českého standardu chápány jako mezní případy, kterým je třeba se vyhnout při jeho vytváření.

Standard předepisuje, že archivní pomůcky v digitální podobě jsou ukládány ve formátu značkovacího jazyka XML, přičemž každý dokument XML musí obsahovat právě jednu archivní pomůcku. Dokument XML je ukládán ve vícebajtové znakové sadě ISO/IEC 10646,⁸ případně Unicode. Z doporučených způsobů kódování je preferována varianta kódování UTF 8.⁹ Připouští se i použití znakové sady a kódování Windows-1250 (CP-1250).

Zvolené technické řešení vlastního standardu pro ukládání archivních pomůcek typu inventář a dílčí inventář v digitální podobě tvoří definice typu doku-

⁷ Klasifikace vychází z ISO 999, přijaté v České republice jako ČSN ISO 999 z roku 1998.

⁸ V ČR vyšlo jako ČSN ISO/IEC 10646 v roce 2000 – Informační technologie – univerzální víceoktetový kódovaný soubor znaků (UCS).

⁹ UTF-8 je pravděpodobně nejvíce podporovaný způsob kódování a jde o výchozí kódování dokumentů XML (pokud není v dokumentu uvedeno jinak v atributu encoding).

mentu v podobě tzv. DTD.¹⁰ DTD definuje logickou strukturu inventáře v digitální podobě. Zjednodušeně lze říci, že předepisuje jaké části¹¹ musí inventář obsahovat a jak jsou tyto části v dokumentu XML uloženy. Vzhledem k tomu, že technologie DTD neumožňuje definovat obsahovou stránku ukládaných částí, je nedílnou součástí standardu popis tohoto DTD. Obě části standardu jsou zpřístupněny dálkovým přístupem na webových stránkách Ministerstva vnitra ČR,¹² kde je možné získat podrobnější informace o technickém řešení a o obsahu tohoto standardu.

Využití standardu upravuje metodický návod odboru archivní správy Ministerstva vnitra ČR,¹³ který mimo jiné stanovil, že Národní archiv a státní oblastní archivy budou ukládat veškeré archivní pomůcky v digitální podobě vytvářené pomocí specializovaných pořádacích programů v podobě odpovídající schématu od 1. 5. 2007, čímž není dotčeno současné ukládání v interních formátech specializovaných pořádacích programů. Všem ostatním veřejným i soukromým archivům bylo doporučeno využívat od 1. 5. 2007, takové specializované pořádací programy, které umožní uložení archivní pomůcky druhu inventář a dílčí inventář v podobě definované ve standardu.

Vzhledem k množství archivních pomůcek vytvořených pomocí programů pro pořádání a inventarizaci lze očekávat, že v dohledné době vzniknou řádově stovky až tisíce pomůcek v této standardizované digitální podobě. Situace se však výrazně liší kraj od kraje a archiv od archivu.

Cílem tohoto příspěvku je podat informaci o vytvořeném českém standardu pro archivní pomůcky v digitální podobě. Autoři tohoto příspěvku jsou si vědomi, že zvolené řešení odpovídá současné situaci v českém archivnictví a v žádném případě nejde o univerzální model řešení daného problému. Vzhledem k výše uvedené blízkosti českého a slovenského archivnictví však považovali za vhodné na tento koncept alespoň upozornit.

Josef Hora – Michal Wanner

¹⁰ Document Type Definition (angl. zkráceně DTD). Jeden ze způsobů popisu typu dokumentu uloženého v XML. V našem případě jde o tzv. externí DTD (uložené v jiném souboru, než ve kterém je uložen dokument XML).

¹¹ V technologii značkovacích jazyků se mluví o tzv. elementech, přičemž elementem je samostatně značkováná část dokumentu.

¹² <http://www.mvcr.cz/archivnictvi/standardy/>

¹³ Metodický návod odboru archivní správy MV, kterým se zavádí standard pro ukládání a zasílání archivních pomůcek druhu inventář a dílčí inventář v digitální podobě ze dne 8. června 2006, č. j. AS-831/2-2006.

7. ZASADNUTIE KOMISIE HISTORIKOV SLOVENSKA A RUMUNSKA V ARADE A NADLAKU

Už v poradí siedme zasadnutie medzištátnej komisie historikov Slovenska a Rumunska sa konalo v dňoch 22.–26. mája 2006 na Univerzite Vest Vasile Goldisa v Arade a slovensko-rumunskom mestečku Nadlak. Išlo o podujatie pripravené rumunskou stranou na vysokej spoločenskej a organizačnej úrovni.

7. verejné bilaterálne vedecké sympóziu na tému *Solidarita národných hnutí v kontexte strednej a juhovýchodnej Európy; Kongres národnosti 1895 a Parlamentný klub Rumunov, Slovákov a Srbov v Budapešti 1906* otvoril predseda rumunskej sekcie N. Edroiu, ktorý pripomenul, že komisia si tohto roku pripomína desiate výročie svojho vzniku, pripomenul najdôležitejšie body jej činnosti a v krátkosti oboznámil rumunské publikum s posledným zasadnutím v Bratislave. Predseda slovenskej sekcie M. Krajčovič sa pochvalne vyjadril k výberu Aradu za miesto tohoročného zasadnutia komisie, lebo práve k tomuto regiónu sa viaže nadviazanie a pestovanie slovensko-rumunskej solidarity. Arad a Nadlak vytvárali tradíciu slovensko-rumunského priateľstva v organizovanej spolupráci pred 100 rokmi. M. Krajčovič zároveň poďakoval rumunskej sekcii za zachovanie kontinuity činnosti komisie, čo v nedávnej minulosti nebolo vždy jednoznačné.

Úvodný referát M. Krajčoviča na tému *Solidarita národných hnutí Slovákov a Rumunov 1890–1914* obsahoval prvopočiatky spolupráce predstaviteľov oboch národov od revolúcie 1848–1849 cez memorandum Rumunov vo Viedni roku 1892, monstre proces v Kluži 1895. Počiatok 20. storočia priniesol aktivizáciu novej generácie zastúpenej politikmi ako Hodža, Maniu, Vlad, Vaida, ktorá viedla k vytvoreniu 27-členného parlamentného klubu Rumunov, Slovákov a Srbov v Budapešti v rokoch 1905–1906, 1910, 1974. Programovou základňou klubu bola kniha A. C. Popoviciho *Zjednotené štáty Veľké Rakúsko*, ktorá sa presadila aj u Slovákov v roku 1907 po krviprelievaní v Černoveji.

S. Retegan, známy odborník rumunskej historiografie, načrtol vnútropolitické podmienky v Uhorsku za vlády Dezidera Bánffyho v 90. rokoch 19. storočia príspevkom pod názvom *Radikalizovanie maďarskej oficiálnej národnostnej politiky v čase Bánffyho vlády*.

V zastúpení odznel referát M. Pekníka *Česko-slovenská solidarita koncom 19. storočia a začiatkom 20. storočia* zahŕňajúca obdobie česko-slovenských vzťahov od čias osvietenstva až po vytvorenie Československej jednoty a ideovým prípravám spoločnej štátnosti.

Rumunský historik z Kluže S. Mandrut predniesol vysoko fundovaný a pre našich historikov prínosný referát *Spolupráca Rumunov a Slovákov v Parlamente v Budapešti 1906–1910*.

M. Podrimavský, odborník na slovenské národné hnutie, sa zaoberal v priereze postojmi slovenskej politiky k vnútornej a zahraničnej politike monarchie so zreteľom na národnostnú politiku a demokratizáciu verejného života,

občianske a národné práva nemaďarských národností v Uhorsku v prednáške *Slovenská politika a uhorský štát 1867–1914*.

Referent z hostiteľskej univerzity, A. Roz, prednášal na tému *Účasť Slovákov z Nadlaku na rumunskom národnom hnutí a na Zjednotení z roku 1918*. Osobitne vyzdvihol aktivity nadlacksých Slovákov pri rozpade monarchie a počas mierovej konferencie s petíciami centrálnym národným radám i memorandami až mierovej konferencii v Paríži, aby ich územie bolo pripojené k Rumunsku.

Slovensko-ruské vzťahy v kontexte slovanskej vzájomnosti boli témou prednášky D. Kodajovej z Historického ústavu SAV.

Jeden z najvýznamnejších a pre naše dejiny veľmi prínosný bol referát historika z Kluže, G. Neamtu, *Gustáv Augustiny – redaktor časopisu Tribuna poporului z Aradu 1897–1900. Jeho úloha v solidarite národných hnutí Rumunov a Slovákov*.

Po odznení hlavných referátov na historiografické témy, nasledovali referáty z oblasti pramennej bázy k bádaniu pertraktovaných tém, z ktorej možno čerpať v rumunských a slovenských archívoch.

P. Zoričák predniesol príspevok P. Kartousa na tému *Archívne dokumenty o národných hnutiach v slovenských archívoch*, ku ktorému sa rozvinula zaujímavá debata. Referát bude publikovaný ako užitočná informácia rumunskej odbornej verejnosti.

Generálny riaditeľ rumunských archívov C. M. Lungu predniesol bohatými informáciami naplnený referát pod názvom *Rumunské archívne fondy týkajúce sa solidarity národných hnutí v strednej a juhovýchodnej Európe koncom 19. a začiatkom 20. storočia*.

Archívne fondy z Aradu, týkajúce sa národného hnutia Rumunov a Slovákov na začiatku 20. storočia bol názov referátu riaditeľa Archívu Aradskej župy E. Cristeho. Tento príspevok je veľmi zaujímavý najmä pre našich bádateľov. V aradskom archíve sú uložené hlavné pramene ku štúdiu dejín Nadlaku.

Na druhý deň sa sympóziu presunulo do Nadlaku, kde pokračovalo druhou, informačno-vedeckou časťou verejného zasadnutia a tiež interným zasadnutím. Delegácia sa najprv zúčastnila spomienkovej slávnosti mesta pri pomníku padlým v prvej a druhej svetovej vojne. Potom v priestoroch vydavateľstva Ivana Kraska odzneli referáty aj miestnych profesorov. N. Huszáriková podala *Nové informácie o živote a diele Gustava Augustinyho*. P. Huszárik predniesol výklad *Jozef Gregor Tajovský o národnom hnutí Slovákov a Rumunov v Nadlaku*. A. Sedliaková z Historického ústavu SAV predniesla hodnotenie *Najvýznamnejšie výsledky slovenskej historiografie od posledného zasadnutia komisie*.

E. Marzová z Univerzity v Alba Iulii predniesla príspevok Výberová bibliografia rumunských prác týkajúca sa solidarity národných hnutí v strednej a juhovýchodnej Európe 2000–2003.

A. Sedliaková mala svoj druhý referát pod názvom *Rumunistika na Slovensku v rokoch 2004–2005*.

Hostiteľ z Nadlaku A. Štefanko podal obšírny výklad *Aktivita Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Kraska z Nadlaku*.

Počas oboch dní zabezpečovali majstrovsky simultánny preklad E. Marzová a profesori nadlacksého slovenského gymnázia.

Večer podávala Rumunská akadémia vied v kaštieli Macea slávnostnú večeru na počesť Komisie historikov Rumunska a Slovenska spojenú so slávnostným podpísaním protokolu, v ktorom prijala rozhodnutie, že témou sympózia pre rokovanie koncom mája 2008 v Bratislave bude téma *Pokus o reformy v roku 1968 vo východnom bloku. Predpoklady a dôsledky pre Európu*.

Peter Zoričák

CHORVÁTSKY ŠTÁTNY ARCHÍV

Vlani vydal Chorvátsky štátny archív, pandant nášho Slovenského národného archívu, bohato ilustrovanú informačnú príručku. Z nej sa dozvedáme, že opatruje vyše 1 600 fondov a zbierok v dĺžke 22 000 bežných metrov z obdobia od 10. a 11. stor. až do dneška. Väčšinu tvoria písomnosti vzniknuté zo štátnej správy kontinuálne od 16. storočia. Súčasťou archívu je aj Chorvátska kinotéka ako národný filmový archív, ktorý opatruje domácu filmovú produkciu, cennú zbierku starých zvukových záznamov a zbierku starých filmov. Kinotéka obsahuje 7 425 titulov v dĺžke okolo 25 000 km a 8 miliónov mikrosnímkov. Archív má 2 128 kusov matiek, 4 090 máp a plánov, 866 000 fotografií, 24 000 zväzkov tlačí. Bádania každoročne využívajú okolo 15 000 archívnych jednotiek. Archív sa nachádza vo viacerých budovách. Hlavná budova, v ktorej sídli riaditeľ, študovňa, knižnica a centrálné laboratórium pre konzervovanie a reštaurovanie sú v účelovej budove postavenej v roku 1911 pre Univerzitnú knižnicu a archív na Maruličevom trgu 21. Chorvátska kinotéka je na Sávskej ulici 131, fototéka a mikrotéka spolu so študovňou týchto materiálov je na Trgu Mažuraniča 5 a Kapitulský a arcibiskupský archív so študovňou je na Kaptole 27.

Centrálna budova pôvodne určená pre Kráľovskú univerzitnú knižnicu je asi najkrajším palácom chorvátskej secesie. Železobetónová budova projektovaná architektom Rudolfom Lubynským (staval v Karlsruhe, Heidelbergu, Kolíne, Freiburgu) veľmi dobre zapadá do urbanistickej koncepcie Donjega grada Záhrebu (záhrebská zelená podkova). Vysokú polokopulu nad veľkou študovňou v strednej časti paláca nesú štyri stĺpy, na ktorých sú štyri sovy držiace glóbusy (vyjadrenie identity knižnice). Priečelie zdobia alegórie štyroch univerzitných vied (filozofie, medicíny, práva a teológie) od Róberta Frangeša. Aj vnútorná architektúra budovy je krásna – kombinácia mramoru s mosadzou. Najkrajšou je veľká študovňa, ktorej dominujú vo vnútri dva obrovské secesné lustre, každý asi trojmetrovej šírky, 16 malých lustrov a 130 stolných lúč. Nábytok i obloženie stien je dobové z masívneho tmavého dreva. V tejto študovni sa študuje archívny materiál, knihy z knižnice a konzervačné filmy archívneho materiálu.

Sieť štátnych archívov v Chorvátsku tvorí spomenutý ústredný Štátny archív Chorvátska a 13 územných štátnych archívov (Bjelovar, Dubrovnik, Gospić, Karlovac, Osijek, Pazin, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Split, Varaždin, Zadar, Zagreb).

Chorvátsky štátny archív ako ústredný archív Chorvátskej republiky vedie register fondov a zbierok Chorvátskej republiky, vykonáva informačno-dokumentárnu službu o archívnom materiáli na území Chorvátskej republiky, vedie evidenciu archívneho materiálu významného pre Chorvátsko v zahraničných archívoch, ako aj o archívnom materiáli o vyst'ahovaných Chorvátach, vedie súpis všetkých archívov a súpis individuálnych vlastníkov archívnych dokumentov, predkladá návrhy ministrovi kultúry na smerovanie prác v štátnych archívoch, spracováva plán štúdia a iných foriem odborného vzdelávania.

Vnútrotná organizačná štruktúra archívu je nasledovná – má 10 odborov (odbor ochrany a spracovania archívneho materiálu, depozit Záhrebského arcibiskupstva, chorvátska kinotéka, ústredné laboratórium pre konzervovanie a reštaurovanie, ústredné fotolaboratórium, knižnica, odbor rozvojovej a matričnej služby, ústav pre archivistiku, pomocné historické vedy a filmológiu, odbor služieb s oddelením údržby a odbor ekonomicko-knižničných služieb) a v rámci nich sú oddelenia. Tak odbor ochrany a spracovania archívneho materiálu má oddelenie staršieho archívneho materiálu (do 1868) a rodové a osobné fondy, oddelenie novšieho archívneho materiálu (1868–1945), oddelenie súčasného archívneho materiálu, oddelenie vojenských archívnych fondov, oddelenie fondov politických strán a spolkov, oddelenie archívnych materiálov Štátnej geodetickej správy, oddelenie pre informácie, dokumentáciu a študovňu (INDOK centrum) a oddelenie pre dozor nad registratúrami. Na úrovni oddelení v depozite Záhrebského arcibiskupstva sú Kapitulský a Arcibiskupský archív a Knižnica Metropolitana. Tento depozit bol uložený v Štátnom archíve Chorvátska na základe zmluvy z roku 1914 a obnovuje sa každých 30 rokov (naposledy v roku 1996). Tvorí ho fond Záhrebského arcibiskupstva (1134–1945), Kapitulský archív (1181–1945), Kapitula v Čazme (1232–1945), Záhrebský prebendársky zbor (1777–1945) a Knižnica Metropolitana. Okrem toho v študovni na Kaptole 27 možno študovať aj dokumenty Pomocného duchovného stola v Požege, Diecézneho múzea, rôznych katolíckych spolkov a osobné fondy. Metropolitná knižnica má okolo 60 000 knižných jednotiek, jej počiatky siahajú do 11. stor. (od 11.–16. stor. je 150 rukopisov) a má v Chorvátsku najväčšiu zbierku inkunábul.

Najstarší dokument v Štátnom archíve Chorvátska je z roku 999. Zbierku Acta antiquissima tvorí 11 dokumentov do roku 1089. Od roku 1111 do roku 1526 sú Documenta mediaevalia varia. Archív opatruje množstvo hlaholských rukopisov v zbierke Neoregestrata acta. Ťažisko fondov archívu je z produkcie ústredných orgánov štátnej správy, súdnictva, kultúrnych, zdravotníckych a vojenských orgánov a inštitúcií. Opatruje však aj viaceré fondy náboženských organizácií, rádov, kláštorov, dve desiatky fondov panstiev, sto rodových fondov a okolo 150 osobných fondov významných osobností chorvátskej histórie. Pozoruhodné sú aj zbierky (erbov 1434–1918, kartografických dokumentov od r. 1550, matrik od 17. stor., plagátov od r. 1718, grafiky od 16. stor., pečatidiel, pečiatok, diplo-

mov, vyznamenaní, pohľadníc, kalendárov, úmrtných oznámení, fotografií, fotokópií a mikrofilmov atď.).

Využívať tento bohatý archív možno len v jeho priestoroch (mediarchívna výpožičná služba archívnych dokumentov neexistuje). Študovne (4) sú otvorené pre bádateľov v pracovné dni od 8.15 h do 15.45 h. V študovni platí prísny bádateľský poriadok a kým sa bádateľ dostane k vyžiadanému materiálu absolvuje (aj spolu s personálom študovne) obsiahlu administratívnu cestu. Po vyplnení žiadanky dostane materiál do 12-tej hodiny nasledujúceho dňa a ak sa materiál nachádza v sklade mimo centrálnej budovy dostane ho bádateľ do 5 dní. V jednom dni môže bádateľ dostať najviac 5 archívnych jednotiek (zväzkov, škatúl, kníh, zvitkov, albumov), na stôl mu ich vydávajú po jednom a kontrolujú úplnosť a pôvodný sled usporiadania pri vracaní.

Xeroxovanie staršieho materiálu je v podstate vylúčené. Možno požiadať o vyhotovenie CD kópie, čo je však nie lacné a dodacie lehoty sú dlhé (počas týždenného pobytu ich nevyhotovia). Najvýhodnejšie je dopredu ohlásiť svoju návštevu a teda využiť v sieti internetu zverejnené informácie o fondoch ([www:http://www.arhiv.hr](http://www.arhiv.hr)).

Jozef Klačka

KRONIKA

JUBILANTKA V ÚSTREDNOM ARCHÍVE SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Tohoročné extrémami charakteristické leto má aj ďalšiu nezvyklosť. Napriek signálom našich zmyslov kalendár tvrdí, že pani riaditeľka Ústredného archívu SAV Ľudka Nemeskürthyová sa dožíva okrúhleho životného jubilea. Pri takejto príležitosti býva zvykom, a ja sa o to pokúsim, aspoň rámcovo bilancovať.

Naša Kremničanka sa po maturite vydala do sveta na skusy. Darilo sa jej a Univerzita Komenského v r. 1970 potvrdila jej odbornú kvalifikovanosť. Vrátila sa splatiť dlh rodnému mestu tak, že v jeho múzeu spravovala rozsiahlu zbierku medailí. Múzejníctvo sa jej stalo povoláním. V r. 1975 sa preorientovala na cechové remeslá. Cechové truhlice, pečatidlá, zvolávacie tabuľky, vývesné štíty, cechové štatúty bývajú najpozoruhodnejšími predmetmi expozícií o živote v mestách za feudalizmu. Expozícii predchádza zbieranie, evidovanie, triedenie, slovom vyriešenie celej hĺby metodických problémov. Naša jubilantka ich brilantne zvládla. Je autorkou *Remeselných tradícií na Slovensku* (1984), *Remeslá v Nových Zámkoch* (1986), výstavy o kultúre a umení na Slovensku v Ossiachu (Rakúsko 1992), na svetovej výstave v Tajone (Južná Kórea 1993), *Krajiny na Dunaji* v Engelhardtze (Rakúsko 1994), *Spomienky na remeslá* (1995), *Slovensko v toku času* (1995–1997), *Krása starých remesiel v Kremnici* (1998). Teoretickú zdatnosť a výsledky vedeckého výskumu dokumentujú dve monografie, tri desiatky štúdií, desiatka katalógov, súpisov a metodických materiálov. Odborná kvalita našla uznanie aj v udelení titulu PhDr. (1980) a vedeckej hodnosti PhD. Vedeckým kolégiom histórie (1986) a najnovšie aj udelením práva školiť vo vednom odbore.

Nezvyklosť má nielen toto leto, ale aj naša jubilantka. Je na dnešné pomery neobyčajne ľudská, skromná. Všestranná starostlivosť, obetavosť, ohľaduplnosť, skrátka dobrota je v nej stelesnená. Preto je pod jej vedením na pracovisku príjemná tvorivá atmosféra a pracovisko navonok prosperuje. Toľko toho sa chce povedať, ale ako vraví básnik, „slová sú tak malomocné“ či málo mocné. Preto radšej: „Ži s nami, pani riaditeľka, dlho ten úžasný život“!

Jozef Klačka

K ŽIVOTNÉMU JUBILEU HELENY FUKATSCHOVEJ

Helena Fukatschová, pracovníčka oddelenia ochrany archívnych dokumentov Slovenského národného archívu v Bratislave, sa 11. augusta 2006 dožíva okrúhleho životného jubilea. Narodila sa v roku 1946 v Trakoviciach a potom od svojich siedmich rokov žila v Bratislave.

Po ukončení základnej školy pokračovala v štúdiu na Strednej škole umeleckého priemyslu v Bratislave, ktorú ukončila maturitou v roku 1964. Mestské múzeum v Bratislave bolo jej prvou pracovnou inštitúciou po maturite. Venovala sa reštaurovaníu keramiky z vykopávok na Devínskom hrade, kde vtedy prebiehal archeologický výskum pod vedením dr. Plachej.

V roku 1974 nastúpila do Štátneho ústredného archívu Slovenskej socialistickej republiky – predchodcu Slovenského národného archívu, kde pracuje až doteraz. Po príchode do oddelenia ochrany archívnych dokumentov sa preorientovala na konzervovanie a reštaurovanie papierových dokumentov a voskových pečatí za výdatnej a ochotnej pomoci kolegyň, ktoré v tom čase už v tejto oblasti pracovali. V roku 1975 absolvovala dvojročný odborný kurz konzervovania a reštaurovania, ktorý poriadalo Moravské múzeum v Brne, a ktorý bol v tom čase jediným spôsobom rekvalifikácie, či zvyšovania kvalifikácie pre pracovníkov so stredoškolským vzdelaním pracujúcim v oblasti ochrany archívnych dokumentov v bývalom Československu.

Pracovnou náplňou jej dlhoročného pôsobenia v Slovenskom národnom archíve sa stalo konzervovanie a reštaurovanie veľkoplošných archívnych dokumentov, máp, plánov a plagátov, ako aj rôznych druhov pečatí – od pritlačených až po privesené veľké kráľovské.

Podieľa sa na záchrane kultúrneho dedičstva a bohatstva uchovávaného nielen v Slovenskom národnom archíve, ale aj v iných slovenských archívoch – najmä v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici, či ďalších inštitúciách. Pravidelne sa zúčastňuje odborných seminárov reštaurátorov a historikov organizovaných Národným archívom v Prahe, kde predniesla niekoľko odborných príspevkov z oblasti konzervovania a reštaurovania.

Pri príležitosti 50. výročia vzniku organizovaného archívnictva a Slovenského národného archívu jej bola udelená Križkova medaila za zásluhy o rozvoj slovenského archívnictva.

Aj touto cestou sa chceme poďakovať p. Helene Fukatschovej za jej prácu vykonanú pri ochrane a záchrane archívnych dokumentov a zaželať jej do ďalších rokov veľa dobrého zdravia, pohody a spokojnosti v kruhu spolupracovníkov i svojich najbližších.

Jozef Hanus

ROZLÚČKA S ALŽBETOU KESZELIOVOU

Ťažko sa lúči s kolegyňou, na ktorú sme si zvykli, že natrvalo patrí medzi nás archivárov. Ved' žila v období druhej pracovnej mladosti, spokojná, že v dôchodkovom veku môže pokračovať s registratúrnymi záznamami v úložnom mieste a nás, bývalé kolegyne, môže občas navštíviť v archíve v Ivanke pri Nitre bez stresu a povinností.

Alžbeta Keszeliiová, rodená Reháková, zomrela 10. júla 2006 v Šali vo veku 60 rokov. Už povahové vlastnosti ju predurčovali, aby sa z nej stala výborná archivárka, aj keď skončila Strednú poľnohospodársku školu v Nitre a od roku 1965 do roku 1974 pracovala vo výstupnej kontrole Podniku racionalizácie a riadenia výpočtovej techniky poľnohospodárstva a výživy Bratislava, stredisko v Šali. V Štátnom oblastnom archíve na pracovisku v Šali sa začala zaučať do tajov práce s dokumentmi. Súčasne navštevovala nadstavbové diaľkové štúdium archívniectva na Strednej knihovníckej škole. Pedagógov školy si veľmi vážila a získané vedomosti rozvíjala ďalej v praxi. Ochotne prijímala každý druh práce a vkladala do nej svoju tvorivosť a pedantnosť, ale predsa len jej srdcovou záležitosťou boli cirkevné matriky. Zúčastnila sa ich usporiadania, evidencie, vypracovávala genealogické rešerše. Tejto činnosti zostala verná do posledných dní. Zostala po nej nedokončená oddychová rešerš, kvôli ktorej sa chystala vycestovať ku kolegom do archívu v Bratislave.

Veľký podiel má na inventarizácii mamutích podžupanských písomných častí Nitrianskej a Tekovskej župy z rokov 1861–1918, pri ktorých sa, žiaľ, nedočkala finalizácie, sú zatiaľ v rukopise. Podieľala sa aj na inventarizovaní fondov napr. Palma, n. p. v Leviciach či Trust, štátny majetok v Nitre a ďalších. Pri odbornom spracovaní archívnych dokumentov využívala maďarský jazyk, ktorý jej bol prirodzený zo šalianskeho prostredia. Pomáhala udržiavať nitriansky archív „nad hladinou vody“ v najhoršom období, v čase najväčšej decentralizácie pracovísk. Podmienky na pracovisku v Šali neboli závideniahodné, najmä v zimných mesiacoch pobyty v nevykúrených vlhkých depotoch si vyžadovali silnú náтуру. S ostatnými kolegyňami musela neraz niesť bremeno samostatného rozhodovania sa, pretože riaditeľstvo sídlilo v Ivanke pri Nitre. Nešlo len o odborné záležitosti, ale musela neraz riešiť aj vzniknuté havarijné situácie. Najvypuklejším prípadom bolo zatopenie suterénu, v ktorom boli uložené archívne fondy.

Presťahovanie archívu zo Šale do Nitry, ktorého sa aktívne zúčastnila, znamenalo pre Betku aj zložité rozhodovanie, zanechať zamestnanie v archíve a zostať v Šali alebo denne dochádzať 39 km do Ivanky pri Nitre. Našlo sa našťastie riešenie vo forme týždenného ubytovania v budove archívu, aj keď ju to oberalo o čas, ktorý mohla venovať dvom dospelým synom, predovšetkým však ako babička vnúčatám.

Dlhodobé pôsobenie v archívnych službách nezostalo bez odozvy. Pri príležitosti päťdesiatich narodenín prevzala Križkovu medailu, ktorá jej právom patrila za obetavú a zodpovednú prácu. Po tridsiatich dvoch rokoch práce v archívniectve, 1. októbra 1999, odišla z funkcie hlavnej archivárky do dôchodku. K predčasnému odchodu prispela aj odlúčenosť od rodiny. Na svoje bývalé kolegyne

však nezabudla a zavše zavítala do archívu. Tešila sa aj na tohtoročné jesenné stretnutie dôchodcov v archíve.

Betka, bude nám chýbať Tvoj rozhodný a zvonivý hlas po chodbách Štátneho archívu v Nitre. Česť Tvojej pamiatke!

Šarlota Drahošová

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Bernátová, Viera: Stredoveké listiny Magistrátu mesta Trenčína a ich spracovatelia	3
Rábik, Vladimír: Urbáre makovického panstva z roku 1507	22
Martinický, Miroslav: Štatúty kuriálnych dedín na území Trenčianskej stolice zo 17. storočia z pohľadu dejín správy	41
Stančíaková, Kristína: Genealogický výskum bratislavských klarisiiek v druhej polovici 17. storočia	52
Federmayer, Frederik: Identifikácia a rozvádzanie skratiek v kruhopisoch a nápisoch pečatí fyzických osôb (uhorský novovek 1526–1848, II. časť) ..	77
Tišliar, Pavol: K sčítaniu obyvateľstva Slovenska v roku 1919	94

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

Diplomatická produkcia v stredovekom meste (Ján Lukačka)	123
Modrá krv, tlačiarenská čerň. Šľachtické knižnice 1500–1700 (Radoslav Ragač)	125
Oros, Z. – Šišmiš, M.: Rodové postupnosti a ich grafický vývoj (Jana Schullerová)	128
Historické rozhľady I., II. (Pavol Tišliar)	131
Segeš, V.: Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave (Juraj Šedivý)	133
Situačné hlásenia okresných náčelníkov január–august 1944: Z prameňov k dejinám 1. Slovenskej republiky 1939–1945. I. diel (Pavol Tišliar)	135
Učebnice čtení starých textů k výuce v kursech ČGHSP i pro samouky (Juraj Šedivý)	137
XXVIII. mikulovské sympozium: moderní archivnictví v českých zemích a na Slovensku (Mária Stieberová)	140
Report on archives in the enlarged European Union. Increased archival cooperation in Europe: action plan (Mária Španková)	142
Čargo, D. J. – Golec, L. Ž.: Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije. I. zv. Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev (Júlia Ragačová)	145
Levéltár és helytörténet. A komáromi levéltáros szakmai nap előadásai (Peter Keresteš)	146
Annales universitatis apulensis. Series historica 9/II. (Daniel Škoviera)	150

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík

The American Archivist, 2005/2 (Peter Draškaba)	153
Der Archivar 2005/1–4 (Peter Kartous)	154
Archiven pregled 2005/1–4 (Slavko Churý)	157
Izvestija na daržavnite archivi č. 89, 90 (Slavko Churý)	159
Journal of the Society of Archivists 2005/2 (Peter Draškaba)	161
La Gazette des Archives 2005 197–200 (František Palko)	162
Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 2005/51 (Anna Buzinkayová)	171
Otečestvennye archivy 2004/6, 2005/1–6 (Lýdia Kamencová)	178
Sborník archivních prací 2005/1–2 (Mária Stieberová)	184

SPRÁVY

XIII. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV (Júlia Ragačová) ...	188
Jubilejné X. archívne dni v Slovenskej republike (František Žifčák)	192
Výstava Praha – Viedeň – Bratislava v diplomacii 1920–2005 (Daniel Kuzmík)	200
Storočnica profesora Alexandra Húščavu (Leon Sokolovský)	203
Výročné ceny časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2005 v rukách archivárov! (Júlia Ragačová)	205
Bibliografické pomôcky v slovenskej historiografii po roku 1989 (Alžbeta Sedliaková)	206
7. európska konferencia archívov vo Varšave (Peter Kartous)	208
Európsky projekt MIP prechodné prvky v papieri (Transitional metals in paper). Tematická sieť 5rp/evk4-ct-2002-2010 (Jozef Hanus – Michal Čeppan)	210
Řešení problematiky standardizace archivních pomůcek v digitální podobě v českém archivnictví (Josef Hora – Michal Wanner)	215
7. zasadnutie komisie historikov Slovenska a Rumunska v Arade a Nadlaku (Peter Zoričák)	221
Chorvátsky štátny archív (Jozef Klačka)	223

KRONIKA

Jubilantka v Ústrednom archíve Slovenskej akadémie vied (Jozef Klačka) ...	226
K životnému jubileu Heleny Fukatschovej (Jozef Hanus)	227
Rozlúčka s Alžbetou Keszeliovou (Šarlota Drahošová)	228

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XLI – Číslo 2 – 2006

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr

Objednávky a predplatné prijíma L. K. Permanent, spol. s r. o., PO BOX 4,
834 14 Bratislava 34.

Vytlačila

Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. Rukopis zadáný do tlače v auguste 2006,
vytlačené v novembri 2006.

Registračné číslo 8/4

Cena 18 Sk